

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ALEVİLİKTE GÖNÜL EĞİTİMİ VE MODEL KİŞİLİK
OLARAK HÜSEYİN DOĞAN DEDE

Yüksek Lisans Tezi

Hasan ÇELİK

Çorum - 2019

**ALEVİLİKTE GÖNÜL EĞİTİMİ VE MODEL KİŞİLİK OLARAK
HÜSEYİN DOĞAN DEDE**

Hasan ÇELİK

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

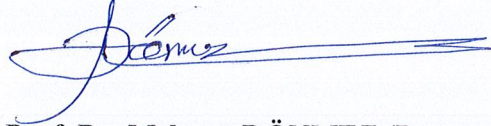
Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ**

Çorum - 2019

KABUL VE ONAY

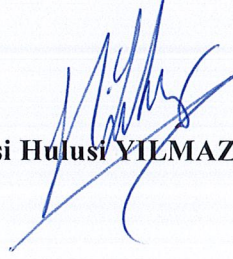
Hasan ÇELİK tarafından hazırlanan *Alevilikte Gönül Eğitimi ve Model Kişilik Olarak Hüseyin Doğan Dede* başlıklı bu çalışma, 22.02.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ (Danışman)

Prof. Dr. Muammer CENGİL (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

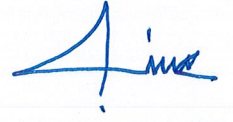
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (22 / 02 / 2019).

Hasan ÇELİK

ÖZET

ÇELİK, Hasan. *Alevilikte Gönül Eğitimi ve Model Kişilik Olarak Hüseyin Doğan Dede*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

İslâm'ın yorumlarının; sosyolojik ve kültürel kaynaklı nedenlere bağlı olarak yorumlama farklılıkları gösterdiği ve tarihsel süreçlerde de farklı yorumlamalar ve yaşanmışlıklarla ele alındığı su götürmez bir gerçekliktir.

Şüphesiz ki İslâm dinini yorumlayan tasavvufi akımlar veya mutasavvıflar, tevhit halkasının en güzel incileridirler. Bizlerde yaşadığı dönemde tevhit nazarından bakabilmiş ve Alevi geleneği içinde yetişmiş olan Hüseyin Doğan Dede'nin yaşamını akademik bir çalışma olarak siz araştırmacıların dikkatlerine sunduk. Bu vesileyle de yüksek lisans tezimizin konusunu (Anadolu) Aleviliğinin son asırda ki en önemli temsilcisi olarak kabul görmüş ve toplumsal barışa veya sosyal bütünleşmeye olan katkıları bugün bile dillerden düşmeyen bir inanç önderine, Hüseyin Doğan'a ve onun sevgi dolu yaşamına ayırdık. Taşındığı “seyit” kimliğinin kökenini, mürşit ocağının temsilcisi oluşunu, toplumla olan ilişkilerini, ülke siyasetine olan katkılarını vb. birçok yönüyle hatıralarda ve gönüllerde derin izler bırakmış olan Hüseyin Doğan Dede'nin hayatı, bu çalışma vesilesiyle de akademik bir düzeyde ilk kez mercek altına alınmıştır.

Alevilikle ilgili yapılan çalışmaların birçoğunun Aleviliğin doğuşu ve tarihsel gelişimine odaklanması, Anadolu ve Anadolu coğrafyası dışında da yaşayan/yaşatılan Aleviliğin saha araştırmaları açısından yeterli düzeyde ele alınamaması sorununu da meydana getirmektedir. Bu yüksek lisans tez çalışması; Aleviliğin doğuşu ve tarihsel gelişmesi ile ilgili tartışmaların dışında kalarak ulaşılan kaynaklardan ve alan araştırmalarından elde edilen verilerin ışığında “sosyal bütünleştirici ve toplumsal rol modeli” olmuş bir kişilik olan Hüseyin Doğan Dede'nin hayatı hakkında ki bilgilerin derlenip toparlanması ve siz ilgililere aktarılmasında da birinci derecede rol almayı amaç edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik-Bektaşilik, İnsan, Nefis, Eğitim, Hüseyin Doğan Dede

ABSTRACT

ÇELİK, Hasan. *Heart Education in Alevism and Absolute Guide Hüseyin Doğan Dede*, (Master's Thesis), Çorum, 2019.

It is an indisputable reality that Islam shows differences due to sociological and cultural reasons and it is handled with different interpretations and experiences in historical processes.

Undoubtfully the mystical movements or mystics that interpret the Islam are the most beautiful pearls of the ring of unity. And we presented to the attention of you that the life of Hüseyin Doğan Dede, who is a heart man, prepared in mentorship house and be able to look at from unity look in the era that he lived, as an academical research. And hereby, we selected our master's thesis' subject as Hüseyin Doğan Dede, who is accepted as the most important representative of the Alevism (Anatolia) in the last century and a faith leader who is always talked about with his contributions to the social peace or social integration, and his life full of love. The life of Hüseyin Doğan Dede, who left deep marks in memories and hearts with his many aspects such as the origin of his "related to Muhammad" identity, becoming the representative of the mentorship house, his relations with society and his contributions to the country's politics, is examined firstly on academic level by means of this study.

The fact that many of the studies on Alevism focus on the emergence of Alevism and its historical development also poses the problem that Alevism, which lives/lived outside Anatolia and Anatolia, cannot be handled adequately in terms of field research. This master's thesis study aims to take a first degree role in compiling and gathering information about the life of Hüseyin Doğan Dede, who is a "social integrative and social role model" in the light of the data obtained from the sources and field researches that have been reached outside the discussions on the birth and historical development of Alevism, and sharing with you.

Keywords: Alevism-Bektashism, Human, Nafs, Education, Hüseyin Doğan Dede

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLOLAR LİSTESİ	vi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	vii
BELGELER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ÖN SÖZ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1.1. HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN HAYATI.....	6
1.2. HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN AİLE ÇEVRESİ.....	8
1.2.1. Hüseyin Doğan Dede’nin Anne Soyu Şeyh Ahmet Ocağı	8
1.2.2. Hüseyin Doğan Dede’nin Baba Soyu Ağuışen Ocağı	11
1.2.3. Ağuışen Ocağının Soy Şecerelerine Dair Mevcut Tespitler	16
1.3. DOĞAN DEDE AİLESİNİN SOSYO-KÜLTÜREL ÇEVRESİ	30
1.4. HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN ÖĞRENİM YILLARI	34
1.5. HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN GENÇLİK YILLARI.....	35
1.5.1. Arguvan / Mineyik Dedeler Kurultayı (1915) ve Hüseyin Doğan Dede’nin Millî Mücadeleye Katkıları.....	35
1.5.2. Hüseyin Doğan Dede’nin Şeyh Said Ayaklanması (1925) Bastırılmasındaki Rolü.....	39
1.6. HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN EVLİLİK HAYATI.....	43
1.7. HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN KİŞİLİĞİ.....	44
1.7.1. Hüseyin Doğan Dede’nin Bütünleştirici Yapısı ve Kişiliğı.....	44

1.7.2. Hüseyin Doğan Dede'nin İlmi Anlayışı.....	51
1.8. HÜSEYİN DOĞAN DEDE'NİN SİYASİ HAYATI.....	56
1.8.1. Hüseyin Doğan Dede'nin Siyasete Başlaması, CHP Dönemi ve CHP'den Ayrılışı.....	56
1.8.2. Hüseyin Doğan Dede'nin Demokrat Partiye Geçişi ve Demokrat Parti Dönemi	64
1.8.3. Hüseyin Doğan Dede'nin Adalet Partisi Dönemi.....	68
1.8.4. Hüseyin Doğan Dede'nin Sivas'taki Kampa Gönderilmesi	72
1.8.5. Hüseyin Doğan Dede'nin Siyasi Hayatına Dair Anıları	75
1.8.6. Dersim Olaylarında ve Seyit Rıza'nın İdam Edilişiyle İlgili Olarak Hüseyin Doğan Dede'ye Yapılan İthamlar.....	82
1.9. HÜSEYİN DOĞAN DEDE'NİN İSTANBUL'DAKİ YAŞAMI VE VEFATI....	84

İKİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN DOĞAN DEDE VE ALEVİLİK

2.1. ALEVİLİK KAVRAMININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	90
2.2. HÜSEYİN DOĞAN DEDE'NİN ALEVİLİK ANLAYIŞI.....	95
2.3. ALEVİ / KIZILBAŞLIK'TA OCAK YAPILANMASI VE OCAK KÜLTÜ ...	99
2.3.1. Ocak Sistemi ve Yapılanması.....	104
2.3.2. Tespit Edilebilen Alevi / Kızılbaş Ocaklarının İsim Listesi	114
2.4. ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK İNANCINDAKİ MANEVİ MAKAMLAR	118
2.4.1. Mürşitlik	119
2.4.2. Pirlık (Dedelik).....	122
2.4.3. Rehberlik	126
2.4.4. Taliplik.....	128
2.4.5. Hüseyin Doğan Dede'nin Alevilik Anlayışının Tasavvufi Boyutu.....	132
2.5. CEM İBADETİ VE KIRKLAR CEMİ İNANIŞI.....	136
2.5.1. Cem İbadetinin Makamları	146
2.5.2. Ceme Bekâr veya Eşli Girme (Nasip Alma) Hâlleri	147
2.5.3. Kırklar Cemi Söylencesi (Menkıbesi)	150

2.5.4. Hüseyin Doğan Dede'nin Cem İbadetini Yorumlaması ve Manevi Yargı Sistemini Yürütmesi	153
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	155
SON NOTLAR	157
KAYNAKÇA.....	162
EKLER	173
EK - I: FOTOĞRAFLAR	173
EK - II: BELGELER.....	189
ÖZGEÇMİŞ	192

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1 : 1950 Genel Seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Oylarının Dağılımı	62
Tablo 1.2. : 1950 Genel Seçimlerinde Malatya'dan Seçilen CHP'li Vekillerin Doğum Yeri, Yaş, Meslek ve Öğrenim Durumu Bilgileri	63
Tablo 1.3. : Hüseyin Doğan Dede'nin Adalet Partisinden Milletvekili Seçildiği 10 Ekim 1965 Seçimlerinin Kırılmalı Köyü ve Civar Köylerdeki Oy Oranların Partilere Göre Dağılımı	71
Tablo 1.4. : Balıyan Toplumunu Oluşturan 22 Köyün Oy Dağılımı Tablosu	72

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

<u>Fotoğraf</u>	<u>Sayfa</u>
Fotoğraf 1: Hüseyin Doğan Dede (1902-1983).....	173
Fotoğraf 2: Eşref Doğan Dede.....	173
Fotoğraf 3: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlangıç köyündeki kabrinin iç görünümü....	174
Fotoğraf 4: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlangıç köyündeki kabrinin dış görünümü..	174
Fotoğraf 5: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenlerinden bir fotoğraf.....	175
Fotoğraf 6: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri.....	175
Fotoğraf 7: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri.....	176
Fotoğraf 8: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri.....	176
Fotoğraf 9: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri.....	177
Fotoğraf 10: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri.....	177
Fotoğraf 11: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri.....	178
Fotoğraf 12: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlangıç köyündeki evinde gerçekleştirilmiş olan cem ibadeti.....	178
Fotoğraf 13: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlangıç köyündeki evinin türbeden görünümü.....	179
Fotoğraf 14: Hüseyin Doğan Dede'nin maneviyatında niyâz olan bir talip.....	179
Fotoğraf 15: Eşref Doğan Dede'nin, dedesi Doğan Dede ve büyük dedelerinin kabirlerini ziyareti (Çatalharman köyü, Pertek yolu, merkez - Elazığ)	180
Fotoğraf 16: Hüseyin Doğan Dede ve Tamey (Kadime) Ana (temsili çizim)	180
Fotoğraf 17: Cumhuriyet Örnek köyünden İbrahim Özdemir (1934) ve eşi Meryem Özdemir (1938)	181
Fotoğraf 18: Haçova (Atabey) köyünden Hasan Akbudak (1933).....	181
Fotoğraf 19: Cumhuriyet Örnek Köyünden Mehmet Hanifi Çiçek (1933).....	182
Fotoğraf 20: Hüseyin Doğan Dede'nin evlatlarından Doğan Doğan'ın kabri (Kırlangıç köyü).....	182
Fotoğraf 21: Hüseyin Doğan Dede'nin evlatlarından Kazım Doğan'ın kabri (Kırlangıç köyü).....	183

Fotoğraf 22: Hüseyin Doğan Dede'nin I. eşi Kadime (Tamey) Ana'nın kabri (Kırlangıç köyü).....	183
Fotoğraf 23: Hüseyin Doğan Dede'nin II. eşi Elif Ana'nın kabri (Kırlangıç köyü) ...	184
Fotoğraf 24: Hüseyin Doğan Dede'nin evlatlarından Hasan Hayri Doğan'ın kabri (Çatalharman Köyü - Elazığ).....	184
Fotoğraf 25: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlangıç Köyündeki devlet-i hânelerinden bir görüntü.....	185
Fotoğraf 26: 1959 Amasya ili Göynücek ilçesi Tencirli köyü doğumlu, Ağuiçen Ocağı evlatlarından (merhum) Dursun Zebil Dede.....	185
Fotoğraf 27: Ağuiçen Ocağının merkezi olarak kabul edilen Tunceli - Hozat / Karabakır (Bargini) köyündeki türbenin içyapısı.....	186
Fotoğraf 28: Ağuiçen Ocağının merkezi olarak kabul edilen Tunceli - Hozat / Karabakır (Bargini) köyündeki türbenin dış görünümü	186
Fotoğraf 29: Ağuiçen Ocağının merkezi olarak kabul edilen Tunceli - Hozat / Karabakır (Bargini) köyündeki türbenin ön (giriş) görünümü	187
Fotoğraf 30: Cumhuriyet Örnekköy'ünden Hasan Taşkiran (1938)	187
Fotoğraf 31: Hüseyin Doğan Dede'nin Aile büyüklerinin kabirleri / Çatalharman Köyü (Ziyaret Tepesi) – Elazığ	188
Fotoğraf 32: Ağuiçen Ocağından Derviş Aslandoğan Dede (Höbek Köyü-Divriği-Sivas)...	188

BELGELER LİSTESİ

<u>Belge</u>	<u>Sayfa</u>
Belge 1: 02 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet Gazetesi	189
Belge 2: 7 Mayıs 1983 tarihli Gayret Gazetesi.....	190
Belge 3: 19 Nisan 1980 tarihli İskenderun Güney Haber Gazetesi (Ekrem Ramazanoğlu ve Hüseyin Doğan Dede).....	191

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. :	Adı Geçen Eser
a.s. :	Aleyhis'selam
akt. :	Aktaran
A.Ü. D.T.C.F. :	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
AP :	Adalet Partisi
bkz. :	Bakınız
BOA :	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviren
CKMP :	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CHP :	Cumhuriyet Halk Partisi
DP :	Demokrat Parti
Haz. :	Hazırlayan
Hz. :	Hazreti
İ.F. :	İlahiyat Fakültesi
k.v.	Kerremallahu Veche
S. :	Sayı
s. :	Sayfa
s.a.v. :	Sallallahu Âleyhî ve Selem
ss. :	Sayfalar (sayfa sayısı)
T.C. :	Türkiye Cumhuriyeti
TDK :	Türk Dil Kurumu
TDV :	Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TTK :	Türk Tarih Kurumu
TİP :	Türkiye İşçi Partisi
TÜİK :	Türkiye İstatistik Kurumu
MP :	Millet Partisi

vd. :	Ve Diğerleri
Yay. :	Yayınları
yy. :	Yüzyıl
Yty. :	Yayın tarihi yok.
YTP :	Yeni Türkiye Partisi

ÖN SÖZ

Aleviliğin, kendi inanç hudutları içerisinde birçok manevi basamağı mevcuttur. Manevi sorumluluklar ve o sorumlukların hareket alanı da yine Aleviliğin kendi adâbı ve erkânlarınca belirlenmiştir. Mürşit-Pir-Rehber sıralaması ise genel kabul gören ve erkânların sorunsuzca yürütülmesi için gerekli olan manevi makamların en önemlileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aleviliğin manevi örgütlenmesi biri birinden bağımsız ele alınamaz. Bu ilişkiler sarmalı, ister ocaklar düzeyinde olsun isterse de manevi önderlerin (pir ve mürşitlerin) taliplerle olan ilişkileri anlamında olsun, ‘yol’ hudutları içerisinde herkes biri birine karşı sorumluluklar taşımakla mükelleftir. **‘El ele, el Hak’a’** şeklinde ifade edilen bu yapı, ocakları ve ocakların sorumluluklarını da kendi içerisinde ifade etmektedir. Kimi ocağa mürşitlik, kimi ocağa ise düşkünlük alanlarında sorumluluklar verilmesi, bu sorumlulukların taksim edilmesinin en iyi örneklerindendir.

Alevi/Kızılbaz ocak yapılanmasında bazı ocakların en üst düzeyde karar mercii olduklarını ve yine o ocak temsilcilerinin mürşid-i kâmil olarak adlandırıldıklarını biliyoruz. Şüphesiz ki ocaklar ile ilgili bu alan tartışmalara açık bir alandır. Alevi/Kızılbaz ocak yapılanması içerisinde ve Aleviliğin Anadolu’da örgütlenmesi bakımından en önemli ocaklardan birisi de Ağıuçen Ocağıdır. Bugüne kadar ocağın kuruluşu ve yayılışına dair birçok araştırma yapılmış ve bu araştırmalarda çeşitli araçlarla yazın veya bilim dünyasına sunulmuştur.

Ağıuçen Ocağının dört büyük kolundan (Ağıuçen’in de evladı olan) birisi de Mir Seyit Koludur. Dersim’den Elâzığ’ın Şıhıs mezarına oradan da Malatya’nın Kırlandı köyüne devam eden iskân hareketi neticesinde, Ağıuçen Ocağının Mir Seyit Kolunun bugün en önemli inanç merkezlerinden biri olarak öne çıkan yerlerin başında da Kırlandı köyü ve Hüseyin Doğan Dede’nin türbesi gelmektedir. Yakın tarihte yitirdiğimiz ve Ağıuçen Ocağının en büyük temsilcilerinden birisi olmasının yanında, yaşadığı dönemde ve ardından derin izler bırakmış olan Hüseyin Doğan Dede (1902-1983), Aleviliğin toplumsal hafızasında öne çıkan mihenk taşlarından bir şahsiyet olarak hâlâ itibar görmektedir. Yüksek lisans tez çalışmasının konusunu belirlerken bu

önem ve itibarın akademik düzeyde değerlendirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasını amaç edindik.

Akademik hayatımızın ilk basamağı olması nedeniyle bu yüksek lisans tez çalışması yoğun bir emek ve birikimle meydana getirildi. Tez çalışmamızın olgunlaşması ve neticelenmesi süreçlerinde bizlere gönüllerini açan; Cem Vakfı Kurucu Genel Başkanı Sayın Prof. Dr. İzzettin Doğan'a, Cem Vakfı Alevi İslâm İnanç Hizmetleri Başkanı ve Mürşidim Sayın Eşref Doğan Dede'ye ve aile mensupları olan büyüklerim Sayın Özgül Doğan'a, Sayın Dilaver Doğan'a ve Sayın Aslıhan Doğan'a, bizlerden destek ve emeklerini hiçbir vakitte esirgemeyen kıymetli aileme, Cem Vakfı Genel Merkezi çalışanlarına, akademik hayata hazırlanmamız konusunda bizleri yetiştiren ve bu alanda teşviklerini gördüğümüz Kafkas Üniversitesinin eski rektörü merhum hocam Prof. Dr. Abamüslüm Güven (1965-2012) ve kıymetli eşleri Dr. Aysel Yıldırım Güven'e, Öğr. Gör. Erdoğan Karaşah'a, ortaokul yıllarından bu yana bizleri Ehl-i Beyt sevgisini ile bilinçlendiren ve bir Ehl-i Beyt Muhibbi olan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni(m) Sayın Faruk Korkmaz'a, Ardahan Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak akademik hayata adım atan sevgili kardeşim Serkan Balcı'ya, alan araştırmalarında bizlerle birlikte olan Gazeteci Sayın İzzettin Çiçek'e ve Elazığ Cemevinden Sayın Uğurcan Özkara'ya, hiçbir vakit bizlerden desteklerini esirgemeyen gurbetçi ağabeyimiz Sayın Çetin Çelik'e ve yol kardeşlerimiz Sayın Seda Kırteke'ye ve Sayın Günay Bakça'ya, Sayın Prof. Dr. Muammer Cengil ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hulusi Yılmaz hocalarımıza ve her daim desteklerini gördüğümüz İnönü Üniversitesinden Sayın Doç. Dr. Özlem Demirel Dönmez'e de teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Yine Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalındaki hocalarımıza ve Anabilim Dalı Başkanı Sayın Prof. Dr. Şaban Haklı'ya ve enstitü sekreteri Sayın Serap Güney'e de teşekkür ediyorum. Son ve en önemli olarak da tez danışmanlığı görevini üstlenen ve birikimleriyle ufkumuzu açan İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü Müdürü / Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi ve tez danışmanı hocamız Sayın Prof. Dr. Mehmet Dönmez'e de en kalbi teşekkür ve hürmetlerimi sunuyorum.

Hasan ÇELİK

Malatya, Şubat 2019

GİRİŞ

Tarihsel süreçlerden günümüze birikerek aktarılan ve tazeliğini kaybetmemiş bir toplumsal tartışma alanı olarak Alevilik, üzerlerindeki sis perdelerini henüz ve tam olarak aralamış değildir. Alevilik, İslâmiyeti kabullenme ve yorumlama biçimiyle yüzyıllardır ve kendi değerleriyle varolmanın mücadelesini vermektedir. Özellikle; Tevhit (Allah'ın bir'liği)*, Kur'ân ve Ehl-i Beyt** algısı, Velâyet'in kabulü ve On iki İmamların bıraktığı değerler bağlamında ve son ama en önemli husus olarak da Nübûvvet (Peygamberlik) makamının taşıdığı tartışılmaz konum açısından da Alevilik, İslâmiyet'in kaynağından beslenen en geniş irfâni geleneklerden veya tasavvufi yorumlarından birisidir. Ancak geldiğimiz süreç göstermektedir ki: “Alevilik-Bektaşiliğin inanç ritüellerinin ve kültür değerlerinin ortaya konması için akademik çalışmalara çok fazla ihtiyaç vardır. Alevilik-Bektaşilikle ilgili sadece dokümanlardan yola çıkarak yorum yapmak, ilmi açıdan bizi yanıltabilir. Bu tür araştırmalar için yazılı kaynaklar kadar, şifahî bilgilere ve gözlemlere de yer vermek gereklidir. Özellikle Alevi kültürünün yaşandığı ortamların, Aleviler arasındaki ilişkilerin, inanç ritüellerinin ortaya konması gereklidir. Bunları ortaya koymadan yapılan çalışmaların ilmi açıdan yeterli olacağını sanmıyoruz” (Dönmez, 2016, s. 5). Bu nedenledir ki geleneksel Alevilikle ilmi camia arasındaki bağı güçlü tutmak ve karşılıklı bilgi alış verişini doğru zeminlere oturtmak önem arz etmektedir.

Yüksek lisans tez çalışmamızın temel amacı olarak: Yaşadığı dönemin önemli bir toplumsal rol modeli olan, manevi ve siyasi yönleriyle Anadolu Aleviliğinde söz sahibi olmuş Hüseyin Doğan Dede'nin (1902-1983) hayatını araştırmayı amaç edindik. Bu gerekçeyle ve imkânlarımız ölçüsünde saha araştırmalarımızı geniş bir alana yayarak İstanbul, Malatya, Tunceli ve Elazığ illeri olmak üzere belge tasnifi ve mülakatlarla Hüseyin Doğan Dede'nin hayatına dair titiz bir çalışma yürütmenin gayreti içerisinde olduk. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında birden çok toplumsal olayda “sosyal bütünleştirici” rolüyle öne çıkan, bugün bile ismi rahmetle zikredilen Doğan Dede'nin, “toplumu kucaklayıcı, sevgi ve hoşgörü yüklü yapısı” tasavvufi açıdan “model kişilik” olarak araştırmacıların karşısına çıkmaktadır. Bilimsel bakış açısından taviz verilmeden

yürütülen bu yüksek lisans tez çalışmamızda, veriler olduğu gibi yansıtılmış, kaynak kişilerle ilgili kayıtlar ise ayrıntılı olarak deşifre edilerek kaydedilmiştir.

Bilinmelidir ki Doğan Dede'nin yaşamı hakkında hatıratları veya belgeleri olan ve bizlerin ulaşamadığı kaynak kişiler mevcuttur. Bizler bu anlamda ulaşabildiğimiz ve sağlık koşullarının elverdiği her kişiyi dinledik. Bilgilerin karşılaştırılmasını (kıyaslamasını) yaparak olaylara dair en doğru bilgiyi arıtmaya ve tezimizde de sunmaya çalıştık. İfade etmek gerekir ki sosyal bilimler hiç bir zaman “durağan” bilimler olmamışlardır. Sosyal bilimlerin; yeni belge ve bilgilerle değişecek yapıda olmaları da bunun en bariz ispatıdır. Tez çalışmamız bu anlamda da eleştiriye açıktır.

A. ARAŞTIRMANIN METODU

Kuramsal bilgi ve saha çalışmasını bir arada sunan tez çalışmamız, Dönmez'in tanımlamasından da hareketle: “Normatif bir bilim olan ilahiyat, belli bir dinin incelenmesi, yorumu ve açıklanmasını amaçlar. İçinde din sosyolojisinin de bulunduğu genel din bilimi ise, dinlerin tabiatını anlama gayesi güder. Metotları açısından ilki normatif; din sosyolojisi ise, deskriptif yani betimseldir. Metodolojik açıdan betimsel olan din sosyolojisinde, veri toplama tekniği olarak da mülakat ve katılımcı gözlem kullanılmaktadır. Bundan dolayı, din sosyolojisi incelemelerinde dinleri, sadece sosyolojik açıdan, yani meydana getirdikleri sosyal tesirler bakımından ele almak gerekmektedir. Dini tecrübenin anlatımı olan, akide (doktrin), mensek (ibadet kaideleri) ve dinî grup (dinî kardeşlik ve birlik) ve bu grupların her birinin tipolojik ve karşılaştırmalı incelenmesi, din sosyolojisinin gerçek konusudur” (2016, s. 12). Türkiye'deki din bilimlerinin ilgili kürsülerince de araştırma alanı olan Alevilik-Bektaşilik, yaşayış alanıyla da geniş bir araştırma sahasını oluşturmaktadır. Araştırma konumuzun sınırlarını belirlerken teorik bilgilerin aktarımını mevcut çalışmalardan oluşan bilimsel hafızadan, Hüseyin Doğan Dede ile ilgili bilgileri ise saha çalışmalarından ve mülakatlardan elde edilen bilgilerden yararlanmak koşuluyla meydana getirdik. Böylece geleneksel Aleviliğin içinden çıkan bilgilerle, ilmi hafızadan çıkan bilgi birikimini bu tez çalışmasında birleştirmeyi amaç edindik. Tez çalışmamızda bölüm başlıkları açarak, Hüseyin Doğan Dede'nin hayatının ilgili yerlerine dair ana ve alt başlıklar oluşturduk ve tez şablonunuda bu şekilde hazırladık.

Hüseyin Doğan Dede'nin hayatıyla ilgili başlıklardan sonra ise Alevilik inancına dair öne çıkan kavramları açıklayarak, Hüseyin Doğan Dede'nin Alevilik algısının tespitine dair elde ettiğimiz mülakat metinlerinden alıntıları sizlere sunduk. Böylece hem Alevilikle ilgili kavramların izahını yapmayı hem de Hüseyin Doğan Dede'nin bu kavramlara nasıl anlamlar yüklediğini ve yaşamında da bu anlamları nasıl taşıdığının tespitini yapmayı amaç edindik.

B. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Araştırmanın konusu, Alevi/Kızılbaş inancının temel kurumlarından biri olarak kabul edilen “Dedelik Kurumunun” 20. Yüzyıl içerisindeki en büyük temsilcilerinden biri olarak kabul görmüş Hüseyin Doğan Dede'nin hayatını incelemek ve Alevilik inancının temel kavramlarından olan, “Dedelik, Ocak, Cem, Mürşitlik” vb. kavramlar hakkında da bilgiler vermektir.

Dedelik Kurumu Alevilikteki ‘Ocak Sistemi’ içerisinde değerlendirilerek ele alınmak mecburiyetindedir. Çalışma konusunun sınırlarını Hüseyin Doğan Dede'nin hayatı ve mensup olduğu ocak olan Ağuiçen Ocağının Mir Seyit Kolu olarak belirlediğimiz için ‘ocak’ kavramını bu sınırlar içerisinde açıklamak durumundayız. Yine de ifade etmemiz gerekiyor ki Alevi/Kızılbaş inancındaki ‘ocak’ anlayışını ve oluşan tarihsel kült’leri bir başlık altında sunmayı yararlı gördük. Çünkü ocak sistemini anlamadan Aleviliğin eksik anlaşılacağı fikrini taşımaktayız.

Ağuiçen Ocağı ile ilgili yapılan çalışmalardan istifade ederek, oluşan yazılı ve mevcut hafızayı sizlere sunduk. Bundan sonrada Alevilik ve ocak sistemiyle ilgili birçok araştırmanın yapılacağı su götürmez bir gerçekliktir. Ağuiçen Ocağının, Alevilikteki ocak sistemi içerisinde çok geniş bir etki sahası olduğunu söylemek mümkündür. Bu alan, bilimsel çalışmalara açık ve ihtiyaç duyulan bir alan olarak da karşımızda durmaktadır. Bizler, bu anlamda da Hüseyin Doğan Dede'nin hayatı üzerinden bu ocağın sadece bir bölümüyle (Mir Seyit Kolu) ilgili oluşan tarihsel hafızayı sizlerle sunuyoruz. Çalışmanın bir diğer amacı olarak belirlediğimiz husus ise “ocak geleneği içindeki sözlü kültür unsurlarının taşıyıcısı olan kaynak kişilerin, inanç hafızalarını kaydedebilmektir”. Bu nedenle kaynak kişiler listesinde verdiğimiz insanlarla yapılan mülakatlar çalışmamızın içerisinde oldukça geniş bir yer edinmektedir.

C. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

* Hüseyin Doğan Dede ile ilgili oluşmuş sözlü ve yazılı hafızayı bilimsel zemine taşımak.

* Alevi-Sünni ilişkilerinde ve sosyal bütünleşmeyi sağlamada Hüseyin Doğan Dede'nin rolünü tespit etmek.

* Aleviliğin sevgi dolu İslam anlayışında model kişilik olarak Hüseyin Doğan Dede'nin tanınırlığını sağlamak.

* Alevi/Kızılbaş Ocak sistemine dair elde edilen verileri aktarmak ve bu bağlamda da alana katkı sunmak.

* Alevilik inancının manevi yapısının bir bölümünü (tez sınırlarını aşmamak koşuluyla) aktarmak.

* Geleneksel Aleviliğin hafızasında yer alan ve saha çalışmasıyla elde edilen bilgileri kaydetmek.

* Malatya yöresi Aleviliğinde Hüseyin Doğan Dede'nin tanınırlığını ortaya çıkarmak.

D. ARAŞTIRMADA VERİLERİN ANALİZ EDİLMESİ VE YORUMLANMASI

Tez çalışmamızda elde ettiğimiz veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirme yoluna gidilmiştir. Böylece araştırma alanından elde edilen verileri daha yakından incelenme imkânı bulunmuş ve değerlendirilmiştir. Mülakatlar ve gözlemlerin neticelerini daha iyi yansıtmak amacıyla doğrudan (blok) alıntılara sık sık yer verilmiştir. Araştırmanın aşamalarının birbiriyle nasıl ilişkilendirildiğini göstermek amacıyla, varsayımlardan sonuçlara nasıl ulaşıldığı araştırmada açık bir biçimde sunulmuştur. Dolayısıyla araştırma alanından elde edilen bulgular sunulurken veya yorumlanırken, verilerden alıntılar yapılmıştır veya verilerin belirgin kısımlarına göndermelerde bulunulmuştur. Ayrıca, sözü edilen verilerin nerede ve kimden toplandığına ilişkin dipnotlarda açıkça bilgiye yer verilmiştir.

Araştırmanın iç geçerliliğini artırmak için araştırma bulgularıyla, verilerin elde edildiği ortam dikkate alınarak, anlamlı olup olmadığına dikkat edilmiştir. Saha çalışmalarında elde edilen veriler deşifre edilerek kayıt altına alınmış ve konu başlıklarına göre ilgili kayıtlar karşılaştırılmıştır. Kaynak kişilerin bir konu hakkındaki

düşüncelerinin örtüşüp örtüşmediği kıyaslanmış ve belirsizlikler tekrardan gözden geçirilmiş veya kaynak kişilere tekrar ulaşarak konu derinlemesine ve yeniden değerlendirilmiştir. Araştırmamızın dış güvenirliğini artırmak amacıyla da, araştırmaya veri kaynağı olan bireylerin düşünceleri ve olayları tanımlamaları, açık bir biçimde verilmiştir. Böylece benzer araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için, tezimizde kullanılan tanımlamalar açık bir şekilde ifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1.1. HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN HAYATI

Hüseyin Doğan Dede, 1902 yılında Elazığ ilinin merkez köylerinden Çatalharman (Hozik) köyüne bağlı Şıhıs mezrasında doğmuştur. Babası Ağuiçen Ocağından Seyit Doğan Dede’dir. Annesi Şeyh Hasan köyünden (Elazığ’ın Baskil ilçesine bağlı) Şeyh Ahmet Ocağı Dedelerinden Seyit İbrahim Efendi’nin kızı Seyide Satı (Ana) Hatun’dur. Hüseyin Doğan Dede, altı aylık bir zaman aralığında hem annesini hem babasını hem de büyükbabası Hasan Dede’yi kaybetmiş ve Adıyaman’ın Çelikhhan ilçesi Pınarbaşı (Bulam) beldesindeki akrabalarının bakımına alınmıştır. Doğan Dede’nin, Bulam’da kaldığı yaklaşık iki yıllık zaman zarfında da çobanlık yaptığı ve kuzu güttüğü belirtilmektedir. Daha sonra ise Hüseyin Doğan Dede’yi talipleri olan Balıyan Aşireti, iki kız kardeşiyle birlikte Malatya’nın Kırlangıç köyüne¹ getirtmiş ve aile büyüklerinden kalan buradaki mülküne yerleştirmiş ve Erzincanlı Kemal (Aydın) Dede’nin bakımına bırakmışlardır.²

Hüseyin Doğan Dede, 1915’te Arguvan - Mineyik’te toplanan ve 40’ın üzerinde Seyit Ocağının katılmış olduğu Dedeler Kurultayında, henüz 13 yaşında olmasına rağmen ailenin tarihsel görevini tekrardan omuzlamış ve toplantıya katılanların müşterek kararıyla da “mürşîd-i kâmillik” payesinin Doğan Dede ile yeniden ve kesintisiz bir şekilde devam ettirilmesi karara bağlanmıştır. Bu karardan sonra ise

¹ 1973’de Malatya’nın Yeşilyurt ilçesine bağlı Kırlangıç, Onatlı (Kilise), Doğangeçit (Mamazar), Işıklı (Budalauşağı), Oluklu (Zeydanlı) Köylerinin “Cumhuriyet Köyü” adı altında bir tek köy halinde birleştirilmesi kararlaştırılır. Kırlangıç köyü de bu köylerdendir. Kırlangıç, Balıyan Aşiretinin bir köyüdür. Elâzığ’ın Mişar Bölgesinden dört aile göç ederek Kırlangıç köyünün olduğu yöreye yerleşirler. İlk yerleşim yeri bugün ki Kırlangıç’ın 2 km. yukarısında ki (Güneyinde) bulunan Bağçukuru denilen yerdir. Kırlangıç, doğusunda Cafana (Görgü), batısında Onatlı (Kilise) güneyinde Işıklı (Budalauşağı) ile sınırdır. Köy eski yerleşim yeri (Bağçukuru) yerinde iken 1838’de Kırlangıçlılar “Mittike Rome” denilen Veba Hastalığına tutulurlar. Bu hastalıktan 800 kişi yaşamını yitirir. Daha sonra ise nüfus artışıyla geçim koşulları daha da zorlaşır. Bir grup aile Karapınar denilen yere göç eder ve orada bu yerin adını taşıyan Karapınar köyünü kurarlar. Bir bölüm aile, Hilan, Bostanbaşı (Barguzu), Kuşdoğan, Orduzu ve Battalgazi gibi yerlere göç eder. Kırlangıç’ta kalanlar ise bir süre sonra, eski yerleşim yerinin 2 km. aşağısında ve Cevizpınar adıyla anılan yere göç ederler. Bugün ki Kırlangıç bu son yerdir (Şahhüseyinoğlu, 2015b, s. 103-104). “Mittike Rome” olayı ile ilgili olarak “sonnotlar” bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

² Taşkiran, Hasan: okur-yazar değil, 80 yaşında, 08.06.2016, Cumhuriyet Örnekköy-Malatya.

Doğan Dede'nin eğitilmesi için özel hocalar tutulmuştur. Şûray-ı Devlet Reisliğinden yani bugün ki adıyla Danıştay'dan emekli Cafer Bey, Erzincanlı Kemal (Aydın) Dede ile Molla Hüseyin Efendi, bu özel eğitimi üstlenmişlerdir. Hüseyin Doğan Dede, Alevi-Bektaşî tasavvufunda yetkin birçok dededen de dönüşümlü olarak dersler almış ve Arapça - Farsça dillerini, okur-yazar olmak üzere çok iyi öğrenmiştir. Küçük yaşta olmasına rağmen Kurtuluş Savaşında aktif görev almış ve kendine bağlı tüm Alevi (Seyit) Ocaklarını harekete geçirmiştir.³ Hüseyin Doğan Dede, 1925 Şeyh Sait İsyanına karşı oluşturduğu milis güçlerle, Mustafa Kemal'in kuvvetleri yanında savaşı. Atma ve Balıyan gibi Malatya yöresi aşiretleri ile Dersim ve Şeyh Hasanlı aşiretlerinin, Hüseyin Doğan Dede'nin milis kuvvetlerinde yer aldıkları tarihsel süreç içerisinde de bilinmektedir (Onarlı, 1998, s. 50).

Doğan Dede evlenme yaşına gelince Kalender Dede Ocağından (Akçadağ/Dedeköy'den) Hasan Efendi'nin kızı Tamey (Kadime) Ana ile 1923 yılında evlendirilir. 1932'de ise ikinci eş olarak; Tunceli Mazgirt-Muhundu (Darıkent)'den Şâh Baba Mansur Ocağından Seyit Süleyman'ın kızı Elif Ana ile evlenir. Elif Ana ise çok erken bir yaşta 18 Ocak 1947'de Hak'a yürür. Hüseyin Doğan Dede'nin iki eşinden toplam 14 evladı olur. Bunlardan 9'u erkek 5'ide kızdır. Doğan Dede'nin ilk eşi Kadime (Tamey) Doğan'dan: **Doğan** (1924-2005), **Sadiye** (1925-), **Hasan Hayri** (1927-1967), **Kazım** (1928-2006), **Dilfiroz** (1931-), **Enver** (1932-1992), **Mazlum** (1936-) olmak üzere yedi çocuğu; ikinci eşi Elif Doğan'dan ise **Sakine** (1933-), **Kadime** (1936-2018), **Tacettin** (1939-2018), **İzzettin** (1940-), **Abidin** (1943-), **Eşref** (1945-) ve **Elif** (1947-) olmak üzere toplam 14 evladı olmuştur.

Dede, 1946 yılında gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde bağımsız aday olmuş ancak seçilecek kadar oy almasına karşın, seçim sisteminin o günkü şartlarından dolayı (açık oy ve gizli tasnif sisteminden dolayı) milletvekilliğini kazanamamıştır. 14 Mayıs 1950'de gerçekleştirilen genel seçimlerde CHP'den Malatya Milletvekili olarak meclise girmiş ve 9. dönemdeki mecliste Malatya'yı temsil etmiştir.

Dede, 1954 – 1965 yılları arasında aktif siyasetten uzak kalmayı tercih etmiştir. 10 Ekim 1965 seçimlerine girildiği dönemde Hüseyin Doğan Dede halktan gelen yoğun istek üzerine tekrar Milletvekili adayı olmuş ve seçildiği 1965 - 1969 yılları arasında bu kez de Adalet Partisi'nde (AP/XIII. dönem) milletvekilliği görevini yürütmüştür.

³ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırangıç-Malatya.

1970'ten sonraki dönemlerde siyaseti tamamen bırakmış ve dönemin olumsuz şartlarından dolayı 1975 yılından sonra yaşadığı şehir olan Malatya'dan İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'a gitmiş olmasına rağmen, vefat ettiği 3 Mayıs 1983 tarihine kadar Malatya'yı sık sık ziyaret etmiş ve talipleriyle olan bağını koparmamayı başaramıştır. 3 Mayıs 1983'te Hak'a yürüyen Hüseyin Doğan Dede'nin na'sının Karacaahmet Mezarlığına defnedilmesi planlanmış iken bu karara karşı çıkan başta Balıyan köyleri olmak üzere Malatya'da ki talipleri, na'sı olarak Kırlangıç köyüne getirmiş ve 6 Mayıs 1983 tarihinde buraya defnetmişlerdir.

1.2. HÜSEYİN DOĞAN DEDE'NİN AİLE ÇEVRESİ

1.2.1. Hüseyin Doğan Dede'nin Anne Soyu Şeyh Ahmet Ocağı

Hüseyin Doğan Dede'nin annesi Şeyh Hasan köyünden (Elâzığ'ın Baskil ilçesine bağlı) Şeyh Ahmet Ocağı Dedelerinden Seyit İbrahim Efendi'nin kızı Seyide Satı (Ana) Hatun'dur.

Ebü'l-Vefâ ile bağlantılı birçok Alevi ocağı olduğu bilinmekle beraber bunlar arasında Şeyh Hasan ve onunla bağlantılı olduğu belirtilen Sultan Onar, Şeyh Ahmet Tavil Dede, Şeyh Bahşiş veya Ağuiçen gibi Anadolu'da ki Alevi/Kızılbaş Ocak yapılanmasında geniş bir etki sahasına sahip kimi ocakları söylemek mümkündür. Çünkü bu ocakların da Ebü'l-Vefâ ile bağlantılı olduklarına yönelik önemli bilgiler mevcuttur. Bununla alakalı ilk bilgilere Malatya sancağına ait tahrir defterlerinde ulaşılmaktadır. Bu defterler her ne kadar Osmanlılar zamanında tutulmuş olsalar da Selçuklu ve beylikler dönemlerine dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir. 1530 tarihli mufassal defterdeki bilgilere göre, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad (1220-1237) tarafından, o dönemde Malatya'nın Muşar nahiyesine günümüzde ise Elazığ'ın Baskil ilçesinde yer alan ve Şeyh Hasanlı (Seyit) köyündeki Şeyh Hasan Zaviyesi'ne, köyün ve köye yakın bazı mezraların gelirleri vakfedilmiş ve vakfın vakıfnamesi hazırlanmıştır. Hem köyün hem de zaviyenin Şeyh Hasan adını taşıması onun tarihî bir kişilik olduğunu açık bir suretle ortaya koymaktadır. Bunun yanında onun yerleşimci bir derviş olduğu, etrafında bulunan nüfusla bu bölgeye gelerek bir zaviye inşa ettiği ve Şeyh Hasanlı köyünün de bu zaviye etrafında kurulduğu söylenebilir. Yine köy ve zaviyenin Fırat nehri kenarında stratejik bir konumda yer alması, Şeyh Hasan'ın buraya bilinçli bir

tercih sonucunda yerleştiği anlamına gelmektedir. Burası muhtemelen daha önceki dönemlerde de yerleşim alanı olarak tasarruf edilmekteydi. Şeyh Hasanlı köyünün hem divanî hem de malikâne gelirleri zaviyeye bağlanmıştır. Ayrıca Özbek, Beyru, Üçbölük ve Horik mezralarının gelirleri de zaviyeye tahsis edilmiştir. Zaviyenin 1530 tarihindeki geliri 1090 akçedir (Yılmaz, 2017, s. 226-227).

Türklerin, Anadolu'ya yerleşmelerinin kan bağına dayanan aşiret, oymak ve oba şeklinde ya da 'şeyh', 'dede' ve 'baba' önderliğinde kurulan zaviyelerin çevresinde köyler oluşturularak göçerlikten kısmen yerleşik tarım toplumuna geçtiklerini tarihi kaynaklardan bilmekteyiz. Şeyh Hasan grubu aşiretler de Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkmen boylarından birisi olup, Malatya, Elazığ, Tunceli (Dersim) bölgesi ilk etapta yerleştiği coğrafyadır (Onarlı, 1999b, s. 1).

İsmail Onarlı "Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmet Ocağına" dair şu tespitleri yapmaktadır: "Türkistan'ın Yesi şehrinin Üç Kurgan yöresinde doğan Şeyh Hasan; Oğuzların Bozok kolunun Günhan oğullarının Bayat boyunun On-Er oymağından gelmektedir. Şeyh Hasan dünyaya geldiğinde dedesi Bahşi Han oymak beyidir. Abbasi zulmünden kaçan Hz. Muhammed-Ali soylu İmam Musa-yı Kazım neslinden olanlar da Bahşi Han'a sığınır. Bahşi Han, oğlu Ahmet'i sığınmacı Musa-yı Kazım'ın kız torunlarından Vedduha ile evlendirir. Bu evlilikten Şeyh Hasan doğar. Bahşi Han oğlu Ahmet bir Seyide ile evliliğinden sonra kendini tasavvuf ve Alevi öğretisine verir. İlim ve irfan sahibi olan Ahmet, Şeyh ve Hâce (hoca / öğretici) unvanlarıyla anılmaya başlar. Hz. Ali'nin oğlu Muhammed Hanefi soylulardan ve Hz. Hüseyin'in oğlu Zeyd soylu Seyitlerden; Kur'ân'ın batınî (içsel) özünü ve İlmi-i Ledün konusunda feyz ve el alır. Kendisine Süflilik mahlası olarak da Viranî lakabı verilir. Bundan sonra şeyh Ahmet Virani olarak ünlenir. Şeyh Ahmet Virani'nin Şeyh Hasan'dan sonra Şeyh Ahmet adında bir oğlu daha olur. Şeyh Ahmet Virani on - on iki yaşlarına gelen iki oğlunu amcazadesi olan Hoca Ahmet Yesevi (Ö. 1166/7) dergâhına eğitim ve öğretim için verir. Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmet, Yesi'deki dergâhtan Türkçe tarikat erkânı ve sülûk adâbını, İslâmî ilimleri, Türk süfliliğini, ahlâki ve tasavvufî kaide ve kuralları kısa zamanda öğrenerek Hâce Ahmet Yesevi'nin halifeleri arasına girerler. Şeyh Hasan, Bozkır göçebe Türk oymağından ve Bey soylu olduğu için; küçük yaşta iyi ok atar, iyi kılıç kullanır ve iyi at sürer, at yarışlarında ve ok atmada birinci olurmuş. Bu yeteneklerini bilen hocası Ahmet Yesevi, bir gün ona cemaatle cemde iken; 'Sen, bir er

değil, on er gücündesin, bundan böyle senin adın Şeyh Hasan On-er olsun ve böyle biline, böyle çağrıla...' der ve ardından dua eder" (Onarlı, 1999b, s. 2).

Onarlı, başka bir tespiti ise: "Şeyh Hasan, oymağıyla, Halep'ten Sis (Adana), Maraş, Adıyaman, Akçadağ-Malatya (bugünkü Battalgazi ilçesi) güzergâhıyla Fırat'ın doğu yakasındaki Abdülvahap Gazi'nin türbesinin bulunduğu tepe ve Mukaddes Dağı'ndaki Mar Ahron Manastırı (kilise) ile Muşar'a kadar olan bölgeyi işgal eder. Muşar'da Şeyh Hasan Beyliği adıyla yarı özerk bir beylik kurar. Bölgedeki yerel halkları, Kürt, Ermeni, Zaza unsurları kendine tabi kılar. Metruk bir Paulicien kalesi olan yere de Şeyh Hasan adıyla bir köy ve zaviye kurarak başına kardeşi Şeyh Ahmet'i getirir. Bugünkü Tabanbükü adlı köy bu yerdir. Muşar ise bugünkü Aydınlar bucağıdır. O devirde bu bölge Anadolu Selçuklu Devleti'nin doğu sınırındır. Şeyh Hasan da aşiretiyle tam sınır çizgisinde bulunmaktadır. Kanımızca o zamanki Malatya meliki bilerek sınırları korumak üzere Şeyh Hasan aşiretini bölgeye yerleştirmiştir. Süreç içinde Şeyh Hasan, yöreyi İslamlaştırmış ve Türkleştirmiştir. Şeyh Hasan muhtemelen 1196-1205 yıllarında bölgeye hâkim olmuştur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) ikinci kez Selçuklu tahtına geldiğinde Oğuz/Selçuklu geleneğince oğullarını eyaletlere vali olarak göndermiştir. Büyük oğlu Şehzâde İzzeddin Keykavus'u Malatya'ya, ortanca oğlu Alaeddin Keykubat'ı da Tokat'a melik nasbetmiştir. Şeyh Hasan bu dönemde Malatya Meliki Şehzâde İzzeddin Keykavus'la sıkı ve iyi ilişkiler kurmuş, aşireti Fırat boyunca yerleştirilmiştir" şeklindeki değerlendirmelerde bulunmuştur (Onarlı, 1999b, s. 3-4).

İsmail Onarlı, "**Şeyh Hasan ve Aşireti**" başlıklı makalesinin devamında yine Şeyh Ahmet Dede Ocağı hakkındaki tespitlerine devam etmiş ve bu ocağa ait şu bilgileri sunmuştur: "Şeyh Ahmet Dede Ocağı ise Şeyh Hasan'ın kardeşi ve Şeyh Hasanlı Aşiretinin ikinci reisi Şeyh Ahmet'in Alaeddin Keykubat'ın kız kardeşi Gevher Hatun'dan olan oğlunun ve çocuklarının, Elazığ-Baskil-Muşar, Şeyh Hasan köyünde kurdukları ocaktır. Şeyh Ahmet, söylencelere göre kardeşi Şeyh Hasan gibi Hoca Ahmet Yesevi'nin halifelerindendir. Şeyh Ahmet; halim selim, çok uzun boylu bilge bir kişiymiş. Hocası O'na 'Boyun kadar ulu olasın, soyun sülalen ebedi tavil ola, bundan böyle sen de Şeyh Ahmet Tavil olarak çağrılarsın' diyerek dua edip, ocakta yanan bir dut köseğini alarak fırlatır. Hocası, Şeyh Ahmet'e 'Sana destur ve nasip verdim. Git bu köseği bul orası artık senin yurdun' der. Şeyh Ahmet de hocasının elini öpüp niyaz

ederek yola revan olur. Fırat kıyısına düşen dut köseğisini bulan Şeyh Ahmet, buraya tekkesini kurar. Müritleri çoğalınca burası köy olur. Adını da ağabeyine izafeten Şeyh Hasan koyar. Evlenir dokuz oğlu olur. Yaramaz olduklarından beddua eder hepsi bir günde ölür. Hepsini de bir mezara defneder. Soyu Alaeddin Keykubat'ın kız kardeşi Gevher Hatun'la evliliğinden yani ikinci eşinden yürür. Köyde anlatılanlara göre dokuz delikanlı Kürk Aşireti'ne iyi davranmadıkları için baba bedduasıyla bir günde ölmüşlerdir, söylencesinin nesnel kanımızca şudur. Türkmen Şeyh Hasanlı Aşiretleri, Babailer ayaklanmasına katıldıklarından, Malatya Valisi'nin Kürtlerden oluşturduğu orduyla isyanı bu yörede bastırarak, Şeyh Ahmet'in dokuz oğlunu da öldürmeleridir. Söylenceye göre; Şeyh Ahmet daha çok Alevi öğretisiyle ilgilenmiş, tekkesini bir okul gibi eğitim yuvası haline getirmiştir. Resmi Osmanlı arşivlerinde Şeyh Ahmet Tavil olarak geçmektedir. Tavil uzun olduğu için 'Uzun Ahmet Dede', 'Kızıl Şâh Ahmet Dede', 'Ulu Şîh Ahmet' adıyla da anılmaktadır. Torunlarından ünlü ozan Teslim Abdal, dedesi için de şöyle demektedir”

*Bir adının Şâh Ahmet öbürü Tavil-i tub-i Dede'sin,
Şâh-ı Merdan Musa-ı Kâzım Abbas neslisin,
Hâce Ahmed-i Yesevi Rum Halifesisin,
În ziyaret eyle Şâh Ahmet Dede'yi.*

(Onarlı,1999b, s. 9-10).

Tespitlerden de anlaşılacağı üzere Şeyh Ahmet Dede Ocağı ve tarihsel süreçte yüklendiği misyon ve yine onun an'analerince sürdürülen bu manevi yapı özellikle Malatya ve civarının hem Türkleşmesinde hem de İslam dairesine alınmasında önemli bir yere sahiptir. Bu da Alevi/Kızılbaş ocaklarının Türk tarihinde ne kadar büyük sorumlulukları üstlendiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1.2.2. Hüseyin Doğan Dede'nin Baba Soyu Ağuiçen Ocağı

Hüseyin Doğan Dede, ismini çok erken bir yaşta, 37 yaşında Hak'a yürüyen babası Doğan Dede'den almıştır. Hüseyin Doğan Dede'nin aile geleneğinde atalarının isimlerinin yaşatıldığına dair tespitlerimiz mevcuttur. Zira Hüseyin Doğan Dede'nin

babası Doğan Dede, onun babası Hasan Dede, onun da babası Mehmet Dede'nin isimlerinin de ailenin soy kütüğünde daha öncedende yaşatıldığı ifade etmek isteriz.

Ağuiçen Ocağının merkezi Hozat'ın (eski ismi ile) Bargini (yeni ismi Karabakır) köyündedir. Ocağın kurucusu olarak kabul edilen Seyit Hasan'ın mezarı da bu köyde bulunmaktadır. Ocağın kurucusu hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Ocağın binası taştan olup, iki bölüme ayrılır. Öndeki zahire (giriş) kısmı, ocağın kuruluş dönemlerinde gece konaklamaları ve yatılı misafirleri ağırlamak için ayrılan bölümdür. Mevcut bina ve avlusu 2014 yılında Tunceli İl Özel İdaresi tarafından bakıma alınmış ve restore edilmiştir. “Ziyaretgâh kısmında ise üç mezar bulunmaktadır. Mezarlardan ikisinde kitabeler olmasına rağmen okunacak durumda değildir. Ocağın, ismini Sultan Abdülmecid döneminde yaşanan bir olay üzerine aldığı rivayet edilmiştir. Rivayet şöyledir: ‘Ocağın pirlerinden Seyit Mahmut birkaç müridiyle İstanbul’da padişahın huzuruna çıkar. Kendisine sunulan bir kâse zehirli şerbeti içip parmaklarından sızdırarak keramet gösterir. Bunun üzerine Padişah Seyit Mahmut’u⁴ hediyelerle ödüllendirir.’ Zehir içme teklifinin talipleri tarafından da yapıldığı rivayet edilmektedir. Bu olay 1839-1861 yılları arasında yaşanmıştır. Ağuiçen Ocağı, çocuğu olmayan aileler tarafından ziyaret edilir; türbenin ön kısmındaki bölümde bir veya üç gün yatılarak ziyaret tamamlanır. Ziyaretler daha çok Cuma gecesinde (Perşembe akşamları) ve sonbaharda yapılır. Ziyarete gelenler mutlaka kurban keserler. Ocağın talipleri; Tunceli, Malatya, Sivas, Elbistan, Haymana, Divriği, Hafik, Doğanşehir ve Akçadağ’da bulunmaktadır” (Birdoğan, 1995, s. 264; Tuğrul, 2006, s. 37-38).

Araştırmacı Veli Saltık ise Ağuiçenlerle ilgili şu bilgileri verir: “Asıl adı Seyit Temiz olan Ağuiçen, Seyit Lokman Perende'nin torunudur. **‘Pir-i Piran, Ser Çeşme-i Mürşidan’ ‘Pirlerin Piri, Mürşitlerin Göze Başı’** olarak anılan Seyit Lokman-ı Perende, 5. kuşaktan İslam bilgini Eb’ul Vefa’nın torunudur. Hoca Ahmet Yesevi’nin 1166 yılında vefat etmesinden sonra onun okulunun başına geçmiş, birçok Ulu Pire ve Türkmen prensine eğitim vermiştir. Doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen Ağuiçen (Seyit Temiz); Sarı Saltık, Hacı Bektaş Veli, Muzaferreddin Muhammet, Ahmet Faki, Doğan Ata, Üryan Hızır gibi Ulu Pirlerle Hoca Ahmet Yesevi’nin okulunda okurken, bölge 1219 yılında Moğol işgaline uğradı. Lokman Perende de ailesi ile birlikte batıya göç edip, Erdebil’e yerleşti. 1222 Tarihinde Erdebil’de vefat ettikten

⁴ Seyit Mahmut, Ağuiçen Baba veya Üryan Hızır Baba olarak da anılır: Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler ve Ocaklar*, (İstanbul: Uğur Matbaacılık, 1998) s. 92.

sonra, onun çocukları Seyit Muhammet ve Seyit Mahmut, Anadolu'ya göç ettiler. Söylenceye göre, Seyit Lokman Perende'nin torunları Seyit Temiz ve kardeşi Seyit Can Harput (Elazığ)'a gelirler. Harput beyleri onları sınamak için kendilerine bir fincan ağı (zehir) sunarlar. Seyit Temiz, ağıyu içip, bir damlasını harcamadan parmağından gerisin geri fincana akıtır. Küçük kardeşi Seyit Can da, ağıyu içip topuğundan gerisin geri fincana akıtır. Ondan sonra bu kardeşler ve soylarına 'Ağı İçenler' ya da 'Ağuçanlar' denilmiştir. Seyit Temiz'in dört oğlu oldu. Koca Seyit, Köse Seyit, Mir Seyit ve Seyit Mençek. Koca Seyit, babası Seyit Temiz'le Elazığ'ın Sün köyünde yatmaktadır. Koca Seyit'in soyundan gelenler, Elazığ Sün Köyü, Adıyaman Börgenek, Erzincan Ardost ve Erzincan-İliç-Nordan köylerine yerleştiler. 13. Yüzyılın sonlarında Saltuklular Çemişkezek'te Melkişan Beyliği'ni kurunca, Seyit Temiz'in oğulları Köse Seyit, Mir Seyit ve Mençek Seyit de Tunceli'ye göçüp, Ulukale köyüne yerleştiler. Köse Seyit ve Mir Seyit, köyün kuzeyinde bulunan Karpan dağındaki Kozuk yaylasında, yaylada iken vefat ettiler. Mezarları Kozuk yaylasının başındadır. Orası 'Ağı İçen Yatırı' olarak bilinir. Yakın tarihe dek oralara yaylaya çıkanlar tarafından ziyaret edilip, üzerinde kurbanlar kesilirdi. Daha sonra Seyit Mençek Hozat'ın Karabakır (Bargini) köyüne yerleşti. Ağıuçen'in oğlu Seyit Mençek'in Karabakır (Bargini) köyündeki türbesi hâlâ yöre halkı tarafından önemli bir ziyaretgâh olarak görülüp, ziyaret edilmekte ve üzerinde kurbanlar kesilip mumlar yakılmaktadır. Ağıuçen Ocağı'nın merkezi de bu köy kabul edilmektedir" (Saltık, 2009, s. 145-146; Saltık, 2011, s. 71-75).

Ocaklar ile ilgili birçok araştırma yapmış olan Ali Yaman'da Ağıuçen Ocağına dair şu bilgileri vermektedir: "Kendilerini Ağıuçenli olarak nitelendiren dede ocakları Mir Seyit, Köse Seyit, Seyit Mençek, Koca Seyit olmak üzere dört koldur. Bugün Ağıuçen Ocağının iki önemli merkezi vardır. Bunların ilki Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı Karabakır (Bargini) köyüdür. Bu köyün bir diğer ismi de Söğütlütepe'dir. Burada Ağıuçen, Kara Donlu Can Baba ve Seyit Mençek olarak da adlandırılan evliyanın türbesi ve bu soydan gelen dede soylu aileler bulunmaktadır. Ağıuçen Ocağının bir diğer merkezi ise Elazığ'ın Sün köyüdür. Burada Seyit Mençek'in kardeşi Koca Seyit'in türbesi ve bu soydan dede soylu aileler bulunmaktadır. Bu iki köy de Ağıuçen Ocağının en önemli merkezleridir. Malatya'dan iki dönem milletvekili seçilen ve Kırılgaç köyünden **Hüseyin Doğan Dede**'nin de Ağıuçen Ocağının **Mir Seyit** kolundan olduğu

ifade edilmektedir” (Yaman, 2006, s. 95). “Ağuiçen Ocağından dedeler ağırlıkla; Malatya, Elazığ, Tunceli, Sivas ve Erzincan’da bulunurlar. Adıyaman’a bağlı Pınarbaşı (Bulam) ve Börgenek köylerinde de Ağuiçen Ocağının dedeleri bulunmaktadır” (Yaman, 2006, s. 96; Rençber, 2014, s. 7-18; Birdoğan, 1995, s. 183-265).

Ağuiçen Ocağının ve Doğan Dede Ailesinin tarihsel seyrine dair genel bilgileri Prof. Dr. İzzettin Doğan ise şöyle izah etmektedir: “Doğan Dede ailesi, ismini dedem Doğan’dan alıyor. Tarihsel olarak, Anadolu’ya gelişimiz (Rumî 407) Miladî olarak yaklaşık 991’li yıllara denk geliyor. Elimizdeki belgelere göre, Anadolu’ya gelişimiz Hacı Bektaş Veli’nin gelişinden yaklaşık 250 veya 300 yıl öncesine dayanır. Hozat’ın Bargini (Karabakır) köyündeki Ağuiçen Türbesindeki kitabede ise **930** yılı yazmaktadır ve bu konuya ilişkinde özellikle tarihçi Ali Kaya’nın çok önemli tespitleri vardır. Bu gibi tespitlerde gösteriyorki Alevi Ocaklarının Anadolu’yu yurt edinmesi olgusu, Hacı Bektaş-ı Veli’nin Anadolu’ya gelişinden çok daha öncesi tarihlere tekâmül ettiği gerçeğine dayanmaktadır. Ocakların, dolayısıyla (bizim aile mensuplarında içinde bulunduğu) Seyit Ailelerinin Anadolu’ya giriş kapısı Kars olmuştur. Orada yaklaşık 200 yıla yakın kalmışlardır. Daha sonra ise Kars’ın Rabat köyünden Elazığ’a gelmişler ve Keban Barajının su altında bıraktığı Şıhıs köyüne yerleşmişlerdir. Ailemizin Malatya’ya gelişi de 100 yılı aşan bir zamanı ihtiva etmektedir. Ailenin esas çıkış kaynağı ise Horasan’dır. Doğan Dede ailesinin soy kütüğü dördüncü imam, Zeynel Âbidin kanalıyla Hazreti Muhammed’e ulaşıyor. Bizim ocak, Ağuçan Ocağıdır. Anadolu’da Ağuçan (Ağuiçen) Ocağı, Mürşîd-i Kâmillik payesine sahip olan ocaktır. Bunun manası şudur: Ocaklara bağlı dedelik kurumları arasında bir sorun çıktığında, Doğan Dede ‘Mürşîd-i Kâmil’ olarak hakem rolündedir. Mürşîd-i Kâmil’e Seyitler Meclisinde çözilemeyen sorunlar gelir. Mürşîd-i Kâmil orada ihtilafı nihai bir kararla halleder. Doğan Dede’nin Hak’a yürümesinden sonra bu mekanizmanın işleyişi ile ilgili fiili bir durum vardır. Kentleşmeyle birlikte büyük toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştır. Çünkü geleneksel zeminde yürütülen dede-talip ilişkileri bu şehirleşme neticesinde adeta kopma noktasına gelmiştir. Buna inanç boyutlarını da eklemek gerekir. Şöyle ki ‘kendi Dede’sinin görgü alanından uzaklaşan bir talip, şehirdeki cemevinde hizmet eden başka bir ocağın Dede’siyle inancının gereklerini yürütmek durumunda kalmıştır.’ Herkesin bildiği bir husus vardır ki bir dede, kendi talibinin geçmişini daha doğrusu yapıp ettiklerini iyi bilir, bilmek de durumundadır. Talibi görgüden (sorgudan) geçirirken tüm bu geçmişi

bilerek kararını verir. Şehirleşme süreci işte bu nokta dedeler ve talipler arasındaki o geleneksel veya kültürel hafızayı ister istemez erozyona uğrattı. Şehirleşme sürecinden önce şöyle bir hakikatte vardır ki ‘Aleviler yüzyıllar boyu mahkeme kapılarına gitmemişlerdir.’ Dede, cemaatle halkın vicdanı rolünü yüklenmiştir. Toplumsal sorunların çözüm kaynağı da adeta birer mahkeme gibi işleyen hatta kimi mahkeme kararlarından daha ağır yaptırımlar da uygulayan cem ibadetleri, işte bu vicdanın (adaletin) yaşatıldığı yerler olmuşlardır.”⁵

Bu konuyla alakalı olarak görüşlerine başvurduğumuz Eşref Doğan Dede ise yine Ağuiçen Ocağının, Alevi/Kızılbaş ocakları içerisindeki konumuna dair şu tespitlerde bulunmuştur: “Doğan Dede, Ağuiçen Ocağının Mir Seyit Kolunun temsilcisidir. Bu ocak bir mürşit ocağıdır. Mürşitler genellikle (cemleri yürütme anlamında) dedelik (post dedeliği) yapmazlar. Dedeler arasındaki ihtilaflara çözüm getirirler. Onların çözemedikleri meselelere ve sorunlara çözüm ararlar. Mürşitlikteki gaye ‘dedeler arasındaki ihtilafları, tayinleri ve yer değiştirmeler’ gibi inanç sorumluluklarını üstlenmektir. Bu açıdan Doğan Dede ailesinin talipleri çok sınırlıdır. Ancak etki alanı itibarıyla başka kolların (ocakların) bu sayıya dâhil olmasından dolayı da bu sayı oldukça fazla olabilmektedir. Doğan Dede soyunun Anadolu’ya gelişi Miladî olarak yaklaşık **991**’lere tekabül eder. Zaten Anadolu’ya geliş de birdenbire Malazgirt’le başlamamıştır. Malazgirt Savaşından daha önce İslâmî zümrelerin kısım kısım gelerek buralara yerleşmesi söz konusudur. Horasan ve Maverâünnehir bölgesinden gelen aşiretlerin (ocakların) oluşturduğu bir bölge vardır. Anadolu’ya gelişimizin Dersim aşiretleriyle müşterek olduğunu belirtmekte fayda görüyorum. Bizler doğrudan cem erkânı yürütmeyiz. Gittiğimizde mürşitlik postuna otururuz. Cemi diğer dedeler yürütür ve duaları okurlar. Cemi doğrudan yürütme bize düşmez. Bu diğer dedelerin görevidir ve bu ‘mürşit tavrı’ onların görevlerine müdahale etmek istemememizden kaynaklanır. Aslında eksik bilinen bir bilgiyi şöyle tamamlamak gerekir. Her dede ‘cemi yönetecek ve talipleri gezecek’ diye bir kural yoktur. Mürşit Ocakları diğer ocakların üst yapılanmasını ifade ederler.”⁶ Ocaklar arasında ki yapılanmada bu kural kendi içerisinde yüzyıllardır belli bir nizamda işletilmektedir. **‘El ele, el Hak’a’** anlayışı işte bu nizamı anlatmak için geleneğin sık sık kullandığı bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵ Doğan, İzzettin: 78 yaşında, üniversite, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

⁶ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırancıç- Malatya.

1.2.3. Ağuiçen Ocağının Soy Şecerelerine Dair Mevcut Tespitler

Alevilik hakkında son yıllarda yapılan çalışmalar, Alevi inanç sisteminin temel yapılanmasını oluşturan ocakların birbirleriyle olan ilişkilerinde (şifahî bir kültüre dayandırılrsa bile) hiyerarşik bir düzen içerisinde teşkilatlandıklarını göstermektedir. Bu hiyerarşik teşkilatlanma ile ilgili çeşitli araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüş ve birçok tasnif yapılmıştır. Bu çalışmalarda ocaklar; “Mürşit Ocağı”, “Pir Ocağı”, “Rehber Ocağı”, “Dikme Ocaklar” vb. hiyerarşik bir sıralama çerçevesinde tasnif edilmiştir. Fakat bu tespit ve tasniflerin yanında Alevi ocak yapılanmasında “Dede” ve “Talip” olmak üzere iki çekirdek yapının öne çıktığını görmekteyiz. Dede ailelerinin, kendilerini talip topluluklarından ayıran ve ocak olarak nitelendirilmelerini sağlayan seyitlik, keramet gösterme, toplumsal önderlik vasıfları taşıma ve ilmi anlamda yeterlilik gibi sıfatlarının yanı sıra, çoğunlukla, inanç sistemi içerisinde kutsal kabul edilen bazı emanetlere sahip oldukları görülmektedir. Bunlar içerisinde en yaygın rastlananlar; Şecere, İcazetname, inançla ilgili çeşitli yazma eserler, Ocak Sancağı (Âlem), Erkân Ağacı (tarik), Şah’ın Pabucu ve On Bir Kollu Çıralık (şamdan)’tır. Bu emanetler, Alevi inanç sistemi bağlamında oluşmuş ritüellik işlev ve değerlere sahip olmalarının yanı sıra, bilhassa yazılı belge niteliğinde olanları, Alevi ocaklarının tarihsel yapılanmasına ve teşkilatlanmasına ışık tutacak özellikler taşımaktadır. Gerek devlet arşivlerinden temin edilecek, gerekse Alevi ocaklarına mensup dede ailelerinin şahsi arşivlerinden saha çalışmalarıyla derlenecek bu ailelerin soy, seyitlik ya da dedeliklerini gösteren şecere veya icazetnamelerin Aleviliğin tarihi alt yapısının aydınlatılmasına önemli katkı sağlayacağı şüphesizdir (Akın, 2014, s. 15-16).

Ağuiçen Ocağının soy ağacı birçok kaynakta tartışma konusu olmuş ve sağlam kaynağa ilişkin kesin verileri henüz ve tam olarak netleşmemiştir. Cem Vakfı Alevi İslâm İnanç Hizmetleri Başkanlığında görevli ve Ağuiçen Ocağı evlatlarından merhum Dursun Zebil Dede (1959-2010) aşağıdaki sıralamayı verirken, Ağuiçen Ocağı Dedelerinden Mir Seyit Evladı Eşref Doğan Dede ise daha farklı bir sıralama sunmaktadır. Cem Vakfı Alevi İslâm İnanç Hizmetleri Başkanlığına göre Ağuiçenlerin soyağacının sıralaması şöyledir:

- 1- Hazreti Ali, 2- İmam Hüseyin, 3- İmam Zeynel Abidin, 4- S. Zeyd, 5- Seyit Hüseyin, 6 - Seyit Yahya, 7- Seyit Hasan el Faki, 8- Seyit Muhammet

Zahit, **9-** Seyit Hüseyin, **10-** Seyit Muhammet, **11 -** Seyit Ali, **12-** Seyit Zeyd, **13-** Seyit Muhammed, **14-** Seyit Ebul Vefa, **15-** Seyit Zeki, **16-** Seyit Salih, **17-** Seyit Umman, **18-** Seyit Şerafettin, **19-** Seyit Riyani, **20-** Seyit İzzettin, **21-** Seyit Lokman, **22-** Seyit Muhammet, **22-** Seyit Mahmut, **23-** Seyit İbrahim, Seyit Temiz (Ağuiçen), Karadonlu Can Baba (Ağuiçen - Mücerret) **24-** Koca Seyit, Köse Seyit, Mir Seyit ve Seyit Mençek (Ağuiçen).⁷

Eşref Doğan Dede ise kendi ailesinin (Ağuiçen'in Mir Seyit Kolunun) “Soy Ağacı” konusunda şu sıralamayı yapmaktadır:

1. Hz. Ali, **2.** İmam Hüseyin, **3.** İmam Zeynel Abidin, **4.** Ali Asgâr, **5.** Murtaza Ekber, **6.** Hasan, **7.** Ali, **8.** Zeyd, **9.** Ahmet, **10.** Mehmet, **11.** Arif, **12.** Ebu Pir, **13.** Uğumaz, **14.** Şeyh Fâdıl, **15.** Osman, **16.** Zekeriya, **17.** Salih, **18.** Şeyh Nasata (?) (Osman), **19.** Hüseyin, **20.** Şerafettin, **21.** Şeyh Rabbani (Riyani), **22.** İzzettin, **23.** Ebu Fedai, **24.** Lokman, **25.** Mahmut, **26.** İbrahim, **27.** Mehmet, **28.** Temiz, **29.** Kemal, **30.** Veli, **31.** Mehmet, **32.** Hasan, **33.** Mehmet, **34.** Hasan, **35.** Doğan, **36.** Hüseyin (Hüseyin Doğan Dede).

Ağuiçen Ocağı ile ilgili olarak (şimdilik) yayımlanan en eski şecere⁸ örneğini Araştırmacı Bülent Akın'ın yayıma hazırladığı ve Ağuiçen Ocağının Diyarbakır koluna mensup şeceredir. Söz konusu çalışmaya dair Bülent Akın şu bilgileri vermektedir: “Diyarbakır merkeze bağlı Şarabi köyünde yerleşik bulunan Ağuiçen Ocağı Dedesi Hidayet Ulugerçek'ten aldığımız Ağuiçen Ocağı Diyarbakır Kolunun Soy Ağacını gösteren şecere, h. 544/Zilkade (m. **1150/Mart**) tarihinde yazılmıştır. Alevi ocakları ile ilgili yazılı kaynak bağlamında şu ana kadar yayımlanan şecere ve icazetnameler arasında, şimdilik, en eski belge niteliğinde görünen bu şecerenin şekil ve kurgu

⁷ Kardeş olanlar aynı sayı ile ifade edilmiştir. (Kaynak: <http://aleviislamdin Hizmetleri.org> / Erişim: 05.05.2015). Kaynak kişi: Dursun Zembil Dede; 1959 Amasya ili Göynücek ilçesi Tencirli köyü doğumludur. Ağuçan Ocağı Evlatlarından Dursun Zebil Dede, 02.10.2010 tarihinde Hak'a yürümüştür. Fotoğraf 26.

⁸ Ağuiçen Ocağının soy silsilesine dair merhum Nejat Birdoğan, kendisine sunulan bir şecerenin tercüme bilgileri açıklamıştır ancak doğrudan bu silsileyi yansıtan şecere belgesini ilgili eserinde (Birdoğan, 1995) sunmamıştır. Dede İbrahim Özer'i kaynak göstererek sunduğu bu bilgilerde kendisine sunulan şecerenin tarihini 1017 yılı olarak açıklamıştır. Bu şecerenin de 1566 ve 1759 yıllarında ayrı ayrı olmak üzere iki kez Küfe'de mühürlenmiş olduğunu ifade eden merhum Birdoğan, Ağuiçen Ocağının soy silsilesi olarak Ebu'l-Vefa'nın soyundan geldiğini de belirtmektedir (Birdoğan, 1995, s. 161-163).

özellikleri bakımından sonraki yüzyıllarda yazılmış şecere yazım mantığına uygun olduğu görülmektedir. Şecerenin en üst kısmında yer alan mühürlerin şekil itibarıyla sonraki yüzyıllarda yazılan bazı şecerelerle birebir aynı olduğu tespit edilmiştir. Mühürlerin içerisindeki yazılarda da içerik bakımından çok küçük farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu şecerelerden h. 1015 (m. 1607) tarihli Ağuiçen Ocağı şeceresi, h. 997 (m. 1588) tarihli Dede Garkın Ocağı şeceresi ile elde ettiğimiz bir Dede Garkın Ocağı şeceresinin mühürlerinin birbirleriyle aynı olduğu ve yaklaşık aynı içeriklere sahip oldukları ilk bakışta görülecek biçimde açıktır. Şecerenin devamında da şecere yazma geleneğine aykırı bir durum söz konusu değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi şecere, yazıldığı tarihten yaklaşık 463 yıl sonra, Miladî 1613 yılında Halep şehrinde tasdik edilmiştir. Şecerede bu onay dışında, yapılan diğer tasdiklerde tarih düşülmemiştir. Öte yandan şecerede, bazı belgelerde görülen şecere sahibine iltifat edilmesi, hürmet ve ayrıcalık gösterilmesi gibi öğütler veren ve dünyevi konularda belli amaçlara yönelik nasihatler içeren herhangi bir bölüm mevcut değildir. Şeceredeki dikkat çeken en önemli husus ise, diğer ocak şecerelerinin hemen hemen tamamında geçen Ebu'l-Vefa, kardeşi Seyit Ganim ve Seyit Ganim'in oğlu Seyit Hamis'in adlarının bulunmayışıdır. Hz. Âdem'e kadar uzanan şecerenin Hz. Ali'den itibaren Miladî 1150 yılına, yani şecerenin sahibi Seyit İlyas'a kadar gelişi şöyledir:

‘ Alī bin Ebī Ṭālib
Ḥüseyin bin ‘ Alī
İmām e’l-Ma‘ şüm Zeyne’l-‘ Ābidīn
Zeydū’ş-Şehbā
Seyyid Ḥüseyin zi’l-‘ ibre
Seyyid Yaḥyā Ekber
Seyyid Yaḥyā Aşğar
Seyyid ‘ Alī
Seyyid Kāsım
Seyyid Mūsā
Seyyid Şerefü’ d-dīn
Seyyid Ca‘ fer
Seyyid Nürü’ d-dīn
Seyyid Aḥmed
(Ahsen) Seyyid Muhammed (tam okunamıyor)

Seyyid Maḥmūd
Seyyid Şemsü’ d-dīn
Seyyid Receb
Seyyid Ḥ’āce
Seyyid Ḥüseyin
Seyyid İlyās

Mevcut belgeler üzerinden konuşulduğunda, özellikle Ebu’l-Vefa’nın annesinin Kürt olduğunu ve Kürt topluluklarının içerisinde yetiştiğini, dolayısıyla da kendisinin de Kürt olduğunu kabul eden araştırmacılar olduğu gibi, menakıpnamesindeki halifelerinin neredeyse tamamının Türkmen isimleri ve nispetleri taşıması sebebiyle onun bir Türkmen şeyhi olabileceğini öne süren araştırmacılar da vardır. Bu noktadan hareketle, bugüne kadar tespit edilebilen Ağuiçen Ocağı şecerelerinde Ebu’l-Vefa’nın adının ya da kardeşi Seyit Ganim ve Seyit Ganim’in oğlu Seyit Hamis’in adlarının bulunmasından dolayı Ağuiçen Ocağı’nın Kürt kökenli olup olmadığı tartışma konusu olmuştur.

Ağuiçen Ocağı'nın Diyarbakır koluna ait bu şecerede, Ebu'l-Vefa, Seyit Ganim ya da Seyit Hamis'in adlarının geçmeyişi, Ağuiçen Ocağı hakkında şu ana kadar ileri sürülen görüşlerden farklı bir tablo ortaya koymuştur. Ayrıca, şecerenin Türkmen Alevisi bir dede ailesinin elinde bulunuşu da konuyla ilgili daha önce ortaya atılan görüşler hakkındaki soru işaretlerini arttırmaktadır. Kaldı ki, söz konusu şecerenin yazıldığı tarih göz önünde bulundurularak mevcut belgelerle mukayese edildiğinde, sözünü ettiğimiz değişim daha net görülecektir" (Akın, 2014, s. 20-23).

Ağuiçen Ocağının soy şeceresine dair yapılan çalışmaların bir örneğini de Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Fevzi Rençber ve Yaşar Acat'ın *Alevilik Araştırmaları Dergisinin* (Kış-2013) 6. sayısında sundukları çalışmadır. Söz konusu şecerenin, Hüseyin Doğan Dede'nin de torunlarından olan ve Adıyaman'ın Börgenek köyünde ikamet eden Hayri Doğan Dede'den alındığı ifade edilmiştir. Sayın Rençber ve Sayın Acat da bu hususta şu bilgileri aktarmaktadırlar: "Tanzim ediliş tarihi itibarıyla şu ana kadar yayımlanan en eski şecere Bülent Akın tarafından tahkik edilen H. 544/Zilkade (M. 1150/Mart) tarihli Ağuiçen Ocağı'na mensup şeceredir. Burada edisyon kritiği yapılan şecerenin tahrir tarihi ise H. 553/Zilkade (M. 1158/Aralık)'tır. Dolayısıyla elimizdeki bu şecere şu ana kadar tespit edilebilen en eski ikinci belge özelliğini taşımaktadır. Yazılış tarihi itibarıyla aralarında sadece dokuz yıl vardır. Alevilik ile alakalı belge ve yazmalardan biri olarak elimize geçen bu şecere, Alevi dede ailelerinin arşivlerinden temin edilmiş olup şimdiye kadar tespit edilebilen en eski tarihli belgelerden biridir. Dede ailelerinin ellerinde olan bu şecereler Alevi tarihi açısından ilginç kaynaklar olarak kabul edilmiştir. Bu çeşit vesikalar dedelerin seyit kimliklerini ispat eden belgeler olarak değerlendirilmelidir. Bu soy kütükleri bazı dede ailelerinin yüzyıllar boyunca seyit aileler olarak bilinip kabul edildiğini göstermektedir. Bilindiği üzere ocakzâde dedelerin peygamber soyundan geldikleri kabul edilir ve bu sebeple "seyit" adı ile de anılırlar. Adıyaman yöresi Ağuiçen Ocağı'na bağlı dede ailesinde bulunan bu soy kütüğü (şecere) de bu durumu kanıtlamak üzere Kerbela'daki dergâh tarafından mühürlenmiştir. Ancak bu mühürler, Nakîbü'l-Eşrâfların mührüyle benzerlik göstermemektedir. Bu mühürlerin bir kısmı 12 köşeli yıldız biçiminde dizayn edilmiş olup her köşesinde bir imam ismi yer almaktadır." Ağuiçen Ocağının Adıyaman Koluna Ait Soy Şeceresi de şu şekildedir:

- 1- Seyyid Muhammed
- 2- Şahverdi
- 3- Seyyid İbrahim
- 4- Seyyid Ganim
- 5- Seyyid Ahmed
- 6- Seyyid Yusuf
- 7- Seyyid Celal
- 8- Seyyid Ganim
- 9- Seyyid Hüseyin
- 10- Seyyid İmad
- 11- Seyyid Salih
- 12- Seyyid Zeki
- 13- Seyyid Abbas
- 14- Seyyid İmad
- 15- Seyyid Hamis
- 16- Seyyid Ganim
- 17- Seyyid Ahmed
- 18- Seyyid Muhammed
- 19- Seyyid Zeyd
- 20- Seyyid Ali
- 21- Seyyid Hasan
- 22- Seyyid Murteza'l-Ekber Zeyd
- 23- Zeynu'l-Abidin
- 24- Hz. Hüseyin
- 25- Hz. Ali
- 26- Ebu Talip
- 27- Abdulmuttalip
- 28- Haşim
- 29- Abdi Menaf
- 30- Kusayy
- 31- Kilab
- 32- Murra

- 33- Ka'b
- 34- Lüey
- 35- Galip
- 36- Kahr
- 37- Malik
- 38- Nazr
- 39- Kenane
- 40- Huzayne
- 41- Mudrike
- 42- İlyas
- 43- Mudar
- 44- Nizar
- 45- Ma'd
- 46- Adnan
- 47- Avvad
- 48- Azd
- 49- Nant
- 50- Süleyman
- 51- Hamd
- 52- Kaydan
- 53- Hz. İsmail
- 54- Hz. İbrahim
- 55- Târih (Azer)
- 56- Bahur
- 57- Asre
- 58- Adgu
- 59- Fâliğ
- 60- Sâlih
- 61- Fahşad
- 62- Sâmir
- 63- Nuh
- 64- Melik

- 65- Toşalh
- 66- Uhnuh (Hz. İdris)
- 67- Rad
- 68- Muhlayl
- 69- Kussab
- 70- Anüş
- 71- Şeyyip
- 72- Hz. Âdem (Rençber ve Acat, 2013, s. 183- 187).

Nejat Birdoğan'ın aktardığı Ağuiçenlerin Soy Şeceresinin bir örneği de şu şekildedir:⁹

- 1- Hz. Ali
- 2- İmam Hüseyin
- 3- İmam Zeynel Abidin
- 4- Seyyid Zeyd
- 5- Seyyid Hüseyin
- 6- Seyyid Ali
- 7- Seyyid Muhammed Zahit
- 8- Seyyid Muhammed
- 9- Seyyid Ebul Vefa
- 10- Seyyid Ganim
- 11- Seyyid Osman
- 12- Seyyid Zeki
- 13- Seyyid Salih
- 14- Seyyid Osman
- 15- Seyyid Şerafettin
- 16- Seyyid Riyani

⁹ Eşref Doğan Dede, Soy Şeceresinin içindeki ifadelerde “Osman” isminin geçmesi konusundaki önyargılı bilgileri düzelterek, söz konusu hususta itirazları olan kimi araştırmacılara da şöyle cevap vermiştir: “Babam Hüseyin Doğan Dede, Soy Şeceremizde Osman isminin olduğunu bana söylemişti. Hatta bize **‘İsimlerin ve makamların Yezid’i olmaz’** şeklinde bir sözü de miras bırakmıştır. Kişinin isminden çok ahlâkına/eylemlerine bakılmasını bize hep bu şekilde öğütlerdi. Onun için Ağuiçen Ocağının Soy Şeceresinde iki kez Osman isminin geçtiğini rahmetli babam ifade etmişti.”

- 17- Seyyid İzzettin
- 18- Seyyid Lokman Ebul Feyz
- 19- Seyyid Mahmut
- 20- Seyyid İbrahim
- 21- Seyyid Muhammed
- 22- Seyyid Temiz (Birdoğan, 1995, s. 161-163).

Araştırmacı Ali Adil Atalay'ın aktardığı Ağuiçenlerin Soy Şeceresinin bir başka örneğinde şu şekildedir:

- 1- Seyyid Muhammed (Seyyid Selefe'nin oğludur)
- 2- Seyyid Selefe (Seyyid Hasan'ın oğludur)
- 3- Seyyid Hasan (Seyyid Gani'nin oğludur)
- 4- Seyyid Gani (Seyyid Tacim'in oğludur)
- 5- Seyyid Tacim (Seyyid Şah Vera'nın oğludur)
- 6- Seyyid Şah Vera (Seyyid İbrahim'in oğludur)
- 7- Seyyid İbrahim (Seyyid Ganim'in oğludur)
- 8- Seyyid Ganim (Seyyid Ahmet'in oğludur)
- 9- Seyyid Ahmet (Seyyid Yusuf'un oğludur)
- 10- Seyyid Yusuf (Seyyid Celal'in oğludur)
- 11- Seyyid Celal (Seyyid Ganim'in oğludur)
- 12- Seyyid Ganim (Seyyid Hüseyin'in oğludur)
- 13- Seyyid Hüseyin (Seyyid Zeyd'in oğludur)
- 14- Seyyid Zeyd (Seyyid Amad'ın oğludur)
- 15- Seyyid Amad (Seyyid Salih'in oğludur)
- 16- Seyyid Salih (Seyyid Zeki'nin oğludur)
- 17- Seyyid Zeki (Seyyid Abbas'ın oğludur)
- 18- Seyyid Abbas (Seyyid Amad'ın oğludur)
- 19- Seyyid Amad (Seyyid Hamli'nin oğludur)
- 20- Seyyid Hamli (Seyyid Ganim'in oğludur)
- 21- Seyyid Ganim (Seyyid Ahmet'in oğludur)
- 22- Seyyid Ahmet (Seyyid Muhammed'in oğludur)

- 23- Seyyid Muhammed (Seyyid Zeyd'in oğludur)
- 24- Seyyid Zeyd (Seyyid Ali'nin oğludur)
- 25- Seyyid Ali (Seyyid Hasan'ın oğludur)
- 26- Seyyid Hasan (Seyyid Murtaza Ekber'in oğludur)
- 27- Seyyid Murtaza Ekber (Seyyid Zeyd'in oğludur)
- 28- Seyyid Zeyd (İmam Zeynel Abidin'in oğludur)
- 29- İmam Zeynel Abidin (İmam Hüseyin'in oğludur)
- 30- İmam Hüseyin (İmam Ali'nin oğludur)
- 31- İmam Ali Mürteza (Ebu Talip'in oğludur)
- 32- Ebu Talip (Abdulmuttalip'in oğludur)
- 33- Abdulmuttalip (Haşim'in oğludur)
- 34- Haşim (Abdulmenaf'ın oğludur)
- 35- Abdulmenaf (Kusey'in oğludur)
- 36- Kusey (Kilab'ın oğludur)
- 37- Kilab (Mürr'ün oğludur)
- 38- Mürr (Kaab'ın oğludur)
- 39- Kaab (Galip'in oğludur)
- 40- Galip (Fehm'in oğludur)
- 41- Fehm (Malik'in oğludur)
- 42- Malik (Kadmin'in oğludur)
- 43- Kadmin (Kenane'nin oğludur)
- 44- Kenana (Huzzem'in oğludur)
- 45- Huzzem (Meder'in oğludur)
- 46- Meder (İlyas'ın oğludur)
- 47- İlyas (Mudur'un oğludur)
- 48- Mudur (Zar'ın oğludur)
- 49- Zar (Mead'ın oğludur)
- 50- Mead (Adnan'ın oğludur)
- 51- Adnan (Akdin'in oğludur)
- 52- Akdin (Azer'in oğludur)
- 53- Azer (Zened'in oğludur)
- 54- Zened (Süleyman'ın oğludur)

- 55- Süleyman (Ahmed'in oğludur)
- 56- Ahmed (Kidar'in oğludur)
- 57- Kidar (İsmail'in oğludur)
- 58- İsmail (İbrahim'in oğludur)
- 59- İbrahim Halil (Tarih'in oğludur)
- 60- Tarih (Nahur'un oğludur)
- 61- Nahur (Esra'nın oğludur)
- 62- Esra (Evruuv'un oğludur)
- 63- Evruuv (Falig'in oğludur)
- 64- Falig (Salih'in oğludur)
- 65- Salih (Erfehşed'in oğludur)
- 66- Erfehşed (Sam'in oğludur)
- 67- Sam (Nuh'un oğludur)
- 68- Nuh (Melik'in oğludur)
- 69- Melik (Tüşleh'in oğludur)
- 70- Tüşleh (Eruk'un oğludur)
- 71- Eruk (Hud'un oğludur)
- 72- Hud (İdris'in oğludur)
- 73- İdris (Redd'in oğludur)
- 74- Redd (Mehlayil'in oğludur)
- 75- Mehlayil (Tesab'in oğludur)
- 76- Tesab (Enüş'ün oğludur)
- 77- Enüş (Şit'in oğludur)
- 78- Şit (Âdem Aleyhisselam'in oğludur)

Yukarıdaki liste Âdem Aleyhisselam'a kadar bu cümlede toplanmış bulunmaktadır ve en doğrusu bu listede mevcuttur. Tarih Sefer Ayının 1263 tarihinde yazılmıştır. Listede tarih mevcuttur (Atalay, 2013, s. 47-50).

Ağuiçen Ocağının kökeni ve şecere örneklerine dair farklı araştırmacılarca kamuoyuna sunulan bilgileri sizlerle paylaştık. Kimi şecerelerde Tacü'l-Ârifin Seyit Ebu'l-Vefa el-Bağdâdî'nin (ö. 501/1107) ismi verilirken, kimi şecere örneklerinde ise bu isim verilmemiştir. Halk bilimci ve araştırmacı Nejat Birdoğan (1934-2001) Ağuiçen

Ocağına mensup dedelerle yaptığı görüşmelerden ve kendisine sunulan şecerelerden bu ocağın Ebu'l-Vefa'nın soy silsilesinden geldiğini açıklarken (Birdoğan, 1995), araştırmacı Bülent Akın'ın yayımladığı (Akın, 2014) “Ağuiçen Ocağının Diyarbakır Koluna Ait Şecere” örneğinde ise ne Ebu'l-Vefa'nın, ne kardeşi Ganim'in ne de Seyit Ganim'in oğlu Hamis'in adları geçmemektedir.

Konuyla ilgili bilgilerine başvurduğumuz Prof. Dr. İzzettin Doğan ise Ağuiçen Ocağının tarihiyle ilgili olarak kendisiyle yaptığımız mülakatta şu bilgilerini bizimle paylaşmıştır: “Horasan'dan Anadolu'ya gelen göçlerin bir kısmı Kars'a bir diğer kısmı ise Dersim'e olmuştur. Dersim'e gelen bu göç hareketinin başında ise Bağdat'tan gelen ve İmam Zeynel Âbidin'in de torunlarından olan Tacü'l-Ârifin Seyit Ebu'l-Vefa da vardır. Onun geliş tarihi de 983'lü yıllardır. Ama Dersim'e geldikten sonra, zamanında orada bir demografik deplasman da olmuştur. Bizim ailenin de yaklaşık 300-400 yıllık bir tarihi Pertek'e bir saatlik mesafede olan Şıhıs'tadır. Şıhıs'tan önceki dönemde ise gelip Bargini'ye (Hozat-Tunceli'ye) yerleşiyorlar. Şuan da Bargini'de Ağuiçen Ocağının merkezi vardır. Orada bir dikili taşın üzerinde yıl olarak da 930 yazmaktadır. O tarihlerden kalma bir taş ve Türkmen geleneğinin en belirgin özelliklerinden biri de mezar taşlarının '**koçbaşı figürlü**' oluşlarıdır. Tarihçi Ali Kaya'nın buna benzer epey bir tespiti oldu.¹⁰ Ebu'l-Vefa'nın çocukları olan Koca Seyit, Mir Seyit, Köse Seyit,

¹⁰ Sayın Doğan'ın bu tespitlerine, Araştırmacı Ali Kaya'da kendi alan araştırmalarından elde ettiği şu bilgilerle destek çıkmaktadır: “Dersimliler, Deylemliler ve Daylamlılar olarak anılan Hazar Denizinin güneybatısı ile Tahran'ın kuzeyine düşen bölgede yaşayan bir toplum olarak bilinir. Siyasi antlaşmazlıklar, dış baskılar, iklim koşulları, inanç farklılıkları, ekonomik vb. gibi çeşitli nedenlerle göç eden veya ettirilen bu halkın büyük çoğunluğunun güneybatı İran'a gidip orada Büveyhoğulları Devletini kuranlar oldukları görüşü yaygındır. Öte yandan Goranlıların da yine Deylemliler olduğu anlaşılmaktadır. Deylemliler, bölgedeki işgal ve gelişmelerden sonra bu bölgeyi de terk ederek Fırat, Murat nehirleri ve Dersim bölgesine 933-1055 yıllarında yerleşirler. Bölgenin yerli halkıyla kaynaşarak bugün ki Dersim halkını oluştururlar” (2012, s. 145). “Sonuç olarak bölgede yaşayan Kürtlerden ayrı tarihi, kültürü, dili, inanaçları, örfü, adet ve alışkanlıkları olan bugün Horasan coğrafyasında yaşayan Deylemlilerle Dersimlilerin ortak paydaları bulunduğunu ve örtüştüğünü 2000 yılında Deyleman'a yaptığım alan çalışmada tanık oldum. Bugün Dersim halkı deyince, 126 aşiretten ve boydan oluşan alışkanlıklarının ortak paydasında buluşan Deylem-Gilan'da yaklaşık 2.5 milyon, Türkiye'de ise 4.5 milyon Deylem-Gilan kökenli halk anlaşılır. Dersimliler 700-1258 yılları arasında çeşitli nedenlerle Deyleman'dan göç ederek Dersim, Bingöl, Sivas, Malatya, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Diyarbakır, Siverek, Muş, Varto ve Adıyaman bölgelerine yerleştiklerini ve atalarının Deylemliler olduğu gerçeğini bir kez daha gözlemledim. Var olan bulgu ve veriler de bunu doğrulamaktadır” (2012, s. 150). Konuyla ilgili tartışmalara Araştırmacı (Dede) Hüseyin Yalçın'da şu tespitleriyle katkı sunmaktadır: “Kerbela katliamından sonra Evlâd-ı Resul'e yapılan zulümler sonucu, özellikle Miladî 742 tarihinde Abdulmelik oğlu Hişam, İmam Zeynel Abidin'in oğlu Zeyd'i katlederek Şam'ın Doğu Kapısına asmaı olayından sonra Emevi saltanatının çöküşünü başlamıştır. Hz. Zeyd'in oğlu Yahya Erdeşir kuzeye giderek Deylemlilerin konuğu olmuş ve ilk Alevi (kimlikli) devletin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu nedenle Emevi-Abbasi baskılarına dayanamayan Hz. Ali torunları İran'ın kuzey bölümü Horasan'a göçmek zorunda kalmışlardır. Bir kısmıda Malatya ve Hıfınmansur (Adıyaman)'a, Rum (Anadolu) diyarına

Seyit Mençek daha sonra dağılıyorlar. Örneğin Koca Seyit Sün köyüne (Elazığ'a) geliyor. Çok sonraları ise bizim soyumuzun geldiği Mir Seyit'in çocuklarından olan Doğan Dede'yi zehirlemişler.¹¹ Doğan Dede'den önce isim olarak bir kaç tane Hasan Dede, bir kaç tane de Mehmet Dede var. Ama şu bilgileri kesin olarak biliyoruz ki Doğan Dede zamanında, dede ailesine vakfedilen 360 tane köy var, tabi Doğan Dede sonraları bu köyleri, köyde oturanlara vermiştir ve bir tek Şıhıs kendilerinde kalmıştır. Şıhıs'ta, geniş arazileri olan Fırat kenarında bir yerd, ben de hayatımın bazı dönemlerinde orada kaldım. Tabi Şıhıs sonradan Keban Barajının suları altında kaldı ve babamda aile büyüklerimizin kabirlerini su tutulmadan evvel (1973 yılında) yukarı bir bölgeye, Çatalharman yakınlarına (Ziyaret Tepesine) taşımak zorunda kaldı. Doğan Dede zehirlendiği dönemde babam Hüseyin Doğan Dede'de 8 yaşlarındaymış. Şıhıs (Hozik)'ta bir müddet kaldıktan sonra Malatya'dan Balıyan Âşiretinden gelip dedelerini götürmek isteyenler olmuş. Tabi orada ki halkta Dede'yi verme taraftarı değilse de Balıyan'dan gelenlerin muhalefeti ağır basıyor ve Dede'lerini alıp Bulam'a (Adıyaman) daha sonra ise (Kırlangıç'a) Malatya'ya götürüyorlar. Osmanlı dönemine ait tapu (tahrir) kayıtlarında babamın dedeleri Mehmet Dede ve Hasan Dede (Elazıglı Mehmet Dede ve Elazıglı Hasan Dede) adlarına Akçadağ Sultan Suyu Harasının olduğu bölgeyi kapsayan tapu sicil kayıtları var. Bizim Kırlangıç ve Karapınar bölgesiyle ta o dönemlerde bu anlamda da bir hukukumuz var. Büyükdedelerimden Mehmet Dede'ler (eski) Kırlangıç'ı, o tarihlerde bile yazlık yurt olarak kullanmışlardır.”¹²

Alevi / Kızılbaş ocaklarının tarihsel seyrine ve hiyerarşik yapılanmalarına göre birçok görüş dile getirilmektedir. Ancak, ocaklar ile ilgili bilgilerine başvurduğumuz

göçmek zorunda kalmışlardır” (Yalçın, 2012, s. 162). Tunceli-Hozat-Bargini (Karabakır) köyünde Nisan 2018'de yaptığımız araştırmalarda mevcut mezarlardaki kitabelerin okunamadığını tespit ettik. Bu nedenle (şimdilik) Sayın Prof. Dr. İzzettin Doğan'ın belirttikleri **930** tarihini belgelendirmek mümkün olmadı. Ancak Alevi/Kızılbaş Ocaklarının Malazgirt Zaferinden (1071) çok daha önceleri Anadolu topraklarına yönelik bir iskân hareketini başlattıklarını, özellikle Hüseyin Doğan Dede'nin, oğlu Eşref Doğan Dede'ye anlattığı hatıralarından hareketle ifade etmek gerekiyor.

¹¹ Hüseyin Doğan Dede'nin babası Doğan Dede'nin zehirlenme hâdisesine ilişkin olarak Eşref Doğan Dede şu bilgileri aktarmıştır: “Tarihsel sürece baktığımızda Doğan Dede ailesinin hep tek evladın neslinden geldiği görülmektedir. Babam, Hüseyin Doğan Dede de bunu hep söylerdi. ‘Oğlum, bana gelinceye değin ailemiz hep tek evlat üzerinden neslini yürütmüştür’ diye. Öyle ki Babamın babası Doğan Dede ve kardeşleri olan Seyit Keki ve Seyit Düzgün Dede'ler Hozik'te ‘Hâni’ adında bir kadın tarafından zehirlenmişlerdir. Seyit Keki ve Seyit Düzgün Dede'lerin zehirlenmesinden sağ kurtulan ise Doğan Dede olmuştur. Ancak belirtmen gerekiyor ki Doğan Dede'yi de çok genç bir yaşta, 37 yaşında ve hastalıklı bir hâldeyken kaybediyoruz. Onlardan geriye de babam Hüseyin Doğan Dede ve iki kız kardeşi Zakine ve Sultan kalmışlardır.”

¹² Doğan, İzzettin: 78 yaşında, üniversite, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

Ağuiçen Ocağı (Mir Seyit) evlatlarından ve Cem Vakfı Alevi İslâm İnanç Hizmetleri Başkanı Eşref Doğan Dede ise yine tarihsel sürece dikkat çekerek, ocakların bu tarihsel yapılanma içerisinde değerdendirilmesi gerektiğini şu ifadelerle açıklamıştır: “1950 senesinde dönemin Hacı Bektaş Dergâhı Postnişini, özel bir kurye ile babam Hüseyin Doğan Dede’ye, Kırangıç köyüne (Yeşilyurt-Malatya) bir mektup gönderdi. Mektupta, çok saygılı ifadelerden sonra şunlar yazıyordu: ‘Dergâh kayıtlarından anlaşıldığı üzere Doğan Dede ailesinin bugüne kadar Hacı Bektaş Dergâhına hakkullah ödemediği anlaşıyor.’ Hakkullah, bir ocağın bağlı bulunduğu, bir üst ocağa ödenir yani ocağında mürşidi olan ocağa... Hüseyin Doğan Dede de aynı kuryeyle gönderilmek üzere gelen mektuba şu şekilde ve aynı saygınlık ifadeleriyle başlayan bir cevap yazdı. ‘Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin Anadolu’ya gelişı 1240’lı yıllardır. Bizden (Ağuiçen evlatlarının Anadolu’ya gelişinden) yaklaşık 250 sene sonra. Sizler öncelikle şu 250 senelik hakkullah’ınızı bir gönderin, bizlerde talebinizi dikkate alalım...’ Bu mektup aynı kuryeyle Hacıbektaş’a gider ve yine aynı kurye ile de Hacıbektaş’tan Hüseyin Doğan Dede’ye, Hacıbektaş taşından yapılma bir yazı seti takımı gönderilir. Bu yazı seti de yaklaşık 250 senelik hakkullah’ın bedelidir. O mektupları da hâlâ kendi özel arşivimde saklıyorum. şu hususu özellikle belirtmem gerekiyor ki, bizler Hacı Bektaş-ı Veli Hazretlerinin büyüklüğüne ne söz söyleyebiliriz ne de tartışabiliriz. Ama Onun hocasın da hocası Tac’ül Ârifin Ebû’l Vefâ’nın da büyüklüğünü de kimse tartışamaz. Bu konuya dair bir kaç şey daha ilave edeyim. Tüm bu söylediklerimi kanıtlayan ve bizim Anadolu’ya gelişimizi belgeleyen bir kıymetli belge, Kırangıç’taki evimizden çalındı. O belgede Anadolu’ya geliş tarihimiz, imparatorluğun Hüseyin Doğan Dede ailesine tanımış olduğu yetkiler ve yetkili kıldığı yerler vardı. Bu yetki; İran’ın yarısında, Azerbaycan’ın tamamında ve Anadolu’daki Müslüman olan kesimden Sünni ve Şii olan vakıfların gelirlerinden 5/1’i oranında bir gelirin Doğan Dede ailesine verilmesi şeklindeydi. Bununla da yetinilmiyor, 360 köyü kapsayan bir vakıflıkta aileye tahsis ediliyordu. Bu 360 köyün tarifi de şüphesiz ki Dersim coğrafyasıdır. Elbette Dersim’den kastımız 1935’teki kanunla şekillenen ve bugün ki Tunceli il sınırlarından ibaret değildir. Ama maalesef bu belge çalındı. Belki imparatorluk veya Başbakanlık arşivlerinden bir örneği çıkar. Hâl böyleyken ve tarihi bilgiler ortadayken, ocakların tarihsel seyir içinde ki yapılanmalarını hata yapmamak adına dikkatli analiz etmek gerekir” (Çelik ve Kırteke, 2017, s. 123-124). Bu tespitlerden hareketle, Hacı Bektaş

Veli Dergâhı ile Alevi/Kızılbaş ocaklarının yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında “hangi konumda” olduğu sorusu, henüz cevabı netleşmemiş bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

1.3. DOĞAN DEDE AİLESİNİN SOSYO-KÜLTÜREL ÇEVRESİ

Hüseyin Doğan Dede, kendi aile geleneğinden miras aldığı “toplumsal bütünleşme” kavramını yaşadığı dönemde birçok kez ortaya koymuştur. Onun hem aile geleneğinden böylesi zengin bir hafızayı miras almış olması hem de Alevi-Sünni bütünleşmesinde öncü olması tesadüflerle açıklanamayacak kadar derin bir bilgi birikimine ve Aleviliğin insan merkezli öğretilerine dayandırılabilir. Doğan Dede ailesinin sofrası, toplumsal bütünleşmenin sağlandığı ve Alevi-Sünni ilişkilerinin “ayrılıklardan” çok “bütünleşmelere” doğru götürüldüğü bir hoşgörü sofrası olabilmıştır. Prof. Dr. İzzettin Doğan ile gerçekleştirdiğimiz mülakatlar da hem Alevilik tarihine dair hem de Doğan Dede Ailesinin sosyo-kültürel yapısıyla ilgili olarak önemli tespitleri içermektedir. Sayın Doğan, Aleviliğin tasavvufî bir yorum olarak, Horasan’dan Anadolu’ya ve devamında da başta Balkan coğrafyası olmak üzere farklı coğrafyaları etkilemesinin ve Doğan Dede ailesinin bu misyonla Aleviliğin değerlerine elçilik etmesi süreçlerini şu tespitleriyle ortaya koymaktadır: “Bildiğiniz gibi Anadolu Aleviliğinin tarihsel ve sosyolojik kaynağı (Orta Asya) Maveraünnehir’dir. Ağuiçen Ocağı da Horasan’dan gelerek Anadolu’ya yerleşen, soyu İmam Zeynel-Âbidin’e, oradan Hz. Ali’ye ve dolayısıyla Hz. Muhammed’e ulaşan bir ocaktır. Benimle birlikte, 38 kuşak öncesi Hazreti Peygamber’in o kutlu soyuna ulaştığımızı ispatlayan soy şeceremiz mevcuttur. Şimdi yaşamakta olan torunlarımız da bu soyun 40. kuşağıdır. Anadolu’da bulunan Dede ailelerinin hem Horasan’a sahip çıkmaları hem de Ehl-i Beyt’ten olduğunu söylemeleri kimi çevrelerce ve özellikle de Aleviliğin ideolojik (Aleviliği ideolojilerine hapsetmek isteyenlerin) savunuculuğunu üstlenen kesimlerce sürekli bir tartışma konusu olagelmıştır. Bilmeyenler çoğu kez şu soruyu sorarlar: ‘Dede’lerimiz Arap mı ya da Aleviliğin o Türkmen kimliği nereden geliyor?’ diye. Şöyle açıklamak gerekiyor ki: ‘İmamların Horasan’da Türkler tarafından sahiplenildiği ve çoğu kez Emevi’nin, Abbasi’nin zulmüne karşı buralara kaçırılarak korundukları veya kollandıkları su götürmez bir gerçekliktir’. Abbasi zulmünden kaçarak Horasan’a sığınan **On İki İmamlardan 8.si İmam Ali Âsker,**

orada Türkmen bir kızla evlendirilmiş ve (dede) soyumuz da bu evlilikten süregelmiştir. Yani Türkiye’deki Dede Ocaklarının kökeni ve soyu Horasan coğrafyasıdır ama onların kaynağı da Oniki İmamlardır. Daha açık ifade etmek gerekirse, Ehl-i Beyt Evlatlarının Türk yurtlarında yaptıkları evlilikler ve oradan devam eden soydur.’ Büyük çoğunluğu göçebe ve kavimler halinde yaşayan Türk boyları Anadolu’ya göç hareketine başlarken kendi inanç önderlerini (Dede’lerini) beraberinde bu yurtlara getirmişlerdir. Fiziki alan (coğrafya) değişmiş olsa bile manevi kimlikten vazgeçilmemiştir. Onun için bilinmelidir ki ‘**Ocak Sistemi**’ Anadolu’ya göç etmeden kurulan bir sistemdir ve Orta Asya’daki inanç değerleri bu sistem üzerinden yaşatılmıştır. Her kavmin ya da boyun bağlı olduğu bir ocak zaten mevcuttu ve ocağın temsilcilerinin de Evlâd-ı Resul olduğunu (eldeki belgelerden) tespit edebiliyoruz. Alevi Ocaklarının tümü Evlâd-ı Resul’dan gelenlerdir. Eğer oradan gelenlerin ‘ocakzâde’ nitelikleri ispatlanmaz ise burada sonradan doğan bir ‘ocak’ yapılanması vardır ve şüphelidir. Bu gibi ocaklar ise 16. yy.’dan sonra Alevileri bölmek için özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde el altından dağıtılmış olan **icazatnâmeler-hüccetler** veya vakıf arazileri aracılığıyla ile kendisine taraftar olarak oluşturulmak istenen bir (yapay) ‘dedelik’ yaratma amacının sonunda ortaya çıkan ocaklardır. Dede Ocakları, Maverâünnehir’le bağlantılı olduğunu ispat edemiyorsa bilin ki çok büyük bir ihtimalle siyasi amaçlarla kurulmuş Dede Ocaklarıdır. Erdebil Tekkesinin kendi lehine propaganda yapmaları için Anadolu’ya yollamış olduğu kişilerin kurduğu/kurdurttuğu kimi ocaklar da söz konusudur. Ağuiçen olsun, Hıdır Abdal olsun özellikle Dersim coğrafyasında ikame etmiş ocaklar, Baba Mansurlar, Seyit Sabunlar, Kureyşanlılar gibi geniş coğrafyalarda talipleri olan kimi ocaklar, Hacı Bektaş Veli’den ikiyüz elli veya üçyüz sene önce Anadolu’ya gelmişlerdir. Eğer Anadolu İslamlaşmışsa veya Türklük mefkûresi bu coğrafyaya egemen olmuşsa bu ocaklar nedeniyledir. İslamlaşma bu ocaklar sayesinde olmuştur. İslamiyet’in sevgi ve hoşgörülü yüzü bu ocaklar sayesinde gün yüzüne çıkmış, Anadolu ve Balkanlar’da vücut bulmuştur. Bu ocakların büyük önderleri ‘gönül fütühatıyla’ ve İslâm’ı ‘sevgi’ demetleriyle zenginleştirmiş ve gayrimüslüm halkın bu dinî tercih etmelerine imkân tanımışlardır. Bir deyişimizde ifade ediliyor ya ‘**Alçakta yüksekte yatan erenler**’ diye, bu coğrafyada hangi türbeye giderseniz gidin Alevi kimliği taşıdığını görürsünüz. Seyit Battalgaziler, Sivas’ta Abdolvahap Gaziler, Ocak köyünde Hıdır Abdal, Arapkir’de Şeyh Hasan Onar Dede’ler, Tunceli’de Düzgün Baba veya

Baba Mansur'lar, Adıyaman'da Abu-zer Gâffârî... Bu toprakları Müslümanlaştıranlar işte bu ocaklar ve o ocakların inanç önderleridirler. Onun için Alevilik tanınmadan, Anadolu'yu doğru tanımanın imkânı yoktur, eksik kalırsınız. Malatya'nın Kırlangıç köyünde oturan Doğan Dede ailesinin mensup olduğu Ağuiçen Ocağı da Horasan (Orta Asya) coğrafyasından çıkıp gelmiş bir Dede Ocağıdır. Bu nedenle, Osmanlı döneminde, Dersim coğrafyası başta olmak üzere belli bir vakıf geliri ocağımıza (ailemize) tahsis edilmiştir. Hayatının büyük bölümünü Kırlangıç'ta geçiren Hüseyin Doğan Dede'nin evi de işte bu tasavvuf ikliminin hâkim olduğu bir evdi. Misafirsiz bir günümüz geçmezdi. Kimi akşamlar, yatılı kalan misafirlerimiz için 25 yatağın serildiğini hatırlıyorum. Kapımız herkese açıktı. Hz. Hüseyin'e ait ve babamın çok sık kullandığı ve bir cümle vardı: **'Mazlumların dini sorulmaz'** diye. Gelene kim olduğu sorulmazdı, neye ihtiyacı varsa o ihtiyacı giderilir ve öyle gönderilirdi. Doğan Dede, Alevi'siyle, Sünni'siyle ve Gayrimüslim'iyle herkesin Dede'si ve saygı kaynağıydı. Babam, Cumhuriyet'in değerlerine özellikle de eğitime çok önem verirdi. Gittiği her mecliste: **'Sırtınızda yükte taşısanız, çocuklarınızı muhakkak okutun'** derdi ve bunu her defasında da tekrar ederdi. Doğan Dede, toplumdan aldığını yine topluma verirdi. Hz. Ali de aynı şekilde yaşamıştır. Onun neslinden gelenler de halktan aldığını halka vermişlerdir. O yüzden Türkiye'de ciddi anlamda zengin bir dede bulamazsınız. Hepsi bu manada yoksulluk çizgisinin ya altındadır ya da tam sınırındadır. Ne zaman ki Dedelik yapmayı göz ardı etmişlerdir, o zaman zengin olmayı başarmışlardır. Onun için toplum içerisinde Dede'ler ile ilgili olarak yapılan dedikoduların çoğunun haksız olduğuna ve abartıldığına inanmışımdır. 'Halkı sömürüyorlar!' gibi sözler doğru değil. 'Hakkullah veya çıralık' ise halkın gönlünden kopandır. Üstelik halktan gelen yine halka gittiğinden, Hakkullah da veya çıralık da dedeler için hiç bir zaman kazanç kapısı olmamıştır/olamazda. Olsa olsa o görevi yaparken, ailesini muhtaç etmeyecek durumda olmasını sağlamıştır. Yola hizmet budur ve Dede'lik de budur. Bunun yozlaştığı birkaç örnek gösterilebilir ama onlar da hiç şüphesiz ki gerçek Dede'liği temsil edemezler ve o maneviyatı yansıtmazlar.”¹³

Prof. Dr. İzzetin Doğan, hem Malatya'nın hem de Doğan Dede Ailesinin 1940'lı yıllarından sonraki sosyo-kültürel ortamına dair tespitlerine şöyle devam etmiştir: “Ben, 1940 yılı Malatya Kırlangıç köyü doğumluyum. Yaklaşık 8-9 yaşlarına kadar Kırlangıç

¹³ Doğan, İzzetin: üniversite, 78 yaşında, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

köyünde kaldım. Annem (Şâh Baba Mansur Ocağından Seyit Süleyman Efendinin kızı) Muhundulu (Darıkent) Elif Ana'dır. Elif Ana'nın Hak'a yürümesinden sonra, Muhundu'da (Darıkent) yaklaşık bir yıl kaldım. Özellikle anneannemin, kendi anneme olan özleminin bir nebze dindirilebilmesi ve teselli bulması için babam da beni bir sene Muhundu'ya (Darıkent'e) Tunceli'ye yolladı. Elif Ana'nın oğlu olmam hasebiyle ve Elif Ana'ya gösterilen büyük bir sevgiden dolayı, bana da büyük ilgi gösterildi. Malatya'ya, köye tekrar döndüm. 3. sınıfa kadar Kırangıç'taki ilkokulda okudum. 4. ve 5. sınıfı Malatya'da Gazi İlkokulunda devam ederek ilkokulu bitirdim. O tarihler; rahmetli Turgut Özal'ın annesi Hafize Hanım'ın, Fatma Hanım'ın ve Recai Kutan'ın babası İsmail Hoca'nın öğretmenlerimiz olduğu sevginin ve hoşgörünün egemen olduğu bir dönemdi. Rahmetli İsmail Hoca, bütün varlığıyla Atatürk'ü savunan ve bize başöğretmen olarak Atatürk'ü anlatan bir öğretmendi. İsmet Paşa'nın Malatyalı oluşu, Malatya'yı Atatürk devrimlerinin çok rahat yaşatıldığı ve bu devrimlerin karşılık bulduğu bir şehre dönüştürmüştü. Alevi-Sünni ayrımı olmadan, insanların bu işi, bir zenginlik olarak kabul edip, birbirlerine takılma vesilesi kabul ettikleri, birbirlerine sarmaş dolaş oldukları bir ortamda büyüdüm. Genelde de bizim eve Hatay'dan Edirne'ye kadar gelen, büyük dedeler, kendi bölgelerinin büyük bilginleri olarak kabul edilen büyük insanlardı. Ozanlarımız gelirdi. Mesela **Âşık Veysel**¹⁴ her sene mutlaka gelir, gelmezse haber yollar; 'Ben bu sene hastayım, Doğan Dedem gelemiyorum, gelip mutlaka niyaz olacağım, muhakkak geleceğim' derdi" (Aydın, 2000, 27-29).

Doğan Dede ailesinin sosyo-kültürel çevresinin nasıl şekillendiğine ilişkin mevcut hafızayı bu şekilde ifade etmek gerekiyor. Tespitlerden de anlaşılacağı üzere Aleviliğin sevgi esaslı ve insan merkezli dünya görüşünün Doğan Dede ailesinin etrafında yaşatılmış olduğunu, bu ocak veya aile etrafında oluşan manevi mirasın bugün de hem İzzettin Doğan Dede hem de Eşref Doğan Dede'lerce sürdürülmekte olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁴ Cumhuriyet Döneminin en ünlü halk ozanlarından birisi olarak itibar gören Âşık Veysel Şatıroğlu (1894-1973) belirli dönemlerde köy enstitülerinde hocalıkta yapmıştır. "Âşık Veysel; Hasanoğlu, Arifiye, Çifteler, Akpınar ve Akçadağ köy enstitülerine davet edilmiş, aylarca kalmış, sazıyla, sözüyle türküler öğretmeye çalışmıştır. Âşık Veysel, Akçadağ Köy Enstitüsüne de çağrılıydı. Enstitüde hem hem öğrencileri şiir yazmaya özendiriyordu hem de sazıyla türküler öğretiyordu. Yöre köylere de gider, orada sazıyla sözlü sohbetlerde bulunurdu" (Şahhüseyinoğlu, 2015c, s. 97).

1.4. HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN ÖĞRENİM YILLARI

Hüseyin Doğan Dede’nin eğitim hayatını birinci derecede şekillendirecek olan ve onun hayatında ki en önemli hadiselerden birisi de altı aylık bir zaman diliminde hem annesi Satı Ana’yı hem babası Doğan Dede’yi hem de büyükbabası Hasan Dede’yi kaybetmesidir. Dede, oğlu Eşref Doğan’a içinde bulunduğu bu durumu şu ifadelerle anlatmaktadır: “Sekiz yaşında yetim kaldım, Bulam’dan Malatya’ya geldikten sonra bana özel hocalar tuttular, altı ders aldıktan sonra Balkan Savaşı, ardından 1. Dünya Savaşı, onun arkasından da İstiklâl Savaşı başladı. Eğitime ayıracağımız uzun vakitlerimiz olmadı. Ben ne öğrendiysem, halktan ve yol büyüklerimiz olan kâmil dedelerden öğrendim” demiştir.¹⁵

Prof. Dr. İzzettin Doğan da babası Hüseyin Doğan Dede’nin eğitim hayatıyla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Babam, babası Doğan Dede’yi küçük yaşta kaybediyor. Balıyanlılar Kırlangıç köyüne getirmişler babamı ve ona özel hocalar tutup eğitimiyle ilgilenmişler. Bunlardan bir tanesi o zamanın Danıştay’ı diyebileceğimiz Şûray-ı Devlet Reisliğinden emekli Cafer Bey’dir. Ehl-i Beyt muhibbi Cafer Özelçi’nin, sırf babamın eğitimiyle meşgul olabilmek için emekliliğini istediği ve gelip köye yerleştiği anlatılır. Diğer bir hoca ise, bir zamanlar Abdülhamit’in baştabipliğini yapan, sonraları Malatya yakınlarında Sultansuyu Harasına sürgün edilen bir beydir. Her gün atına binip köyümüze gelir, dersini verip akşam yine dönermiş. Ayrıca Molla Hüseyin Efendi ve Erzincanlı Kemal (Aydın) Dede de babama verilen bu özel eğitimi üstlenmişlerdir. Hüseyin Doğan Dede, Alevi-Bektaşî tasavvufunda yetkin birçok dededen de dönüşümlü olarak dersler almış ve Arapça - Farsça dillerini, okur-yazar olmak üzere çok iyi öğrenmiştir. Dede, sevgi ve bilgi yüklü bir Dede’dir. Anadolu’daki ocak ve aşiret yapılanmasını çok iyi bilirdi. Hem ocakların hem de aşiretlerin temsilcileriyle çok yakın ilişkiler içerisinde kalabilmiştir. Öyle ki Hak’a yürümüş birçok dede’nin veya aşiretlerin önde gelenlerinin mezarlarını bile köy köy bilirdi ve sohbetlerinde de buna benzer bilgileri bizlerle paylaşırdı.”¹⁶ Bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere, Hüseyin Doğan Dede hem Alevilikteki ocak örgütlenmesinin gelecek kuşağa aktarılmasında hem de toplumsal yapıdaki aşiret sisteminin kendi içerisindeki işleyişine dair sözlü hafızanın en büyük taşıyıcısı olabilmiştir.

¹⁵ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırlangıç- Malatya.

¹⁶ Doğan, İzzettin: üniversite, 78 yaşında, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

Araştırmacı Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu (1930-2014) ise *Anadolu Kültür Mozağından Bir Kesit Balıyan* adlı eserinde Doğan Dede'nin eğitim hayatına dair şu bilgileri vermektedir: “Hüseyin Doğan Dede, on yaşlarına gelmiştir. Yörede okul bulunmaktadır. Onu başka yere de göndermek istemezler. Onatlı (Kilise) köyünden Şahhüseyinler Oymağından dinsel yönde bilgin ve etkin olan Molla Hüseyin, hoca olarak görevlendirilir. Molla Hüseyin kendi oğlu Kalender'i ve Hüseyin Doğan'ı özel olarak iki yıl okutur. Daha sonra Elazığ bölgesinden getirilen bir başka hoca da bir yıl okutur” (Şahhüseyinoğlu, 2015a, s. 160-161). Hüseyin Doğan Dede, Molla Hüseyin'den aldığı bu geleneksel eğitim içerisinde hem Arapça hem de Farsça'yı öğrenmiş ve bu iki dili de geliştirmiştir. Molla Hüseyin, kendi yaşadığı dönemde Kur'ânî ve dinî bilgiler yönünde oldukça yetkin olmasının yanında o dönemdeki cenaze hizmetlerini de gören bir âlim olarak kendi yöresinde tanınmaktadır. Bu yetkinliğinin Hüseyin Doğan Dede'nin hem Arapçayı hem de Farsçayı öğrenmesi üzerinde büyük etkisinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

1.5. HÜSEYİN DOĞAN DEDE'NİN GENÇLİK YILLARI

1.5.1. Arguvan / Mineyik Dedeler Kurultayı (1915) ve Hüseyin Doğan Dede'nin Millî Mücadeleye Katkıları

1. Dünya Savaşının başladığı yıllar, Anadolu'daki Alevi / Kızılbaş Ocak yapılanması için de bir takım olumsuz hareketler oluşturmuştur. Sürek zinciri denilen Mürşit-pir-talip ilişkisini düzenleyen ve genel itibariyle sözlü (şifahi) kültür üzerinden aktarılan bir takım normlar birbirinden kopma noktasına gelmiştir. Bu kopuşta, Anadolu'daki ağır savaş hallerinin ve belirsizliklerin birinci dereceden rol aldığını ifade etmek mümkündür. Araştırmacı İsmail Onarlı, *Cem Derginin* 79. Sayısında kaleme aldığı “**Mineyik Dedeler Kurultayı**” başlıklı makalesinde, konuya ilişkin yaşanan tartışmaları ve döneme ilişkin bilgilerini şu şekilde ifade etmektedir:

Mineyik, Malatya-Arguvan'a bağlı ve 12. Yüzyılda kurulmuş bir Türkmen köyüdür. Köyün yerleşim alanı arkeolojik bulgulara göre çok daha eskilere dayanmaktadır. Köy ve Arguvan, 8 ve 9. Yüzyılda Pavlikan'ların (Pevlicien-Pavlusyen) yerleşim bölgesi içindedir. Yine bu dönemde, Hüseyin Gazi ve oğlu

Battal Gazi'nin Arguvan-Arapkir bölgesinde Aleviliği yaymaya çalıştıklarını bilmekteyiz. Bu yüzyılda yörede onlarca dilin konuşulduğunu ve bir o kadar da inancın olduğunu tarihsel kaynaklar yazmaktadır. Daha sonra yöreye gelen Türk oymaklarıyla, Mineyik Zeynel Abidin soylu seyitler, çevreyi Alevi inancıyla Türkleştirmişlerdir. 1560 yıllarında 19 hane olan Mineyik, Aleviliğin önemli inanç merkezlerinden olmuş ve yöresini irşad etmiştir. 18. Yüzyılda İstanbul'da Medrese tahsili görerek, devrin Osmanlı âlimleri arasına giren Seyit Mahmut Dede (1774-1869) Mineyiklidir. Seyit Mahmut Dede, İstanbul'da Hak'a yürüdüğünde, Karacaahmet Sultan Dergâhındaki cenaze merasimine, Osmanlı devlet ricali ve uleması ile bütün taikat şeyhleri katılmışlardır. Naaşı da Karacaahmet mezarlığına defnedilmiştir. Seyit Mahmut Efendi'den sonra, Mineyik Zeynel Abidin Ocağı Postnişliğine daha sonraları Sakallı Hüseyin Dede olarak anılacak oğlu Seyit Hüseyin seçilir.

Sakallı Hüseyin Dede, Hacı Bektaş Veli Postnişini Ahmet Cemalettin Çelebi'den (1862-1921) aldığı emir üzerine 1915 yılı güzünde Mineyik köyünde 40'ın üzerinde Seyit Ocağının katıldığı bir 'Dedeler Kurultayı' düzenler. Bu kurultayın toplanma amacını, 1984-87 yılları arasında birçok kez, değişik ocaklara mensup dedelerden dinledim. Hepsi aynı noktalara işaret etmektedirler. Bu yazımızda, ikisi de rahmetli olan Hızır ve Nimri Dede'lerden dinlediklerimizi aktaracağız.

Mineyik'te Seyit Ocaklarının toplanmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi: 1 Ağustos 1914'te seferberlik ilan edilerek, fiilen Birinci Dünya Savaşına katılma kararı alınır. Bu nedenle Osmanlı Padişahı Sultan Reşat ile İttihat ve Terakki önderleri Talat ve Enver Paşalar, Ahmet Cemalettin Çelebi'ye, Alevi-Bektaşilerden oluşacak gönüllü bir Mücahidin Alayı kurmasını ve başına geçmesini önerirler. Bu öneri Çelebi tarafından kabul görür. Bütün Seyit Ocaklarına, Alevi aşiretlere durum bildirilir. Mineyik Toplantısının birinci sebebi bu olup, Mücahidin Alayına asker ve yardım toplanır. A. Cemalettin Çelebi, Sivas ve Erzincan'da bulunduğu dönemlerde Seyit heyetleri gönderilmiştir. Şeyh Hasan Ocağı rehber Dede'lerinden Seyit Rıza, Şeyh Hasanlı Aşiretleri adına, A. Cemalettin Çelebi'yi Dersim'e davet ederek bağlılığını bildirmiştir. Mücahidin Alayı ile Dersim Aşiret kuvvetleri Rus Cephesine gönderilir. Benim dedem Hacı Musa da bu kuvvetlerle görev alarak Allah-u Ekber Dağlarında şehit olmuştur.

İkinci nedene gelince: 1826 Yeniçeri katliamından sonra Bektaşî Tekkeleri ve Alevî Dergâhları kapatılmış, Dedeler ve Babalar sürülmüş ve yolak zinciri kopmuştur. Mineyik Seyit Ocaklarının toplantısının bir amacı da Dedelik Kurumunun yol zincirinin, Mürşit - Pir - Rehberlerinin yeniden oluşturulmasıdır. Toplantıya davet edilen ve saptayabildiğimiz Seyit Ocakları arasında şunlar temsilcileriyle kurultaya katılmışlardır: Ağuçan Ocağı, Kureyşan Ocağı, Şeyh Hasan Ocağı, Kara Pir Bad Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Üryan Hızır Ocağı, Hıdır Abdal Ocağı, Battal Gazi Ocağı, Sinemilli Ocağı, Hubyar Sultan Ocağı, Güvenç Abdal Ocağı, Piri Baba Ocağı, Derviş Cemal Ocağı, Garip Musa Ocağı, Sultan Gözü Kızıl Ocağı, Hüseyin Abdal Ocağı, Dede Kargın Ocağı, Şih Bahşiş Ocağı, Şeyh Ahmet Dede Ocağı, Şah İbrahim Veli Ocağı, Pir Sultan Ocağı, Şah Şaddı Ocağı, Hızır Samut Ocağı, Sarı Saltuk Ocağı, Çoban Abdal Ocağı, Şeyh Delil Berhican Ocağı, Haydar Baba Ocağı, Seyit Sabur Ocağı, Celal Abbas Ocağı, Zeynel Abidin Ocağı, İmam Rıza Ocağı, Koyun Baba Ocağı, Şih Çoban Ocağı, Veli Baba Ocağı, Koca Leşker Ocağı, Abdal Musa Ocağı, Ali Baba Ocağı, Hüseyin Gazi Ocağı, Hasan Dede Ocağı, Koç Baba Ocağı, Dedemoğlu Ocağı.

Toplantıda Cemalettin Çelebi'yi ve Hacı Bektaş Veli Ocağını temsilen bir Çelebi de bulunur. Bu ikinci oturumda alınan kararlardan birincisi: Hacı Bektaş Veli Ocağının 'Velâyet Makamı' olduğu kabul edilerek temsilcisi Ahmet Cemalettin Çelebi tekrardan tanınır ve Mürşid-i Kâmil olarak da **Doğanzâde Seyit Hüseyin (Doğan)** 'Anadolu'daki tüm seyitlerin başı olarak' tescil edilir ve Seyitler kurulunca bu karar onaylanır. İkincisi: Seyit Ocaklarının talipleri köy-köy, kasaba-kasaba belirlenir. Üçüncüsü: toplantıya iştirak eden Seyit Ocaklarının 'Mürşit-Pir-Rehber' bağlantıları düzenlenir. Dördüncüsü: Ocakzâde Dedelerin öğretim ve eğitimlerinin iyi yapılarak gençleştirilmesi yönünde fedakârlık yapılması kabul edilir. Bu bağlamda Şeyh Hasan ve Ağuçan temsilcilerinin önerisiyle ve Seyitler Kurulunun kararıyla, toplantıda bulunan bütün Seyit Ocaklarının 'Mürşid-i Kâmil' olarak küçük yaşta (henüz 13 yaşında) olmasına karşın **Doğanzâde Seyit Hüseyin** benimsenir. Eğitimi için özel öğretmenler tutulması ve gerekli olan tahsilatlarının verilmesi de karara bağlanır.

Benim de mensubu bulunduğum Şeyh Hasan (Sultan Onar) Ocağı Dede'si Kör Süleyman Dede ile birlikte toplantıya genç kuşaktan Çavdar Veli Dede de katılmıştır. Bu husustan da anlaşılmaktadır ki Dede Ocaklarının ileriye yönelik

amacı, yeni model yapılanma ve örgütlenme yaratılması, seçimle gençlerin getirilmesi ve eğitilerek yetkinleştirilmeleridir. Her önüne gelenin Dede olamayacağı, demokratik bir seçimle Seyit Ocakları Kurulunca atanacağı ‘Hüseyin Doğan Dede’nin örneğinden anlaşılmaktadır. Kırkın üzerinde Seyit Ocağının yaptığı bu seçim bugün örnek alınacak bir davranış ve sistemdir (Onarlı, 1998, s. 48-50).

Eşref Doğan Dede, “**1915 Mineyik Dedeler Kurultayında**” Hüseyin Doğan Dede’nin ortak bir kararla, “Mürşîd-i Kâmil” olarak bu manevi göreve devam ettirilmesi sürecini şöyle ifade etmektedir: “*Cem Dergisindeki* makalesinde ve belirttiği hususlarda merhum İsmail Onarlı’nın art niyetten uzak bir hatası söz konusudur. Orada Hüseyin Doğan Dede’nin ‘Mürşîd-i Kâmil’ olarak yeniden seçildiğini söylüyor. Bir kişinin Mürşîd-i Kâmil seçilmesi için ocağın kör olması gerekiyor ki Doğan Dede’nin ocağı kör değil. Dedeler Kurulundaki tartışma, yaş itibarıyla henüz 13 yaşında olan Hüseyin Doğan Dede’nin bu manevi ve ağır sorumluluğu yapabilmesine dönük tartışmalardır. Bir ocak kör ise orada denilebilir ki bir seçime gidelim ve mürşidimizi seçimle belirleyelim. Ama burada ocağın kör oluşu yok, sadece Hüseyin Doğan Dede’nin yaş itibarıyla ve haklı olarak yetersiz olabileceği düşüncesi var. Dedeler Kurultayına katılan tüm Dedeler bunu bir karara bağlamış ve Hüseyin Doğan Dede’nin ailesinden getirdiği **Mürşîd-i Kâmillik** payesini devam ettirebileceği hükmüne varılmıştır. Ayreten de Doğan Dede’nin eğitimi için Erzincanlı Kemal (Aydın) Dede görevlendirilir.”¹⁷

Hüseyin Doğan Dede, Kurtuluş Savaşı yıllarında özellikle Akdeniz Bölgesinin Fransızlara karşı direnişini örgütleyen ve öncülük eden en mühim kişilerden biri olmuştur. Millî Mücadele döneminin bu kritik eşiğinde de sorumluluklar alan Doğan Dede’nin o gün ki mücadelesine dair Prof. Dr. İzzettin Doğan şu tespitlerde bulunmuştur: “Doğan Dede, aldığı özel dersler dışında başka bir eğitim alma şansına sahip olamamıştır. Çünkü gençliği, Anadolu’nun büyük acılar çektiği Kurtuluş Savaşı yıllarına rastlar. Doğan Dede bu yıllarda özellikle Adana ve İskenderun’daki Alevilerin düşmana (Fransız işgal güçlerine) karşı örgütlenmesinde etkili olmuştur. Zaten Mineyik’teki toplantıda da bu yönde alınan müşterek kararla tüm ocak temsilcilerinin Kurtuluş Savaşına ve Mustafa Kemal’e destek olmaları kararlaştırılmıştı. Dolayısıyla

¹⁷ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırancı- Malatya.

Doğan Dede o bölgede Ramazanoğlularından Ekrem Ramazanoğlu ile birlikte Fransızlara karşı milis birlikleri oluşturmuş ve dağa çıkıp yurt savunmasına bizatihi katılmıştır. Öyle ki o dönemin mahalli gazetelerinde Ekrem Ramazanoğlu ile çekilmiş resimleri¹⁸ hâlen kardeşim Eşref Doğan'da duruyor. Kardeşim Eşref, İskenderun'a gittiğinde kendisine o fotoğrafı hediye etmişler. Hatta Atatürk, henüz çok genç olmasına rağmen, Hüseyin Doğan Dede'yi Meclise taşımaya çalışmış, fakat babam kabul etmemiş ve bu tekliften de biraz çekinmiştir. Yıllar sonra kendisine bu konuyu sorduğumda, dönemin Malatya milletvekillerinin Atatürk ile ilgili kendisine yanıltıcı bilgiler verdiğini söyledi. İşte; 'Seni seviyor gibi görünüyor ama aslında çok zalim, sert bir adamdır' filan demişler. Anlayacağınız, Dede'nin Atatürk dönemi siyasetten geri durması ve kendilerine alan açılması için o dönemin Malatya milletvekilleri Dede'nin gözünü korkutmaya çalışmışlardır."¹⁹ Millî Mücadele yıllarında Anadolu örgütlenmesinin içerisinde yer alan Hüseyin Doğan Dede, bu başarısından dolayı Atatürk'ünde dikkatini çekmiştir. Ancak Sayın Doğan'ın aktardığı bilgilerden de anlaşılacağı gibi Hüseyin Doğan Dede ile Atatürk'ün kurdukları bu gönül bağı bir türlü fiziki alana taşınmaz ve dönemin siyasileri (Malatya milletvekilleri) bu birlikteliğin oluşmasının önündeki en büyük engel olurlar.

1.5.2. Hüseyin Doğan Dede'nin Şeyh Said Ayaklanmasının (1925)

Bastırılmasındaki Rolü

Şeyh Said, o dönemki ismi Piran olan, Diyarbakır'ın Dicle ilçesinde 13 Şubat 1925'te muhitindeki güçlerle birlikte bir isyan hareketine başlamıştır. Bu hareketin içerisine özellikle Dersim merkezli Alevi ocaklarını ve aşiretlerini dâhil ederek güçlenmek arzusundadır. Ancak Dersim'deki Alevi ocakları ve kimi aşiretler Hüseyin Doğan Dede'nin çağrısıyla bir araya gelerek ve Cumhuriyet yönetiminden taraf olmak üzere örgütlenmişlerdir. Hüseyin Doğan Dede'nin bu bütünleştirici tavrı günümüzdeki kimi yazarlarca "olumlu bir tavır" olarak karşılanmamaktadır.

"Emekli Binbaşı Hıdır ve Ağuiçen Ocağından **Doğan oğlu Hüseyin (Doğan) dede** -İzzettin Doğan'ın babası-; kimi Doğu Dersim aşiretlerini Kürt hareketine karşı

¹⁸ Söz konusu gazete için bakınız Belge 3: 19 Nisan 1980 tarihli İskenderun Güney Haber Gazetesi (Ekrem Ramazanoğlu ve Hüseyin Doğan Dede)

¹⁹ Doğan, İzzettin: üniversite, 78 yaşında, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

kışkırtırken, bir bölümünün destek verme eğiliminde olduğu, büyük çoğunluğun ise teyakkuzda kaldığı anlaşıyor ...” (Bayrak, 2012, s. 158). Araştırmacı Mehmet Bayrak’ın, Şeyh Said Ayaklanması’daki rolünden dolayı “kışkırtmacı” olarak itham ettiği Hüseyin Doğan Dede; bilinen yanlış algıların aksine, 1925 Şeyh Said hâdisesinde kendilerine bağlı bulunan tüm Seyit Ocaklarını (Dersim Ocaklarını), laik cumhuriyetle birlikte hareket etmeye sevk etmiştir. Bizatihi Doğan Dede’nin öncülüğünde ayaklanma bastırılmış ve muhtemel olan **“kitleseel ölümlerin”** önüne geçilmiştir. Konuyla ilgili bilgilerini aldığımız Prof. Dr. İzzettin Doğan ise Şeyh Said Ayaklanması ve ayaklanmadan sonra oluşan tablonun genel hâlini şöyle ifade etmiştir: “Şeyh Said Ayaklanması’nda Doğan Dede’nin rolünü iyi okumak gerek. Şeyh Said İsyanı bir şeriat kalkışmasıdır, milliyetçi bir hareket değildir. Şafîlîğin geçmişinde özellikle de İdris-î Bitlisî döneminde Alevilere karşı büyük kırımlar söz konusuyken, Doğan Dedeler buna benzer bir harekete mukavemet edilmesi kararını veriyorlar. Bu isyanın bastırılmasında da olayların büyümemesi için de halktan ziyade hareketin yöneticileriyle görüşmeler olmuştur. Adaletli davranılması ve ölümlere sebebiyet verilmemesi için çok dikkatli davranılmıştır. Doğan Dede’nin çağrısıyla, Dersim’den 20-25 bin kişilik milis kuvvetleri toplatılarak bu hareketin karşısında yer almaları sağlanmıştır. O gün ki hareketi yönlendiren en önemli kişilerden birisi de Ohili (Oğili) Necip Ağa’dır. Ohi, Palu’ya yakın bir bölgedir. Necip Ağa’yı babamın emrinde ki kuvvetler teslim alıyorlar ve babam kendisine nasihatlerde bulunuyor, babam kendisi bana anlatmıştı. Doğan Dede, Necip Ağa’ya soruyor; ‘Buradan başlayarak ne yapmak istiyorsunuz? Yeni bir devlet doğuyor, hepimiz özgürce yaşayacağız, siz neyi amaç ediniyorsunuz? Yanlış bir yoldasınız ama ben hayatınızı bağışlayacağım, gidin evinizde oturunuz.’ Onun için Şeyh Said’in ailesinin kendi aralarında bir vasiyetleri vardır, ‘Doğan Dede ailesinin en küçük ferdini bile görseniz, muhakkak ki niyaz olun, elini öpün ve dualarını alın.’ Doğan Dede; o aileden hiç kimseye dokundurtmamış ve ‘bu sizin cehaletinizden kaynaklanıyor’ demiştir. Esir alınanların öldürtülmesine dönük emirler olmasına rağmen babam bu emirleri uygulamıyor-uygulatmıyor. Babam şuna inanıyor, ‘Cehaletle ortaya çıkan bu hareketin içinde yer alanları öldürtmek, kin ve nefreti daha da artıracaktır.’ Onun için alınan tüm ölüm kararlarını affediyor. Hepsini serbest bırakıyor ve kendilerinden de bir takım taahhütler alıyor. Ben kendim bu saygıya şahit oldum, Sayın Ali Rıza Septioğlu benden 30-40 yaş büyük ve çok sevdiğim bir zattı, İstanbul’a

her gelişinde muhakkak beni ziyarete gelirdi. Hatta zorla elime eğilirdi, ben de ‘Yapma Sayın Şeyhim! Müsaadeniz olursa ben elinizi öpeyim derdim, hayır derdi ve müsaade etmezdi.’ Aileler arasında ki ilişkilerimiz saygıya dayalıdır, bu da Doğan Dede’nin yapmış olduğu davranışın karşılığıdır. Mesela Şeyh Said’in oğullarından Melik Fırat da bana gelip giderdi. Biz inançsal ayrılıklara hiç girmedik. Biliyorsunuz ki İmam Şafii de bir Ehl-i Beyt dostudur. Kendi eserinde de bunu şöyle ifade etmiş: **‘Şayet Hz. Ali’yi ve Ehl-i Beyt’i sevmek Rafızilikse, yer-gök şahidim olsun ki ben de Rafızı’yım!’** Bu ifadeler birleştirici ve pozitifdir, dolayısıyla bir anlamıyla da daha Alevi’ce ifadelerdir.”

20

1945 yılında kaleme aldığı *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* adlı eserinin basımından sonra 1949’da öldürülen araştırmacı Mehmet Şerif Fırat, yine Milli Eğitim Basımevinde 1961’de yayımlanan söz konusu eserinde “irtica hareketi” olarak yorumladığı Şeyh Said İsyanı ve bu isyan karşısında rol alan Hüseyin Doğan Dede ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Asilerin bir kısmı Dersim eteklerine sokulmuş, buradaki Alevi aşiretlerini işe katmayı düşünmüştü. Bu sırada Dersim eteklerine misafireten gelen ve tarikat mürşidi sayıldığı için halk yanında büyük bir itimat sahibi olan Malatya ovasından **Ağuçanlı Doğan Dede oğlu Hüseyin Efendi**, Dersim aşiretlerinin bu asilere silahla mukabele etmesini söylemiş, bunun üzerine, Hıran, İzol Alevileri ve Ohi bucağından Necip Ağa, Pertek bölgesinde asileri kuşatarak Beritanlı ussat Hacı İbrahim oğullarıyla, Çapakçukur Zazalarından hayli adam öldürüp asileri Palu ovası üzerinde Kazım Bey’in fırkası önüne düşürmüşlerdi. Fırka ve bu milli kuvvetler Palu ovasında ussati tenkil ve dağıtarak asilerin bir kısmı Gökdere ve Mendo boğazına doğru kaçmış, Şeyh Şerif’le burada fırkaya pusu kurmuşlardı” (Fırat, 1961, s. 135).

Başka bir araştırmacı ve eski Mazgirt (Tunceli) Belediye Başkanı Hıdır Öztürk ise döneme ilişkin şu tespitlerde bulunmuştur: “Yıl 1925. Başbakan Fethi Okyar’ın Şeyh Said olayları hakkında yanlış değerlendirilmesi Atatürk’ü kuşkulandırdı. Bunun üzerine doğudan gelen raporlarının incelenmesi ve kesin bir sonuca varmak için İstanbul’da bulunan İsmet Paşa’yı çağırdılar. Köşkte, misafir edilen İsmet Paşa, doğudan gelen raporların tümünü inceledi ve Atatürk’e isyanın fiilen başlamış olduğunu bildirdi. Fethi Bey’in her nasılsa gözünden kaçmış olacak ki bu harekete jandarma olayları adını vermiştir. Parti gurubunda gizli bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda İsmet

²⁰ Doğan, İzzettin: üniversite, 78 yaşında, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

Paşa'ya söz verildi. İsmet Paşa olayı bütün ayrıntıları ile izah ettikten sonra Fethi Bey istifa etti. Yerine İsmet Paşa getirildi. Bu arada Şeyh Said kuvvetleri Diyarbakır'ı ve kayınbiraderi Şeyh Şerif'in kuvvetleri de Elazığ'ı işgal etti. Şeyh Şerif'in kumandanı Yado, Elazığ cezaevinin kapılarını kırmış, ne kadar tutuklu varsa hepsini serbest bırakmış ve adliyedeki dosyaları yakmıştı. Kaçan Elazığ valisinin yerine Elazığ ileri gelenlerinden Beyzade'yi de vali tayin etmişti. Tunceli'li Binbaşı Hıdır Bey ile Malatya'lı **Doğan Dede**zâde **Hüseyin Doğan**, Elazığ'dan Tunceli'ye geçtiler. Bütün aşiret reislerinin iştirakı ile Cumhurbaşkanlığına bağlılık teli çekildi. İsyanın durumu bütün ayrıntıları ile anlatıldı. Elazığ'ı işgal eden Şeyh Şerif'in kuvvetlerinin bir kolu Tunceli hududuna kadar gelmiş, Mazgirt kazasına bağlı Çarsacak bucağının Hoşi köyünde siperlenmiş bulunuyordu. Binbaşı Hıdır Bey, **Malatyalı Hüseyin Doğan** ve Mazgirt Kaymakamı Numan Sabit'in başkanlıklarında teşekkül eden üçbin kadar silahlı Tunceli çetesi, Çarsacak bucağına hareket etti. Hoşi köyü ile Çarsacak bucağı arasında akan Kiğı suyunun coşkunu zamanı geçit vermedi. Tunceli çetesi, etraftan temin ettiği tulumları şişirmek suretiyle kelek adı verilen vasıta ile bir kısmı geçerek Hoşi sınırında siperlendi. Karşılıklı müsademe başladı. Geri kalanlar da suyu geçmişti. Tunceli nişancıları tarafından isyancılardan 30 kişi öldürüldü. Karargâhı Elazığ'da bulunan Şeyh Şerif arka cephenin Tunceli çetesi tarafından çevrildiğini haber alınca derhal Elazığ'ın terki için birliklerine emir verdi. Şeyh Şerif'in kuvvetleri Palu istikametine doğru kaçmaya başladı. İsyancı güçler Palu ovasında Tunceli kuvvetleri ile karşılaşınca, kurtulmak çaresini kaçmakta buldular. Tunceli kuvvetleri Çabakçur'a kadar isyancıları kovaladı ve Mendo mezarası civarında isyancıların takibinden vazgeçti" (Öztürk, 1984, s. 28-29).

Döneme ilişkin görüşlerine başvurduğumuz Eşref Doğan Dede ise aktardığımız bilgilere şu açıklamalarıyla katkı sunmuş ve Şeyh Said Hadisesinde Hüseyin Doğan Dede'nin nasıl bir misyon yüklendiğini açıklamıştır: "Şeyh Said İsyanı başladığında Hüseyin Doğan Dede bölgededir. Şeyh Said'in kayınbiraderi Şeyh Şerif büyük bir grupla Elazığ'ı bastığında, Vali makamını terk edecek ve askerlerde kendilerine saldırı olmasın diye üniformalarını çıkaracak haldedirler. Elazığ'ın idaresi kaybedilmek üzeredir. Şehirdeki cephaneliklerden biri yağmalanmaya başlanmış ve el altından silahlar elde edenler olmuştur. Hüseyin Doğan Dede ve mahiyetindeki yardımcıları da burada kalan silahları ve cephaneyi kontrol altına almayı başarmışlar ve Şeyh Said

İsyanına karşı ilk direnişi de böylece başlatmışlardır. Olayların nereye gideceğini öngören Hüseyin Doğan Dede, Dersim Aşiretlerine haberciler göndermiştir. Tabi Dersim Elazığ'a çokta uzak bir coğrafya değil, Murat ve Fırat nehirlerinin diğer yakası. Haberi alan yüzbinlerce Dersimli aşiret mensubu Elazığ ovasına toplanmış ve Dede'nin emriyle de ilk direniş cephesini oluşturmuşlardır. Bu arada Ankara ile görüşmeler yapılmış ve babama bir şifre (haberleşme) subayı ve iki tanede kâtip gönderilmiştir. Dersim aşiretlerinin direnişiyle de Şeyh Şerif'in kuvvetleri Elazığ'ın dışına çıkarılmış ve isyanın motivasyonu büyük ölçüde kırılmıştır. Elazığ'ın batı tarafı kontrol altına alındıktan sonra devletin Doğan Dede'ye ve maiyetindeki Dersim Aşiretlerinin mensuplarına ciddi bir cephe yardımı da yapılmıştır ve böylece Şeyh Sait İsyanı Doğan Dede'nin ve Dersim aşiretlerinin müşterek gayretleriyle bertaraf edilmiş ve laik cumhuriyet yaşamaya devam etmiştir.”²¹

1.6. HÜSEYİN DOĞAN DEDE'NİN EVLİLİK HAYATI

Doğan Dede evlenme yaşına gelince Kalender Dede Ocağından (Akçadağ/Dedeköy'den) Hasan Efendi'nin kızı Tamey (Kadime) Ana ile 1923 yılında evlendirilir. 1932'de ise ikinci eş olarak; Tunceli Mazgirt-Muhundu (Darıkent)'den Şâh Baba Mansur Ocağından Seyit Süleyman'ın kızı Elif Ana ile evlenir. Elif Ana ise çok erken bir yaşta 18 Ocak 1947'de Hak'a yürür. Fakat halk Hasan Efendi'den²² pek de hoşnut değildir. “İlk eşi Tamey (Kadime) Ana'dan Doğan, Satı, Hayri, Kazım, Mazlum, Dîlfûruz, Enver olmak üzere yedi çocuğu; ikinci eşi Elif Ana'dan ise Sakine, Tacettin, İzzettin, Kadime, Abidin, Elif ve Eşref olmak üzere yedi çocuğu daha olmuştur. Hüseyin Doğan Dede'nin iki eşinden de toplam 14 çocuğu olmuştur” (Şahhüseyinoğlu, 2015a, s. 161-162). Tamey (Kadime) Ana'nın da Hak'a yürüme tarihi 12 Mart 1993'tür.

²¹ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırılancık- Malatya.

²² Kalender Abdal Ocağı Evlatlarından Hasan Efendi, dönemin hem ocakzâde dedesi olarak inançsal alanda hizmetler yapmış hem de Osmanlı Devletinin bölgede ki “Mir Beyi” olarak idari sorumluluklar üstlenmiştir. Ancak otoriter tavrından dolayı toplumla birçok problem yaşadığı ifade edilmektedir. Konuyla ilgili olarak Prof. Dr. İzzettin Doğan şu bilgileri bizimle paylaşmıştır: “Hasan Dede hem bir Dede hem de Mir'lik yetkilerinin verildiği bir isim. Zulme meyilli bir yapısı var, onun için çevresinde pek sevilen birisi de değil. Padişahlığın kendisine verdiği yetkiler var, mesela tapu kesebiliyor, o dönemde ki birçok tapuda da onun imzası vardır. Babamın yaşamında özellikle Balıyanlıların onun kaderine yön vermesi söz konusudur. Bu evlilikte de aynı şey geçerli. Babam çok büyük değil, onu bu evliliğe toplum yönlendiriyor, özellikle de Balıyanlılar.”

Hüseyin Doğan Dede'nin evlilik hayatıyla ilgili Prof. Dr. İzzettin Doğan şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: “Âşiretin önde gelenleri, Doğan Dede'yi 20'li yaşlarına gelince bizim Kırancı'ya da yakın bir mesafede olan Akçadağ ilçesinin Dedeköy köyünden Hasan Dede'nin kızı Tame (Kadime) Ana ile evlendirmişler. Dede'nin, Tame Ana'dan yedi çocuğu olmuş. Doğan Dede, sonra ikinci eş olarak Tunceli'nin Mazgirt ilçesine bağlı Muhundu (Darıkent) beldesinden Şâh Baba Mansur Ocağının başında bulunan Seyit Süleyman'ın kızı Elif Ana ile evlenmiştir. Bu evlilikten benim de aralarında bulunduğum yedi çocuk daha dünyaya gelmiştir. Bu 14 çocuktan 9'u erkek ve 5'i de kızdır. Tabi annemi çok erken kaybettik. Annemin memleketi Tunceli Muhundu'da şimdiki adıyla Darıkent'te bir sene kaldım ve ilkokul birinci sınıfını orada okudum. Anneannem Güllü Ana, kızı Elif'i çok severmiş. Elif Ana'yı zamansız yitirince Doğan Dede'ye haber yollamış: ‘Çocuklardan birisini yolla, benim yanımda kalsın, onlarla oyalanıp da biraz teselli bulayım’ diye. Babam da anneanneme beni göndermişti. Allah rahmet eylesin, anneannemi çok severdim. Sevgisi bitmeyen bir ana'ydı. Sözü dinleten, bilgisi ve hoşgörüsüyle herkesin saygınlığını kazanan hanedan ve misafirperver bir kadındı. Babamın evliliklerinde şunu gördüm ki toplum hep babamı yönlendirdi, özellikle de Balıyan Âşiretinin babamın hayatında çok büyük etkisi vardır. Dede'nin toplumun iradesi dışında hareket etmesi söz konusu olamazdı.”²³

1.7. HÜSEYİN DOĞAN DEDE'NİN KİŞİLİĞİ

1.7.1. Hüseyin Doğan Dede'nin Bütünleştirici Yapısı ve Kişiliği

Hüseyin Doğan Dede, hayatı boyunca sevgi dolu ve hoşgörülü kişiliğiyle her inanç kesiminden insana kucak açabilmiştir. Onun “bütünleştirici kişiliği” hem Alevi hem de Sünni toplum tarafından karşılık bulmuştur. Bugün, Hüseyin Doğan Dede'nin özellikle de Malatya özelinden bakıldığında hem Alevi hem de Sünni toplumunun “ortak değeri” olarak kabul edilmesinin temel nedeni de budur. 1934 Kilise (Onatlı) köyü doğumlu ve Cumhuriyet Örnek köyünde ikamet eden İbrahim Özdemir de Doğan Dede'nin kişiliği ve hayatıyla ilgili olarak hatıralarını bizlere şu şekilde ifade etmiştir:

²³ Doğan, İzzettin: üniversite, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

“Doğan Dede; iyi bir hitabeti olan, büyüklerle büyük küçüklerle küçük olabilen, kimseyi hakir görüp de maddi bir ayrıma tabi tutmayan, misafir olduğu hanede helalinden ne gelirse kabul buyurup ve ev sahiplerini asla incitmeyen-yormayan birisiydi. Toplumsal sorunlar da hep yön gösteren veya karar veren olurdu. Ama bir hukuk devletinde de yaşadığımızı unutmazdı. Toplum menfaatlerine aykırı davrananları uyarır ve kendilerini toparlamalarını sağlardı. Bu yaparken de kimsenin ayıbını uluorta yüzüne vurmazdı, usulünce uyarır ya da eğitir, doğru yolu gösterirdi ve bundan kimsenin de haberi olmazdı. Alevi veya Sünni tefriki yapmaz herkesi ‘bir’ görürdü. Örneğin Kilise köyü ile Cafana (Görgü) köyü arasında ki bir yayla anlaşmazlığında taraflara yön vermiş ve sorunun giderilmesinde rol almıştı, buna biz zati şahitlik yaptım. Malatya’nın tüm köy ve kazalarında çok sevilen bir kişilikti. Ama ne gariptir ki Doğan Dede kime iyilik yaptıysa, karşılığında hep olumsuzluklar almıştır. Bir gün beraber oturduğumuz bir vakitte sohbete ben de dâhil oldum ve Dede’ye; ‘Dede’m kime iyilik yaptıysan onlar seni sevmiyorlar’ dedim. Dede tebessüm etti ve ‘doğrudur, çünkü ceddin Hz. Ali’ye dediler ki ‘Falan adam senin aleyhin de konuşuyor’, o mübarek de dedi ki ‘Ben o adama iyilik yapmadım ki acaba niye böyle konuşmuş?’ Bu sözlerinden çok etkilendim... Doğan Dede ile ilgili askerdeyken yaşadığım bir anımı da sizinle paylaşmak istiyorum. Siirt’te askerdim, Kurtalan’a göreve gidiyorduk, sene 1957... O gece bir mana (rüya) gördüm. Bizim Korucuk köyünün orada (Hasan-ı Basri Ziyaretinin orası) Fırat suyunu ilk kez görmüştüm. Mana (rüya) da bir ata binmişim, at çıplak. Kendi kendime diyorum ki bu ata binsem bu at beni Fırat’ın karşısına geçirir. Atı Fırat’ın içerisine sürdüm. At, suda bir batıp bir çıkmaya başladı. Korkmaya başladım ve dedim ki ‘Eyvah bu at beni boğdurur, karşıya varamam.’ Niyâz da bulundum, bir baktım ki Hüseyin Doğan Dede karşıdan elini uzattı ve beni kıyıya çekti. ‘Korkma, korma!’ dedi. Ben de elini öptüm ve o anda da uyandım. Bu mana (rüya) neydi diye düşünmeye başlamıştım... Siirt’ten Kurtalan’a göreve gideceğim, saat bir oldu. Oradan da trenle Diyarbakır’a devam edeceğiz. Askeri cemseye bindim, Siirt ile Kurtalan arası da 30 km’lik yol. Yolun dönemeçli yerinde şoför bükümü alamadı ve araba şarampole devrildi ve camları falan hep kırıldı. Hâlâ alnımda ki kesik izleri de bellidir. Tabi bizi hemen askeri hastaneye falan sevk ettiler, tedavimizi yaptılar. Anladım ki o arabanın

devrilmesi, atın suda debelenmesi, o kazadan da kurtulmam Doğan Dede'nin bana uzattığı el'dir. Bu kimseye söylenecek bir şey de değildi benim kendi rüyamdı. Dede'nin bir düğünün de ya da cenazesinde misafirlerinin yarısı Alevi vatandaşlardan oluşuyorsa diğer yarısı da hep Sünni vatandaşlar olurdu, dedim ya Dede, herkesin Dede'siydi. Örneğin (Akçadağ) Örükçürlü Şeyh Ali Efendi (Kâdirî Şeyhi) ile çok güzel bir dostlukları vardı, ben defalarca bu dostluklarına tanıklık ettim.”²⁴

Doğan Dede'nin bütünleştirici yapısı ve kişiliğiyle ilgili olarak Eşref Doğan Dede de şu tespitlerde bulunmuştur: “Aile geleneğimizin sahip olması gereken birçok niteliğe Doğan Dede sahiptir. İnsanları ve tabiatı severdi. İnsanlar arasında kesinlikle tercih yapmazdı. Ben bunu sık sık söylerim. Çünkü bu soruyla çok sık muhatap oluyorum. İşte ‘Hüseyin Doğan Dede’yi bize tanır mısınız diye?’ Bu soru, Cem TV’de ki programlarda da defaatle bana sorulan sorulardan biridir. Hüseyin Doğan Dede'nin bize nasihati galiba bu tür sorulara verilebilecek en güzel cevaptır: **‘Evimize misafirler gelir... Ayağı çarıklı, şalvarı yamalı birileri geldiği gibi fötrlü, kravatlı birileri de gelebilir. Olmaya ki ikisini de farklı tutasınız ve ayırım yapasınız! ‘Hepsine de aynı muameleyi yapacaksınız’ derdi. Çünkü o ayağı çarıklı ve şalvarı yamalı kişinin elbiselerinin altında nasıl bir insan olduğunu siz bilmezsiniz! Bunu ancak Allah bilebilir’** diye buyururdu. İnsanlar arasında ayrımı kaldıran ve insanlara eşit davranmayı emreden bundan daha güzel bir nasihat olamaz bence.”²⁵

Doğan Dede'nin bütünleştirici yapısı ve kişiliğiyle ilgili Prof. Dr. İzzettin Doğan da şu ifadeleri kullanmıştır: “Ben babama hiç bir zaman olması gerektiği gibi bir baba gözüyle bakmadım. Onu büyük bir inanç önderi olan bir dede olarak gördüm. Zaten ben Galatasaray Lisesinde yatılı okuduğum için sadece yaz aylarında ve çok kısıtlı zamanlarda görüşebiliyorduk. Doğan Dede; kâmil, hoşgörülü, bilime fevkalade değer veren, bütün çocuklarının okumaları için elinden geleni yapan, ışığa ve bilime aç bir insandı. Kendi çevresine sürekli sükûnet, sabır ve sevgi telkin ederdi. Hadiseleri büyük bir soğukkanlılıkla karşılardı. Bütün ilişkilerinde de hâkim unsur, sevgi idi. Aleviler kadar Sünnilerin de Doğan Dede’yi sevmelerinin altında bu yatardı ve bu sevgi yüklü yapı vardı” (Şener, 1996, s. 184).

²⁴ Özdemir, İbrahim: lise, 84 yaşında, 08.06.2016, Cumhuriyet Örnekköy-Malatya.

²⁵ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırılgaç- Malatya.

Prof. Dr. İzzetin Doğan, Doğan Dede'nin bütünleştirici yapısı ve kişiliğiyle ilgili olarak bizlere verdiği mülakatlarda da açıklamalarına şöyle devam etmiştir:

“Hiç kimseyi kırmayan, incitmeyen, herkesin kendisine çok büyük saygı duyduğu bir insandı. Karakterinin güzelliği yanında fizikken de güzel bir insandı. Herkesin hakikaten, görmek için çaba sarf ettiği bir cemâle sahipti. Bu doğuştan gelen bir güzellikti. Ama fiziğini inancına adadı, inancı için hep çaba sarf etti. Dinî istismarlarla insanlardan hiç bir şey almadı ve almak gafletine düşeceklerle de hep engel oldu. Kur’ân’ın emrettiği gibi (Kur’ân elinden düşmezdi) yaşayan ve o ilkeleri de toplumda yaşatılmasına gayret eden bir kâmil di. Hakikatle inanan ve iman eden birisiydi. O yüzden zorluk derecesi ne olursa olsun hiçbir hadise babamı derinden sarsamazdı. En büyük tehlikelere bile gülümseyerek bakan bir manevi güce sahipti. Çünkü ruhsal ölüme inanmazdı. Tanrı’yla insanın bütünleştiğine inanırdı. İnsanın Tanrı’nın zerresinden (tecellisinden) oluştuğuna inanırdı. Böyle olunca da sizi kimse korkutamaz, örneğin siyasetin getirdiği kısıtlamalar veya cezalar korkutamaz, olanları da (olumsuzlukları da) gülümseyerek karşılayabiliyorsunuz. Hayatının merkezinde sevgi olan bir insandı. Zannediyorum, halkla ilişkilerinde halkın kendisini özel bir yere koymasının nedeni, o bütün erişilmez görünen kimliğinin yanında kendisinin her zaman halkın içinde olduğu mütevazı yapısıdır. Babamı, Aleviler kadar Sünniler ve Malatya’daki başta Ermeni yurttaşlar olmak üzere her inanç kesimden insanlar çok severdi. Malatya’da bizim ev şehrin kenarında, çarşıya uzak bir yerdeydi (o tarihlerde Valikonağı merkeze uzaktı). Çarşının 3-5 km’lik bir uzunluğu vardı. Babam gittiği zaman ‘Doğan Dede geliyor’ deniliyordu. Millet kapının önüne çıkardı. Doğan Dede bizi selamlasın veya buyursun bir çayımızı, kahvemizi içsin diye. Her birinin teker teker ellerini sıkar, sevgisini gösterirdi. Örneğin İstanbul Üniversitesinin eski rektörü Prof. Dr. Mesut Parlak’ın babası merhum Ahmet Parlak amca esnaftı ve babamın en çok ziyaret ettiği insanların başında o gelirdi. Genellikle insanlar yaşlanınca kenara itilirler ya o yüzden babam çok daha yaşlı insanlarla ilgilenir ve onlara büyük hürmet gösterirdi. Bir de gençlere çok ilgi gösterirdi. Gider onların kahvesini içerd i. Davranışlarıyla, nasihatlarıyla belki de onların olgunlaşmasını istiyordu. Doğan Dede herkesin dedesiydi. Bizim sadece fizyolojik manada babamızdı ama aslında Alevi’siyle Sünni’siyle herkesin

babasıydı. Hayatında bir tek gün, bir tek kez aklından din ayrımının geçtiğini, ifade ettiğini ben duymadım. Kendisiyle beraber olduğumuz dönemde buna şahitlik etmişimdir. Her kesimden halka karşı müthiş bir sevgisi vardı. Kimin ne sorunu olursa olsun Doğan Dede'ye gidebilirdi. Dönemin Malatya'sında 600 hanelik bir Ermeni kesim vardı. Onlarda Doğan Dede'yi kendi büyükleri olarak görürlerdi. Sünni kesim, kendilerini Kürt olarak kabul eden aşiretler vardı, mesela Direjan'ın yarısı Alevi yarısı Sünni'ydi. Bunlar Doğan Dede'ye hediyeler getirirlerdi. Şatıroğlu Ali Rıza ve Şatıroğlu Hasan Ağalar onu alıp götürürlerdi, mutlaka gidip bir gece orada kalmasını sağlarlardı. Doğan Dede, halkın dedesiydi. Hiçbir ayırım yapmadı, Alevi'si, Sünni'si, Şafi'si, Ermeni'si, Hanbeli'si herkesin dedesiydi. Doğan Dede, ete kemiğe bürünen herkesin dedesiydi. Bizim aile Hz. Ali'ye ve Onun Kur'ân yorumlarına çok önem veren bir aileydi. Doğan Dede'de büyük ölçüde o yorumları örnek - ölçü alıyordu. Hz. Ali, Mâlik Ejder'e yazdığı mektubunda; halka karşı davranışların açık mesajları vardır. **‘Halkın bir kısmı dinen kardeştir sana, diğer kısmı da hilkaten (yaratılmışlıktan, Tanrı’dan dolayı) eştir sana’** diyordu. Yani yönetimin altında ki herkes sana kardeştir diyor. Dili, rengi ne olursa, eşit ve adil davran diyordu. Bu bizim ailede bir düsturdur. Herkese ırkı, dili, dini, mezhebi ne olursa olsun, aynı sevgiyle, aynı sıcaklıkla bakarız. Kur'ân'ın emri olarak yorumlarız. İnsanlar arasında ayırım yapmayız/yapamayız.”²⁶

Hüseyin Doğan Dede'nin inanç ve kimlik ayrımı yapmadan herkesi “Hak'ın yarattığı birer varlık olarak” görmesinin ve bu nazardan onlara kıymet vermesinin en güzel örneklerinden birini de Doğanşehir ilçesinin Polat kasabasından olan işadama Muammer Şahin'in *Babam* adlı eserinden ve Prof. Dr. İzzettin Doğan'la yaptığımız mülakattan aktarmak gerekiyor:

“Malatya'da Aleviler ve Sünniler iç içe, kardeşçe, huzur içerisinde yaşıyor. Merhum Alevi Dedesi Hüseyin Doğan Bey'in, bana vermiş olduğu desteği hiç unutamadım. Hüseyin Dede'nin çocuklarıyla hâlen görüşürüz. Memleketimizde Aleviler ve Sünniler birbirlerine ‘emmioğlu’ hitabında bulunmaktadır. Babam, Doğanşehir'de 30 yıl boyunca Tekel başbayiliği

²⁶ Doğan, İzzettin: üniversite, 78 yaşında, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

yaptı. O dönemlerde bayilikler sahiplerine büyük saygınlık sağlıyordu. Bu yüzden babam, herkesin ilgisini çekiyordu. O dönemlerde biz CHP'liydik. Demokrat Parti'nin Doğanşehir ilçe teşkilatı bize baskı yaptı ve bayiliğimizi iptal etti. Bunun üzerine Demokrat Parti'nin Malatya İl Başkanı olan Hüseyin Doğan Dede'ye babamın selamı ile gittim. Hüseyin Dede, örnek bir davranış sergileyerek, TEKEL müdürlüğünü aradı ve bu uygulamayı derhâl geri aldırdı” (Şahin, 2004, s. 84).

Prof. Dr. İzzettin Doğan, hâdisenin ayrıntılı bölümünü kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakat neticesinde şöyle aktarmıştır:

“Babam ayırım yapmadan siyaset yapmayı tercih ederdi, zaten hizmet edebilmek için milletvekilliğini kabul ederdi. Bu ayırım yapmayışının en güzel örneklerinden birisi de sevgili Muammer Şahin'in babası merhum (1909-1974) Vaiz Şahin'le olan hâdisedir. O dönem babam Demokrat Parti Malatya İl Başkanıdır. Şahin Ailesi ise CHP'lilerdir. Dönemin valisi göreve geldiğinde şunu soruyor. ‘Halk Partisinden kamu hizmeti yapan var mı ya da devletle iş yapan?’ O dönemde içki ve sigaranın bayiliklerini TEKEL veriyor. Başbayilikse Muammer Şahin'lere verilmiş. ‘Valiye başbayiliğin Halk Partili Şahinler de olduğu’ söylenince, Vali Bey de; ‘Derhal o ruhsatı iptal edin ve başbayiliği bir Demokrat Partiliye verin’ talimatını veriyor. Bunu babam Doğan Dede bana anlatmıştı. Tabi ruhsat iptal edilince Muammer Şahin Demokrat Parti İl binasına gidiyor. ‘Ben Dede’yi göreceğim’ diyor. Oradakiler, ‘Yönetimin toplantısı var, Dede seni göremez’ deselerde Muammer Şahin ısrarcı oluyor ve oradakiler toplantıyı bölüp Dede’ye bilgi veriyorlar. Dede’de Muammer’i içeri çağırıyor ve sorunun ne olduğunu Muammer’dan dinliyor. ‘Dede, ben Polat’tan Vaiz’in oğluyum. Bizim geçim kaynağımız bu iş ama Halk Partili olduğumuz için baskı gördük ve ruhsatımızı iptal ettiler.’ Dede, toplantıyı o günlük iptal eder ve başka gün toplanırız der. Bastonu elinde, Muammer Şahin’i de yanına alarak valiye giderler. Dede, valinin makamına çıkınca, valiye soruyor; ‘sen burada devletin valisisin değil mi?’ Vali ‘evet’ der... ‘Ben de burada partinin başkanıyım. Sen vatandaşın ekmeğiyle nasıl oynarsın? Bu vatandaşın ruhsatını sırf Halk Partili diye iptal etmişsin, derhal bu hatayı düzelt!’ Vali,

Dede'nin bu tepkisi karşısında hatasını düzeltir ve Şahin'lerin ruhsatı geri iade edilir.”²⁷

Doğan Dede ailesinin de aile dostu olan Hasan Akbudak'ta Doğan Dede ile ilgilerini anılarını anlatırken, Hüseyin Doğan Dede ile 28 Ocak 1953'te Hak'a yürümüş olan ünlü hiciv ustası Neyzen Tefvik (1879-1953) arasında geçen bir diyalogu bizlere şöyle anlatmıştır:

“Doğan Dede, bir gün bana şu güzel anısını anlattı. Eminönü'nde bir tüccar dostum vardı, sık sık dükkânına uğrar bir kahvesini içerdim. Bir gün yine dükkânda oturmuş kahve içiyorduk bir de baktım ki Neyzen elinde bir paltoyla biraz heyecanlı biraz da öfkeli bir şekilde içeri girdi. Elinde ki paltoyu tezgâhın üzerine fırlattı ve tüccar olan arkadaşımıza dedi ki ‘Al şu paltonu, bir de senin malının bekçiliğini mi yapacağım.’ Ben de kendisine ‘Neyzen'im ne oldu da böyle heyecanlısın?’ diye sordum. O da ‘Güzel dostumuz bana bu paltoyu vermiş, paltonun değeri de üç bin liraymış, hem de İngiliz kumaşymış, babam isterse üç trilyon olsun, ben senin malının bekçiliğini mi yapacağım? Benim oturduğum yer küçük bir kulübe, üstü de açık, kapısı da yok. Ben de bu palto çalınmasın diye sabaha kadar bekçilik yapıyorum, böyle hediye istemem, alsın paltosunu.’ Bu sohbetten sonra fark ettim ki Neyzen'in üstü başı kapkara olmuş. Dedim ‘Neyzen peki üstüne başına ne oldu?’ **‘Ha Sultanım işte merhamet bazen insanın yüzünü kara çıkarıyor’** diye cevapladı. ‘Nasıl oluyormuş hele bir anlat’ dedim, cevabı şu oldu; ‘Eminönü'ne geldim ki 7-8 ya da 10 yaşlarında bir çocuk, ayakkabı boyuyor. Bana dedi ki ‘Amca amca bana 10 kuruş ver ki ayağımı boyayayım.’ [Zaten Neyzen ayakkabı giymezi] 10 kuruş verdim ayaklarımı boyadı. Bu sefer de tekrar etti ‘Amca amca 10 kuruş ver ki ellerini boyayayım.’ 10 kuruş daha verdim ellerimi boyadı. Tam yanından ayrılacağım bu sefer de dedi ki ‘amca amca 10 kuruş daha ver ki yüzünü boyayayım.’ 10 kuruş daha verdim ve bu kez de yüzümü boyadı... İşte Sultanım; bütün mesele böyle, **merhamet bazen insanın yüzünü kara çıkartmıştır!**”²⁸

²⁷ Doğan, İzzettin: üniversite, 78 yaşında, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

²⁸ Akbudak, Hasan: okur-yazar, 85 yaşında, Haçova (Atabey)-Malatya.

Hüseyin Doğan Dede'nin hoşgörülü yapısının birçok anlamda olumlu yansımaları olmuştur. Dede, sevgisiyle civar illerdeki taliplerinin de gönüldaşlığını yapmıştır. Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi Aşağı Pulyanlı (Akdemir) mahallesinde meftun kadın erenlerden olan Elif (Sugan) Ananın (1908-1991), Hüseyin Doğan Dede ile kurduğu gönül köprüsünün nasıl geliştiğini ve başından nasıl bir olayın geçtiğini Alevi Kültür Dernekleri Doğanşehir (Malatya) Şubesi eski başkanı Mahmut Nedim Yılmaz bizlere verdiği mülakatta şu şekilde açıklamıştır: “Rahmetli Mamko Dede'nin eşi anlatmıştı. Elif Ana bizdeymiş ve ‘Ana kalk hazırlık yapalım, yarına Mamko Dede gelecek, yanında da bir misafiri var.’ Daha Elif Ana genç kız ve evlenmemiş. Biz kalktık hazırlık yaptık, evi sıvadık ve yemekler hazırladık. Mamko Dede’de Kayseri tarafında taliplerini gezmeye gitmişti. Diğer gün oldu vakit öğleye yaklaşınca gelen giden olmadı. Elif Ana’ya ‘Kız Elif, Dede gelecek dedin ama henüz gelen giden olmadı’ diye sordum. Elif Ana da şöyle cevap verdi, ‘Ana geliyorlar da ama Dede’nin atı tökezliyor, onun için geciktiler.’ Neyse vakit akşamüstü olunca Çağlayancerit yolunun o tarafta bir de baktık ki Mamko Dede atın üstünde geliyor ve atıda tökezliyor. Yanında da Hüseyin Doğan Dede’yi getirmiş. Elif Ana koştu Hüseyin Doğan Dede’ye niyaz oldu ve elini de omuzuna sürdü. ‘Benim Dede’m bu elbiseyi bir daha giyecek ve büyük bir yere gidecek’ dedi. Hüseyin Doğan Dede’de Elif Ana’ya olan sevgisini gösterdi. O gün anladık ki atın ayağında sıkıntı olduğu için Dede’ler gecikmiş. Elif Ana’nın bahsettiği diğer misafirde Doğan Dede’ymiş. Mamko Dede ile Doğan Dede Kayseri tarafında rastlaşınca, Mamko Dede, Doğan Dede’yi yanına almış ve köye beraber gelmişler. Sonraki yıllarda Hüseyin Doğan Dede Malatya’dan milletvekili seçilince yine aynı elbiseyle yemin etmeye gitmişti. Elif Ana’nın söylediği yine karşılık bulmuştu ve Hüseyin Doğan Dede, Türkiye Büyük Millet Meclisine vekil olarak gitmişti. İşte Elif Ana kesm-i kerameti böyle olan ve gönül gözü açık bir kadın erenimizdir”.²⁹

1.7.2. Hüseyin Doğan Dede’nin İlmi Anlayışı

Alevilik inancında “ilim” büyük bir değere sahiptir. Bu öneme ilişkin gelenek içerisinde kimi uygulamaların yaşatılıyor olduğunu gözlemlemek de mümkündür. Aleviler, Hz. Muhammed’in: **“Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır. Şehri dileyen kapıya gelsin”** şeklindeki beyanatına inanırlar. Bu nedenledir ki ilim meclisi olarak

²⁹ Yılmaz, Mahmut Nedim: ortaokul, 56 yaş, 15.11.2018, Doğanşehir-Malatya.

gördükleri cemlerin yapıldığı mekânların eşiğine (kapısına) basılmaz. Çünkü eşik (kapı) tasavvufi anlamda Hz. Ali'yi temsil eder. Cemlerdeki Oniki Hizmetten birinin adıda Kapıcı'dır ve Kapıcı'nın bir görevi de o eşiğe olan saygının gereğini yapmak-yaptırmak ve eşiğin gelişi güzel çiğnenmesini önlemektir. Yine Hacı Bektaş-ı Veli'nin, **“İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır”** sözünü rehber edinen Aleviler, aynı zamanda Hz. Muhammed'in buyurduğu **“İlim Çin'de dâhi olsa onu alın veya ona ulaşın”** sözünü de kendilerine miras olarak kaldığını düşünmektedirler. Bu anlamda tarihsel süreçten gelen ve gelenek içerisinde değer gören “ilmi çabanın” en büyük taşıyıcısı da yine Hüseyin Doğan Dede'nin kendisi olmuştur. Dede'nin eğitime verdiği değer en büyük kanıtlarından biri olarak söyleyebileceğimiz **Akçadağ Köy Enstitüsü**, başta Doğan Dede'nin ve bölge halkının müşterek çabalarıyla hayata geçirilmiş bir eğitim kurumudur. Türkiye'nin eğitim politikalarına göre farklı dönemlerde yapısı değişen bu okul, günümüzde kuruluş aşamalarında bahsettiğimiz araziler üzerinde ne yazık ki eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmemektedir. Bugün, Akçadağ Anadolu Öğretmen Lisesi adını alan ve idari yapısı değişen okul, eğitim hayatına Akçadağ ilçe merkezinde devam etmektedir.

“Akçadağ Köy Enstitüsü, Hamideye Kışlasında³⁰ kalıcı değildi; yeni yerleşim yeri aranıyordu. Malatya-Adana demiryolunun 30. km.'sinde Akçadağ ilçesine bağlı Karapınar köyünün sınırları içinde yer belirlendi. Belirlenen yerin bitişiğinde Akçadağ İstasyonu bulunuyordu. Enstitünün yerleşim yeri olarak belirlenen arazi, Karapınar, Onatlı ve Kırlangıç köylerinin arazisiydi. Yöre halkı eğitime ve öğretime inanmışlardı. Alevi inançlı olmaları nedeniyle, Osmanlı döneminde çok baskı görmüşler, sıkıntılar çekmişler, ayrıcalıklı işlemlerle karşılaşmışlar. Bu nedenle Atatürk ilkelerine içtenlikle bağlı olduklarından arazilerini düşük fiyatlara verdiler. Kimileri parasını dahi almadı.

³⁰ Hamidiye Kışlası: 1264 (1848) tarihinde Elazığ Valisi Mustafa Sabri Paşa ile Defterdar Nazif Bey ve Malatyalı Tütün Gümrüğü memuru Hacı Ahmet Efendi birlikte, bir yanı Gürün, bir yanı Tohma vadisine kadar uzanan araziye kiralamışlar. Fakat yeteri kadar bakım ve onarımı yapılmamıştır. Ayrıca dönemin eşkıyalarınca da söz konusu arazide ki ürünlerde yağmalanmıştır. Arazi 1865 tarihinde Hazine tarafından satın alınır. Askeri birliğe teslim edilerek bir alay asker yerleştirilir. 1867'de yapılan kışlaya “Aziziye Kışlası” denilmiştir. Padişah Abdülaziz'in çiftliği durumuna getirilmiştir. Çiftliğin başına Miralay Rahmi Bey atanmış, 24 yıl bu görevi sürdürmüş, 1865-1870 yılları arasında sulama kanalı (Hark-ı Kebir) yapılmış, kanalın uzunluğu 67 km.'dir. Padişah Abdülaziz, 1871'de buraya büyük bir askeri kışla daha yaptırır. II. Abdülhamit zamanında 1891'de Akçadağ merkezinde “Hamidiye Kışlası” yapılmıştır. Bu çiftlik hem Saraya Arap atı yetiştirir hem de 4. Kolordunun ikmal merkezi durumuna getirilir. Cumhuriyet döneminde çiftlik 1929'da Bakanlar Kurulu kararıyla kamu kuruluşuna dönüştürülmüş ve Hara adını almıştır. Sultan Suyu Harasının 113 bin dekar arazisi bulunmaktadır (Şahhüseyinoğlu, 2015c, s. 20-21).

Öyle ki Karapınar köyünde Hüseyin Gürbüz (Hüseyin Ağa) ile Kırlangıç köyünden İbrahim Gökbulut enstitünün açılması için topraklarını verdikleri gibi yerleşimine de katkıda bulunmuşlardır. Topraklar susuzdur, deve dikenleriyle kaplı ve çölü andırmaktadır. Böylece 3160 dönüm arazi istimlak edildi ve enstitünün yerleşim çalışmaları başlatıldı” (Şahhüseyinoğlu, 2015c, s. 23).

1934 Kilise (Onatlı) köyü doğumlu ve Cumhuriyet Örnek köyünde ikamet eden İbrahim Özdemir, Hüseyin Doğan Dede’nin ilmi anlayışına, eğitime verdiği öneme ve Akçadağ Köy Enstitüsünün kuruluşunda gösterdiği çabalarla ilgili olarak bizlere şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Akçadağ Köy Enstitüsünün kuruluşunda da Hüseyin Doğan Dede’nin emeği çoktur. Köy Enstitüsü ilk olarak Akçadağ merkezde ki Hamidiye Kışlasında (o binalarda) kurulur ama Akçadağlılar bir türlü okulu kabullenmezler ve okulu taşıdıkları, hocalara hakaret ettikleri bile olmuştur. Dönemin Maarif Nâzırı (Millî Eğitim Bakanı) **Hasan Ali Yücel** ve Millî Eğitim Genel Müdürü **İsmail Hakkı Tonguç** yaşanan sıkıntıları duyar ve trenle Malatya’ya, oradan da Karapınar İstasyonuna gelirler. Köyün ileri gelenlerinden Hüseyin Gürbüz, Kırlangıç’tan İbrahim Gökbulut, Kara Mehmet ve Karapınar’ın diğer ileri gelenleri hep toplanıyorlar. İstasyon müdürünün odasında Millî Eğitim Nâzırı Hasan Ali Yücel gelenlere durumu anlatır ve der ki; ‘Biz Akçadağ merkezde öğretmen okulunu kurduk fakat yöre halkı okulu istemiyor, eğer siz bize bu civardan arazi verirsiniz, okulu buraya taşıyalım. Çocuklarınız kız erkek fark etmez okusunlar, öğretmen olsunlar, medeniyetle tanışsınlar, kültür sahibi olsunlar.’ Hüseyin Gürbüz’ün orada bir tarlası var, o tarlanın bitişiği de Hüseyin Doğan Dede’nin babası Doğan Dede’ye ait. Onların yanında İbrahim Gökbulut’un da bir tarlası vardı, İbrahim Gökbulut ayrıca Örnekköy kurulunca da bir tarlasını köye bağışlamıştı. **Hüseyin Doğan Dede**, Hüseyin Gürbüz ve İbrahim Gökbulut müşterek bir kararla tarlalarını okula bağışladılar. Zaten çok kısa zaman sonra okulun temeli atıldı. Bugün binaların olduğu yer Hüseyin Doğan Dede’nin bağışladığı yerdir. Tabi köy enstitüsüne gelen öğrenci ziraatla meşgul olacak, onlar için de uygulama arazilerinin olması gerek. O civardaki arazinin bir kısmı hibeyle bir kısmı kamulaştırmayla da olsa 3-4 bin dönümlük arazi oluşturuldu ve okula kazandırıldı. Tabi okulun temeli atanlar

ve o araziye verenler olmasaydı hiçbirimiz okumazdık ve cehalet alır başını giderdi. Doğan Dede'nin bu anlamda çok büyük emekleri oldu ve gençlerimizin hayatlarını kurtarmasında da hep öncü olmuştur. Dede'nin sonraki yıllarda bizlere söylediği nasihati hep şu oldu; **'Dilencilikte yapsanız, hamallıkta yapsanız, ne yapın edin muhakkak çocuklarınızı okula gönderin ve onları okutun!'** İşte Dede böyle güzel bir insandı..."³¹

1933 Onatlı (Kilise) köyü doğumlu olan ve Cumhuriyet Örnek köyünde ikamet eden Mehmet Hanifi Çiçek ise Doğan Dede'nin ilme ve eğitime verdiği önemle ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

"Doğan Dede'nin cemaatinde bulunma onuruna erişmiş birisiyim. Dede; iyiliği ve insanlığın büyütülmesine, toplumsal barışın sağlanmasına (Alevi ve Sünnilerin birbirlerini doğru tanımasına) ve birliğin-beraberliğin çoğalmasına dönük sohbetler yapardı. Yeşilyurt başta olmak üzere civarın tüm Sünni muhitinde dede çok sevilen ve hürmet edilen birisiydi. Sünnileri toplumsal davalarında ya da cemaat toplantılarında muhakkak gelir dedeyi götürürlerdi. Mesela Örüçkürü Şeyh Ali Efendi, dedeye muazzam derecede muhabbet duyardı. Dede, okumaya ve eğitime çok önem verirdi ve bunu da hayatında hep uygulardı. Karapınar'da kurulan köy enstitüsüne öncülük etti ve taliplerinden okul için toprak bağışlamalarını istedi, herkeste bağışladı. Akçadağ Köy Enstitüsü Balıyan'ın kaderi değiştiren bir okul oldu. Gariban köy çocuklarının hepsi okudu ve öğretmen oldular. O okul olmasaydı kim, nerede, nasıl öğretmen olacaktı? Kimisi çarıkla gitti okudu, kimi de elbisesiz gitti, ama hepsi okudular. Kimsenin yüzüne bakmadığı, kıraç susuz tarlalar okula kazandırıldı. Tunceli'den falan çok kız öğrenci de gelir, okurdu. Doğan Dede olmasaydı tüm bunlar olmazdı. Şimdi bizim çevre hep emekli öğretmen, Doğan Dede olmasaydı bu imkânlar elde edilemeyecekti. Doğan Dede tüm hayatını, sorumluluğunda ki insanların okumasına ve aydınlanmasına harcamıştır. İlme ve okumaya onun için hep destek olmuştur..."³²

Doğan Dede Ailesinin, Akçadağ Köy Enstitüsünün kuruluşunda birinci derece de rol almasının yanında, 1943 yılında ülkedeki imkânların yetersiz olmasına rağmen

³¹ Özdemir, İbrahim: lise, 84 yaşında, 08.06.2016, Cumhuriyet Örnekköy-Malatya.

³² Çiçek, Mehmet Hanefi: ilkokul, 85 yaşında, Cumhuriyet Örnekköy-Malatya.

enstitüye elektrik santrali kurulmuş, santral için ise Hüseyin Doğan Dede'nin büyükbabası Seyit Mehmet Dede'den kalan Sultansuyu çayının üzerinde kurulu olan değirmen, Hüseyin Doğan Dede tarafından Akçadağ Köy Enstitüsüne tahsis edilmiştir.

“II. Dünya Savaşının şiddetli dönemi idi. Kıtık ve ekonomik sıkıntı halkın belini kamburlaştırmıştı. Köy enstitülerinin kuruluşu için yok düzeyde parasal yardım yapılıyordu. Enstitülerin kuruluş ve giderlerinin yükü öğretmen ve öğrencilerin gücüyle gerçekleşiyordu. Bu zor koşullarda Akçadağ Köy Enstitüsü için elektrik santralini yapımna başlandı. Elektrik santrali, enstitünün 2 km. batısında bulunan Sultansuyu üzerine kurulacaktı. Öğretmen ve öğrencilerin işbirliğiyle santral binası ve santral kanalı yapıldı. Türbün, tel ve dinamo gibi malzemelerin parası kredi ile sağlanmıştı. Elektrik direkleri çok uzaklarda idi. Öğrencilerden oluşturulan ekipler, direkleri Sultansuyu içinde ve günlerce uğraşarak getirdi. Elektrik santralinden enstitüye kadar direkler dikildi, teller bağlandı. Böylece enstitü elektriğe kavuştu” (Şahhüseyinoğlu, 2015c, s. 28-29).

Enstitüye santral kurulması ve yer tahsisinin yapılmasına ilişkin olarak Eşref Doğan Dede de şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Bu bölge ile ilişkilerimiz büyükdederimiz Seyit Hasan Dede ve Seyit Mehmet Dede dönemlerine dayanır, o dönemde de burada yerleşimimiz var. Halkın bizim aileye olan hizmetlerinden birini daha söylemek istiyorum. Seyit Mehmet Dede, Hac'ca buradan, Kırlangıç'tan gidiyor. Hac dönüşü birkaç kuruş parası artıyor. O dönemde ise Hac altı ay sürmektedir. Hicaz Haccından sonra da Necef, Kerbela'ya gidiliyor, orada belgeler (şecere) yenileniyor. Ardından da dönüş başlıyor. Bizim köylüler Dede'ye bir gelir olsun diye o artan birkaç kuruşla da Sultansuyu üzerine bir değirmen yapıyorlar. Ben o değirmeni hatırlıyorum tabi şimdi baraj sularının altında kaldı. Akçadağ Köy Enstitüsü yapıldığında dönemin valisi Hüseyin Doğan Dede'ye diyor ki: ‘Dede'm bize enstitü için arazi tahsis ettin ama bir de elektrik santrali için yer lazım.’ Böyle bir ihtiyaç doğunca Dede de Seyit Mehmet Dede'den kalan o değirmeni santral yapılması için enstitüye veriyor. Çocukken bile çok iyi hatırlıyorum ki birçok yerde elektrik yokken burada, enstitüde elektrik vardı. Dolayısıyla bizim bu bölge ile maddi ve manevi hukukumuz bugünlere dayanmıyor. Halkın bize gösterdiği saygı, sevgi ve destek asla inkâr edilmez ama bu duyguları da doğru yere oturtmak gerekiyor. Birileri, geçmişte, devrimcilik söylemleri adı altında ‘Dede'm, siz insanlardan zorla arazi gasp etmişsiniz!’ dediler. Karasabanla toprağın

sürüldüğü dönemlerde kimse arazinin yüzüne bakmıyordu. Herkes kendi ihtiyacı kadar eker biçerdi. Sultansuyu Harasının eski tapu kayıtlarında hâlâ Elazığlı Seyit Hasan ve Elazığlı Seyit Mehmet Dede’ler adına tapu kayıtları var. Hatta Büyük Kırlangıç’taki mülkümüzde halk Cuma günleri toplanır cirit müsabakaları yaparlarmış. Hüseyin Doğan Dede, arazisinin büyük bir kısmını Akçadağ Köy Enstitüsüne hibe edince köylüler kendi aralarında ortak bir karar alıyorlar. ‘Dede’nin geleni gidene ve dolayısıyla masrafı çok, arazisini de öğretmen okuluna bağışladı. Bizim üzerinde sürekli kavga ettiğimiz bir arazi var, bir hayrını da görmüyoruz, bari bu araziyi Dede’ye verelim de biz de bu sıkıntılardan kurtulalım’ diyorlar. Bu arazi de 3-4 köyün üzerinde itilafı olduğu bir arazi ve Polat yolundan demiryoluna kadar olan bir arazi. Karapınar, Kırlangıç, Kiliseköy ve Gölpınar’dan insanların ortak kararıyla bu arazi Dede’ye verilmiş. İşte bütün yaşananlar bu şekildedir.”³³

Bugün, başta Karapınar Mahallesi ve civarındaki yerleşim yerlerinde okuma-yazma oranlarının yüksek oluşu ve hemen hemen her evde bir emekli öğretmenin olması, Hüseyin Doğan Dede’nin öncülük ettiği ve yöre halkınında elbirliğiyle ayakta tuttuğu Akçadağ Köy Enstitüsünün o bölgede kurulmuş olmasının sayesinde. Bu değerlendirmelerimizi saha çalışmalarını neticesinde de gözlemleyebildiğimizi yeniden ifade etmek istiyorum.

1.8. HÜSEYİN DOĞAN DEDE’NİN SİYASİ HAYATI

1.8.1. Hüseyin Doğan Dede’nin Siyasete Başlaması, CHP Dönemi ve CHP’den Ayrılışı

Hüseyin Doğan Dede, 1950-54 (9. yasama dönemi) yıllarında önce Cumhuriyet Halk Partisinde daha sonra ise Demokrat Partiye (DP) geçişiyle de Demokrat Parti Malatya Milletvekilliği görevlerini yürütmüştür. 1965-69 (13. yasama dönemi) yılları arasında da bu kez Adalet Partisi (AP) Malatya Milletvekilliği görevini üstlenmiştir. Doğan Dede’nin siyasi alanda ki bir başka tecrübesi ise 1957-1960 yılları arasında Demokrat Parti Malatya İl Başkanlığı görevini yürütmüş olmasıdır. Dönemin siyasi atmosferi ve Hüseyin Doğan Dede’nin siyasi hayatıyla ilgili olarak Prof. Dr. İzzettin Doğan şu tespitlerde bulunmaktadır:

³³ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırlangıç- Malatya.

“Doğan Dede’nin siyasete başlama süreci tamamen isteği dışında gelişmiştir. 1946 seçimleri öncesinde İstanbul’da Cemal Azmi Soydaner vardı. Abidin Özgünay’ın akrabası ve İstanbul’da ilk matbaa sahiplerinden. Kendisi Malatya Kozluk’ludur. Sıkı bir Demokrat Parti ve Celal Bayar yanlısıydı. Cemal Azmi, Malatya’dan milletvekili olmak istediği için babamın yöredeki etkisinden yararlanmayı düşünmüş ve birlikte DP’den aday olmayı teklif etmiş. Babam reddetmiş bu teklifi ve politikaya girme niyeti olmadığını belirtmiş. Ama buna rağmen (gülerek) Cemal Azmi, oy pusulalarını bastırmış ve bağımsız olarak o seçimde kazanmıştır. Tabii 1946 seçimleri! Sandıklar boşaltılıyor, Cumhuriyet Halk Partisinin oy pusulaları dolduruluyor! Babamın sonuçlara bir itirazı olmamış çünkü zaten Meclise girmek gibi bir isteği yokmuş. Fakat bu arada İsmet Paşa, seçmenlerin Doğan Dede’ye gösterdiği sevgiyi fark etmiş. Ankara’ya davet edip bir ay Çankaya’da misafir etmiş ve ‘1950 seçimlerine beraber gireceğiz’ diyerek isteğini belirtmiş. Babam ne kadar mukavemet etse de İsmet Paşa kabul etmemiş. ‘Hayır’ demiş. ‘Ben seni listeye yazıyorum ve sen de gireceksin!’ Bir şey diyememiş. Köyüne dönmüş ve İsmet Paşanın zorlamasıyla 1950 seçimlerinde milletvekili olarak CHP’den Meclise girmiş. O dönem kendisi sürekli Çankaya’ya davet ediliyor, Atatürk’ün ona sürekli komplimanları var. ‘Doğan Dede buraya gelsin, ona ihtiyacım var’ diye, sürekli ona haber gönderiyor. Ama her seferinde o dönemin Malatya milletvekilleri engel olmaya çalışıyorlar. Sebep ise Doğan Dede acaba oraya giderse ‘bizim ayağımız da kayar mı’ endişesi. Onun için de diyorlar ki aman Doğan Dede gitme yönünde sürekli söylemlerini dile getirmişlerdir. Her seferinde Atatürk’e dualarını gönderiyor ve ‘Allah sizi devlete ve millete bağışlasın’ diyor. Demokrasiye geçiş sürecinde, halkın o büyük ilgisi bu sefer siyasi partiler tarafından kullanılmak isteniyor. Bu kez de Doğan Dede’yi yanına çekme arayışı başlıyor. Babam siyasete sıcak bakan birisi değildi. **‘Rahman ve Şeytan yan yana olmaz** diyordu. 1950’de kendi isteği dışında, ısrarlara dayanamayarak CHP listesinde yer alıyor. Meclise gittiği dönem, köylülerin jandarma dipçliğini yaşadıkları dönemdir. Rahmetli Menderes tarafından da Alevilere gerekli hakların verileceği, yanlışlıkların giderileceği taahhüdünün yapılması üzerine (O tarihte Dede, CHP’den ayrılmış bağımsız milletvekilidir) Demokrat Parti’ye geçmiştir. Demokrat Parti’nin Alevilere karşı bir tavrı olumludur, hatta o dönemde 27 Alevi kökenli milletvekillide

Demokrat Parti listelerinden meclise seçilmiş ve siyaset yapmışlardır. O yüzden 1954’de de Aleviler büyük ölçüde, DP’ye destek vermişlerdir. Dede, CHP ile olan ilişkilerini de koparmıyor çünkü Doğan Dede’nin tavrı aynı ve herkesle diyalog halinde, yani Doğan Dede aynı Doğan Dede. 1957’e gelindiğinde DP’nin oy almak için dinci kesime tavizler verdiği dönemdir. Dede bunun üzerine tavrı alıyor. Menderes’e 1960’da bir mektup yazıyor. O mektup 1960 İhtilalinde bir albay tarafından kendisine okunuyor. İhtilal döneminde bizim evdeki soy şeceremizde Genelkurmay Başkanlığınca alınıyor. Daha sonra resmi bir yazı ve itinayla hazırlanmış ciltler içerisinde tekrardan Sivas’ta Doğan Dede’ye veriliyor. Dede, iç karışıklıklardan dolayı daha sonra İstanbul’a göçüyor. 1983 yılında da Hak’a yürüyor” (Aydın, 1998, s. 291-305).

Bugün de birçok tartışmanın konusu olan “Hüseyin Doğan Dede’nin CHP’den istifa edişine” ve dönemin bilinmezliklerine dair Prof. Dr. İzzettin Doğan değerlendirmelerine şöyle devam etmektedir:

“Doğan Dede, aslında tüm siyasi liderle dost. Yapısı oydu, taraf tutmazdı. Daha sonra Adnan Menderes ve Celal Bayar ayrı ayrı davet edip, Demokrat Parti’ye katılmasını istedikleri halde, ‘Hayır ben CHP’den Meclise girdim ve burada kalacağım’ diyerek reddetmiş teklifleri. Ama daha sonra, İsmet Paşanın çevresinde Alevilere karşı düşmanca, ya da kuşkuyla bakan diyelim, bir eğilim nedeniyle, CHP grubu ile arası açılmış. Sonraki yıllarda pek çok konuşmamızda, Cumhuriyet Halk Partisinde Alevilerden sürekli olarak sakıncalı insanlar gibi bahsedildiğini anlatırdı bana. CHP grup toplantılarına gittiği zaman konu değiştirmeler vesaire, belirgin bir dışlama söz konusu. Bütün bunların sebebi ise parti grubunda konuşulanların ertesi gün aynen başına yansması! Diyorlar ki; ‘Bu bilgi sızdırmayı kim yapar, ancak Alevi Dedesi Doğan Dede yapar!’ Dede, bu ağır ithamdan çok alınıyor. Hadise üç-dört defa tekrarlanınca İsmet Paşa’ya durumu aktarıyor. ‘Paşam bana güvenmediğinizi görüyorum. Basında çıkan dedikoduların benden kaynaklandığını düşünerek bana karşı tavrı aldığınızı hissediyorum.’ İsmet Paşa: ‘Öyle bir şey yok Doğan Dede, sana öyle geliyor. Seni çok seviyoruz’ diyor. Ama Dede’ye karşı olan bu olumsuz tavrı devam ediyor. Babam Paşa’ya tekrar çıkıp, bundan sonra toplantılara katılmayacağını anlatıyor.

‘Eğer o zaman da basına bilgi sızarsa mesele yok. Benden kaynaklandığını düşünebilirsiniz’ diyerek. Ve babam son gayretini de sarf ederek bir kaç toplantıya gitmiyor. Buna rağmen basına sızmalar devam ediyor tabii. İşte o zaman ayrılma kararını açıklıyor. İsmet Paşa, ‘yapma, etme’ dese de Dede’nin cevabı ‘hayır’ oluyor. ‘Bizleri sakıncalı insanlar gibi görmeye devam ediyorsunuz. Ben bunu hazmedemem.’ Bu ifadeleri kullanıp CHP’den ayrılıyor. Demokrat Parti’ye katılırken de Menderes’e, **‘Alevileri devlet içine almayı hâlâ sindiremiyorsunuz’** diyerek devlet yapısına yönelik eleştirilerini sıralıyor. Menderes’ten Alevi-Sünni ayrımı yapmayacağı sözünü aldıktan sonra DP’ye katılmaya karar vermiştir. Hatta Menderes’in, kendisinin de Arnavut Bektaşisi olduğunu belirttiğini ve bu yolla yakınlık sağlayıp kendisini ikna ettiğini anlatırdı. Aleviler o tarihten sonra DP’ye büyük destek verdiler. Hüseyin Şahin, Nurettin Ertürk, Ercüment Damalı’nın da aralarında bulunduğu Alevi Milletvekilleri DP saflarına katılmış ve Meclis tarihinde ilk kez 27 Alevi kökenli milletvekili parlamentoda yer almayı başarmıştı” (Aydın, 1998, s. 291-316).

Hüseyin Doğan Dede’nin siyasete başlaması ve daha sonra yaşadığı olaylarla ilgili olarak Eşref Doğan Dede de şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Dede, 1946 seçiminde önce bağımsız aday olarak girer. Bu tarih aynı zamanda çok partili rejime geçiş dönemidir. Aynı dönemde Demokrat Parti (DP)’de kurulmuş ve o dönemde seçime girmiştir. Bana göre cumhuriyet tarihindeki en şaibeli seçim 1946 seçimidir. Demokrasilerde böyle bir şey olamaz! Şöyle ki; seçim şekli açık oy, gizli sayım. Tam tersi olması gerekirken... Bilinenin tam tersi... O dönemde babamın oyları yakılmış ve yok edilmişti. Neticede babam 1946 seçimini kaybetmiştir. Ancak buna rağmen Doğan Dede’nin gücünün ne ölçüde olduğu diğer partiler tarafından fark edilmiştir. Bunun üzerine 1950’de İsmet Paşa (İnönü) babamı Ankara’ya davet etti. Onu yeni seçimler için ikna etmeye çalışmıştır. O dönem İsmet Paşa CHP genel başkanı olması bakımından iki ayrı yerden seçime girebilme hakkına sahiptir. O da hem Ankara’dan hem de Malatya’dan seçime girer. O dönem gazeteleri CHP’nin Malatya’daki seçimi kesinlikle alacağını yazmışlardır. [Sayın Doğan; 2 Mayıs 1950 tarihli **Cumhuriyet Gazetesinin** olayla ilgili yazısının hâlâ kendisinde mevcut

olduğunu belirterek, söz konusu gazetenin ilgili nüshasını³⁴ bizlere sunmuştur. Bkz. Belge 1] Gerçekleştirilen seçimlerin (1950 seçimleri) sonucunda İsmet Paşa seçimin Ankara ayağını kaybetmiş ancak Malatya'daki seçimi kazanmıştır. CHP'nin 1950 seçimlerini Malatya'da kazanmış olmasında şüphesiz ki en etkili faktör babam oldu. Ancak CHP'deki varlığı fazla uzun sürmemiştir. Nitekim İsmet Paşa'nın bir takım iftiraları Doğan Dede'nin CHP'den ayrılmasında en büyük etkidir. Doğan Dede CHP'den ayrıldıktan ve bir süre bağımsız kaldıktan sonra Demokrat Parti'ye geçmiştir. Dede, 1965 seçimlerinde yine aday olmuş ve bu kez Adalet Partisi'nden (AP) seçilerek Milletvekilliği görevini yapmıştır. Dede, Milletvekilliğinin ikinci döneminden sonra siyasetten tamamen elini çekti. Babamın bir tabiri vardı; 'Ben siyasetten uzaklaşmaya çaba gösterdikçe bir tarafımdan beni hep siyasetin içine çektiler...' Yani aslında siyaseti pek sevmeydi, hatta hiç sevmeydi. CHP'den ayrıldıktan sonra bir süre bağımsız kaldı. Demokrat Parti'ye geçişi ise CHP'nin ağır baskılarına maruz kalmasından dolayı olmuştur. CHP'den ayrılması olayından sonra aynı iftiraya maruz kalan bu kez de Şeyh Selahattin İnan'dı. O da benzer iftiralarla dolayı partiden ayrılmıştır (istifa etmiştir). Dede'nin CHP'den ayrılması, yanlış anlaşılmalara neden olsa da asıl sebebi şudur:

1950 seçimleri CHP için gerçek bir hezimettir, yani CHP yerle bir oldu. Zaten İsmet Paşa'nın Malatya'yı alma sebebi de Dede'dir. O dönemki CHP'nin ufakta bir meclis grubu var. Zaten CHP çok az bir milletvekili

³⁴ Eşref Doğan'ın bir nüshasını bizlerle paylaştığı 2 Mayıs 1950 tarihli *Cumhuriyet Gazetesinin* ilgili haber metni şu şekildedir (belge 1): "Malatya'da seçimlerin CHP tarafından kazanılacağı hususunda hemen herkes müttefik. Bunun başlıca üç sebebi var: İnönü - Alevi Şeyhi Hüseyin Doğan Dede - Vali Said Koçak. Cumhurbaşkanı İnönü, Malatyalılar tarafından pek çok sevilir. Onun tarihi şahsiyeti, ailesinin Malatyalı oluşu bu sevginin hissi tarafından teşkil ediliyor. Bu bakımdan, başında bulunduğu CHP listesini sürüklemesi gayet tabii. İnönü burada o kadar kuvvetli ki müstakiller bile onun adını listelerinin en mutena yerine yerleştirmemelik etmediler. CHP listesinin İnönü'den sonra en kuvvetli ismi Alevi Şeyhi Hüseyin Doğan Dede'dir. Dedenin Malatya'da 50-60 bin müridi var. Cumhurbaşkanı bu defaki gelişinde Şeyhle görüşmüş, bunun üzerine CHP'yi desteklemeye karar vermiş. Kendisi de aday olduğu için bol bol propaganda yapıyor ve müritlerinden, reylerini CHP'ye vermelerini istiyor. Said Koçak'a gelince, sayın vali, CHP'nin Kayseri adaydır. İddiaya göre kendisi, şimdiye kadar uğramadığı kazaları bir bir dolaşmakta, partisine oy kazandırmaya çalışmaktadır. Müstakillerde bütün gayretleriyle çalışmaktadırlar. Onların karargâhları Malatya Palas Otel. Otel, ilçe, köy ve bucaklardan gelenlerle dolup dolup boşalmakta. Bunların çoğu akıl öğretici. Mamafih, bağımsızların müşterek beyannamelerinde, kendi paraleli ilçelerde birer şikâyet bürosu açacaklarına dair vaatleri, köylüler arasında büyük alâka uyandırmış."

çıkarmış.³⁵ Parti grubunda ne konuşuluyorsa bir sonraki gün basında yer alıyor. Böyle olunca babamdan şüpheleniyorlar. İşte ne de olsa Hüseyin Doğan Dede bir Alevi Dedesi, yol bilmez, yordam bilmez... Bir sürü de geleni gideni var. Ola ki bu sırlar ve yapılan toplantıların içeriği Hüseyin Doğan Dede kanalıyla dışarıya sızıyor olmasın. Parti kurmayları: “Dedem senin gelenin gidenin çok oluyor, sen rahatsız olma, grup toplantılarına gelmene de gerek yok. Biz aldığımız kararları sana bildiririz” derler. Tabi Dede olgun adam, kâmil adam, görüldüğünden de çok fazla derin bilgisi olan ve insanları analiz yeteneği olan bir kişi. Babam bu kararı kabul ediyor ve grup toplantılarına katılmıyor. Buna rağmen parti grubunda yine ne konuşuluyorsa dışarıya intikal ediliyor ve basında yer alıyor. Bu durum böyle devam edince Dede yekten tavır koyarak İsmet Paşanın huzuruna varıyor. “Paşam size ayrılacağımı haber vermeye geldim” diyor. İsmet Paşa birazda şaşkın olarak da olsa Dede’ye neden böyle bir karar aldın diye soruyor? Dede de: “Malatya’yı alma sebebinin ben olduğumu biliyorsun. Paşam bana sahiplik edemediniz. Kalkıp da milletvekillerine “Ya ajan olarak kalkıp benim Doğan Dede’mi mi buldunuz?” diyemediniz. Onun için benim bu partide yerim yoktur” deyip CHP’den istifa ediyor. O arada odaya birileri geliyor. İsmet Paşa “yapma Doğan Dede” diye üç kere tekrar ediyor. Bu arada aynı olay gene büyük Diplomat Kamuran İnan’ın babası Şeyh Selahattin İnan’a da yapılıyor. O da Bitlis Milletvekilidir ve Seyittir. Nitekim ikisi için de CHP’den ayrılmaları yerinde bir karar olmuştur diye düşünüyorum. Dedelerin güçlerini şuradan anlıyoruz: CHP İstanbul ve Ankara’dan kaybederken Malatya ve Bitlis’ten kazanıyor.

³⁵ 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP % 53,3 oy oranı ile 408 milletvekilliği kazanırken CHP % 39,9 oy oranı ile 69 milletvekilliği kazanmıştır. Millet Partisi % 3,1 oy oranı ile 1 milletvekilliği kazanmış ayrıca bu seçimde 9 bağımsız milletvekili de parlamentoya girmiştir (Keskin, 2012, s. 111).

Tablo 1.1 : 1950 Genel Seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Oylarının Dağılımı

(Ertem, 2017, s. 178).

İlin Adı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Toplam Milletvekili Sayısı	Alınan Oy Sayısı (CHP)	Alınan Oy Sayısı (DP)	Kazanılan Milletvekilliği Sayısı (CHP)	Kazanılan Milletvekilliği Sayısı (DP)
Ağrı	57424	3	18664	34115	-	3
Bingöl	35469	2	15700	8341	2	-
Bitlis	30505	2	16025	7989	2	-
Diyarbakır	114487	7	48000	53691	-	7
Elazığ	86636	5	32972	37983	-	5
Erzincan	78947	5	38631	25311	5	-
Erzurum	175124	10	49219	88711	-	10
Hakkâri	19302	1	12384	-	1	-
Kars	156502	10	76561	54112	10	-
Malatya	194512	11	94677	64834	11	-
Mardin	104553	7	44882	45078	3	3
Muş	37892	2	16040	16880	-	2
Siirt	55570	4	15363	22144	-	4
Tunceli	41096	2	9209	13089	-	2
Urfa	122703	7	51924	55959	1	6
Van	51500	3	20653	16785	2	1
TOPLAM	1362222	81	560904	544222	37	43

Tablo 1.2 : 1950 Genel Seçimlerinde Malatya'dan Seçilen CHP'li Vekillerin Doğum Yeri, Yaş, Meslek ve Öğrenim Durumu Bilgileri (Ertem, 2017, s. 180).

Milletvekilinin Adı	Seçildiği İl	Doğum Yeri	Yaşı	Mesleği	Öğrenimi	Partisi
Esat Doğan	Malatya	Doğanşehir Malatya	53	Çiftçi	-	CHP
Hüseyin Doğan	Malatya	Malatya	48	Çiftçi	-	CHP
Mehmet Sadık Eti	Malatya	Kemaliye Erzincan	55	Ekonomi	Üniversite	CHP
Hikmet Fırat	Malatya	Malatya	56	Doktor	Üniversite	CHP
İsmet İnönü	Malatya	İzmir	66	Asker-Siyaset	Harp Akademisi	CHP
Mehmet Kartal	Malatya	Pütürge Malatya	37	Hâkim Savcı	Üniversite	CHP
Mehmet Kulu	Malatya	Arapkir Malatya	56	Çiftçi	Lise	CHP
Nuri Ocakçıoğlu	Malatya	Malatya	51	Hâkim Savcı	Üniversite	CHP
Hacı Abdülkadir Özbay	Malatya	Adıyaman	47	Ticaret	Lise	CHP
Ömer Lütfi Sayman	Malatya	Malatya	43	Eczacı	Yüksekokul	CHP
Mehmet Şefik Tugay	Malatya	Malatya	45	Hâkim	Üniversite	CHP

“1950-1954-1957 Milletvekili genel seçimlerinde Balıyan’ın 22 köyünün oy dağılımını saptamak için TBMM Kütüphanesinde, Devlet İstatistik Enstitüsünde ve Milli Kütüphanede yaptığımız araştırmalarda o dönem Yüksek Seçim Kurulu (YSK) olmadığından, seçimlerde yalnızca il ve ilçelerin oy toplamını gördük. Ben, Balıyan’ın bireyiyim. 1950-1954-1957 seçimlerini yakından izledim. Toplumda etkin bir yeri olan Hüseyin Doğan Dede, aynı zamanda Balıyan’ın dinî lideriydi. Alevi toplumunda etkin yeri vardı. 1950’de Cumhuriyet Halk Partisinden milletvekili seçilmiş, kısa süre sonra Demokrat Partiye geçmişti. 27 Mayıs 1960’da askeri darbe yapıldı. Demokrat Parti kapatıldı. Parti yöneticileri ve milletvekilleri gözetim altına alınmışlardı. Malatya’da Hüseyin Doğan (Dede) Malatya İl Başkanıydı. Onu da gözaltına aldılar ve Sivas’a gönderdiler. Sivas’ta 6 ay kaldı” (Şahhüseyinoğlu, 2015a, s. 211).

Prof. Dr. İzzetin Doğan’ın ve Eşref Doğan Dede’nin verdiği bilgilerden de anlaşılacağı üzere Hüseyin Doğan Dede, siyasi tercihleri halkla birlikte yapmıştır ve o siyaseti partilerin sınırlarının dışına çıkararak sadece “hizmet” etmeyi amaçlamıştır. Bunun için gönül kırgınlığı yaşadığı CHP’ye karşı sonraki süreçlerde de herhangi bir çekişmenin ya da muhalif bir tavrın içerisinde yer almamıştır.

1.8.2. Hüseyin Doğan Dede’nin Demokrat Partiye Geçişi ve Demokrat Parti Dönemi

Hüseyin Doğan Dede’nin siyaset kurumuna bakışını ve Demokrat Parti’ye geçişinin nedenlerini Prof. Dr. İzzetin Doğan, araştırmacı Cemal Şener’e şu şekilde ifade etmiştir: “Atatürk sağlığında babamla çok ilgileniyor. Hatta Ankara’ya çağırıyor. Babam ise bir türlü bu imkânı bulamıyor ve köyde kalıyor. 1950 seçimlerinde İsmet İnönü kendisini Ankara’da bir ay ağırlıyor. Babam esasen siyasete yönelik bir adam değil, tamamen tasavvuf erbabı bir halk adamıdır. Tasavvufa bağlı insanın siyasette başarısız olacağına inandığı için mümkün olduğu kadar siyasetin dışında kalmıştır. Buna rağmen İsmet Paşanın ısrarları üzerine CHP listesinde yer almayı kabul ediyor ve milletvekili seçiliyor. Babamın tek amacı vardı; o da Türkiye’de bu Alevi-Sünni ayrımını ortadan kaldırmak ve Alevilerin özgürce kendilerini ifade etmelerini sağlamaktı. Babam Alevilerin taleplerinin CHP ile gerçekleşmediğini görünce Alevilerin DP’nin kanatları altında yer alması gerektiği kanaatine vardı. Rahmetli Adnan Menderes’in bu konuda ki teklifini reddetmedi. Demokrat Partinin Alevilere

yaklaşımı fevkalade olumlu idi. Babam, Menderes'ten Alevi köylerine okul, yol, su, elektrik istiyordu. Özetle Alevi köylerine ışık istiyordu” (Şener, 1996, s. 183).

Demokrat Partinin Alevilere yönelik siyasi algısı ve Hüseyin Doğan Dede'nin Demokrat Parti içerisinde ki siyasi tutumuyla ilgili olarak da yine Prof. Dr. İzzettin Doğan, Gazeteci Ayhan Aydın'a şu açıklamalarda bulunmuş ve değerlendirmelerine şöyle devam etmiştir:

“1950-58 yılları arası Demokrat Parti'de Alevilerin en rahat dönemi idi. Aleviler ilk kez devlet kademelerinde yer alabildiler. Meselâ Maliye Bakanlığı Müsteşarı Tayyar Emre vardı. Sayın Emre, Tunceliliydi. Aşağı yukarı tüm bakanlıklarda Alevi müsteşarlar, yüksek bürokratlar vardı. Meselâ Tunceli'de sanat okullarının inşası DP Milletvekili Mehmet Ali Demir zamanında gerçekleşti. Ama 1957'den sonra durum değişti. İsmet Paşa ile Celal Bayar'ın birbirlerine girmeleri, siyaseti adeta kan davasına dönüştürmeleri, bu tür güzelliklerin gelişmesini engelledi. İlk kez o dönemde inanç ile ilgili tavizler verildi. İlk taviz Said-î Nursî'ye verildi. Isparta'daki sürgünden Van'a döndü. Bu bir sorun değildi ve babam da insanlara inançlarından ötürü zulmedilmesinden yana değildi. Bakın, 40'lı yılların sonuna dönelim. Alevilerin Demokrat Partiye oy vermelerinin altında yatan bir gerçek vardı. İsmet Paşa döneminde Aleviler üzerinde önemli ölçüde baskı uygulanmıştı. Köylü, özellikle jandarma dipçiği altındaydı. Cemlerini kolay kolay yapamazlardı. Demokrat Parti döneminde ilk kez rahatça cem yapabildi Aleviler. Yani DP'nin başlangıçtaki liberal yapısı, Alevileri bu partiye yöneltmişti. DP çıkışında gerçekten demokratı ve bir halk hareketi özelliğine sahipti. CHP ise kasaba eşrafına dayanarak siyaset yapan bürokratların partisiydi. DP bu geleneği yıktı, geniş kitlelere, köylüye, çalışan kesime dayanan bir siyaset gündeme soktu. Böylece büyük bir oy farkıyla iktidara gelebilmiştir. Ama 1957'lerden sonra din ile ilgili tavizler ve özellikle Sayın Süleyman Demirel'in 60'lardan sonra yürüttüğü, işadamlarına dayanma politikası, halk kitlelerini Demokrat Parti düşüncesinden yavaş yavaş uzaklaştırmaya başlamıştır. Tam tersine, yoksul kitlelerin meselelerine Ecevit sahip çıkmaya başlamıştır. O tarihlerden sonra Aleviler de CHP'ye yeniden meylenmişlerdir” (Aydın, 1998, s. 302-310).

Eşref Doğan Dede de babası Hüseyin Doğan Dede'nin Demokrat Partili dönemlerine ilişkin olarak şu tespitlerde bulunmuştur:

“Demokrat Parti’nin aslında Hüseyin Doğan Dede’nin kıymetini bilme durumu söz konusuydu. Onlar da farkına varmışlardı ve Demokrat Partinin halka o dönem verdiği ve sunduğu özgürlükler, kim ne derse desin, bir devrim niteliğidir. Hataları elbette oldu ancak Demokrat Parti halkın sesine kulak veren bir partiydi. Hüseyin Doğan Dede’nin dikkatini çeken yön de buydu zaten. 1957’ye kadar Türkiye gerçekten bir büyük bir ilerleme kaydetti ve ben bu noktada babamın doğru bir tercih yaptığını düşünüyorum. 1954 yılı seçimlerine gidilirken Demokrat Partinin seçim programı ve Adnan Menderes’in Hüseyin Doğan Dede’ye verdiği söz şuydu: Abim Doğan Doğan Malatya’dan aday gösterilecek, babam Hüseyin Doğan Dede ise Sivas’tan. Bir müddet sonra radyodan adaylar açıklandı. Abim Doğan Doğan’ın ve Hacı Bedirhan’ın oğlu Dengir Fırat’ın babası Ali Fırat’ın Malatya’dan birlikte aday oldukları açıklandı. Ama Hüseyin Doğan Dede Sivas’tan aday gösterilmedi. Akabinde Adnan Menderes telefon etti ve babamı apar topar Ankara’ya çağırdı. Tabii dönemin şartlarından dolayı bugün ki gibi modern yollar yok, babam ciple yola çıktı. Dede Ankara’ya vardığında, Adnan Menderes mahcubiyetini anlatıp, hata yaptıklarını ifade etmiş ve Dede’yi onura ederek tekrardan Malatya’ya yolcu etmiş. Bu yaşananların üzerinden çok geçmeden Hüseyin Doğan Dede’ye Demokrat Parti Malatya İl Başkanlığı görevi teklif edildi. Tabi bu teklifin üzerinden epey bir zaman ve görüşmeler geçtikten sonra Dede, bir şartla bu görevi yürütebileceğini Adnan Menderes’e ilettili. Şart olarak da ‘Malatya İl Başkanlığına, kendi kendini feshetme yetkisi’ verilmesini talep etti. O dönemde il sayısı 63’tü, sonradan 67’e yükseldi ama bu iller arasında ‘genel merkezden bağımsız kendi kendini feshetme yetkisi’ bir tek Demokrat Parti Malatya İl Başkanlığına dolayısıyla da Hüseyin Doğan Dede’ye verilmiş oldu. O yetkisini de nasıl kullandığına dair epey bir olay yaşanmışlığımızda vardır. Bu hususlarla ilgili olarak birçok hadiseye bende tanıklık etmişimdir... Dönemin Sümerbank müdürüyle ilgili birtakım hususlar dillendirildi. Kendi teşkilatı ve ilçe örgütleri de babama ısrar ediyorlar ‘Dede’m müdürü görevden alacaksın’ diye. Dede gerekçe sorduğunda ise verdikleri cevap ‘Müdür CHP’lidir’ deniliyor. Dede, bu talepte bulunan kendi il örgütü mensuplarına şöyle cevap vermişti: ‘CHP’li olabilir, adamın bir suiistimali, herhangi bir rüşvet hadisesi veya yolsuzluğu var mı? Olmadığını hepimizde biliyoruz. Adamın siyasi vicdanına niye karışayım, buna hangimizin hakkı var? Adam liyakatiyle görevini yapıyor.’ Buna benzer epey bir hadise yaşanmıştı. Hatta yine sizinle paylaşılan Doğanşehir’den Muammer Şahin’in babasının başından geçen hadisede buradan

tekrardan kayıt altına alınmıştı. Neticede Dede, Sümerbank Malatya İşletmesi müdürünün haksız yere görevden alınmasına engel olmuştur. Dede'nin Demokrat Parti vekiliyken ve Malatya İl Başkanıyken şehre kazandırdığı büyük hizmetler oldu. Malatya Şeker Fabrikası Hüseyin Doğan Dede'nin en büyük eserlerinden biridir. Hatta o dönemde birçok Malatyalı, 'Şehrin bu kadar dışında bu fabrikanın ne işi var' diye sitemde bulunuyorlardı. Bugün şeker fabrikası şehrin ortasında kaldı. Malatya Şeker Fabrikası kurulduktan sonra dönemin Elazığ milletvekilleri de bu kez Adnan Menderes'e kulis yapıyorlar; 'Sayın Başbakanımız Malatya'nın bir tek milletvekili var o da Hüseyin Doğan, Elazığ'ında tüm vekilleri Demokrat Partili, Elazığ'a da şeker fabrikası kurulmasını talep ediyoruz' şeklinde. Bu talebe de Adnan Menderes duyarsız kalmıyor ve Elazığ Şeker Fabrikasının kurulması talimatını veriyor. Dolayısıyla Elazığ Şeker Fabrikası da Malatya Şeker Fabrikasının bir diyeti olarak kurulmuştur. Ha keza Doğanşehir ilçemizin Erkenek Beldesinin kuruluşunda da Hüseyin Doğan Dede'nin katkıları büyüktür. Erkenek heyelan bölgesi ve köylüler borçlandırılarak yeni Erkenek kurulmaya başlanıyor. Ancak borçların ödemelerinde bir takım sıkıntılar doğuyor ve konu Hüseyin Doğan Dede'ye intikal ettiriliyor. Dede'de mahiyetinde bir heyetle Adnan Menderes'in huzuruna çıkıyor. Adnan Menderes, Dede'ye ziyaretin nedenini ve taleplerini sorunca, Dede şu cevabı veriyor. 'Sayın Başbakan Erkenekliler bu borçları ödeyemez durumdalar. Bu konuda yardımınızı istiyoruz.' Adnan Menderes, Dede'ye 'Ne yapmamı istersiniz?' deyince, Dede'de 'Sayın Başbakanım gelin bu borçları affedelim, kimse bu devletten güçlü değildir' şeklinde cevap veriyor ve bunun üzerine de rahmetli Menderes tüm borçların silinmesi talimatını veriyor ve yeni Erkenek bugün ki yerinde iskân ediliyor. Hüseyin Doğan Dede'nin Demokrat Parti İl Başkanı ve Milletvekili olduğu dönemlerde (1951-1960 dönemleri) Malatya'da yapılan başka işlerde var. '1954'te Arguvan'ın ve 1957'de de Yeşilyurt'un ilçe yapılması, eski Malatya'ya elektrik hattının getirilmesi' gibi öne çıkan hizmetleri söylemek mümkündür.' Demokrat Partinin özellikle din eksenli kesimlere verdiği tavizler ve özellikle de 1957'den sonraki gelişmeler hiç iç açıcı gelişmeler değildi. Bu kötü gidişattan Hüseyin Doğan Dede'de çok rahatsızdı. Dede, darbeye giden süreci görmüştü ve Adnan Menderes'i uyaran ve ağır eleştiriler içeren bir telgraf da hazırlamıştı. Dede, Aile avukatımız rahmetli Ali Tunç'u çağırarak bu telgrafın Ankara'ya çekilmesini söyledi. Ancak Ali Tunç, bu ağır ifadeleri içeren telgrafi çekemeyeceğini söyleyince, Dede çok kızdı. Daha sonra ala acele üstünü

giyinerek ve büyük bir hırsla evden çıktı. Öyle hırslanmıştı ki evden terlikle ayrıldığını bile fark etmemişti. Sokağa çıkınca arkasından ayakkabılarını yetiştirdik. Dede, postaneye giderek o telgrafı Adnan Menderes'e çekti. Demokrat Parti Malatya merkez ve tüm ilçe teşkilatlarını fes ettiği ve feshetme yetkisini kullandığını da Adnan Menderes'e iletti. Ancak çok geçmeden bir sabah dönemin valisi arayarak 1960 darbesinin olduğunu söyledi. Zaten 27 Mayıs 1960 darbesinden dolayı Demokrat Partinin yaşamı da son bulmuş oldu. Tabi askeri yetkililer bizim evi kuşatıp, bizi ev gözetimine aldılar. Giriş ve çıkışlar sıkı denetim altına alındı. Öyle ki Valikonağındaki evimizin olduğu taraftaki kaldırımda yürümek dahi yasaktı. Bu şekilde 26 gün gözetim altında tutulan Dede, 2 ya da 3 günde Malatya Askeri Cezaevinde tutuldu ve ardından da uçakla Sivas-Kabakyazı Er Eğitim Tugayına götürülerek orada da 6 ay tutuklu kaldı.”³⁶

1.8.3. Hüseyin Doğan Dede'nin Adalet Partisi Dönemi

Adalet Partisi, resmî olarak 11 Şubat 1961 tarihinde kuruldu. Kurucular heyeti; 3 eski demokrat, 4 eski Köylü Partili ve 4 asker kökenli olmak üzere 11 kişi ve kurucusu Ragıp Gümüşpala'dan oluşmaktaydı. Partiyi Ragıp Gümüşpala'nın kurması rastlantı değildi. Gümüşpala, 27 Mayıs'a 3. Ordu komutanı olarak katılmış, 6 Haziran 1960'ta Genelkurmay Başkanlığına getirilmiş; fakat kısa bir müddet sonra emekliye sevk edilmiştir (Şimşek, 2011, s. 52). 5 Haziran 1964'e gelindiğinde Adalet Partisi ve Süleyman Demirel açısından son derece önemli bir olay meydana gelmiştir. Adalet Partisinin kurucusu Ragıp Gümüşpala vefat etmiştir. Bu olay, Süleyman Demirel'in siyasî hayatında çok önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Demirel, önce Adalet Partisi Genel Başkanlığı görevine getirilmiş; daha sonra Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanlığına giden süreci arkasından taşımıştır (Şimşek, 2011, s. 61).

Hüseyin Doğan Dede, siyasi hayatında yaşadığı ikinci milletvekilliği tecrübesini de 1965-69 yılları arasında Süleyman Demirel'in Genel Başkanlığını yaptığı Adalet Partisinden (AP), XIII. dönem Malatya Milletvekilliği görevini icra etmesiyle yaşamıştır. Dönemin yakın tanıklığında yapan Eşref Doğan Dede, Hüseyin Doğan Dede'nin Adalet Partili yıllarını ve siyasi tutumunu bizlere şu şekilde aktarmıştır:

³⁶ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırancı- Malatya.

“Bilindiği gibi Adalet Partisi de Demokrat Partinin devamı niteliğindedir. 1965 seçimleri yaklaştığında hem siyasi kanattan hem de halktan yoğun talepler geldi. O dönemde Rahmetli Hamido (Hamit Fendoğlu) da çok işkence görmüştü ve o da aday oldu. O tarihlerde bende mühendislik okuyordum. Sırası gelmişken bir anımı daha anlatayım. Babama dedim ki ‘Baba halkın bir isteği var, diyorlar ki Dede gelsin de bir acı kahvemizi içsin. Babamda dedi ki ‘Gider kapılarını çalarım ve kahvelerini de içerim ama ne bana ne de partime oy verin diyemem. Oğlum, bir insanın manevi inancı ya da itikadı ne ise siyasi inancı da kutsaldır. Bunu bile bile gel bizim partiye ya da bana oy ver diyemem.’ Dede işte böylesine engin görüşlü biriydi. 1965-1969 yıllarında Adalet Partisinde vekillik görevinden sonra siyasetten tamamen çekilme kararı aldı. Bunda Demirel’in ciddi hatalarının etkisi çok büyük oldu. Demirel döneminde gördüğü-gördüğümüz en bariz hatalardan biriside kamu kurumlarındaki Alevi kimlikli yurttaşlarımızın gizliden gizliye tasfiyesi başlamıştı. Bunu kendi yakın çevremdeki örneklerle şöyle açıklayayım. Rahmetli Kazım ağabeyim iyi bir hukukçuydu ve hem hâkimlik hem de savcılık mesleğinde birçok görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Yine rahmetli eniştem Ali Galip Alaçayır’da çok başarılı bir vali muaviniydi. Dönemin içişleri bakanı Mehmet Faruk Sükan, bakanlığının ilk döneminde Dede’yi arayarak ‘Dede’m gözünüz aydın, enişteniz Ali Galip Alaçayır’ın valilik kararnamesini Çankaya Köşküne gönderdik’ dedi. Dede de sayın bakana şöyle cevap verdi: ‘Siz sevinin sayın bakanım, sizin bir bürokratınızın başarılı olması en çok sizi mutlu etmelidir’ diye. Aynı dönemde rahmetli abim Kazım Doğan’ın da İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığına atanması gündemdeydi. Ama o döneme tanıklık eden biri olarak ifade etmem gerekiyor ki iki kararnamede kırmızı kalemle çizilerek Çankaya Köşkünden geri döndü. Adalet Partisinin en güçlü dönemi, Hüseyin Doğan Dede parti mensubu ve bir ayrıcalığa ya da iltimasa da gerek yok, liyakat gözetilse yine atamalar yapılacak ama tüm bunlara rağmen ne Kazım abim başsavcılığa atanabildi ne de Galip eniştemiz vali olabildi. Tabi Demirel’in çekinceleri tam neydi bunu açıkça belli etmedi. O dönemde ki olumsuzluklardan biride Alevi kimlikli Türkiye Birlik Partisinin kurulmasıydı. Parti kurucularından biride Malatya–Karaca’lı Avukat Cemal Özbey’di ve Ankara’da yaşıyordu. Babam, Cemal Özbey’i çağırıyor ve aralarında şu sohbet geçiyor: ‘Siz bir mezhep partisi kurdunuz. Biz bu Anadolu topraklarında her ne çektiysek hep mezhepçilikten çektik. Daha yola çıkmadan bu partiyi kapatın. Böyle yaparsanız, uyuyan yılanı uyandırır ve arıların kovanına çomak sokarsınız!’ Cemal Bey şöyle

cevap veriyor: ‘Dedem bu partinin neresinde mezhepçilik var’ deyince, Dede’de sözlerine şöyle devam ediyor, ‘Parti bayrağınızın ortasında oniki tane yıldız var, Oniki İmamları temsil ediyor. Çatal kılıç ve aslan da Zülfıkar’ı ve Hz. Ali’yi temsil ediyor. Bu mezhep partisi değil de nedir?’ Bu sözlerden sonra Cemal Bey alınıyor ve Dede’ye diyor ki ‘Dede’m, Adalet Partisinden istifa edip başımıza geçeceğine bir de istiyorsun ki kurduğumuz partiyi kapatalım.’ Eşref Doğan olarak benim kişisel görüşüm şu yöndedir ki bu bir proje miydi, yoksa gerisinde başka senaryolar mı vardı ama şunu açıkça söyleyebilirim ki 1970’lerden sonra devletin kırmızı kitapçığında Alevilere ve Alevi toplumuna bir ‘sakıncalı’ bakış ciddi manada yerleşmeye başlamıştı. 1969 seçimlerine girileceği dönemde rahmetli Demirel ile Hüseyin Doğan Dede’nin epey bir görüşmeleri oldu ve merhum Demirel, Dede’yi siyasette kalması için ikna etmeye çalıştı. Ancak Dede artık siyaseti bıraktığını defaten ifade etmişti. Hatta o dönemde Sayın Demirel ile Dede arasında geçen birer cümlelik konuşma hatırımda şöyle kalmış. Demirel Dede’ye soruyor ‘Dede’m Aleviler neden bize sırtını çevirdi?’ diye, Dede’de diyor ki ‘Sayın Demirel, neden olduğunu siz benden daha iyi biliyorsunuz’ diye. Dede’nin kast ettiği ise Alevilere karşı el altından yürütülen dışlama politikalarıydı. Dede’nin mezhepler üstü ve liyakat esaslı siyaset anlayışını maalesef ki siyasi liderler anlamak istemediler ve bu yaraları sürekli kaşıyarak oy almanın hesabını göttdüler. Oysa Dede, insanlar arasındaki tefrikalara karşı çıkan ve bunu hayatı boyunca kabul etmeyen biriydi ve bu duruşu siyasi kimliği olduğu zamanlarda da istisnasız savunmuştur.”³⁷

³⁷ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırangıç- Malatya.

Tablo 1.3. : Hüseyin Doğan Dede'nin Adalet Partisinden Milletvekili Seçildiği 10 Ekim 1965 Seçimlerinin Kırlangıç Köyü ve Civar Köylerdeki Oy Oranların Partilere Göre Dağılımı (Şahhüseyinoğlu, 2015b, s. 192).

Köyün Adı	Işıklı (Budalauşağı)	Onatlı (Kilise)	Kırlangıç	Oluklu (Zeydanlı)	Doğangeçit (Mamazar)
Seçmen Sayısı	126	160	157	186	86
Kullanılan Oy	126	154	140	178	79
Geçerli Oy	125	154	135	178	78
AP	120	130	122	158	67
CHP	2	1	7	19	10
CKMP	1	-	1	-	-
MHP	2	-	2	1	1
TİP	-	23	2	-	-
YTP	-	-	1	-	-

10 Ekim 1965'de yapılan milletvekili genel seçimlerinde Hüseyin Doğan, Adalet Partisinden adaydır ve milletvekili seçilir. Balıyan'ın 22 köyünün³⁸ oy dağılımı şöyledir:

³⁸ Araştırmacı Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu, Malatya genelindeki Balıyan Âşiretine mensup 22 yerleşimi şöyle sıralamaktadır: **Akçadağ ilçesi:** Altunlu (Kiremis), Dedeköy, Gölpınar, Hisardere (Kalikase), İkinciler (Garan), Karapınar, Kömekavak, **Doğanşehir ilçesi:** Suçatı, Yuvalı (Şavikli), Polatderesi, Çılgılık, Eskiköy, Kelhalil, Şatırobası, Gürobası, Çömlekoba (Çezverobası) **Yeşilyurt ilçesi:** Kırlangıç, Onatlı (Kilise), Doğangeçit (Mamazar), Işıklı (Budalauşağı), Oluklu (Zeydanlı), Cumhuriyet Örnekköy (Şahhüseyinoğlu, 2015a, s. 189-209).

Tablo 1.4. : Balıyan Toplumunu Oluşturan 22 Köyün Oy Dağılımı Tablosu (Şahhüseyinoğlu, 2015a, s. 2012).

Seçmen Sayısı	4067
Oy Kullananlar	3399
Geçerli Oy	3344
AP (Adalet Partisi)	2686 (% 80.32)
CHP (Cumhuriyet Halk Partisi)	346 (% 10.34)
CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi)	29 (% 0.86)
MP (Millet Partisi)	70 (% 2.93)
TİP (Türkiye İşçi Partisi)	180 (% 5.38)
YTP (Yeni Türkiye Partisi)	30 (% 0.89)

10 Ekim 1965 seçimlerinin sonuçlarına göre: Malatya’da % 31,6 oy oranı ile Adalet Partisinden (AP) Hüseyin Doğan ve Hamid Fendoğlu; % 51,2 oy oranı ile Cumhuriyet Halk Partisinden (CHP) Lütfi Evliyaoğlu, Mehmet Delikaya ve Mustafa İsmet İnönü ve % 3,71 oy oranı ile de Türkiye İşçi Partisinden (TİP) Şaban Erik, XIII. Yasama Döneminde Malatya Milletvekilliğine seçilmiş ve bu görevini yürütmüşlerdir.

1.8.4. Hüseyin Doğan Dede’nin Sivas’taki Kampa Gönderilmesi

Sivas-Kabakyazı’ndaki askeri tugay siyasi tarihimizde önemli bir yere sahiptir. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra “muhalif” görülen birçok kişi ve özellikle Demokrat Parti mensubu siyasetçiler farklı zaman aralıklarıyla bu kampta gözetim altında tutulmuş ve siyasi yasaklara maruz bırakılmışlardır. 1960 darbesinin ülkeyi sürüklediği siyasi bilinmezliklerin, Hüseyin Doğan Dede’nin hayatında da önemli bir dönüm noktası olduğunu ifade etmek gerekiyor. Hüseyin Doğan Dede’de Sivas’taki kampta 6 ay gözetim altında tutulmuştur.

1956-1959 yılları arasında Demokrat Parti (DP) Elazığ İl Başkanı olarak görev yapmış, daha sonra ise Elazığ Belediye Başkanı (1963-1968) ve Adalet Partisi (AP) Elazığ Milletvekilliği (1973-1978- XIV. ve 1978-1980-XVI. Dönemler) görevlerini de icra etmiş olan (merhum) Avukat Rasim Küçükkel, hatıralarını kaleme aldığı ve Yıldız Doğruel Yemiş tarafından yayıma hazırlanan *Uzun İnce Bir Yolda* adlı eserinde (yty.) Sivas Kampı ve Doğan Dede ile ilgili anılarını şöyle anlatmaktadır:

“Doğu’daki birçok vilayette ikamet eden Alevi vatandaşlarımızın ‘Dede’ diye tabir ettikleri Hüseyin Dede yani Hüseyin Doğan ve kendisine yakın olan üç dört kişi hep birlikte kampa getirilmişti. Hüseyin Doğan bütün vatan sathındaki Aleviler tarafından sayılan, kendisine hürmet edilen birisiydi. Ehl-i Beyt’li, haysiyetli bir insandı. Rahmetli babamın da dostuydu. Kampa geldiğimde Hüseyin Doğan’ın elini öptüm. Ona olan sadakatimi kamp boyunca sürdürdüğüm gibi ölünceye kadar da kendisine olan bağlılığım devam etmiştir. Hüseyin Dede çok kilolu olduğu için İbrahim Çamur, Zülfi Karakuş, ben ve Abid Sadıklar iki günde bir onu yıkayıp kurularak, sırtlayarak ranzasına götürüyorduk. Kampta Van Milletvekilleri Kinyas Kartal, Hamit Kartal, Bala Kartal, Abdalbaki Kartal isimli dört kardeş Hüseyin Doğan’ın yanındaki yatakta yatıyorlardı” (s.59).

“Şeyh Said’in büyük oğlu Ali Rıza Efendi Türkiye’nin sayılı âlimlerindendi. Cesur yürekli, imanı sağlam ve bilgili bir İslâm âlimiydi. Büyük otlakları ve yaylaları vardı. Beritan Aşiretlerinin yüz binlerce koyunu, onların yaylalarında otlardı. Sivas Kampına kadar kendisiyle tanışmamıştım. Fakat ailesinden, Palu’da yaşayan Şeyh Said’in torunlarından Ali Rıza Septioğlu, kardeşleri ve etraflarındaki insanlarla yıllarca beraber siyaset yapmıştık, onları tanıyordum. Ali Rıza Efendi (Septioğlu) ile Doğan Dede’yi tanıştırdığımda işin sonunun bir dostluğa varacağını tahmin etmemiştim. Şeyh Ali Rıza Efendi Sünnîlerin şeyhiydi. Hüseyin Doğan ise Alevilerin tartışılmaz lideriydi. Ali Rıza Efendi ile Doğan Dede çok uzun sohbetler yaptılar, günlerce konuştular. Bir gün Ali Rıza Efendi, Doğan Dede ile ilgili görüşlerini şöyle anlattı: “Doğan Dede insan-ı kâmil, memleket sever, doğru, dürüst bir insandır. Bu müstesna insanı çok beğendim ve ona yapılan hürmetler boşuna değildir” (Küçükkel, yty, s. 61-62).

Gazeteci Nevzat Çiçek ise 27 Mayıs’ın Öteki Yüzü: Sivas Kampı adlı eserinde dönemin önce gelen simalarıyla yaptığı görüşmeler ve alan araştırmalarıyla yakın tarihin pek araştırılmayan bu dönemine ışık tutmaktadır. Sayın Çiçek’in söz konusu eserinin kimi yerlerinde Hüseyin Doğan Dede’nin adını “Hasan Hüseyin Doğan” şeklinde hatalı olarak vermiş olmasına rağmen, eserde Hüseyin Doğan Dede’den bahsedilen bölümleri şöyle aktarmak gerekiyor:

Said Ensarioğlu'nun anlatımı: “Kampta birçok müftü, hoca eski milletvekili ve âlimler vardı. Kampta bulunanlardan biri de Alevilerin o gün ki liderlerinden olan İzzettin Doğan'ın babası olan Hüseyin Doğan'dı. Onu Malatya Doğanşehir'den getirdiler. Oldukça muazzam bir beyefendi, daha önce milletvekilliği yapmıştı” (s. 46).

Şeyh Said ailesinden Fuat Fırat'ın Sivas Kampına dair anlattıkları: “Sivas'a getirilenler içerisinde şimdiki Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan'ın babası Hüseyin Doğan, HAK-PAR Başkanı Sertaç Bucak'ın babası Faik Bucak, Sedat Bucak'ın amcaları ve birçok akrabaları, AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat'ın dedesi Zeynel Turanlı, Van da Kartallar (Ailesi), Diyarbakır'dan Ensarioğulları ve daha birçok aile vardı. Kampa getirenlerin en küçüğü 14 yaşındaki yeğenim Abdullah Fırat en yaşlısı ise İzzettin Doğan'ın babası Hüseyin Doğan'dı. 6 ay sonra 347 kişinin çoğunu serbest bıraktılar ama biz 55 kişiyi çeşitli illere sürgün gönderdiler. Bizim evrakları 8 vilayet dolaştırdılar. 9 ay Sivas Kampında kaldık. 3 ayı da gönderildiğimiz yerlerdeki nezarethanelerde geçirdik ve 2,5 yıl sürgün hayatı yaşadık. 1963 yılındaki Demokrat Parti affında serbest kaldık” (ss. 86-87). “İlk ziyarete gelen Turan Bilgin ve Erzurum Demokrat Parti İl Başkanı Talip Yargılı, Mahmut Tanas'tı. Daha sonra Erzurumlu Gazeteci Rıfat Çakar Bey, Malatyalı Said Çekmegil Efendinin sohbetlerine geldi. Said Çekmegil o dönem çok aşırıydı. Akaid ve mezheplerle ilgili soru-cevap şeklinde efendi hazretlerinden çok istifade etti. Hüseyin Dede çok şerefli bir insandı o da geldi, Evlad-ı Resul meselesini bayağı konuştular. Komutanlar da akşam gelip Selahaddin Eyyubi ve harp tarihini konuşuyorlardı...” (s. 97).

Mehmet Kırkinci Hoca'nın anlatımıyla: “DP'ye mensup olanları da topladılar oraya. Gele gele 385 kişi olduk. 8 tanesi Nur talebesi. Diğerleri hep siyasi. Sonraki günlerde alayın etrafını tel örgü çekilerek, içeridekiler daha serbest bir ortama kavuşturulurlar. Böylece ilk günlerdeki zorluklar biraz daha atlatılmış olur. Rıfat Ökten vardı, sonradan Ulaştırma Bakanı oldu. Turhan Bilgin, o da mebus ve bakan oldu. Diyarbakır ve Tunceli'den Alevileri getirtmiştiler. İzzettin Doğan'ın babası Doğan Dede'de vardı. Çok efendi, çok kibar, ona buna çatması olmayan bir adamdı...” (s. 147).

Gazeteci Nevzat Çiçek, 27 Mayıs 'ın Öteki Yüzü: Sivas Kampı adlı eserinde Sivas Kampına katılan 485 kişi arasından isimlerini tespit ettiği kişileri şu şekilde sıralamaktadır: “İbrahim Abikoğlu, Hacı Topo Aktoprak, Zeki Bayar, Faik Bucak, İsmail Hakkı Bucak, Hasan Abik Bucak, Ali Abik Bucak, Bekir Bucak, Reşit Çeçen, Mehmet Dal, Abdülkadir Ekinci, Abubekir Ertaş, Mahmut Ertaş, Bahattin Erdem, Abdurrezzak Ensarioğlu, Sait Ensarioğlu, Şeyh Ali Fırat, Şeyh Selahattin Fırat, Şeyh Gıyasettin Fırat, Şeyh Ahmet Fırat, Mehmet Fuat Fırat, Faruk Fuat Fırat, Mehmet Emin Fırat, Halil Fırat, Ömer Fırat, Gıyasettin Fırat, Hüseyin İleri, Zeynel Abidin İnan, Mustafa Işık, Kinyas Kartal, Abdalbaki Kartal, Hamit Kartal, Bala Kartal, Şeyh Abdalbaki Karadeniz, Feyzullah Keskin, Mehmet Kayalar, Abdullah Öztürk, Ferzende Öztürk, Osman Öztürk, Köroğlu Öztürk, Şamil Peker, Sait Ramanlı, Kutbettin Septioğlu, Zeynel Turanlı, Cafer Yağızır, Mecit Yalçın, Derviş Yakut, Kazım Yıldırım, Süleyman Yıldırım, Gıyasettin Gül, Cemil Küfrevi, **Hasan Hüseyin Doğan**, Küçük Hüseyin, M. Necati Kerimoğlu, Tefvik Doğuşıker, Kemal Yıldırım, Suat Çekmegil, Zeynel Abidin İnan, Mustafa Işık, Rıfat Öktem, Turhan Bilgin, Zülküf Karındaş, Abdülilah Fırat, Mehmet Kayalar, Memet Kırkınıcı, Mehmet Serçel, Kamil Sirkeci, Yavuz Telli, Hilmi Ardos, Mustafa Ramazanoğlu, Tarık Aytekin, Talip Yargılı, Rıfat Çakar, İmam İdris Saygılıoğlu, Şevki Muratoğlu, Tornacı Hakkı Usta, Horasan Müftüsü Sadık Hoca, Abdullah Ağa, Doktor Sait Bey, Avukat Selahattin Bey, Mustafa Fındık, Şeyh Ali, Cimşid Ağa, Fuat Demir, Abdülgani Aras, Mehmet Sait Erdem” (Çiçek, 2010, s. 235).

1.8.5. Hüseyin Doğan Dede'nin Siyasi Hayatına Dair Anıları

Ahmet Dinç tarafından kaleme alınan ve Malatya Belediye Başkanı iken 17 Nisan 1978'de düzenlenen bombalı kargo saldırısı sonucu hayatını kaybeden merhum Hamit Fendoğlu'nun yaşamını konu edinen *Meclisin Son Kabadayısı İlk Fâili Meçhulü: Hamido* adlı eserde de Hüseyin Doğan Dede ile Hamit Fendoğlu'nun siyasi birlikteliklerine dair anılarından biri şöyle anlatılmaktadır: “Doğan Dede ve Hamido, Alevi yoğunluklu ilçelerden Arguvan'ı da karış karış dolaşmıştı. Fakat buraları karış karış dolaşan başka birileri daha vardı. Türkiye İşçi Partilileri (TİP). Dede ile Hamido'nun ziyaretinin hemen ardından TİP adaylarının gittiği bir köyde olanları şöyle aktardı... Hüseyin Çam adında TİP'li bir arkadaşım vardı. Sonradan bana anlattı.

Arguvan'ın bir köyünde bütün köylülere 'Oyumuzu İşçi Partisine vereceğiz' diye tek tek yemin ettirmişler. Fakat seçimde TİP'e bir tek oy çıkmamış. Sonradan TİP'liler köye gidip, herkesi toplamış ve sormuşlar, 'Niye yemininizde durmadınız?' diye. Onlar da şu cevabı vermiş: 'Kusura bakmayın. Size söz verdik, yemin ettik, ama tam sandığın başına gittiğimizde, karşımıza Doğan Dede'nin cediti Hazreti Hüseyin çıktı, elimiz titredi, korktuk ve kırata verdik' demişlerdi" (Dinç, 2015, s. 155).

Araştırmacı İsmail Onarlı'nın, (1949-2006) Hüseyin Doğan Dede'nin Hak'a yürüyüşünün 16. yılı anısına *Cem Dergisinde* kaleme aldığı yazısında, Doğan Dede'nin Şeyh Hasan (Sultan Onar) Ocağını ziyaret etmesini (15 Haziran 1958) şöyle anlatmaktadır:

“Hüseyin Doğan Dede, mürşitliği, özel görevleri ya da seçim gezileri nedeniyle Arapkir Onar köyündeki taliplerine birçok kez konuk olmuştur. Benimde çok iyi anımsadığım bir ziyareti, canlı bir fotoğraf gibi gözlerimin önünde durmaktadır. Ocak 1999 ayı içerisinde Celal Arslan ve Abdülvahap Keleşer ile Alevilik üzerine sohbet ederken söz dönüp dolaşıp Doğan Dede'nin Alevi-Bektaşî kesimine önderlik ettiği yıllara gelip dayanıyordu. Bugün de Doğan Dede gibi bir zata gereksinim olduğunun köylüden kentliye herkesçe kabul görüp dillendirildiği anlatılmaktadır. Bu iki can dostumuz; Hüseyin Doğan Dede'nin Şeyh Hasan (Sultan Onar) Ocağını ziyaretleri maksadıyla 15 Haziran 1958 günü Onar Köyüne gelmelerini ve karşılama merasimlerini uzun uzun anlattılar. Bana da yazma görevini verdiler. Doğan Dede beraberinde Malatya Valisi, milli eğitim müdürü, Arapkir kaymakamı, belediye başkanı ve çok kalabalık devlet ricaliyle Haziranın kavurucu sıcaklığında altı yedi arabalık konvoyla köye gelir. Karşılama töreni bir sinema şeridi gibi belleğime kazınmış olarak bugün bile tazeliğini korumaktadır. Doğan Dede gelecek diye köyün sokakları baştanbaşa temizlenmiş, koyun ve sığırlar sokakları kirletmesin diye gece yarısı çobanlarla meralara, otlaklara gönderilmiş: kadın-erkek, çoluk-çocuk, bayramlık giysilerini giyinmişler, köyün girişinde iki sıra halinde beklemektedirler. Ben de o gün Bağdasavar Ustanın giydiği takım elbiseyi giydim. Fezîkgilin Mehmet'in tahta çiviyle özel yaptığı uzun burunlu yumurta topuklu Arapkir yemenisi ayakkabıyı ayağıma çekerek ve mavi üzerine kırmızıçizgili köyneğe, Kilis'ten gelen ebekuşağı renkleri havi ipek kadifeyi de boynuma atıp teknil hazırlandım.

Davulcu Hıştık'ın şefliğinde kemancı Cannene'nin de iştirakiyle iki zurna bir klarnet ve üç davuldan mürekkep bir orkestra kurulmuş. Fitnat'ın evinin önündeki duvar kenarında ağır aksak havalar çalmaktadır. Muhtar Mehmet Efendinin birkaç gün öncesinden ricasıyla hali vakti yerinde olanlar on iki koçu kurbanlık olarak getirmişlerdi. Ben de bir gün önceden babamın hazırladığı, anamın da yünlerini rengârenk kök ve toprak boyalarla çizik çizik şekillendirdiği, kıvrımlı boynuzlarına al yeşil kurdeleler bağlayarak alnına da nazar boncuğu taktığı kurbanlık koçu, iri boynuzlarına taktığım ipile çekerek ve arkasında da amcaoğlu Maksut'un hortut çubukla vurmalarıyla köyün girişine getirdik. Yolun sağına doğru tek sıra halinde asker gibi koçları dizdik ve beklemeye koyulduk. Koçları kesecek kasaplar olarak da Cambaz İbrahim ve Tabakacı Ahmet amcalar bıçak, alet ve edevatlarıyla bizlerle beklemekteydiler. Baş tarafta kurbanları tek birleyecek olan Hızır Dede, bir komutan edasıyla elleri arkasında kenetli, gözleri Nişangâh yolunda konukları beklemektedir. Muhtar Mehmet Efendilerin evinde ve bahçesinde de hummalı bir faaliyet vardır. Tüccar Hüseyin Emminin nezaretinde Keyveniler'ce yemekler pişirilmekte, yufkalar açılmakta, tatlılar, kömbeler hazırlanmaktadır. İkindide verilecek şölen için dama halılar ve kilimler serilmiş, bakır sinilerden onlarca sofraya kurulmuş, misafirler beklenmektedir. Evin etrafında ki kavak ve ığde dallarını yalanlarcasına tatlı bir yel esmektedir, yazın sıcaklığını giderircesine... Bibim bu soğuk yelin esmesini Doğan Dede'nin gelmesine ve onun kerametine bağlayarak gelinlere ve genç kızlara dilek tutmalarını salık veriyor, Dede'ye niyaz etmelerini öneriyordu” (Onarlı, 1999a, s. 38-39).

“Güneş tepemizin üzerindeyken bir gürültü patırtı koptu: ‘Geliyorlar, geliyorlar!’ diye bağırırlarla birlikte gözler yolun uzak noktalarına kaydılar. Tepeden aşağı arabaların ağır ağır inişleri görülüyordu. Önce bir cip, ardından taksiler ve diğer cipler, en arkadan da otobüs gelmekte idi. Arabalar gelerek Fitnat'ın evinin önünde tarlasına doğru uzanan duvar kenarlarında park ettiler. Bu esnada davul ve zurnalar karşılama havası çalmaktaydılar. Yine bu esnada arabalarda ki konuklar inmeye başladılar. Öndeki cipten bıyıklı, uzun boylu, nurani, güleç yüzlü, iyi giyimli bir zat indi. Yaşlı, sakallı Kurtuluş Savaşı gazisi muhtar Mehmet Efendi, hızlı adımlarla cipten inen zatın yanına giderek zatın elini öptü, sonra eliyle işaret vererek davul ve

zurnaların sesini kesti. Aniden gök gürlemesini andırırcasına kadın-çocuk-genç-yaşlı-erkek yüzlerce insan hep bir ağızdan; boğazları yırtılırcasına, ciğerleri sökülürcesine, ‘Bism-i Şâh, Allah, Allah...’ çığırtılarıyla Doğan Dede’yi selamlıyordu. Beş on dakikalık bu uhrevi görkemli karşılamaya mukabil; Doğan Dede de ellerini havaya kaldırarak bir gülbank okudu. Muhtarın işaretiyle susan halktan, köyün gelenlerinden Loylum Hasan ve Kayalısulu Ethem Ağalar, Gazi ve Dik Dedeler, Tıgılı Hüseyin ve eski muhtar Adik, Bodur Hasan Hüseyin’den teşekkür eden bir heyet gelerek Doğan Dede’nin elini öptüler ve hayır duasını aldılar. Gelen devlet erkânına ‘hoş geldiniz’ diyerek karşılayıp tokalaştılar. Hızır Dede; ‘Koçların gözlerini bağlayın!’ diyerek bizleri uyardı. Hepimiz elimizde ki yağlıklarla (mendil) koçların gözlerini sıkıca bağladık. Genç delikanlılar gelerek koçları başları kıbleye gelecek şekilde yatırdılar. Hızır Dede; yüksek sesle tekbir getirmeye başladı, yanımızda bulunanlar da dedenin sesine seslerini katarak tekbir getiriyorlardı. Tekbir faslından sonra, koçlar hızlı bir şekilde kesildi. Daha sonra karşımızda duran Doğan Dede; ‘Kurban kesenlerin kurbanları kabul, muratları hâsıl olsun...’ mealinde bir dua (gülbank) okudu. Hızır Dede başta olmak üzere kurbancılarla giderek Doğan Dede’ye niyaz edip, ellerini öptük. Doğan Dede’nin başımı okşaması tatlı bir haz ve manevi bir coşku vermişti. Bu karşılama töreninden sonra Doğan Dede; bir grup insanla Şeyh Hasan’ın türbesini ziyaret ederek dua etti. Türbe ziyaretlerinde Mineyikli ve Onarlı Dedeler de bulundu. O günden anımsadığım, bizimde akrabamız olan Mineyikli Düzgün Dede de var idi. Muhtar ve aynı zamanda da köyün imamı olan Mehmet Efendinin (Keleşer) evinin damındaki şöleden sonra Doğan Dede; köylülere hitaben bir nutuk irdeliyordu. Birlik, beraberlik ve kardeşlik mesajları verdi. Yıkılmış olan eski okulun yerine modern betonarme okul yapılacağını söyledi. Doğan Dede gittikten iki ay sonra ihale edilerek bir yıl içinde okul yapıldı. Daha sonra köye telefon bağlandı. Yollar düzeltildi. Ziraat Bankasından çiftçilere krediler verildi. 1970 yılında genç bir astsubay olarak köye gittiğimde 74 yaşında olan Mehmet Keleşer; Kafkas Cephesi bozgununu, kaçak askerlerin Diyarbakır’da toplanmalarını, Gaziantep yöresinde Fransızlara karşı çarpışmalarını ve nihayet İstiklâl Savaşının hazırlıklarıyla birlikte Antep’ten Garp Cephesine savaş anılarını uzun uzun anlattı. Onar Köyünden 124 genç 1. Dünya Savaşına ve Kurtuluş Savaşına gitmiş, sadece 4 kişi dönmüştür” (Onarlı, 1999a, s. 39-40).

1970 yılında ki sohbetimizde Mehmet Keleşer'e şu soruyu yöneltmiştim:

- Mehmet Emmi, 1958 yılında Doğan Dede ile çıkmalı odada baş başa neler konuştunuz, mahzuru yoksa anlatır mısın?

- Doğan Dede ile ben 1925'li, 24'lü yıllardan tanışırız. Şeyh Sait İsyanının olduğu yıllardı. Ankara'dan gizli emir gelmişti. Doğan Dede, Alevi köylerinden belli adamları çağırmıştı, bizim köyden de beni çağırdı. Malatya'da görüştük, ne yapmamız gerektiği üzerine münazara ettik. İsyanı karşı koymak için köylüleri uyarmakla görevlendirildik.

Şeyh Sait'in öncü milislerinin, Keban'ın Konak ve Saraycık köylerine değin geldiklerini, Yahyalı ve Denizli Köylerinden bazı ailelerin bizim köye göç etmelerinden anladık. Ben Arapkir'e giderek jandarmaya haber verdim. Ayrıca Arapkir eşrafından dostlarım olan; Çobanoğlu Şevket Bey'e, Külibeğöğlu ve Emiroğlu gibi aile büyüklerine durumu bildirerek yardım istedim. Seferberlikte köyden tüm erkekler öldüğü için, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar kalmıştı. Alevi köylerini Şeyh Sait yanlılarının basacağını bildiğimiz için Atma Aşiretinden silahlı adamlar istedim. Aşiretten 5-6 adam geldi. Şevket Bey, bana, "Merak etme, birkaç güne kalmaz, Erzincan'dan süvari birlikleri gelecek" dedi. Nitekim üç beş gün sonra Dişterik'ten Süvari Alayı Keban'a doğru Elâzığ'daki Şeyh Sait isyancılarını bastırmak üzere geçti. Biz de rahatladık.

Doğan Dede ile sonraları çeşitli vesilelerle defalarca görüştüm. 1958 yılında Doğan Dede'nin köyümüze gelmesi, oğlum öğretmen Vahap'ın düğününe davet etmemden dolayıdır. Doğan Dede; Vahap ile Aysel'in dini nikâhlarını kıydı. İkinci neden ise Demokrat Partiyi bizim köyün desteklemesi idi.

Doğan Dede o zaman bana şöyle demişti: "Biliyorum, sen İsmet Paşa'dan başkasına oy vermezsin. Ama Aleviler tek partiye yığılırsa olumsuzluklar olur. Alevilerin iki partiden birden olmaları memlekete faydalar getirdiği gibi hepimiz için de iyi olur. Ben de toplumdan izin alarak DP'ye geçtim." Ben de Doğan Dede'ye , "2 Mayıs 1954 ve 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP'yi kısmen destekledik, bundan böyle senin hatırın için köyden yarı

yarıya oy çıkar. Ben de muhtarlıktan çekileceğim, Demokrat Partili Hasan Hüseyin Ayrancı'yı muhtar yaparız, gönlün rahat olsun" dedim. Bana gelince İsmet Paşanın dışında kimseye oy vermem, ömrümün sonuna kadar CHP'li kalacağım. Bunun üzerine Doğan Dede, bana; "Bak Mehmet Efendi, taliplik, yol, yordam, tarikat ayrı iş, siyaset ayrı; ben ikisini birbirine karıştırmıyorum, sizin kararınıza saygılıyım, istediğiniz gibi davranabilirsiniz. Mürşidiniz olarak sizleri bir yerlere oy vermek için zorlamıyorum, vicdanımızla baş başa bırakıyorum. Onar Dede'nin hakkı için doğru söylüyorum, taliplerim olarak sizlerden memnunum, Hak Teâlâ da memnun olsun" dedi ve böylelikle konuşmamızı bitirip vali ve diğerlerinin yanlarına çıktık.

1970 yılında Mehmet Keleşer'le bu konuşmamızı oğlu emekli öğretmen A.Vahap Keleşer de 1999 yılında teyit etti. Alevi-Bektaşî yolunun mürşidi ve Türk politikacısı olarak Doğan Dede'nin gösterdiği bu erdemlilik, tüm insanlar için olduğu kadar, özellikle şimdiki siyasetçilere örnek bir davranıştır. Dini ve siyaseti Doğan Dede ömrünce birbirine karıştırmamıştır. Demokrat, laik bir çizgide özgürlükleri savunmuş, insanların vicdanlarına ve inançlarına müdahale etmemiş, tarafsız kişiliğini korumuş hoşgörülü bir Alevi önderidir Doğan Dede. **Mürşit Hüseyin Doğan Dede'nin ölümü 3 Mayıs 1983** ve Kurtuluş Savaşı Gazisi Mehmet Keleşer'in ölümü 1978 yılıdır, hatıralarını saygıyla yâd ediyoruz" (Onarlı, 1999a, s. 39-40).

Hüseyin Doğan Dede'nin siyasi hatıralarında önemli yer edinen olaylardan biri de Şeyh Said İsyanından sonra İstiklal Mahkemelerinde yargılanmasıdır. Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey, Karerli Mehmet Efendi ve Hüseyin Doğan Dede'yi buluşturan olaylara ilişkin Eşref Doğan Dede şu bilgileri bizlerle paylaşmıştır:

"Dersim aşiretleri arasında bir itilaf söz konusu olmuş. Tabi bizim ocağın görevi gereğince Mürşitlik yapması için babama da bir elçi gönderilmiş ve 'Dede gelsin de bizi barıştırsın' demişler. Hüseyin Doğan Dede de gelen elçiyle beraber Dersim'deki aşiretlere bir mektup yazmıştır ve o mektupta mealen şöyledir: 'Birbirinizle iyi geçinin, devlete karşı itaatkâr olun, bende yakın zamanda gelip sizi barıştıracam' şeklinde. Fakat mektubu götüren kişi, Harput yolu üzerindeki askeri hastaneden -henüz asayişte tam

sağlanamadığı için- bir kat yatak çalmış. Kaçmaya çalışırken de genç bir subay tarafından yakalanmıştır. Üstünde de babamın imzasını taşıyan mektup çıkmış ve babamla bu mektubu yüzleştirmişler ve o kişiyi de bırakmışlardır. Ancak Dede, iyi niyetinden dolayı mektubu o kişiden almıyor ve mektup o kişide kalmaya devam ediyor. O kişi aynı yerde yine hırsızlık yakarken yeniden yakalanmıştır. Böyle olunca kişinin üstündeki mektuba farklı bir anlam yükleniyor. Mektuptaki ifadeler sanki gizli bir mesajı içeriyormuşçasına yorumlanıyor ve ‘isyankâr olun, bende yakında gelip başınıza geçeceğim’ şeklinde olumsuz anlamlar yükleniyor. Tabi Doğan Dede gözüaltına alınıyor. Babam derdi ki: ‘Beni bir binaya götürdüler, kafamı kaldırıp o binaya baktım ki kapının üstüne yeni bir levha asılıyor ve o levhada da İstiklal Mahkemesi yazıyor. Tabi yargılama süreci bir heyetin karşısında yapılıyor ve heyetin başında da albay rütbeli bir asker var. Kimlik tespiti yapılırken bir ara boş bulunarak elimi masaya dayadım. Heyetteki bir binbaşı çok ağır ifadeler kullanarak ‘Çek elini masadan vatan haini’ diye bana bağırdı. Böyle olunca devreye albay girerek ve binbaşına dönerek ‘Binbaşım hele ağır ol, daha yargılamaya başlamadık sen vatandaşın vatan haini olduğunu nereden çıkarıyorsun’ dedi. Bir müddet sonra beni bir koğuşa götürdüler. Koğuşa girdim ki Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey ve Dersim’in ileri gelenlerinden Karerli Mehmet Efendi de koğuştalar. Bir müddet burada kaldıktan sonra bir sabah Hasan Hayri Bey dedi ki ‘Dedem ben bir rüya gördüm, siz, Mehmet Efendi ve ben bir sele yakalandık. Siz sel sularının üzerinden yürüyerek geçtiniz. Mehmet Efendi’yi de sel suları bir sağa bir sola vurdu, epeyce su da yuttu ama oda kurtuldu. Ama sel suları aldı beni götürdü. Ben gideceğim Dede’m, size bir şey olmayacak. Bundan sonra bir oğlun olacak ona da benim adımı vereceksin. Benim sana vasiyetimdir Dede’m.’ Tabi çok uzak olmayan bir tarihte de hükümlerimiz açıklandı: ‘Doğanzâde oğlu Seyit Hüseyin suçsuz ve beraat, Karerli Mehmet Efendi suçlu ve yüzbir sene kürek cezası, Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey suçlu ve idam.’ Neticede Hüseyin Doğan Dede serbest bırakıldı. Karerli Mehmet Efendi’nin hükmü de 1927 yılında affa uğradı. Hasan Hayri Bey ise idam edildi. Rahmetli abim Hasan Hayri Doğan’ın ismi işte Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey’in vasiyetince verilmiştir.”³⁹

³⁹ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırılancık- Malatya.

1.8.6. Dersim Olaylarında ve Seyit Rıza'nın İdam Edilişiyile İlgili Olarak Hüseyin Doğan Dede'ye Yapılan İthamlar

1937 yılında meydana gelen Dersim Olaylarının en önemli dönüm noktalarından biri de 74 yaşında ki Seyit Rıza'nın, 15 Kasım 1937'de Elazığ Buğday Pazarında idam edilmesidir. Bugün bile yoğun tartışmaların yaşandığı Dersim Olayları ile ilgili olarak pek çok araştırmacı olaylara ilişkin farklı eserler sunmuşlardır. Seyit Rıza'nın "mahkemede tanıkların ifadesi doğrultusunda yaşının küçültülerek idam edilmesi" meselesi de bu olaylarla ilgili tartışmaların yoğunlaştığı alanlardan birisidir. Burada konumuzla ilişkili olarak şu husus gündeme gelmiştir. Mahkemede tanıklık ettiği iddia edilen ve ismi Seyit Hüseyin (Doğan) olan bir yurttaş ile tez konumuzuna adını veren ve hayatını araştırdığımız Hüseyin Doğan Dede'nin aynı kişiler olduğu yönündeki yanlış algıdır. Yayın hayatına sunulan bir kaç eserde de bu hususta hatalar yapılmış ve mahkemede tanıklık eden Seyit Hüseyin Doğan adlı şahıs Ağuiçen Ocağının Mürşidi Hüseyin Doğan olarak gösterilmiştir. Konuyla ilgili görüşlerini aldığımız Eşref Doğan Dede, hem dönemin olaylarına hem de bu isim benzerliğinden dolayı Hüseyin Doğan Dede'yle ilgili yapılan ithamlara şu şekilde açıklık getirmektedir:

"O dönemde bahsi edilen Seyit Hüseyin (Doğan), benim babam değil dayım olan Seyit Hüseyin Doğan'dır. Onunda hadiseyle alakası yoktur çünkü Seyit Rıza'nın asılması olayı tamamen bir siyasi karardır. Döneme ilişkin en doğru bilgiyi İhsan Sabri Çağlayangil'in hatıralarında okumak gerekiyor. O hatırlardan çıkarılacak netice şudur ki Seyit Rıza'nın idam edilmesi meselesi herhangi bir hukuki sürece dayanmıyor. Atatürk'ün Singeç Köprüsü açılışına gelmeden önce Seyit Rıza'nın idam edilmesine Ankara'dan birileri karar vermiş ve o dönem bürokratlarının korkusu da eğer Dersimliler Atatürk'le buluşurlarsa ve Seyit Rıza'nın affedilmesini talep ederlerse, Atatürk'ün bu taleplere olumlu bakacağı ve Seyit Rıza'yı affedeceği yönündedir. Onun için Çağlayangil'in hatıralarında anlattığı gibi haftasonu olmasına rağmen Ankara'dan savcı getirterek alelacele ve göstermelik bir yargılamayla Seyit Rıza ve mahiyeti yargılanıp idam edilmiştir. Bugün kabul edilse de edilmezse de Mustafa Kemal bu kararın dışındadır. Dönemin özel yetkili komutanı Dersim Harekâtlarının da başında General Abdullah Alpdoğan vardır. Seyit Rıza'nın yaşının küçültülmesinde de dayım Seyit Hüseyin'e ya da kimi yayın araçlarında da babam Hüseyin Doğan'a atılan

birçok iftira vardır. Bu, bir takım siyasi grupların Seyit (Dede Ailelerinin) Dersim’le bağıını soğutmak ya da koparmak için bilinçli olarak çıkardıkları söylemlerdir. Dersim’in en büyük ocaklarından biri de Şah Baba Mansur Ocağıdır ve o ocağın başında da o dönmede dayım Seyit Hüseyin Doğan vardır. Bu o ocağın ve Dede Ocaklarının hâkimiyetini kırmaya dönük söylenmiş bir iftiradır. Seyit Rıza’nın idam edilmesine Ankara zaten karar vermiş ve Atatürk gelmeden de bu kararın uygulanması istenmiş. Onun için Seyit Rıza’nın yaşının küçültülmesi de söz konusu değildir. Bazı kaynaklar Seyit Rıza’nın doğumunu 1800’lerin sonu olarak ve tam gün olarak veriyorlar. Biz Cumhuriyet çocuklarıyız bizim bile tam doğum günü tarihimiz belli değilken nasıl oluyor da Seyit Rıza’nın doğum tarihi ay ve gün olarak veriliyor. Ya da okuma yazması olmayan biri İngiltere’ye ‘Dersim Generali’ ibaresiyle telgraf çekiyor? Bunlar siyasal Kürtçülüğün temsilciliğini yapmış olan Nuri Dersimi’nin planlarından başka bir şey değil. Dersim dağlarında ömrünü geçirmiş biri nereden ve hangi yazıyla İngiltere’ye telgraf çekiyor hem de alakası olmayan bir coğrafyadan Suriye’den. Niye kimse Seyit Rıza’nın 1. Dünya Savaşında Ruslara karşı verdiği mücadeleyi ve Rusları nasıl püskürttüğünü anlatmıyor. Osmanlı’nın kendisine ‘Milis Albay’ rütbesini verdiğini ve devlet övünç madalyası aldığını söylemiyor da Seyit Rıza’yı bir yerlere çekmeye çalışıyorlar. Şimdi yeri gelmişken bir hususu daha aydınlatmak istiyorum, neredeyse tüm kaynaklarımız Dersim İsyanından söz ediyor. İsyan, planlanan ve öngörülen bir toplu eylemdir. Dersim Olaylarını ‘isyan’ diye anlatmakta yaptığımız en büyük hatalardan biridir. Olayların çıkışını size anlatayım. ‘Bir jandarma timinin komutanı bir eve misafir oluyor, ev sahibi de arılığa çıkıyor ki misafirlerine bal getirsin. Birden karısının feryadını duyuyor ve hemen eve doğru konuşuyor. O tim komutanının karısına tecavüz etmeye çalıştığını görüyor ve orada çatılmış olan silahlardan birisini alarak o komutanla birlikte 2 askeride vuruyor ve güvenliğini sağladıkları Harçik Çayı üzerindeki ahşap köprüyü de ateşe veriyor. Yıl 1937. Bölgedeki Seyit Ailelerinin de gayretleriyle tekrardan bir barış ortamı sağlanıyor. Köprü falan onarıldıktan sonra bir aşiretin önde gelenin oğlu köprübaşında askerler tarafından öldürülüyor ve askerlere muhalif olan birkaç kişide öldürülüyor. Böyle olunca dağa çıkanlar oluyor ve bu dağa çıkanlar arasında Seyit Rıza’da var. Bu olayların adı oldu Dersim İsyanı. Kişinin ailesine tecavüz ediyorsun, kişilere baskı kuruyorsun bunun karşısında da dağa sığınanları görünce de Dersim İsyanı diyorsun.’ İsmet Paşanın 1937’de Meclis’e verdiği raporda ‘Dersim Olayı kapanmıştır ve ordu

kışlasına dönmüştür' deniliyor. 1937'in sonlarında İsmet İnönü görevden alınıyor Başbakanlığa Celal Bayar getiriliyor. Asıl hadiselerin ve toplu ölümlerin olduğu tarih Mayıs 1938'de yaşanan olaylardır. Dersim olaylarında devleti yönetenlerin hatalarını görmek gerekiyor. Birçok insan kurşuna dizildi, kimi insanımız mağaralarda zehirli gazlar kullanılarak ölümüne sebebiyet verildi. O coğrafyadaki zulmü görmezden gelemeyiz. Ama bilinmeli ki laik cumhuriyetle hareket eden ve Atatürk devrimlerine sahiplik eden bir Dersim'i de kimse görmezden gelemmez. İlk mecliste Diyar Ağa'nın duruşunu unutmamak gerekiyor. Ya da Kemaliye Boğazında yaşanan ve Elazığ Valisi Ali Galip Bey'in kurmaya, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını derdest etmeye çalıştığı tuzağı bozanlarında yine Dersim aşiretleri olduğunu unutmayalım. Hatta Sivas Lisesindeki kongre merkezine kadar da yine Atatürk'ün can güvenliğini sağlayanlarda yine o Dersim aşiretleri olmuştur. Dolayısıyla Atatürk ve Dersim halkı arasında çok güçlü bağlar var. Birileri Atatürk ve Alevi toplumunun bağını koparmak ve geleceğe olumsuz bir miras bırakmak için bir takım zulümler yaptılar. 38 Harekâtı yapıldığında rahmetli annem Elif Ana'da Muhundu'dadır (Darıkent). Yine rahmetli Tamey Ana'dan çok dinlemiştim, derdi ki 'Rahmetli Elif Ana Dersim'den döndükten sonra bir ay yemek yiyememiş ve hep burnuma kan kokusu geliyor' demiş. Olaylar esnasında Elif Ana, askeri yetkililer nezaretinde Kırangıç'a kadar ve kardeşlerimle (Sakine ve Kadime ablalarım) birlikte gönderilmişti.”⁴⁰

1.9. HÜSEYİN DOĞAN DEDE'NİN İSTANBUL'DAKİ YAŞAMI VE VEFATI

Doğan Dede, dönemin siyasi çalkantılarını ve 1980 darbesine doğru giden süreci iyi gördüğü için artık Malatya'da kalmasının toplumsal olayların çıkarılmasında propaganda olarak kullanılacağını anlamış ve bu sebeplerde 1975 yılında İstanbul'a göç etmeye karar vermiştir. Bu süreçle ilgili olarak da Prof. Dr. İzzettin Doğan şu açıklamalarda bulunmuştur: “1980 Askeri Darbesine doğru giden süreçte ne yazık ki Türkiye'de devlet otoritesi azalmıştı. Sürecin nerelere gideceğini az çok öngörebiliyordum. Yaratılmaya çalışılan Alevi-Sünni çatışması göz göre göre geliyordu. Onun için babamın İstanbul'a gelmesini bende teşvik ettim. Nitekim çok uzun bir tarih geçmeden öngörülerimiz ne yazık ki haklı çıktı ve Türkiye büyük kargaşaları yaşadı. Tabi Doğan Dede toplumla olan bağlarını hiç koparmadı,

⁴⁰ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırangıç-Malatya.

Malatya'ya gidip gelirdi. O gün ki ülke şartları onun İstanbul'a gelmesini zorunlu kılmıştı, aksi durumda Dede zaten yaşadığı coğrafyayı terk etmezdi. Bir de babamın söylediği bir söz vardı. Babam derdi ki Hz. Muhammed'in (sav.) bizlere vasiyetidir: **'Bir yerde evlatlar babalarını dövüyorsa, o yeri terk edin!'** Buna benzer bir olay Karapınar'da yaşanmıştı. 4 ayrı fraksiyona tabi evlat, kendi aralarında tartışmışlar. Aralarına giren babalarını da dövmüşler ve adamcağız kan revan içerisinde yere serilmiş. Tabi Dede'ye haber gidiyor, Dede cipiyle adamı Malatya'ya hastaneye yetiştiriyor. Ondan sonra Dede 'Artık memlekette durulmaz' diyordu. Bizde Bostancı'da kendisine bir yer aldık. O dönemde Keban Barajından dolayı istimlak bedelleri de kendisine ödenmişti. Ama Bostancı'da da misafiri hiç eksik olmazdı özellikle Malatya'dan çok Sünni dostları da gelir giderlerdi. ”⁴¹

Hüseyin Doğan Dede'nin 1975 yılında Malatya'dan İstanbul'a taşınması ve dönemin siyasi ortamına dair Eşref Doğan Dede'yle gerçekleştirdiğimiz mülakatta, Sayın Doğan şu tespitlerde bulunmuştur: “Dede, ülkedeki kötü gidişatı öngörebiliyordu. Özellikle bu soruyu sormuştum kendisine, ‘Baba neden Malatya'dan göçme kararı aldın?’ diye. Dede çok net bir cevap verdi. ‘Kalsaydım milletin başına bela olabilirdim çünkü benim üzerimden bu topluma zarar vereceklerinden korkuyorum.’ Zaten 1975 yılında Malatya'dan İstanbul'a taşınmasının ardından tarihler gösterdi ki Dede öngörülerinde yanılmamıştı. Ne kadar talihsiz bir olay ki 1978 yılında dönemin Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'na gönderilen bombalı kargonun bir benzeri Hüseyin Doğan Dede'ye de gönderilebilirdi.”⁴² Alevi-Sünni ayrımını ateşlemek için bu tür

⁴¹ Doğan, İzzettin: üniversite, 78 yaşında, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

⁴² Hamit Fendoğlu siyasi tarihe geçen ismiyle “Hâmido”... **Hamit Fendoğlu** 17 Nisan 1978 günü sabahında Ankara-Emek PTT'sinden kendisine kargo ile gönderilen bombalı paketi evinde açıp gelini ve iki torunuyla birlikte hayatını kaybettiğinde henüz 4 aylık Malatya belediye başkanıydı. Paketin içinde bomba olduğunu fark ettiği anda paketin üzerine kapaklanarak torunlarını ve gelini kurtarmak istedi ancak bomba patladığında vücudu paramparça evin değişik noktalarına savrulan Fendoğlu maalesef paketin içinde çikolata var beklentisiyle etrafını saran 2 torununu ve gelinin kurtaramadı. Eşi Mukaddes Hanım ise o sırada evdeydi ama bombanın uzağında odadaydı bu sayede hayatta kaldı. Fendoğlu'nu yanılta şey paketin 1960 darbesinden sonra Yassıada'da aynı hücrede beraber kaldığı arkadaşı Kasım Önadım ismiyle gönderilmiş olmasıydı. Hamit Fendoğlu'na gönderilen bomba dışında, birbirinin benzeri ve ağırlıkları 1 kilo 350'şer gram, ambalajları da aynı olan üç paket daha 7 Nisan'da Ankara'dan postaya verildi. Bombalı paketler, Kahramanmaraş'ın Pazarcık İlçesi CHP İlçe Başkanı **Memiş Özdal**'a, Adıyaman Emniyet Müdür Yardımcısı **Abdülkadir Oltu**'ya ve Adanalı işadamı **Ahmet Akalın**'a gönderilmiştir. Pazarcık'taki alıcı Memiş Özdal kuşkulandır ve paketi almaz. Postaneye getirilen paketi burada iki memur açar. Açılır açılmaz meydana gelen patlama sonucu, bir memur parçalanarak yaşamını yitirirken, diğeri de ağır yaralanır. Adıyaman ve Adana'ya gönderilen paketlere, alıcılarına ulaşmadan İçişleri Bakanlığınca el konulur. (Kaynak: <https://www.ilimvemedeniyyet.com/yakin-donem-siyasi-tarih-incelemeleri-hamit-fendoglu-suikasti-ve-malatya-olaylari-ornegi.html#prettyPhoto> / Erişim tarihi: 22.12.2018).

projeler Doğan Dede ailesi üzerinden çıkarılmaya başlanabilirdi. Nitekim o bombalı kargolardan biri de Pazarcık (Maraş) CHP İlçe Başkanı olan Memiş Özdal'a (1940-2009) gönderilir. Ancak başkanın şüphelenmesi ve kargoyu iade etmesi üzerine postane görevlilerinden iki kişinin paketi açması üzerine de o iki görevli şehit olmuştur. Bu tarihlerden itibaren ideolojik ve provakatif bir şekilde Sol hareketinin ön plana çıkarıldığını görüyoruz. Bu sadece Malatya'ya mahsus değil tüm Türkiye'de bu şekilde sahneye konuldu. Evet, Alevilerin bir devrimcilik anlayışı vardır ama bu mevcut düzeni yıkmaya dönük bir devrimcilik değildir. Bu fikri bir devrimciliktir ve Ehl-i Beyt İmamlarının bize vermiş olduğu bir yol var, bizim devrimciliğimiz o yoldur. Bu birilerine kafa tutmak ya da birilerine zorla fikirler dayatmak asla değildir. Ama o tarihlerde yaşadığımız bölgede de bu tür aşırı cereyanlar filizlenmeye başlanmıştı. Üzülerek belirtmem gerek ki bu tür hareketlerin büyük bir bölümünde yer alanlarda, Hüseyin Doğan Dede'nin 800 dönüme yakın bir araziye vererek ve kuruluşunda da birinci derece rol aldığı Akçadağ Köy Enstitüsü mezunları ve onların çocuklarıdır. Elbette bunu genelleme yapmayarak ve birçok kişiyi de tenzih ederek söylüyorum. Kendi köyümüz ve yakın çevremizde bildiğimiz insanlardan dolayı bu tespitlerde bulunabiliyorum. Hizmet etmeleri gereken değerler farklıken, rotalarından çıkıp işi Sol'culukla birleştirip, değerlerine sırt döndüler. Geleneksel Aleviliğe bu kadar ciddi oranda sırt dönülmesi de Dede'yi üzen gelişmelerin başında geliyordu. Tüm bu olumsuz gelişmeleri bir araya getirince de Dede'nin Malatya'dan İstanbul'a göç etmesinin ne kadar haklı gerekçelerinin olduğunu anlayabiliyoruz.”⁴³

Prof. Dr. İzzettin Doğan, açıklamalarının devamında Doğan Dede'nin İstanbul'da vefatı ve na'şını da Malatya'ya getirilmesiyle ilgili olarak şu bilgileri bizlerle paylaşmıştır: “Hüseyin Doğan Dede için Karacaahmet Mezarlığında bir mezar hazırlanmıştı. Cenaze töreni için çok kalabalık bir ortamdı. Süleyman Demirel ve İhsan Sabri Çağlayangil de beraber gelmişlerdi. Sonra Malatya'dan haber alanlar özellikle Balıyan Âşiretinden gelenler, rahmetli Doğan abime ‘Dedemizin na'şını Malatya'ya götürmek istiyoruz’ demişler. Doğan abimde, ‘Ailede yaş olarak büyük olan benim ama aileyle ilgili kararları İzzettin alır’ demiş. Onlarda yanıma gelip niyetlerini söylediler. Babamın tabutu mezara inmek üzere... Süleyman Demirel ve kalabalıkta hep bekliyorlardı ki Doğan Dede'ye karşı son görevlerimizi yapalım diye. Tabi öyle olunca

⁴³ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırancıç-Malatya.

ben de ‘Doğan Dede bizlerin babasıydı ama sizlerinde Dedesi, bizlerden çok sizlerle hayatı geçti. Sizler nasıl istiyorsanız öyle yapalım, Dede’yi Malatya’ya götürmek istiyorsanız ben bu kararınıza saygı duyarım’ dedim. Sonra Süleyman Demirel’de, ‘Hocam böyle yapmakla doğru bir karar verdin. Bu kadar insanın sevgi ve saygısını görmezden gelmek doğru olmazdı’ dedi. Ondan sonrasında ise Doğan Dede’yi alıp Malatya’ya geldik.”⁴⁴

3 Mayıs 1983 günü Hak’a yürüyen Hüseyin Doğan Dede’nin vefatı öncesinde yaşadıklarını ve vefatından sonra meydana gelen gelişmeleri Eşref Doğan Dede şöyle ifade etmiştir: “Vefat edeceği akşam Doğan abimlerle beraber. Gece 23.30’da yatağa giriyor ve saat 00.30’da tekrar kalkıyor. Tamey Ana’ya diyor ki çocukları uyandır. Mazlum abim aynı binada, Tacettin yakın vs... Banyoya gidip bilinçli olarak istiğfar ediyor ve diyor ki ‘midemin temiz olması gerek.’ Ardında da 3 maddelik bir vasiyetini söylüyor: ‘Neye mal olursa olsun ve neyi satacaksanız satın, Eşref’i İskenderun’daki borçlarından kurtarın, Dilaver’in bir fotoğrafını kalbimin üzerine koyun ve Dilaver bir avuç toprak attıktan sonra mezarımı kapatın.’ Ben İskenderun’daydım bana Mazlum abim haber verdiğinde saat gece 1’i geçiyordu. Apar topar yola çıktık. Ertesi gün İstanbul’a vardık. Karacaahmet’te türbeye yakın bir yerde ve zor şartlar altında bir mezar yeri bulabildik. Tabi haber duyulmuştu ve cenaze için gelenler o dönemin şartlarında bile çok kalabalıktı. Cenaze namazını Karacaahmet Mezarlığının başhocalarından Ordulu Mehmet hoca kıldırdı ve bizim Kalender Dede ile de çok sık görüşürlerdi. Cenaze namazı kıldırmadan önce oradaki halka şöyle seslendi: **‘Şimdi cenaze namazını kılacağımız muhterem kişi Ehl-i Beyt Ailesinden biri kişi. Bilin ki insan olan ölmez ancak hayvan olan ölür’** diye. Ardından da cenaze namazını kıldırdı. Ondan sonrada gidip musallada duran tabutun ayak kısmını öptü ve dedi ki **‘Ehl-i Beyt mensuplarının ayakları öpülür.’** Tabi tabut mezara doğru götürülecekken bizim Balıyan’ın önde gelenleri dediler ki ‘Biz Dede’mizi burada bırakmayız’ diye. Tartışmalar sürerken İzzetin abim de orada bulunan Süleyman Demirel’in de hakemliğine başvurdu ve Süleyman Demirel’de ‘Bunca halkın sevgisini ve saygısını görmezden gelemeyiz ve halkın isteğini de geri çeviremeyiz. Cenaze Malatya’ya, memleketine götürülsün’ dedi. Bu karardan sonra Malatya’yı aradık mezar

⁴⁴ Doğan, İzzetin: üniversite, 78 yaşında, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

hazırlanmasını söyledik ve yola koyulduk. 6 Mayıs'ta da Dede'yi Kırangıç'ta sırladık. İstanbul'daki mezarda kime nasip oldu bilemiyorum.”⁴⁵

Dönemin Akçadağ İlçe Milli Eğitim Müdürü olarak görev yapmış eğitimci (merhum) Ali Kemal Poyraz da 7 Mayıs 1983 Cumartesi tarihli *Malatya Gayret Gazetesinde* kaleme aldığı “Muhterem Dedemizi Uğurlarken” başlıklı köşe yazısında Doğan Dede'nin vefatını ve onunla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Muhterem Dedemizi Uğurlarken”

Yıl 1983, 6 Mayıs. Gün Cuma. Balıyan Aşiretinin Kırangıç köyünde tarihi bir şahsiyeti toprağa verdik. Bu zat Dede Hüseyin Doğan'dı. Tarihi şahsiyet kelimesini bilinçli olarak kullanıyorum. Zira Dede'nin gerçek kişiliğini yakından bilenler, yakın tarihimizle Dede'nin iç içe yaşadığını, her yaşanan olayda yüzünün akıyla çıktığını bilirler ve bu gerçeği kabul ederler.

Dede Hüseyin Doğan'ın, çok çileli ve ıstıraplı hayatı çocukluk yıllarında başlar. O çok küçük yaşta anne ve babasını kaybeder. Balıyan Köylerinde bulunan Doğan ailesinin, sıcak ve candan samimi dostları, Dede'yi korumak ve büyütmek amacı ile himâyelerine alırlar. Dede, bir müsait ortam içerisinde, sevgi bahçesinde açan bir nazlı gül gibi yetişir. Bu gül büyüdükçe güzelleşir, güzelleştikçe namlanır ve onurlanır.

Doğuştan soylu cinsinden kendisine irsen intikal eden, yüksek haslet ve meziyetleri, büyüdükçe öz benliğinde duymaya başlar. Çok güzel yüzünü, düzgün ahlâkını, harcıyla, taşıyla, kumuyla set yaparak korumaya çalışır. Daha ilk gençlik yıllarında yüce şahsında büyük insan olmanın belirtileri görülür. Yaşadığı toplumun dikkatlerini gayriihtiyari üzerinde toplar. Sevecenlik, alçakgönüllülük, yapıcılık, birleştiricilik ve hak severlik duyguları hayatının sonuna kadar Dede'nin vazgeçemediği prensipleri olur. Güzel yüzü, çok tatlı ve cazip sohbetleri, çok derin ön sezgileri Dede'yi halk içinde kâmil insan mertebesine çıkarır. *Halkın sesi Hakk'ın sesi* derler ya bundan dolayı Dede'nin namı ve şöhreti, çevreye, çevreden de bütün yurt sathına yayılır. Neticede halka mal olmuş bu asil meziyetli insan Dede namıyla tanınır. Dedelik kelimesi, Dede'ye halk tarafından yakıştırılmış bir

⁴⁵ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırangıç- Malatya.

sıfattır. Dede'yi çoğu çevreler, din adamı hüviyeti ile tanırlar, bir tarikatın önden gelenlerinden kabul ederler. Bu Dedeyi eksik görme, noksan tanımadır. Büyük mevkiler çok zaman azgın küheylan bir ata benzerler. Bu azgın küheylan atın üzerindeki binici mahir olmazsa çabuk düşer. Dede Hüseyin Doğan, işgal ettiği yüksek mevkilerden düşme şöyle dursun, bir an olsun sendeleme bile geçirmiş değildir. Yüksek mevkiler Dede'ye hiçbir zaman boş ve sahte gurur vermemiştir. Dede, işgal ettiği mevkilere şeref vermiştir.

Bu keyfiyet bile Dedenin ne kadar yüksek meziyetlere sahip olduğunun belirgin kanıtıdır. Dede; yükseldikçe enginleşmiştir, büyüdükçe küçülmüştür. Nefrete sevgiyi, kötülüğe iyiliği, bühtana affı, kendisine düstur edinmiştir. 81 yıllık ömrün faturası özet olarak budur. Ben aciz, Dede'yi 30 yıldan beri karşılıklı saygı ve sevgi esaslarına dayanan ilişkiler içerisinde riyasız böyle gördüm, böyle tanıdım.

Dede'nin ölümü de dirisi gibi haşmetli ve görkemliydi. İstanbul'dan köyüne kadar cenazeye gösterilen yakın ilgi, her türlü takdirin üstünde oldu. Dede'nin sevgi ve şefkat dolu kolları nasıl bütün insanlığı kucakladı ve bağrına bastı ise, halk da Dede'yi aynı duygularla kucakladı, son yolculuğuna da öyle uğurladı.

Hey koca Dede hey! İstanbul'dan köyüne kadar sana sallanan umutsuz elleri, yaş dolu nemli gözleri, kederli çehreleri, her inanıştaki insanların ilahi rahmetlerini görse idin, minnetsiz bir ölümü çok istediğin halde ölmek istemezdin. Çünkü sizin hayat felsefenizde insanı üzme değil, sevme ve sayma yöntemi vardı. Siz kalp ve gönül adamı olarak yaşadınız aynı duygularla fâni hayata veda ettiniz.

Dedem! Ölümünden dolayı duyduğumuz acı ve derin kederimiz sonsuzdur. Tek tesellimiz sizden miras kalan şeref bayrağını çocuklarınız ve sizi candan sevenlerin dalgalandıracağıdır. Bu duygular içerisinde Tanrı'dan size rahmet, yakınlarına başsağlığı diler, kadirşinas Baliyan Aşiretine de saygılarımı sunarım.

Mekânın cennet olsun. (Gayret Gazetesi için bkz. Belge 2).

İKİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN DOĞAN DEDE VE ALEVİLİK

2.1. ALEVİLİK KAVRAMININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ

İslâm tarihinde, mezhep ve tarikat edebiyatında, Arapça dil kaidesine göre Hazreti Ali'yi sevmek ve saymak, “Aleviyet”, “Alevilik” kelimeleri ile ifade edilmiştir. Bu sevgi ve saygı, çok hallerde Ehl-i Beyt sevgi ve saygısı ile bir arada yürümektedir (Eröz, 2014, s. 41; Küçük vd., 2011, s. 108). Hz. Ali'nin yolunda olanlar veya Hz. Ali'nin soyundan gelenler. Geniş anlamda da Hz. Ali'nin yolunda olanlar. Arapça, Hz. Ali isminin nisbesidir, Hz. Ali'ye mensup (ait) olanlar demektir. Hz. Muhammed (As.)'den sonra Hz. Ali'yi imam olarak tanıyanlar. Bu kelime aynı zamanda Hz. Ali (r.a.) neslinden gelenler için de kullanılır. Yani Hz. Ali ve Hz. Fatıma neslinden gelenler hakkında da bu isim kullanılmıştır (Bozçalı, 2006, s. 279; Kılıç, 2015, s. 11). Hz. Ali'ye bağlılık noktasında birleşen çeşitli dinî ve siyasî gruplar için kullanılan bir terim. Sözlükte “Ali'ye mensup” anlamına gelen kelimenin çoğul şekli Aleviyye ve Aleviyyûn'dur. Emeviler'in son dönemlerinden itibaren Hz. Ali'nin soyundan gelenler, özellikle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in neslinden olanlar için şerif, seyit, emir gibi hitaplar yanında Alevi nisbesi de kullanılmaya başlamış ve bu husus daha sonraki devirlerde devam etmiştir. Günümüzde de aynı nesle bağlı olanlar bu nisbeyi kullanmaktadır (Ocak, 1989, s. 368-369). Alevi, Hz. Ali'nin mevkiini yüksek tutan bir mezhebe mensup kimsedir, anlam genişlemesi yoluyla türemiştir. Türkçedeki anlamı “Hz. Ali nesebinden değil, Hz. Ali edebinden olan kişi” demektir. Alevi sözcüğünü ille de “Hz. Ali'nin soyundan (nesebinden) olan kişi” diye daraltmak istemek, hem Hz. Ali'nin **“Nesebinle değil edebinle öğren”** özdeyişini hem de yüzyıllardır uygulana gelen gerçeği görmezden gelmektir (Engin vd., 2004, s. 20). Alevi kavramı ise Anadolu'da dâhil olmak üzere dünyanın her yerinde Hz. Ali'nin soyundan gelen insanlar için yani Şerifler ve Seyitler⁴⁶ için kullanılmıştır (Özdemir, 2014, s. 23).

⁴⁶ **Şerif ve Seyit:** Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in soyu, kızı Fâtıma'nın oğulları Hasan ve Hüseyin vasıtasıyla devam etmiştir. Bu iki isimden gelen soya, değişik İslâm topraklarında farklı isimler verilmiştir. Ancak XII. yüzyıldan itibaren Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere “şerif”, Hz. Hüseyin'in soyundan olanlara da “seyit” denildiği bilinmektedir. Özellikle Osmanlı toplumunda ‘seyit ve şeriflerden oluşan bu gruba “sâdât-ı kirâm” adı verilir. Osmanlı yönetimi, Hz. Peygamber neslinin devamı olarak bilinen ve bu sebeple de halktan oldukça büyük saygı/itibar gören “sâdât-ı kirâm”a başkan olarak en

Bununla birlikte İslâm kültür tarihinde bu kavramın, Hz. Ali'nin soyundan gelenler için kullanıldığını görmekteyiz. İslâm siyasi tarihinde ise bu terim ilk defa hilafetle ilgili tartışmalarda kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatını müteakiben ortaya çıkan ve üçüncü halife Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile şiddetlenen tartışmalarda “el-Alevi'ye” veya “Şia-tu Ali (Ali taraftarları)” tabirleri kullanılmıştır. Ancak Alevi kavramının asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı saha, Hz. Ali hakkında beslenen inançlarla ilgilidir (Bozkuş, 2006, s. 75). Günümüzde Aleviler olarak bilinen iki itikadı mezhep vardır. Bunlardan biri, bugün genellikle Lübnan, Suriye, Hatay yörelerinde varlığını sürdüren Nusayrilik, diğeri ise XIII. yüzyılda Anadolu'daki etnik ve sosyal-dini kaynaşmaların sonucu olarak ortaya çıkan ve XVI. yüzyılda Safevilerin propagandası ile gelişen Kızılbaşlıktır (Ocak, 1989, s. 368-369). Bir başka açıdan ise Alevi tabiri, bütün Türkmen boylarına verilen bir isimdir. Nitekim Türkmen boyları arasında Karakalpak, Kızılbaş, Yeşilbaş, Akbaş ve benzeri birçok isme rastlanmaktadır. Türkler, esas itibarıyla Hz. Muhammed (sav) ve Ehl-i Beyt sevgisini ön planda tutan sufilik cereyanının kuvvetle etkisi altında kalmışlardır (Bozçalı, 2006, s. 36). Akademisyen İlyas Üzümlü ise, Alevi Dedelerinden aktardığı “Alevi” tanımını şöyle açıklamaktadır: “Alevilik İslâm'dır. Hak-Muhammed-Ali yolunun Kırklar Meclisinde olgunlaştığı ve On İki İmamla devam eden, İmam Ca'fer es-Sâdık'ın akıl ölçüsünü rehber olarak alan, Horasan Erenlerinin himmetleriyle Anadolu'ya gelen, Hazreti Pir'le ve Ulu Ozanlarımızın nefesleriyle hayat bulan inancın adıdır” (Üzümlü, 2013, s. 9).

Tarihçi Ali Kaya ise Alevilik tanımının anlamını daha da geniş anlatımla şöyle açıklamaktadır: “Alevilik; dini İslâm, kitabı Kur'ân, Allah'a kul, Hz. Muhammed'e bağlı, Hz. Hüseyin'in yolunu süren, Hacı Bektaş Veli'nin **eline, beline, diline sahip ol** düsturunu ilke edinen, iyi düşünce, iyi söz ve iyi davranışta kendini bulan, Tanrı korkusu yerine, sevgisini benimseyen, zâhiri bâtınla, bâtını zâhirle birleştiren, şeriat kapısını aşip marifet yoluyla hakikat dünyasına ulaşan, Kur'ân'ın şekline değil, özüne

muafık gördüğü kimseleri “nakîbü'l-eşraf (Ali evlâdı müfettişi)” olarak tayin etmiştir. Nakîbü'l-Eşraf Kurumu, peygamber soyundan gelenlerin işlerine bakar, neseplerini, doğum ve ölümlerini kaydeder; onları kötü durumdan korur; fey ve ganimetten paylarını dağıtır, kadınların kendilerine uygun olanlarla evlenmelerini sağlar ve sahte seytlik (müteseyyidler) olaylarını takip ederdi (Altıntaş, 2005, s. 102). Emeviler ve Abbasiler iktidarları boyunca Hz. Muhammed'in soyunun varlığından rahatsız olmuşlardır. Bunlara gösterilen saygı ve sevgiyi kıskandıkları gibi, bunu iktidarları için sakıncalı gördüler. Emevi iktidarından memnun olmayanlar ise seytlerin (Peygamber soylular) etrafında toplanarak isyanlar çıkardılar. Emeviler bu ailenin ileri gelenlerini zehirlediler; susuz bırakarak şehit ve bir kısmını da (150 bine yakın) sürgün ettiler. Hz. Hüseyin'in soyundan (Seyitler) İran ve Horasan'a, Hz. Hasan'ın soyu da (Şerifler) Kuzey Afrika'ya dağıldı (Erdoğan, 1993, s. 15).

inen, akıl ve gönül ile ruhsal olgunlaşmaya varma yoludur” (Kaya, 2012, s. 365). “Hz. Ali’ye muhabbet eden, Ali taraftarları, Ali’ye mensup, Hz. Ali’yi Hz. Peygamber’den sonra imamet ve fazilet bakımından önder ve üstün kabul edenlere “Alevi”, bu düşünceye de “Alevilik” denir. Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik (bir tarikatır) kendi içinde bazı nüanslar olmasına rağmen Hz. Ali ve Evlad-ı Resul’e, yani On İki İmamlar diye adlandırılan Ehl-i Beyt’e bağlıdırlar. Kur’ân bildirisindeki haramı haram, helali helal kabul eden bu topluluk, altıncı imam İmam Câfer-i Sâdık Hazretlerinin sistemleştirdiği iman esaslarına bağlı olduklarından, kendilerini ehlişünnet içerisinde kabul etmektedirler. Çünkü imamiyye Hz. Peygamberin ümmetine kutsal emanet olarak bıraktığı Kur’ân-ı Kerim’e ve Ehl-i Beyt’e inanır. Ayrıca İslâmiyet’i son din ve onun peygamberini peygamberlerin en faziletlisi ve sonuncusu kabul eder. Türk sosyal yapısı içinde oluşan Anadolu Aleviliği, Arap ve İran Şiiliğini ve asabiyetini reddeder (Altınok, 2012, s. 8-9): Anadolu Aleviliği⁴⁷, Ehl-i Beyt yoludur. Yol, Muhammed Ali’nindir. Yol İslâm Peygamberi ve Şâh-ı Velayet’in yolu’dur. Yol, İslâm içinde, Hak’a giden yoldur. Yol, bugünkü şekil ve düşüncede, İslâm’ın yeniden bir yorumudur, çağa uyumudur (Uluçay, 1993, s. 7):

*Cümle bir mürşide demişler belî,
Tespihleri Allah, Muhammed, Ali,
Meşrebi Hüseyini, ismi Alevî,
Muhammed Ali’ye çıkar yolları.*
(Kul Himmet)

⁴⁷ İmam Zeynel Âbidin Ocağı evlatlarından olan araştırmacı Cemal Canpolat, *Yüzleşme: Yalnızlığa Yenilmeyen Toplum Aleviler* adlı eserinde Alevilik-Bektaşilik araştırmacısı ve akademisyen Ahmet Taşgîn ile gerçekleştirdiği mülakatta, Sayın Taşgîn’in “**Anadolu Aleviliği**” kavramının çıkışına dair yaptığı tespitleri şu şekilde aktarmaktadır: “Anadolu Aleviliği kavramı stratejik bir anlam taşımaktadır. 1979 yılında Âyetullâh Humeyni tarafından İran’da yapılan İslâm Devrimi sadece İslâm dünyasını değil bütün dünyayı etkiledi. Devrim sırasında ilk önce liberal, sol ve dinî gruplar Şâh’ı devirmek için birleşmiş, Şâh’ın devrilmesinden sonra ise iktidara yükselen Âyetullâh Humeyni, muhalif liderleri ve grupları ortadan kaldırmıştır. Din temelli bu devrim, İslâm dünyasında mollaların merkezi bir yerde yapıldı, özel olarak İslâm dünyası ve Ehl-i Beyt bağları bundan etkilendi. Bu etkileşime açık bir olay. İran bu devrimi yaymak ve kendine alan açmak istedi. Türkiye’deki Aleviler de bir muhabbet besledi, beklentileri oldu. Dolayısıyla 90’lı yıllardan sonra İran’ın bu devrimi Türkiye’deki Aleviler üzerinden taşınmasına engel olmak için dernekler ve vakıflar çok çaba harcadı. Bir benzerlik kuruldu. Onlarda Şii, onlarda namaz kılıyor, hacca gidiyor. Bu durumda Türkiye’deki Aleviler bir kez daha sorgulanmaya başlandı. Böyle olunca Türkiye’deki Aleviler ‘**Biz Anadolu Alevisiyiz**’ dediler. Biz onlardan farklıyız dediler. Büyük oranda da bu girişimin önu kesildi. Anadolu Aleviliği; Çorum, Malatya, Yozgat, Tokat bölgeleri arasına sıkıştırıldı. Şimdi biz Aleviliği bu orta yere sıkıştırdığımızda Suriye’de, Irak’ta, İran’da, Azerbaycan’da ve Balkanlar’da yaşayan Alevileri anlayamayız. Anadolu Aleviliği tanımlaması o dönemin koşulları için geçerliydi. Bugün bu söylemi devam ettirdiğimiz sürece diğer coğrafi alanlarda yaşam bulan Aleviliği ve inanç sisteminin mensuplarını yok sayıcı bir tutum içerisine girmiş oluruz” (Canpolat, 2012, s. 66-67).

Alevi inancının en önemli dinî önderlerinden biri olarak kabul gören, Alevi örgütlenmesinde de büyük sorumluluklar üstlenmiş ve Ağuichen Ocağının da mürşidi olan Prof. Dr. İzzettin Doğan ise “Alevilik” tanımı daha da genişleterek şöyle açıklamaktadır: “Her şeyden önce ben Alevilik ve Bektaşiliği kavram olarak birbirinden ayırmıyorum. Çünkü Bektaşilikte Aleviliğin içerisinden çıkmıştır. Bir bütün olarak Alevilik-Bektaşiliği tanımlamak gerekirse; İslâmiyet’i mümkün olduğunca şekilden arındırarak, özünü yaşamına geçirmiş olan ve özellikle Maverâünnehir’deki göçebe Türk boylarının uyguladığı/yorumladığı İslâm anlayışına ben Alevilik-Bektaşilik diyorum. Bu yorum; insanı incitmeyi, gönül kırmayı, Allah’ı incitmekle eşdeğer görür. Alevilik, asıl Kâbe’nin insanın kendi gönlü olduğunu, insanın her şeyi kendinde araması gerektiğini, Allah’ın da insanda tecelli eden eşsiz bir Yaratıcı olduğunu, bu itibarla ve kati surette de insanı incitmekten kaçınmak gerektiğini savunan ve hoşgörüyü-sevgiyi İslâm’ın yüzü olarak gören bir inancın bütünü veya adıdır” (Aydın, 2006a, s. 132-135).

Alevi sözcüğünün ilk defa kullanılmasını, “Kızılbaş” sözcüğünün uğradığı anlam kayması karşısında, XIX. yüzyıldan itibaren, özellikle 1826’da Bektaşî dergâhlarının kapatılmasından sonra, Sünni olmayan topluluklara “Alevi” denmeye başlanmasıyla görmekteyiz. Oysa etimolojik anlamıyla bir Alevinin soyca Ali’ye bağlı olması gerekmektedir. Çünkü Alevi sözcüğünün İran’da kullanılışı bu anlamdadır. Günümüzde ise sırf Ali’ye aşırı bağlılıkları dolayısıyla bu zümrelere “Alevi” denmektedir. Yoksa bu kavramın günümüzde kullanıldığı anlamda, bu şekilde kullanılması dil kuralları açısından yanlıştır. Bundan dolayı bazı araştırmacılar, bunu bildiklerinden, Aleviler için “Köy Bektaşileri” tabirlerini kullanmışlardır (Köprülü, 1991). Şöyle ifade etmek gerekiyor ki Bektaşilik, Alevilik içinde doğmuş ve Aleviliğin temel değerlerinden beslenen bir tarikattir. Alevilik olmadan ya da tam anlamıyla bilinmeden Bektaşiliğin bir anlam bütünlüğü kazanacağını öngörmek bu açıdan eksikliklerdir. “Ancak Aleviler umumiyetle ümmî ve tahsilsiz kalmışlardır. Aleviler kırsal kesimde yaşarken, Bektaşiler şehir merkezlerinde (Osmanlı’nın da destekleriyle) toplu ve düzenli bir tarikat olarak teşkilatlanmışlardır. Ancak günümüzde Alevi ve Bektaşî kavramlarının her ikisi de aynı olguya, **Türk Halk İslâmlığı** olgusuna dayanmaktadır. Her iki kavram da aynı anlamda kullanılmaktadır. Aralarındaki temel fark, sosyal bir farktır. Şöyle ki; Aleviler aşiret çevrelerinden gelen eski göçebelerden oluşup bilgi ve

görgü (eğitim) bakımından eksik kalmışlardır. Bektaşiler ise kent merkezlerinde odaklaşmış, okumuş ve bilgili insanlardan oluşmuşlardır” (Bozkuş, 2006, s. 75-76).

Tarikatlar, bir toplumsal yapı içinde grup dayanışmasıdır. Aynı toplumsal yapıda farklı gruplar vardır. Alevilik ise Anadolu’da Ehl-i Beyt sevgisi ekseninde doğal, sosyal ve siyasal koşulların etkileşimiyle şekillenen başlı başına bir yapıdır (Yazıcı, 2014, s. 76).

*Bizi bu sevdaya salan,
Kendi Cenâb-ı Allah’tır,
Bu sevdaya meyil veren,
İşi gücü eyvallahtır*

(Pir Sultan Abdal / Gölpınarlı ve Boratav, 2010, s. 22).

İlk “Alevi” adına ve tanımlamasına 941- 42 yıllarında Türklerin arasında dolaşan gezgin Ebu Dulat’da rastlanır. Bu yazar “Alevi” sözcüğünü kavramsallaştırarak kullanır (Öz, 2008, s. 174).

“Alevi” adı XI. yy. Karahanlı yazar Yusuf Has Hacıp’in *Kutâdgu Bilig* adlı kitabında da “Hz. Ali soyu ve onun bağlıları” anlamında kullanılır. Bu topluluğa sevgi ve saygı duyulması istenir. “Alevilerin’de Birlikte Katılmasını Öğretir” başlıklı bölümde şu dizeler yer alır:

*Bunları (Alevileri) kuvvetle sev,
Sevgin gönülden gelsin!
Dur bak, gör ve her şey için iyilik et!
Bunlar Ehl-i Beyt’tendir.
Ve Peygamber ile gardaş;
Sevgili Peygamber hakkı için
(Alevileri) sev arkadaş!*

(Öz, 2008, s. 175).

Aydınoglu Mehmet Bey “Alevi olduklarını” söyler ki bu Aleviliğin XIV. yy. Anadolu’sunda Hz. Ali yanlılarının genel adı olduğu, Şiiliğin yanında ona paralel olarak kullanıldığını gösterir. Fakat “Şii”⁴⁸ adı daha yasal (meşru) görüldüğü için genel

⁴⁸ **Şia ve Şiilik:** Hz. Ali’yi tutanlar, Hz. Ali taraftarlığı demektir. “Peygamber’in ölümünden sonra Ali’nin meşru halife olarak kabul edilmesini hareket noktası addeden birbirinden çok farklı İslâmi mezheplerin büyük bir zümresi için kullanılan müşterek” isim olmuştur (Eröz, 2014, s. 49). Sünni ve Ehlisünnet, kelime anlamıyla, Hz. Muhammed’in sünnetine yani söz, davranış ve kabullerine uyan, düşünce ve yaşayışında bunları hâkim kılan kişi veya kişiler demektir. Bu yanıla Sünnilik ve Ehlisünnet’ten olmak, bütün Müslümanların ortak niteliğidir. Çünkü siyasal ayırım tablosunda adı ne olursa olsun, bir

kullanımı sürdürür. Pir Sultan Abdal'da bir şiirinde “Alevi” kavramına şöyle yer verir (Öz, 2008, s. 176-177):

*Ezelden divâne etti âşk beni,
Hüseyiniyim, Aleviyim ne dersin?
Niçin dahledersin tarık düşmanı,
Hüseyiniyim, Aleviyim ne dersin?*

*Pir Sultan 'ım çağırır Hint'e Yemen'de,
Dolaştırsam seni sahip zamanda,
İradet getirdim ikrâr imanda,
Hüseyiniyim, Aleviyim ne dersin?*

Tarihi süreç içerisinde İslâm dünyasında itikâdî ve ameli mezheplerin teşekkülünden sonra, Alevi sözü de farklı İslâm coğrafyalarında farklı anlamlar kazanmıştır. Bu anlamları ile “seyit” anlamı dışında kullanılabilen kavram; Pakistan'da **İsmailî**, İran'da **Câferî**, Mısır ve Yemen'de **Zeydî**, Suriye'de **Nusâyırî**, Lübnan'da da **Dürzî** mezheplerine işaret etmektedir (Dönmez, 2016, s. 20).

2.2. HÜSEYİN DOĞAN DEDE'NİN ALEVİLİK ANLAYIŞI

Hüseyin Doğan Dede, tüm hayatı boyunca bir inanç önderi sorumluluğuyla hareket etmiş ve tanıklık ettiği tüm sıkıntıları da mezhepler üstü bir anlayışla görerek ve her inanç kesimini kucaklayarak ele almış veya değerlendirmiştir. Gerek inanç kimliği gerekse de siyasi kimliği ile gittiği yerlerde hep sevgiyi önplana koymuş ve insanlar arasına konulmak istenen “ayrılıklara” karşı durmuştur. Yaşadığı şehir olan Malatya'da da bu anlayışla hizmet etmiş ve tanınmıştır. Malatya'ya Akçadağ Köy Enstitüsünün kurulmasının yanında birçok yatırımın kazandırılmasında da birinci dereceden rol

Müslüman için Hz. Muhammed'in sünnetine uygunluk, hayatın her alanında temel gayedir. Buna göre, tarihsel-siyasal ayırmada yeri ne olursa olsun, bir insan, Muhammedî sünnete uygun bir hayat tarzı izliyorsa o, Ehlisünnet'tendir. Ne var ki işin sahnede ki görünümü, hiç de böyle değildir. Tarih boyunca tüm saf ve mukaddes kavramların başına bela olan politik çıkar ve illet, burada da rolünü oynamış ve Sünnilik'i, İslâm Peygamberi'nin ölümünden sonra, siyasal çıkar hesaplarına uygun olarak ortaya atılmış bir ayrıma göre değerlendirmiştir: **Emevi politikacısı Muaviye ile Hz. Ali arasında ki çekişmelerde Muaviye politikasını tasvip edenlere Sünni denmiş, Ali'yi tutanlara ise Şii adı verilmiştir.** Esasen, Ali'nin, bir fikir ve yorum ekolu olarak, çok daha önceden bir dostlar zümresi (şîa) vardı. Daha doğrusu, sahabiler içinde böyle şîalar mevcuttu. Ebu Zerr şîası, İbn Abbas şîası, Ömer şîası vs. gibi. Bu anlamda bir şîanın olumsuz bir manası da yoktur. Bir bakış açısını, bir yorum tarzını esas alan gurup demektir. Bu keyfiyet giderek, mezhep ve tarikatlerin doğuşuyla sonuçlanacaktır (Öztürk, 2013b, s. 21).

almıştır. Bu eserlerden biride “22 Ocak 1954 tarihinde ihalesi yapılan ve 1 Ekim 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes tarafından hizmete açılan” (Avcı, 2018, s. 96-97) Malatya Şeker Fabrikasıdır. Fabrikanın açılması için Hüseyin Doğan Dede’de yoğun bir mesai harcamış ve dönemin Başbakanı Adnan Mederes’le istişareler gerçekleştirmiştir. Doğan Dede’nin sadece Alevi kimliğiyle inanç anlamında değil “hizmet” kimliğiyle de büyük adımlar attığı bu döneme ilişkin olarak Eşref Doğan Dede, bizlere şu bilgileri aktarmıştır: “1950-60’lı yıllar Demokrat Partinin çok güçlü olduğu yıllardır. 1957’e gelinceye kadar Demokrat Partiyi salt faşist bir parti tanımlaması içerisine koymak büyük bir vebali üstlenmektir. Sık sık tekrar ettiğim bir husus var, o da 1970’lerden sonraki süreçte ‘**Alevilerin sol’cullaştırılması**’ olgusu. Bu tarihten önce Aleviler tek bir partiye oy vermezlerdi. Demokrat Partiyi iktidara taşıyan oyların büyük bir bölümünün Alevi oyları olduğu gerçeğini kabul etmemiz gerekiyor. O dönem Türkiye bütçesini çoğunlukla Tuncelili bürokratlar hazırlardı. Maliye Bakanlığı Müsteşarı Tayyar Emre bunlardan biriydi. Devlet kademesinde Alevi-Sünni ayrımı yoktu. Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı Bülent Ulusu Paşa, Ankara-Kalecik Alevilerindendi. Yine Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Orgeneral Ali Haydar Saltık Alevi kimliğine sahip bir komutanımızdı. İstanbul Florya’ya yolu düşenler göreceklerdir, Şükrü Balcı Polis Okulu vardır, Şükrü Balcı’da Sivas-Divriği’li bir Aleviydi ve il emniyet müdürlüğünün yanında bir dönemde büyükelçilik görevlerini ifa etmiştir. Aslolan devlette liyakattı ve mezhepçilik yoktu. Bir örneği daha ifade edeyim eski Ege Ordu Komutanı Orgeneral Ali Sait Özçivril yine Alevi kimliği taşırdı. Doğan Dede’nin Alevilik anlayışı içerisindeki en büyük kırmızıçizgilerinden biri de devlet anlayışıdır. Rahmetli Dede hep şunları söylerdi: **‘Oğlum gökte Allah’ı, yerde de devletini bilmeyen bizden olamaz!’** diye. **‘Olmaya ki devletin çeşmesinden hakkından fazla bir bardak su içesiniz!’** Kastettiği şuydu, kul hakkına tecavüz etmemek. Bugün ki dille konuşmak gerekirse, Türkiye 80 milyon, bu 80 milyon içerisinde herkesin bir hakkı vardır, hakkından fazlasını almak başka hakları çiğnemek demektir. Bizim bu çeşmede bir bardaklık su hakkımız varsa ondan fazlasını içmeyi talep edersek bu kul hakkını çiğnemek olur. Meseleyi ve Doğan Dede’nin Alevilik anlayışında memleketine olan bağlılığını biraz daha açayım. Bildiğiniz gibi ben inşaat mühendisiyim ve yorucu bir şantiye hayatım geçti. Üniversite yıllarında futbola olan merakımız vardı. Bunlardan dolayı sağ ayak bileğimden üç defa ameliyat oldum. Rahmetli Dede ve annem Mersin’de şantiyede

yanıma geldiler, o dönem Mersin’de şantiye şefliği yapmaktayım. Daha askerlikte yapmadığım dönem. Boş bulundum ve babama dedim ki ‘Henüz beni muayeneye çağırmadılar, olmaya ki sağ ayak bileğimde ameliyat izi çıkada, beni askere almayalar’. Sen misin bunu diyen! Babam öyle bir tepki verdi ki ‘Seni evlatlıktan red ederim, bu nasıl düşünce’ dedi ve iyi bir azar işittim. Niyetim de askere gitmemek de değildi sadece ihtimalleri dillendirmiştım ama rahmetli Dede çok sert tepki verdi. Babamın devlet sadakati ve devlet anlayışı buydu. Devletin malından bir tek çivi alınsa hesabını muhakkak sorardı.”⁴⁹

Hüseyin Doğan Dede’nin Alevilik anlayışında Yaradan ile yaratılan arasındaki ilişkinin sevgi esaslı yürütüldüğünü ifade etmemiz gerekiyor. Gittiği her mecliste yaşlılara ve çocuklara ayrı bir ilgi gösterdiğini saha çalışmalarımız sırasında tespit etmekteyiz. Dede’nin, fiziken çok karizmatik bir yapısının olduğunu ve bu yapıya rağmen mütevazılığinden ödün vermediğini de mülakatlara katılanlar sık sık ifade etmektedirler. Dede, ne inanç ne de siyasi kimliğini önplana çıkarmayı sevmeyen ve bütün hayatı boyuncada bu şekilde yaşamayı başarmış bir kişilik olarak karşımıza çıkmıştır. Bu da Doğan Dede’nin Alevilik anlayışında “kuşatıcı ve birleştirici bir kişiliğinin” olduğunun ispatıdır. Yine Hüseyin Doğan Dede’nin Alevilik anlayışının ve mütevazı kişiliğinin tespitini yapabildiğimiz bir anısını, Prof. Dr. İzzettin Doğan bizlere verdiği mülakatta şu şekilde açıklamaktadır: “Ben Galatasaray Lisesinde yatılı okurken Kars’ın bir milletvekili vardı ve oğluda bizimle beraber okurdu. O okula oğlunu ziyarete geldiğinde kapıdaki güvenlik görevlisi anons ederdi, o içeriye varıncaya kadar okul müdürü de kapıya çıkardı. Doğan Dede ise beni ziyarete gelince sessiz sedasız gelir beni ziyaret eder giderdi. Bu süreç epey bir zaman böyle devam etti. Bir müddet sonra kapıda nöbet tutan görevli bir gazetede Doğan Dede’nin, ‘Malatyalı Doğan Dede’ diye bir resmini görüyor ve bu kişinin beni ziyarete gelen babam olduğunu hatırlıyor. Babamın beni ziyarete geldiği bir başka dönemde bu görevli hemen koşup müdüre bilgi veriyor, ‘Müdürüm Milletvekili Hüseyin Doğan geldi’ diye. Tabi o anda müdür ve hocalar da dâhil herkes Dede’nin başına toplanıyorlar, saygı ve hürmet belirtileri... Tabii babam gittikten sonra müdür beni yanına çağırdı, ‘Oğlum bundan sonra bir şeye ihtiyacın olursa direkt bana geliyorsun’ diye beni tembihledi. Ama babam o gün de ve o günden sonraki ziyaretlerinde de milletvekili kimliğinin önplana çıkarılmasından çok

⁴⁹ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırancı-Malatya.

rahatsızlık duydu ve gelişlerini de azalttı. Çünkü o kimliği sadece insanlara hizmet etmek için taşıyordu. Bunu bir ayrıcalık olarak görülmesi ve sunulmasından çok rahatsızlık duyuyordu. Dede böyle mütevazı biriydi işte.”⁵⁰ Doğan Dede’nin bu mütevazı kişiliği, mülakatlarda da sıklıkla belirtilmektedir.

Hüseyin Doğan Dede’nin Alevilik anlayışının hoşgörü temelli bir yapıyla insanlara sunulduğunu sahadaki mülakatlardan anlamaktayız. Dede, kişinin veya kişilerin yaptığı olumsuz eylemlere tanıklık ettiğinde bile o bireyleri ulu orta rencide edecek hiçbir eylemin içerisinde bulunmadığını yine mülakatlarımız neticesinde tespit edebildik. Doğan Dede’nin, oğlu Eşref Doğan’a sık sık söylediği şu sözü de bu davranışı ifade eden en temel cümlesidir: **“Kınamayın cahili, bilseydi daha iyisini yapardı!”** Dede, kişinin olumsuz eylemler içerisine girmesini cehaletinden kaynaklandığını ve insanlara iyiyi veya güzeli öğrettikten sonra insanların bir daha aynı hataları tekrar etmeyeceği kanaatini taşımaktadır. Hüseyin Doğan Dede’nin Alevilik anlayışının nasıl hoşgörü temelli inşaa ettiği konusunda Eşref Doğan Dede de bir başka anısını bizlerle yaptığı bir mülakatta şöyle anlatmaktadır: “Babamın milletvekili seçildiği ilk yıllar, tabii o zaman ulaşım imkânları sınırlı ve Dede, Meclis çalışmaları için trenle Ankara’ya gidip geliyordu. Ben de o dönem yaşıma itibariyle Dede’ye biraz daha düşkündüm ve her seferinde de Dede’yi istasyona kadar götürür, yolcu ederdik. ‘Baba ne zaman dönersin?’ diye sorardım o da tahminen ‘2 veya 3 ay sonra geleceğini’ söylerdi ve öyle vedalaşırdık. Ankara’ya gittiği bir seferde başına şu hadise gelmişti. Yolculuk esnasında gariban bir yol arkadaşı edinmiş ve sohbet etmeye başlamışlar. Dede, sormuş ‘nereye gidiyorsun ve neler yapacaksın?’ diye. Yol arkadaşıda ‘İşsizim, Ankara’ya, Meclis’e gidiyorum ki CHP Milletvekilleri bana bir iş bulsunlar’ diye cevap veriyor. Tabi Dede’nin kim olduğunu bilmeden sohbet ilerliyor. Babam soruyor, ‘Peki kimlere gideceksin?’ diye, o da ‘Ahmet Fırat’a, Ümit Yetkin’e ve Esat Doğan’a gideceğim’ diyor. Bu isimleri saydıktan sonra Dede tekrardan soruyor, ‘Peki, CHP’de bir de Hüseyin Doğan var, niye onun yanına gitmiyorsun?’ diye. Adam alay ve hakaret edercesine bir tavırla ‘...O Alevi ve yalnızca Alevilerin işini yapar, bu nedenle ona gitmeyeceğim’ diye söylenir. Sohbet ilerlemiş ve Dede yolluğunu da arkadaşıyla paylaştıktan sonra tren Ankara Garına gelmiştir. Trenden inerken Dede kartını çıkarır ve yol arkadaşına uzatır, ‘Delikanlı bak ben şu otelde kalıyorum, buralarda da epey bir

⁵⁰ Doğan, İzzettin: üniversite, 78 yaşında, 31.08.2016, Yeniköy-İstanbul.

muhit edindim. Sen yine o CHP Milletvekillerine git, işini haletsinler ama olurda olumsuz bir şey olursa şu otele gel beni gör, belki sana faydam dokunur' diye. Tabi adam karta bakmaya dahi tenezzül etmeden ve babamı geçiştirmek için 'He amca he' diyerek oradan uzaklaşmaya başlıyor. Sonra kartı tam cebine koyacakken bir de bakıyor ki kartın üstünde 'CHP Malatya Milletvekili Hüseyin Doğan' yazıyor. Dede tam uzaklaşmak üzereyken mahcup olmuş bir şekilde koşup arkadan yetişiyor. 'Dede, ben ettim sen etme, sana hakaretler yağdırdım, affet' diye. Aradan 2-3 gün geçtikten sonra adam otele geliyor ve Dede'yi ziyaret ediyor ve diyor ki 'Dede'm, tüm kapılar üstüme kapandı yine iş bulamadım'. Dede de neler yapabileceğini falan soruyor ve bir karta not yazarak kendisini gönderiyor. Ardan yaklaşık bir 3 hafta falan geçiyor ve yine otel görevlileri Dede'ye ziyaretçisi olduğunu söyleyerek onu kabul yerine (*resepsiyon*) çağırıyorlar. Dede aşağı iniyor ki elinde yöresel ürünler dolusu bir sepetle yol arkadaşı kendisini bekliyor. Adam Dede'ye sarılıyor ve 'Dede'm o kart sayesinde gidip iş başı yaptım ve çoluk çocuğum ekmek yiyebiliyor, Allah senden razı olsun' diyor. Hediyelik eşya sepetini Dede ne kadar kabul etmezse de oradakilere dağıtmak şartıyla hediyelerini de kabul ediyor. Sonra birkaç gün Ankara'da kendisini misafirde ediyor... Rahmetli Dede işte böyle kuşatıcı ve hoşgörü yüklü bir insandı. Elinden gelen iyiliği kimseden esirgemezdi. Sofraya asla tek oturmazdı ve muhakkak ki bizim evde de sofrada ki lokmadan nasiplenecek misafirler gelirdi. Dede'nin Alevilik anlayışında ve dünya görüşünde bir karıncanın bile ahını almamak fikri vardı. O her kesimden insanı kucaklayan bir barış elçisi ve büyük bir inanç önderiydi.”⁵¹ Hüseyin Doğan Dede'nin Alevilik anlayışının temelinde insanlar arasında, din, mezhep ve ırk tefrikine gitmeden, onları sevgi ile kucaklayan bir anlayış yatmaktadır.

2.3. ALEVİ / KIZILBAŞLIK'TA OCAK YAPILANMASI VE OCAK KÜLTÜ

Türk kültürünün önemli inanışlarından sayılan “ocağın kutsallığı” anlayışı, tarihsel miras olarak günümüze kadar yaşatılmıştır. “Ocak” var olmanın ve hayatın temsilcisi durumundadır. Türk dünyasında birçok anlamları beraberinde taşımakta olan “ocak” kavramı, eski Türk inanışlarının izlerini taşıyan Alevi / Kızılbaş toplumlarında da önemli teolojik ve sosyolojik karşılıklar bulmaktadır.

⁵¹ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırancıç-Malatya.

İsmail Onarlı'ya göre, Orta-Asya Türklerinin inancı "gök-tanrı kültü, atalar kültü, tabiat kültleri ve IX. yüzyıldan itibaren bu kültlere eklemlenen Şamanizm inancıyla birlikte dört temel başlıkta toplanmıştır. Tüm bu inançlar öylesine birbirine girmiştir ki ayırmak imkânsız hâle gelmiştir" (2000, s. 156). XII. ve XIII. yüzyıl boyunca Anadolu'ya göç eden Türk boyları, kendilerini bir inanç mozaïği içinde bulmuş, bu mozaïğe kendileri de çok şey katmışlardır. Asya'da Yer, Gök ve diğeri tabiat Tanrılarına tazim, Türklerde Animizm etkisi ile de "ocaklar kültü"nü oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu oluşumda, tüten ocakların koruyucu ruhuna inançla yakılan ocakların hiç sönmemesi esas alınmıştı. "Horasan Erenleri", "Erleri", "Tahta Kılıçlı Dervişler" diye bildiğimiz, Hıdır Abdâl, Dede Kargın, Pir Sultan Abdâl, Abdâl Musa, Garip Musa, Hubyâr, Ağuşanlı (Ağuiçenli), Baba Resul gibi ocaklar bu anlamda kutsal sayılmış, dertlere deva arayan insanlar tarafından da ziyaret edilerek ocağın koruyucu ruhu toplumsal bazda meşruluk kazanmıştır. Ayrıca Türkler, Müslümanlığa geçiş ile birlikte İslâmiyet'in özünü Türk töreleriyle harmanlamış, kendilerine özgün bir "vâhdet-i vûcut" düşüncesi geliştirmişlerdir. Türk'ün ortak vicdanında gelişen bu tasavvuf akımı Anadolu'da kökleşmiştir. Tasavvufun temel amacı "nefsi öldürmek / terbiye etmek ve ilahi âşk'a sevgi ile ulaşmak"tı. Bunun yolu ise; ibadet etmek, Allah'a yalvarmak, niyâz etmek ve böylece "Vâhdet şarabını Hak'dan içerek En'el Hak sırrına" erişmektir. Hoca Ahmet Yesevi'nin öncülük ettiği bu akım Anadolu'ya yayılırken, Horasan'dan getirilen töreler de Müslümanlık yapısı içerisinde eritilmek suretiyle Bektaşiliğin ilmihâli oluşturulmuştur (Erdoğan, 1993, s. 6).

Ocak; Türklerde de saygı duyulan bir unsur, aynı zamanda ailenin devamıdır. Eski Türklerdeki "atalar kültü" ile bağlantısı olması kuvvetle muhtemel olan "aile ocağı" terimi, kaynağını ocağın yanmasının soyun devamı olarak görülmesinden almaktadır. Eski Türk inancına göre, aile ocağı ataların mukaddes yadigârıdır. Büyük atanın ve büyük ananın ruhları aile ocağında daima hazır bulunur, bu sebeple bunları takdis etmek ve bunların hürmetine ocağı söndürmemek gerekir (Yörükân, 2005, s. 68-69). Türklerin eski dini Şamanizm'de, yaşayan insan ile ölmüş ataları arasında çok yakın bir münasebetin var olduğuna inanılırdı. Ölülerin yiyip içen canlı varlıklar oldukları düşünülürdü. İnanca göre, ocak ve ateş, ataların canını temsil ederdi. Ölmeyi bu şekilde telakki edip, ölen canların -insanlar gibi- yaşayışlarını devam ettirdiklerine veya hayvan suretinde yaşadıklarına inanan Türkler, ocak çevresinde düğümlenen bir

külte sahiplerdi. Buna “atalar kültü” denmektedir. “Ocak kültü” atalar kültünden doğmuştur. Ocağın tütmesi ve ateşin devamlı yanması ataların o ocakta, o yurтта, o çadırda devamlı bir şekilde bulunması anlamına geliyordu. Ataların canları ocağın ateşi içinde tecelli ediyordu. Bundan dolayı eski Türkler, ocağı ve ateşi kutlu sayıyor, bunlara secde ediyorlardı. Ocağa ve ateşe gösterilen bu aşırı saygının ve tapınmanın sebebi, atalara olan saygıdan kaynaklanıyordu (Eröz, 1992, s. 67-69).

Anasır-ı erbaa (dört unsur)dan biri kabul edilen “ateş”, insan hayatı için vazgeçilmez bir varlıktır. İnsanın beslenme, ısınma, barınma gibi doğal ihtiyaçlarını gidermek için varlığına ihtiyaç duyulan ateş, görüntüsü, yakıcılığı ve yok ediciliği gibi yönleriyle de insanı korkutup ürküten bir mahiyete sahiptir. Ateşin insan hayatındaki bu rolü, ateşin yandığı yer olan “ocak”ın da etrafında birtakım inanış ve uygulamaların oluşmasına ve ateş gibi “ocak”ın da kült hâline gelmesine neden olmuştur. “Ocak”, “ateşin yakıldığı yer” olarak ilk ve somut anlamıyla, çoğunlukla ateşi de kapsar şekilde kullanılmakla birlikte, etrafında soyut manalar da şekillenmiştir. “Ocak” dendiğinde hem bir ailenin barındığı “ev, yurt” hem de o ailenin geçmişteki atalarından gelecekteki kuşağına uzanan “soy”u anlaşılmaktadır. Soyla bağlantılı olarak Alevi-Bektaşî kültüründeki “dede ocakları” ile halk hekimliğindeki “ocaklar” da “ocak”ın bu geniş anlam dünyası içerisinde değerlendirilmektedir. Bu açıdan ateş, ocak ve atalar kültürleri birbirleriyle sıkı bağlantı içerisinde bulunmaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 7).

Eski Türklerde ocak ve ateş iyesine bir saygı işareti olarak ocaktaki ateş söndürülmez, ona olan saygı ömür boyu sürdürülürdü. Ateş, ocak içinde küle gömülerek uyutulurdu. Ocağa pis ve kötü şeyler atılmasından, su ile söndürülmesinden sakınılırdı. Hatta eski Türkler ocaktaki ateşin başka boylardaki kişilere verilmesini dahi uğursuzluk sayarlardı (Kalafat, 1990, s. 51; Tanyu, 1991, s. 52-55). Ocak kültü bu şekilde oluşmuş ve Türkler arasında bu kült “aile ocağı”, “asker ocağı”, “ocağına incir dikmek”, “ocağı tütme”, “ocağı bozulmak” gibi tabir ve deyimlerle devam edegelmiştir (Eröz, 1992, s. 72). “Ocak”, atasözleri ve deyimlerde olduğu gibi daha çok “aile, ev, yuva, soy” anlamlarında dualarda da yaygın bir şekilde kullanılmış ve günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu dualar daha çok günlük hayatta yapılan bir iyiliğin karşılığında ya da sevilen bir kişi için, o kişinin soyunun devamını görmesi, evine ve ailesine kötülük gelmemesi, evinden bolluk ve bereketin eksik olmaması gibi niyetlerle hâlâ söylenmektedir. Bunlar arasında en çok kullanılan dualar şunlardır: “Allah ocağına

başılasın; Ocağın yansın, tütsün; Ocağın küllensin, bahçen güllensin; Ocağın şen ola; Ocak başından ırak ola, ocak körü olmayasın; Ocağında ateş, bacanda duman eksik olmasın.” (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 481- 482). İnsan olan bir evde ateş söndürülmez, bacadan dumanın çıkması zorunluluğu vardır. Ateşin sönmesi istenmiyorsa ocağa tezek yerleştirilerek, için için yanması sağlanır ve üstü küle örtülerek dinlendirilir, tekrar odun ocağa atılarak ateş çoğaltılır. Ocak kendiliğinden sönerse “hayra-alamet” sayılmaz. Bir kimseye beddua edilecekse “ocağın sönsün” diye beddua edilir (Onarlı, 2000, s. 176).

Ateş ve ocak Tunceli yöresinde bugün de kutsal sayılmaktadır. Bir ailenin ocağında ateşinin sönmesi uğursuzluk addedilmektedir. Ateşin su ile söndürülmemesine dikkat edilir ve ateşe bevl etmek günah sayılır. Tunceli’de ocak kültü “ocağın kül tutmasın”, “ocağına incir ağacı dikilsin”, “ocağın kurusun”, “ocağın batsın” gibi deyimlerle ve ocağın kutsal sayılıp ocağa sırt dönülmemesi, tükürülmemesi, ocağın üzerine yemin edilmesi ve ocağa el sürülüp yüze götürülmesi şeklinde devam etmektedir. Ayrıca Alevi ocaklarından bazılarının doğrudan ateşe egemen olma gücüne sahip olduklarına inanılır. Bu konuda en meşhur ocak “Kureyşan Ocağı”dır ki daha çok Tunceli ve Erzincan yöresinde yayılmıştır. Ocaklı dedelerin bir bölümü tarafından kızgın demir ve kızgın sobayı dilleriyle yalamak suretiyle devam ettirilen ateşe egemen olma inancı eski Türk dininde de yer alan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir şaman ateşe egemen olabilir, onun yakma etkisini yok edebilirdi (Çem, 1999, s. 105). Ancak şunu belirtmek gerekiyor ki Türklerde görülen ateş kültü, bazı araştırmacıların iddia ettikleri gibi Mazdeizm kaynaklı değildir; çünkü ateşin kabullenişinde mahiyet farkı vardır. Mazdeizm’de “tapınma objesi” olan ateş Türklerde sadece “temizlenme objesidir” (Sarıkaya, 2012, s. 79).

Ocak, Alevi inanç sistemi açısından kutsaldır. Cem ritüelinin ve cemevinin bir parçasıdır. Özellikle Erdebil sürecini sürdüren birçok ocağın cemevlerinde dede ve baba postları arasında ‘ocak’ ya da ‘ocaklık’ verilen bir ocak olur. Cemde yenecek kurban lokmasının eti bu ocakta pişer. Ocağı yakmakla görevli hizmetliye ‘Gürgür Baba’ denir. Yine sorgu ve görgü hizmetinden sonra günahları ve kötülükleri yaktığına inanılan ocağa günahlar süpürülür. İnanç sisteminde kutsal bir yere sahip olduğu için dede’ye nasıl niyaz ediliyorsa ocağa da niyaz edilir ve sırt dönülmez (Ersal, 2016, s. 41).

Ocak ve ateş kültü, Sümer, Asur, Hitit gibi Antik Anadolu uygarlıklarında ve eski Türklerde önemli bir inançtır. Aynı gelenek Alevi kültürüne ve örfüne de eklemlenerek yaşatılmıştır. Şamanın ocak kutsiyeti ve tanımlaması “od ata ve od ana” geleneği, Alevilerde “dede ocakları” şeklinde İslâmî bir forma girmiştir (Onarlı, 2000, s. 176). Eski Türklerden beri devam eden ocak ile ateşin kutsal sayılması olgusu Anadolu’ya kadar gelmiş; öyle ki kutsal sayılan dinî kurum ve mekânlara dahi ad olmuş, ayrıca dede soylu aileler bu unvanla anılmıştır (Yaman, 1998a, s. 39). Bu kült Alevi geleneğine, ocağın kutsal sayılması ve ona niyâz edilmesi şeklinde yansımıştır. Yeni ev kuranların ya da yeni evlilerin evlerinin ocağı, baba evinden götürülen ateşle odunları tutuşturularak yakılmakta, yeni yanan ocağa da “Ya Allah - Ya Muhammed’e - Ya Ali” diye sağına, soluna ve ortasına niyâz edilmektedir. Eski Türklerdeki ocağa secde olgusu, Alevîlerde sağ eli ocağa sürüp dudaklara değdirme şeklindeki “niyâz”a dönüşmüştür. Ocağın kutsal sayılmasıyla birlikte eşik de kutsal sayılmıştır. Alevi topluluklarında rastlanan ve Ehl-i Beyt sevgisinin bir yansıması olarak addedilen eşğin üzerine basılmaması ve eşğe oturulmaması geleneği günümüzde de sürdürülmektedir. Bu geleneğe kaynaklık eden bir diğer inanış da eşğin altında Hz. Ali, üstünde Hz. Fâtıma, iki yanında ise Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in durduğu yönündeki rivayettir. Kaynağını bu rivayet ve inançlardan alan Alevi toplulukların tümüne göre eşğe basan ya da eşgi çiğneyen kişi Ehl-i Beyt’i çiğnemiş sayılır. (Onarlı, 2000, s. 176; Tuğrul, 2006, s. 33). Âyin-i cem’de 12 hizmet sahibinden biri olan Kapıcı’nın bir görevi de “eşgi çiğnetmemek”tir. Ayrıca Alevi-Bektaşiler Hz. Muhammed’in **“Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır, şehri dileyen kapıya gelsin. Ben hikmetin şehriyim, Ali kapısıdır, hikmeti dileyen kapıya gelsin”** dediğine inanırlar. Bu nedenle Alevi-Bektaşî inancında kapı ve eşik kutsaldır ve tasavvufî anlamda da Hz. Ali’yi simgeler. Hz. Ali’yi simgelediği için de eşğe basılmaz, oturulmaz ve hatta kutsal mekânların (yatırlar-ocaklar, türbeler vb.) kapıları ve eşikleri öpülerek içeri girilir ve yine aynı saygı ifadesi olarak da geri geri çıkılarak, o makama asla sırt dönülmez. Bu şekilde yapılan niyâzlar aynı zamanda; türbeye varanın orada meftun bulunan er kişinin ocağına olan saygısını ve varan kişinin (ziyaretçinin) nefsinin küçük görerek (nefsine boyun eğdirerek / ululanmayı terk etmiş bir hâlde) o makama (er kişinin huzuruna) girebilmesini ifade etmektedir.

2.3.1. Ocak Sistemi ve Yapılanması

Ocak, Anadolu halk inançlarında büyük yer tutar. Bunun eski geleneklerle bağlantılı olduğuna dair birçok araştırmacı görüş belirtmiştir. Ocak kültü, ateş kültü ile birlikte değerlendirilir (Yaman, 2006, s. 54; Sarıkaya, 2012, s. 79-80). İnan'a göre ocak sözcüğü eski metinlerde ve daha sonraları "soy ve sülale" anlamında da kullanılmıştır. Boyların küçük birimlerini bildirmek için ocak, ağıl, arış (arıs) terimleri de kullanılmıştır. Radloff'a göre "ocak"ın anlamlarından biri "aile, soy, sülale"dir. Çağatayca'da "ocak=kabile" anlamına gelmektedir. *Kamus-î Türkî* yazarı Şemseddin Sami ise bu terimi "mecazen büyük aile" diye izah etmiştir. XV. yüzyılda tespit edilen *Ebamüslimnâme*'de geçen "ocak" kelimesinin "sülale" anlamına geldiği bellidir (Yaman, 2006, s. 55). Aile birliğinin ve dirliğinin alameti ocağın tütmesidir. Türk tasavvuf kültüründe de "hamların piştikleri yer"i ocak simgelemiştir (Sarıkaya, 2012, s. 80).

"Ocak", Alevilerde dinsel hizmetleri gören dedelerin aileleri ve bu aileler çevresinde oluşan organizasyonu ifade etmektedir. Alevilerde her dede ve talip ailesi bir ocağa dâhildir. Dedenin de talibin de soyu "Evlad-ı Resûl ve Muhammed Ali'ye" uzanan 'pir'i veya aynı anlamda kullanılmak üzere 'mürşid'i olmalıdır. Demek oluyor ki esas olarak ocak sistemi dışında bir Alevi düşünülemez. Herkesin dede olsun talip olsun bu sistem içerisinde belirlenmiş bir konumu söz konusudur (Yaman, 2012, s. 246). Burada ele alınan, incelenen ve "ocak" olarak nitelendirilen terimle anlatılmak istenen, Alevi dinsel hizmetlerini gören dedelerin aileleridir. Her dede ailesi bir ocağa bağlıdır. Onun temsil ettiği değerlere büyük kutsallık ve güç atfedilir. Ocaklarla ilgili birçok kerametın söz konusu olduğu olay (menkıbe) dilden dile aktarılır. Ocaklar yani dede ailelerine mensup olmak bazı özel ayrıcalıkları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki Dersim yöresinde aşiretler arası huzursuzluklar olduğu zamanlarda bile sadece ocakzâde olanların silahsız dolaşabildikleri ifade edilmiştir. Yine bazı ocaklara bağlı olan dede aileleri hastaların başvuru merkezleri konumundaydılar. Mesela Tunceli'nin Hozat ilçesinin Karaca köyündeki Sarı Saltıklı dedeler böyle ailelerdendirler. Ayrıca Clarke, araştırmaları sırasında ocakzâde dedelere ait mezarlara da yeşil renkli bezler konulduğunu ve bunun da karizmatik soyu sembolize ettiğini ifade etmektedir (Yaman, 2006, s. 55). Ölen din ulularının mezarları, türbeler ve ocaklar durumuna getirildi. Eski Asya yaşantısının gereği olarak kimi zaman birden çok oymak, bir din odağının

çevresinde toplandı. Böylece kırsal kesim Alevilerinin bugün bile andıkları ocakların ortaya çıktığını gözlemleyebiliyoruz (Birdoğan, 2013, s. 188). Birçok dede soylunun mezarı da zaman içerisinde büyük ziyaretgâhlara dönüşmektedir. Malatya Hekimhan Ballıkaya (Mezirme) köyündeki Vayloğ Dede; Muş Varto İçmeler (Rakkasan) köyündeki Seyit Nesîmi Dede yakın zamanda yaşamış dede soylulardır. Bu kişilerin soyları ve toplum üzerindeki nüfuzlarına binaen mezarları birer ziyarete dönüşmüş, türbe hâline getirilmiştir. Bu şekilde bu yerler sürekli ziyaret edilen, adak adanan, dilek dilenen mekânlar haline dönüşmüşlerdir. Bu örnekleri Anadolu'nun birçok yerinde görmek mümkündür (Yaman, 2006, s. 55). Malatya ili Yeşilyurt ilçesinin Kırlangıç köyündeki Hüseyin Doğan Dede'nin (1902-1983) türbesini yakın tarihteki bu dönüşüme bir örnek olarak gösterebiliriz. Doğan Dede'nin türbesi, bugün bile farklı illerden sayısız ziyaretçiyi ağırlamakta ve birçok adağa ev sahipliği yapmaktadır (Çelik ve Kırteke, 2017, s. 120).

Alevi toplumunda cemaatin dinî önderi dedelerdir. Mürebbilik⁵² dedelerin işidir. Bir Alevi'ye göre **"Mürşidin nefesi, Hak nefesidir"**. Dedeler belirli ocaklara ve pirlere bağlıdırlar. Düzenli olarak taliplerini gezerler (Fığlalı, 2006, s. 254). Dedeler, Alevi toplumundaki sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunan kişilerdir. İster mürşit, ister pir olsun her ikisi de ocakzâdedir. Her ikisi de erdir, erendir. Aralarındaki ilişkiyi ast-

⁵² **Mürebbi:** Çocuk terbiyecisi, eğitimci. Sözcük *Buyrukta* ve Aleviler arasında, "tarikata girecek kimseyi eğiten kişi" anlamında kullanılır (Bozkurt, 2013, s. 44). *Şeyh Safi Buyruklarında* mürebbiliğin şartları ve nişanları olduğu söylenerek öncelikle mürebbilik edip talip sürmek isteyen kişinin, halka-i sohbetle olan hak ehli kardeşleri tarafından zâhiren ve bâtinen bu işe ehil olup olmadığının tespit edilmesi gerektiği vurgulanır. Çünkü işe ehil olmayan birinin talip sürmesi tarikat içinde erkân değildir. Yol bilmeyenin kılavuzluğu boşa emek çekmekten başka bir işe yaramaz. Yol içinde mürebbinin üç şartı vardır. Mürebbiliğin birinci şartı, mürebbinin köprü olmasıdır; çünkü mürşit su, mürabbi köprü, halife de köprünün korkuluğu olunca talip o köprüden düşeceğim diye korkmaz. İkinci şartı, mürebbinin kalbi geniş olmalı, kimseye darılmamalı, ekşi surat göstermemeli, güler yüzlü, şirin sözlü, nefsi hâlim, kalbi selim olmalıdır. Üçüncü şartı, mürebbi hiçbir şeyden ikrah etmemeli, kimseye kötü nazarla bakmamalı, kimsenin hatırını ve gönlünü yıkmamalı, bütün yaratılmışlara bir gözle bakmalı, yapabildiği kadar herkesin gönlünü etmelidir. Mürebbiliğin şartlarından başka dört de nişanı vardır. Mürebbiliğin birinci nişanı, kişinin halinden agâh olması dünyada her ne varsa arayıp kendinde bulması ve ne sıkıntı varsa Hak katında hâsıl olmasıdır. İkinci nişanı, dili yalın (zebanı arı) olup kimseyi azarlamamak ve kimsenin ondan incinmemesi, ayrıca ağzından aykırı söz çıkmamasıdır. Mürebbiliğin üçüncü nişanı, mürebbi yurdunda olan kişinin settar-sıfat olup kimsenin ayıbına bakmaması, gözüyle gördüğünü eteğiyle saklaması, kimsenin ayıbını yüzüne vurmamasıdır. Dördüncü nişanı, mürebbi olan kişinin dünyaya meyl ve muhabbet etmemesi ve Hak yolunda varını-yoğunu sarf etmesi, can ve baştan geçip fena şerbetini içmiş olmasıdır. Bu nişanlar kimde bulunursa o ehl-i hâldir. Mürebbinin kapısı, sayılan üç şart ve dört nişandan oluşan yedi nesne üzerinedir, kim bu yol üzerine âmel edip bu terbiye üzerine yürürse mürebbilik onun hakkıdır (Kaplan, 2012, s. 201-202).

üst olarak görmemek gerekir. Aleviler bu görüşü en iyi **“Er’i er’den seçen kördür”** ifadesiyle anlatmaktadır. Aynı zamanda Ehl-i Beyt soyundan (seyit) olarak da tanımlanan dedeler; Post’a oturarak cemleri yönetir. Taliplerin görgü - sorgu işlemlerini yapar, küskünleri barıştırır, musâhip olacakların işlemlerini yol - erkân gereğince yerine getirirler (Dedekargınoğlu, 2012, s. 109). Dede, mürşidlik eder, irşâd eder. Terbiye edicidir; mürebbidir, üstattır, “pir”dir. “Mürşidin nefesi; Hak nefesidir.” “mürşidini hak bilmeyenin” imanı yok gibidir. Yola girecek olan talip, varlığını mürşide teslim eder; ondan “el alır.” Dedelik soy takip ettiği halde, babalık (köyde ve kentte) seçimle olur (Eröz, 2014, s. 120).

Bilinmelidir ki Alevi dinî-toplumsal sistemin omurgasını oluşturan kurum dedelik ve ocak sistemidir. Esasen toplumsal örgütlenmenin ve dinî hayatın üzerine oturduğu başlıca ilişki düzlemi, dedeler ile talipler arasındaki inanç ve otorite bağı tarafından şekillendirilir. Toplumun çoğunu oluşturan grup taliplerdir ki bunlar dini bilgi bakımından pasif alıcı konumundadırlar. Taliplerin kendi kendilerine Alevi yol-erkânını yaşayıp yürütmeleri ve belli başlı ibadetleri yapmaları mümkün değildir. Sistemin merkezinde yer alan ikinci grup, sayıca az olmakla beraber gerek toplumsal düzen gerekse dini hayat bakımından birincil öneme sahip olan dedelerdir. Bir kimsenin dede olması için gerek şart ocakzade olması, yani ocak denilen ve Hz. Ali ile Hz. Fatıma’ya çıkan büyük ailelerden birisinde doğmasıdır (Yıldırım, 2018, s. 228).

Demek ki Alevi-Bektaşî toplulukları cemaat yapılanması bakımından “dergâhlar ve ocaklara” bağlıdırlar. Toplumsal planda dergâh ve ocak disiplini esastır. Bu organizasyon kutsal temellere dayanmaktadır; çünkü bu ocakları oluşturmuş aileler keramet sahibi ululardan gelmektedir. Bu ulu kişiler aynı zamanda İslâm Peygamberi’nin ve Ehl-i Beyt’inin soyuna dayanmaktadır. “Hak-Muhammed-Ali Yolu” olarak adlandırılan ve kutsanan bu yol, Ehl-i Beyt’e dayanan dede aileleri yani “ocaklar” aracılığıyla yüzyıllardır süregelmektedir (Yaman, 2006, s. 56). Peygamber soyundan geldiklerine inanılan ve “seyit”, “ocakzâde, ocakoğlu” adı verilen “dede”ler dışında, bütün köy halkı hemen hemen aynı içtimai mevki ve itibara sahiptir. Mevki ve itibar, servet ve soydan ziyâde, yol’a - erkân’a bağlılıkla ölçülür. Kızılbaş cemiyetlerinde, köy cemaatlerinde, sosyal mesafesi büyük olan bir tabakalaşmaya rastlanmaz (Birdoğan, 2013, s. 119). Alevi ocakları, Dede Garkın, Hıdır Abdâl ve Sarı Saltık gibi Alevi geleneğinin “Evlâd-ı Resûl” (seyit) saydığı ve kutsal kabul ettiği din

ulularının adlarını taşımaktadır. Ocaklar zaman içerisinde bu kutsal dervişlerin soylarından gelenlerce kurumsal hâle getirilmiştir (Yaman, 1998a, s. 39). Gerek oymağın büyüklüğüne, gerek pirin gücüne göre ocaklar birbirleriyle ilişkilere girmişlerdir. Küçük ocaklar daha büyüklere bağlanarak tâbi ocakları, büyüklerde metbû ocakları oluşturmuşlardır. Bu ocakların oluşması 300 yıldan fazla sürmüştür (Birdoğan, 2013, s. 188). Ocak, Alevilikte dedenin mensup olduğu soyu ifade etmek için kullanılır. Dedelik kurumu yapısı gereği soy güden, soya tâbi (*sıhriyet*=kan bağı) olan bir kurumdur. Buna göre bir dede öldüğünde yerine oğlu geçmektedir. Bu olgu Alevi geleneğinde “ocak” şeklinde adlandırılır. Bu anlamda her dedenin bir ocağı bulunduğu, ocakların kutsal temellere dayandığına inanılır. Bu ocakları oluşturan ailelerin her biri soylarını Sarı Saltuk, Abdâl Musa, Karaca Ahmed, Otman Baba, Şücâuddin Baba, Seyit Ali Sultan gibi şahsiyetlere, onların soylarını da Hz. Peygamber’e ulaştırırlar. Ocaklar zaman içerisinde dedeler tarafından kurumsal hâle getirilmiş, soydan gelenlere “ocakzâde” denilmiş, dedelik görevinin ocakzâdeler tarafından yerine getirilmesi gelenek hâlini almıştır (Şahin, 2007, s. 316). Ocaklar konusunda araştırmacı Pertev Naili Boratav ise şu bilgileri vermektedir: “Hasan Dede Ocağı, Narlı Dede Ocağı deyimlerinde görüldüğü gibi, Anadolu’daki Alevi-Kızılbaş topluluklarının, bölge bölge bağlı bulundukları kutlu merkezler; aynı zamanda o yerlerde oturan tarikat ulularının soyu anlamına gelir. Genel olarak bu ocakların önderlik görevi babadan oğula geçer; nitekim ocak ulusunun soyundan olan kimselere ‘ocakzâde’ derler” (Boratav, 1984, s. 113).

Hem kaynaklar hem de sözlü geleneğe göre dede ocaklarına adlarını veren şahsiyetlerin bu konumlarını belirleyen dört önemli unsur vardır (Yaman, 1998a, s. 29-46; Yaman, 2006, s. 56-58; Fırlı, 2006, s. 249-252; Dedekarginoğlu, 2012, s. 107-109):

1. Soy: Ocak ulularının bazıları gerçekten soy yoluyla Hz. Ali’ye bağlanmaktadır. Şecerelelere her ne kadar ihtiyatla yaklaşmak gerekse de bunların tümünün düzmece olduğunu iddia etmek de doğru değildir. Demek ki bazı ocak uluları gerçekten Hz. Ali soyundan gelen ocakzâde bir soya mensupturlar. Hacı Bektaş-ı Veli de dâhil (geleneğin kabul ettiği) pek çok Alevi erenin soyu On İki İmam’lara dayanmaktadır. Dolayısıyla kendisini böyle bir erenin soyuna bağlamakla kutsal bir soya dâhil olunmaktadır.

2. Keramet: Yine sözlü geleneğe ve şecerelerde yazılanlara göre bazı ocak uluları da olağanüstü güçlere sahip olmaları ve keramet göstermeleri nedeniyle ocak kurucusu olmuşlardır ki bazı dedeler de onların soyundan gelmektedir. Ateşe hükmetme, zehir içme, duvarı yürütme gibi doğaüstü olaylar bu kerametlere örnek gösterilebilir. Gelenek bu kerametleri menkıbe ve şiirlerle günümüze kadar ulaştırmıştır.

3. Hizmet: Bazı ocak uluları da Hacı Bektaş Dergâhı'nda yaptıkları hizmet karşılığında Alevileri özellikle inanç ve ibadet konularında eğitmek üzere görevlendirilmişlerdir. Menkıbelere göre Hacı Bektaş-ı Veli; Sarı Saltık, Seyit Cemal, Güvenç Abdâl gibi bazı ocak ulularını Anadolu'ya Alevi taliplere dedelik yapmak üzere göndermiştir.

4. Sözlü Gelenek: Baba Mansur, Hıdır Abdâl, Garip Musa, Hubyâr Sultan, Ağuiçen gibi ocak ulularının kutsallıklarını işte bu unsurlardan biri, ikisi veya üçüyle birlikte açıklamaktadır. Bu bağlamda örneğin Baba Mansur'un cansız duvarı yürütmesi, Hubyâr Sultan'ın kızgın fırına girmesi, Hıdır Abdâl'ın mermer taşını İstanbul'dan Erzincan'a daha sonra dergâhını kuracağı yere (Kemaliye ilçesinin Ocak köyüne) atması, Ağuiçen'in zehir içmesi, Şeyh Delil Berhican'ın kuzuyu diriltmesi, Sarı Saltık'ın yedi tabutta baş göstermesi gibi nesilden nesile aktarılan çeşitli menkıbeler bulunmaktadır. Bu menkıbelerin benzerleri başka evliyalar için de kullanılmaktadır. Şöyle ki isimler değişmekte ama benzeri menkıbelere değişik yörelerde rastlanmaktadır.

Ocakların ne zaman ortaya çıkmış olabilecekleri konusunda ise Dedebabalar, Çelebiler, Ocakzâde Dedeler, Babalar ve Dikme Dedeler farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bu tezleri genel olarak şu şekilde özetlemek mümkündür (Yaman, 2006, s. 58-59; Yaman, 2012, s. 249; Dedekargınoğlu, 2012, s. 107; Er, 2014, s. 56-63; Ersal, 2016, s. 41-43):

I) Alevi ocakları, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli zamanında ortaya çıktı.

II) Alevi ocakları, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'den önce de vardı. Hz. Ali'nin soyundan gelen ailelerce oluşturuldu.

III) Alevi ocakları, Kızılbaş Türkmen boylarınca kurulmuş Safevi Devletinin kurucusu ve büyük ozan Şâh İsmail / Şâh Hatayi'den sonra ortaya çıktı.

IV) Anadolu'ya gelen kabilelerin dinsel ve siyasal lideri Türkmen babaları, ocakzâde dede ailelerini oluşturdular.

Dede Hüseyin Dedekargınoğlu ise *Dede Gargın Süreğinde Cem* adlı eserinde Hacı Bektaş Veli'nin *Velayetnâme*'sine atıfta bulunarak, Dede Gargınlılar ve Şeyh (Şâh) İbrahim Veli evlatları arasında yaşanan “geyik derisi-tac olayı”na binaen dede ocaklarının Safevîler döneminden yaklaşık üçyüz yıl kadar önce de var olduklarını açıklamaktadır (Dedekargınoğlu, 2012, s. 107).

Araştırmacı Ali Yaman'ın tespitleri doğrultusunda Kızılbaş Alevi ocaklarını işlevlerine göre şu şekilde sınıflandırabiliriz (Yaman, 2006, s. 58-59):

- A.** Mürşit Ocakları
- B.** Pir Ocakları
- C.** Rehber Ocakları
- D.** Düşkün Ocakları.

Ocakları örgütlenmeleri bakımından;

- A.** Bağımsız ocaklar
- B.** Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı ocaklar.

Uygulamadan kaynaklanan farklılıklara göre ise;

- A.** Erkânlı ocaklar
- B.** Pençeli ocaklar

Bazı araştırmacılara göre, Şâh İsmail'in Yavuz Sultan Selim Hân karşısında yenilgiye uğraması ve bunun sonucunda Safevîlerin Anadolu'daki nüfuzunun zayıflaması Hacı Bektaş Dergâhının Alevi ocakları karşısındaki durumunu güçlendirmiştir. Çelebilerin Anadolu'daki ocakzâde Aleviler üzerindeki nüfuzu artırmaları Çelebi Ahmed Cemaleddin Efendi (1862-1921) zamanında gerçekleşmiş, ocaklara bağlı Aleviler üzerinde Hacı Bektaş Dergâhı Çelebilerinin nüfuzlarını arttırmak isteyen A. Cemaleddin Efendi: “Anadolu'nun en uzak yerlerine kadar adamlar göndererek Hacı Bektaş Ocağının ser-çeşme olduğunu, o ocağa görülmeden talip gören dedelerin yolsuz bulunduklarını, erkân, târik, evliya, Zülfikâr ve serdetse gibi adlarla anılan sopanın (tarikin) Yezitlik alameti bulunduğunu” propagandasını yaptırmıştı ve I. Dünya Savaşı için asker toplamak amacıyla Tunceli'ye kadar giden Cemaleddin Efendi kimi ocakları ve Alevi topluluklarını Çelebilere bağlamayı başarmıştır.⁵³ Gölpınarlı'ya

⁵³ Konuyla ilgili derli-toplu tartışmalar için bkz. Rıza Yıldırım (2012b): “Kışım Marı: Dersim Yöresi Kızılbaş Ocaklarını Hacı Bektaş Evlâdına Bağlama Girişimi ve Sonuçları”. Tunceli: *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*. S.1, ss.1-23.

göre Çelebilere bağlananlara “dönük”, ocaklara bağlı kalmayı sürdürenlere “purut” denilmektedir (Yaman, 2006, s. 59-60).

Ayrıca Çelebilere bağlı ocakların dedeleri ve Çelebilerin Alevi köylerine gönderdikleri vekilleri, cem törenlerinde tarik (erkân) yerine ellerini kullandıklarından pençeli olarak da adlandırılmaktadırlar. Bu pençe-tarik ikiliği o günlerin bir kalıntısı olarak bugün bile sürmektedir ve dedeler arasında tartışma konusudur. Asitâne-i sâniye olarak da bilinen Şâhkulu Sultan Dergâhı’nın postnişini Mehmet Ali Hilmi Dedebaba’nın *Divân*’ında bulunan şu dörtlük, tarik (erkân) kullanan ocakzâde dedelerinden farklı olarak Hacı Bektaş Dergâhı Çelebileri ve onlara bağlı olanlara bağlı ocakların ve Dedebabaların görüşlerini çok iyi yansıtmaktadır:

*Sofu niçin taptın kuru değneğe,
Tapacak pençe-i Âl-i Âbâdır,
Değneğe hebadır ekmek vermeğe,
Ehl-i Beyt pençesi derde devadır.*

(Yaman, 2006, s. 60; Eröz, 2014, s. 84-85).

Bir anlatıma göre Hz. Muhammed Akabe’de bir ağacın altında Müslümanlardan “sadakat ve bağlılık yemini” biatı alır ve “İkrâr Cemi” yapar. Hz. Muhammed’in ölümünden sonra Müslümanlar burayı kutsal kabul ederek ziyaret ederler. Halife Ömer de bu ağacı kestirir. Dallarını toplayan Müslümanlar bu sopaları, çubukları kutsayarak “asa” olarak kullanırlar ve “sadakat andında” bunları kullanarak “yola gelme / girme” anlamında “**tarik**” derler (Onarlı, 2000, s. 166). Tarık (çubuğu), Erkân (çubuğu), Matrak, Deste-çüp, Ser-Deste, Evliya, Rıza, Âsa, Sopa, Değnek, Dahanek, Mâr, Zülfikâr. Bunların hepsinin dinsel ritüellerde kullanılan anlamıyla- hemen hemen aynı anlama geldiğini kaynaklardan tespit ediyoruz.- bir tanı yapmak icap ederse tarik kullanımı; Kızılbaşlık’ta musâhiplik görevinin yerine getirildiği dinsel ritüel sırasında musâhip (yol kardeşi) olacak olanların yeminlerini (söz=*kavl*) unutmamaları için ağaç dalından yapılma (bir bakıma Hz. Ali’nin kılıcı Zülfikâr’ı temsil eden) genelde yeşil bir beze sarılı olarak duran bir değneğin, miraçlama ritüelinden sonra musâhip kavline gireceklerin sırtına Dede tarafından değiştirilmesi yani bir çeşit takdis edilmesi olayıdır. Bunun haricinde bir de “tarik çalma” olgusu vardır ki bu olgu, yola uygun hareket etmeyenleri yola uymaya yönlendirmek için ya da suç işlemediği halde yola uymaya

devam etmelerini sağlamak için Dedenin, taliplerini cem törenlerin de bu târik denen sopa ile kutsamasıdır. Ancak ikrâr vermemiş gençler ve çocuklara tarik çalınmaz (Özgül, 2001, s. 34). Tarikat erkânlarında görgüden geçen Alevi / Kızılbaşlar genelde “tarik” altında ikrâr verirler. Bektaşilikte ise aynı ikrâr “**Pençe Çalma**” (Pençe-i Âli Âba) ile gerçekleştirilmektedir.⁵⁴

Değişik yörelerde bulunan ocakların dinsel törenlerindeki uygulamalarında ve izledikleri esaslarında da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Alevi Tahtacıların bulundukları İzmir Narlıdere ve Aydın Reşadiye’de Emirbeyliler ve Yanyatırlılar olmak üzere iki dede ocağı vardır. Bu dede ocaklarının üstünde veya altında başka ocaklar yoktur. Ocaklar şeklindeki bu örgütlenme Anadolu’nun birbirinden çok uzak bölgelerinde yaşayan Aleviler arasında iletişimi de sağlayan yegâne araçtır ve bu işlevini ocakzâde dedeler aracılığıyla yerine getirmiştir. Alevi ocaklarının değişik bölgelerde yaşayan topluluklar üzerinde farklı nüfuz alanları bulunmaktadır. Ocakzâde dedeler kendilerine bağlı bölgeler ve köyler dışındaki yerlerde faaliyette bulunmazlar. Taliplerde de böyledir, yani babası hangi ocağın talibiyse ya da hangi ocaktan ise o da mutlaka o ocağın talibi olur. Her ocak belli nüfuz alanlarına sahiptir. Ancak çeşitli nedenlerle bağlı bulundukları ocak ve dedeleri bulunmayan Alevilerin başka ocakzâde dedelere bağlandıklarına da rastlanmaktadır. Ocakları oluşturan dede aileleri ve onların talipleri aynı köy içerisinde bulunabilecekleri gibi uzak yerlerde de bulunabilmektedir. Dedeler bu bakımdan hizmetlerini taliplerine gitmek suretiyle yerine getirirler ve bundan dolayı Grothe gibi araştırmacılar tarafından “gezici” (*peripatetic*) olarak nitelendirilmişlerdir. Bugün bu işlev değişmiş olup, daha çok cemevleri merkezli bir karma dede-talip ilişkisi giderek kurumlaşmaktadır (Yaman, 1998a, s. 42; Yaman, 2006, s. 60-61).

Ocakzâdelerin toplum içerisindeki görev, sorumluluk ve işlevlerini araştırmacı Ali Yaman şu şekilde sıralamaktadır:

1. Sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etmek ve davranışlarıyla, yaşantısıyla örnek olmak,
2. Toplumu irşat (aydınlatma) ve bilgilendirmek,
3. Toplumda birliği ve dayanışmayı sağlamak,
4. Sosyal ve dinsel törenleri (cem, cenaze, evlenme törenleri vb.) yönetmek,

⁵⁴ 17 Kasım 2013 tarihinde Sivas’ın Divriği ilçesi Höbek köyünden Ağuiçen Ocağı evlatlarından Sayın Derviş Aslandoğan Dede ile gerçekleştirdiğimiz sözlü mülakattan elde edilen bilgi / Fotoğraf 30.

5. Adaleti sağlamak, suçluları düşkün etmek,
6. İnancı ve gelenekleri yaşatmak ve aktarmak,
7. Kutsal güçleri nedeniyle maddi-manevi sorunu olanların, hastaların başvuru yeri olmak (Yaman, 2006, s. 69-78).

Alevi ocakları arasında bir alt-üst ilişkisi bulunmaktadır. Bu durum tarih boyunca tartışılmasına rağmen henüz bir netlik kazanmamış, her ocak Evlâd-ı Resûl olmasına rağmen aynı yetkilerle donatılmamıştır. “En yetkili ocak İmam Zeynel Âbidin’e bağlı olanlardır” görüşü yer yer itiraz gören bir görüş hâline gelmiştir. Bu ocaklar kendilerini mürşit ocağı olarak görmektedir. Mürşit ocaklarının dedeleri, kendilerini daha üstün görmekte ve diğer ocakları talipleri saymaktadırlar. Bu ocaklar, soylarını İmam Musa-ı Kâzım’dan başlayarak Ebu’l-Vefâ’ya kadar dayandırmaktadırlar. Bunlara Malatya’nın Mineyik (Kuyudere) köyündeki Zeynel Âbidinliler Ocağı, Elazığ’ın Sün köyü ve Tunceli’nin Hozat ilçesinin Bargini (-yeni ismi- Karabakır) köyündeki Ağuiçenliler örnek verilebilir (Birdoğan, 1995, s. 145-146). Ocaklar hiyerarşisiyle ilgili ikinci tartışma da bağımsız Alevi-Kızılbaş ocakların, Cemalettin Efendi’nin bu ocakları Hacı Bektaş Ocağına bağlamak için gösterdiği gayret neticesinde çıkmıştır (Yaman, 1998a, s. 41). Alevilikteki ocak sistemine göre, hangi ocağın kimlere pirlik edeceği; ayrıca bir talip aşiretinin pirlerinin kimler olduğu belirlenmiştir. Taksime riayet etmek erkândır. Bir talibin kendi atasının pirini bırakıp başkasını tutması caiz görülmemiştir (*Buyruk*, 2011, s. 32). Ocaklar arasında büyüklüğe göre görev dağılımları da var. Kimi ocaklar “düşkün ocakları” diye görevlendirmiş. Herhangi bir suçlunun cezasının kaldırılması veya daha ağır cezayı gerektiren suçlarda karar verilmesi, kimi zamanlarda olayın geçtiği yerlerdeki dedeleri aşabiliyor. Bu durumlarda bölge dedesi, “Ben senin suçunu yüklenemem. Sen en iyisi Hıdır Abdâl’da ki (Erzincan’ın Kemaliye ilçesinin Ocak köyündeki) dedemize git” diye işi bu yetkili ocaklara gönderebiliyor (Birdoğan, 2013, s. 196).

Alevi toplumu, dede/ocak-zâde ve talip aşiretleri olmak üzere ikiye ayrılır. Dede soylu aşiretler, kendilerini “Evlâd-ı Resûl” olarak niteleyip ve diğer aşiretlerden üstün olduklarını kabul ederler. Tunceli yöresinde dede soylu aşiretler şunlardır: Ağuiçenler, Ali Abbashılar, Baba Mansurlular, Derviş Abdâllılar, Derviş Beyazlılar, Derviş Cemalliler, Kızıldelililer, Kureyşanlılar, Pilvenkliler, Pir Sultanlılar, Seyit Kemalliler, Seyit Sabunlular, Sultan Munzurlular, Sarı Saltıklılar, Şih (Şeyh) Hasanlılar ve Üryan

Hızırhlıdır (Öztürk, 1972, s. 46). Alevi içtihadına göre, en zirvedeki mürşit, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'dir. Daha sonraki mertebede ise mürşit Hz. Hûnkâr Hacı Bektaş-ı Veli gelir. Pir, Hz. Hüseyin'dir, rehber ise Cebrail'dir (Tuğrul, 2006, s. 26). Bektaşî ocaklarında da dedelik kurumu üçlü bir hiyerarşiye dayanmaktadır. 1. Mürşit, 2. Pir, 3. Rehber. Kimi yörelerde bu hiyerarşi pir ve mürşidin yer değiştirmesi şeklinde de uygulanmaktadır. Mürşit, “doğru yolu gösteren”, “irşâd eden” anlamlarına gelmektedir.

*Mürşidim Muhammed, bildim yolumu,
Rehberim Ali'dir verdim elimi,
Tığbet ile bağladılar belimi,
Evliya erkânın gördüm bu gece.*

(Pir Sultan Abdal; Bal, 2014, s. 280).

Sistemin geleneksel yapısını kazandığı 16. Yüzyıla baktığımızda bütün örgütlenmenin başında şüphesiz Erdebil Dergâhı ve onu temsilen mürşid-i kâmil sıfatıyla Safevi Şâhı bulunmaktaydı. Belirli bir talip topluluğunun başında bulunan ocak, geniş aileleri dinî, hukukî, politik olarak Safevi başkentinde bulunan halifet'ül-hulafaya bağlanmış durumdaydı. Bu haliyle, Kızılbaş Alevi örgütlenmesi tam anlamıyla piramidal bir hiyerarşiye sahipti. Ancak 17. Yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Alevileri ile Safevi merkezi arasındaki ilişki zayıflamaya başlamış, nihayet 1736 yılında Safevi Devletinin yıkılması ile tamamen son bulmuştur. Aynı dönemde Osmanlı yönetiminin zımmi desteği ile Kızılbaş-Alevi ocaklarının başka bir üst manevi otorite etrafında yeniden yapılandırılmaya çalışıldığı görülür. İmparatorluk coğrafyasına yayılmış geniş bir tekkeler ağını kontrol eden Hacı Bektaş Dergâhı, bu defa Kızılbaş-Alevi ocakları ile de yakınlaşmaya başlamıştır. Sürecin sonunda özellikle Orta ve Batı Anadolu'da yer alan Kızılbaş-Alevi ocaklarının bir kısmı Hacı Bektaş Dergâhını ve bu dergâhı temsilen Hacı Bektaş Veli soyundan geldiklerini iddia eden Çelebi ailesini en üst manevi otorite olarak kabul etmişlerdir. Öte yandan Doğu Anadolu menşeli ocakların çoğu Çelebi ailesinin bu iddasını redetmiş, onlara karşı Hacı Bektaş Veli'den gelen derin bir saygı hissi beslemekle beraber dinî hiyerarşilerinde en üst makam olarak kabul etmemişlerdir (Yıldırım, 2018, s. 233).

2.3.2. Tespit Edilebilen Alevi / Kızılbaş Ocaklarının İsim Listesi

Alevi ocaklarının, asıl itibariyle on iki tane oldukları, diğerlerinin ise sonradan ortaya çıktığı rivayet edilmektedir. Bu artış, zaman ilerledikçe coğrafyanın genişleyip gerek ocak nüfusunun gerekse taliplerin artmasıyla beraber yeni ocakların kurulmasıyla olmuştur (Birdoğan, 1995, s. 144; Yaman, 1998a, s. 40-41).

Antalya Akev Üniversitesi İnsani Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hüseyin Bal ise Cem Vakfı arşivinde bulunan Alevi ocakların listesini ise şöyle sıralamaktadır:

1. Ağuıçen Ocağı
2. Ağılarca İbrahim Ocağı
3. Ali Abbas Ocağı
4. Ali Seydilli Sultan Ocağı
5. Aslan Baba Ocağı
6. Baba Mansûr Ocağı
7. Bedrettin Ocağı
8. Beyazıt Bestami Ocağı
9. Bostancı Hasan Halife Ocağı
10. Bostankolu Ocağı
11. Bulgurcu Dede Ocağı
12. Büklü Dede Ocağı
13. Büyük Kalender Ocağı
14. Celal Abbas Ocağı
15. Cemal Abdal
16. Cibali Sultan Ocağı
17. Çalap Verdi Ocağı
18. Çelebioğulları Ocağı
19. Çepnioğlu Ocağı
20. Dede Gargın Ocağı
21. Demir Baba Ocağı
22. Derviş Beyaz (Derviş Gevher) Ocağı
23. Derviş Cemal Ocağı
24. Derviş Çimli

25. Döreçamı Ocağı
26. Emir Şıh Yakub Ocağı
27. Emiroğulları Ocağı
28. Eraslan Ocağı
29. Erdebil Ocağı
30. Garip Mansur
31. Garip Musa Ocağı
32. Gözü Kızıl Ocağı
33. Güvenç Abdal Ocağı
34. Hacı Bektaş-ı Veli Ocağı
35. Hacı Murad-ı Veli Ocağı
36. Hacı Turabi Ocağı
37. Hacım Sultan Ocağı
38. Hak Halili Hüseyin Kolu Ocağı
39. Hamza Baba Ocağı
40. Hasan Dede Ocağı
41. Hıdır Abdal Ocağı
42. Himmetçi Ali Baba (Yağmur) Ocağı
43. Hubyar Sultan Ocağı
44. Hüseyin Abdal Ocağı
45. Hüseyin Gazi Ocağı
46. İbrahim Sani Ocağı
47. İmam Bakır Ocağı
48. İmam Cafer Ocağı
49. İmam Rıza Ocağı
50. Kahveci/Şeyh Şahat Ocağı
51. Kalender Çelebi Ocağı
52. Kalender Veli Ocağı
53. Kara Yağmurlu Ocağı
54. Karadonlu Can Baba Ocağı
55. Keçeci Baba Ocağı
56. Kızıldeli (Seyit Ali) Sultan Ocağı

57. Koca Leşker Ocağı
58. Koca Seyit Ocağı
59. Koçu Baba Ocağı
60. Köse Süleyman Ocağı
61. Kul Himmet
62. Kureyşan (Seyyid Mahmut Hayrani) Ocağı
63. Kurtoğlu Ocağı
64. Kuzu Kıran Ocağı
65. Mazlum Abdal Ocağı
66. Mir Seyit Ocağı
67. Musa-i Kâzım Ocağı
68. Mürsel Bali Ocağı
69. Nur Baki Ocağı
70. Nur Cemal Ocağı
71. Nurdede Ocağı
72. Otman Baba Ocağı
73. Öksüz Ali Baba Ocağı
74. Pir Hamza Ocağı
75. Pir Sultan Abdal Ocağı
76. Resul Bali Ocağı
77. Sarı İsmail Ocağı
78. Sarı Mecnun Ocağı
79. Sarı Saltuk Ocağı
80. Sarıbal Ocağı
81. Seyit Abdullah-i Horasani Ocağı
82. Seyit Ahmet Kebir Ocağı
83. Seyit Battalgazi Ocağı
84. Seyit Cemal Ocağı
85. Seyit Kerim Ocağı
86. Seyit Nebioğlu Ocağı
87. Seyit Nizamoğlu Ocağı
88. Seyit Sabur Ocağı

89. Seyit Selahattin Ocağı
90. Seyit Seyfi Ocağı
91. Seyit Ahmed El-Mir Ocağı
92. Sinemilli Ocağı
93. Sultan Munzur Ocağı
94. Sultan Samut Ocağı
95. Sultan Söylemez Ocağı
96. Sultan Yalıncak Ocağı
97. Sücaattin Veli Ocağı
98. Şah Ahmet Dede Ocağı
99. Şah Ahmet Yesevi Ocağı
100. Şah İbrahim Veli Ocağı
101. Şeyh Hasan Ocağı
102. Şeyh Hasan Onar Ocağı
103. Şeyh Süleyman Ocağı
104. Şeyh Şazeli Ocağı
105. Şeyh Turhani Ocağı
106. Şih Çoban Ocağı
107. Şih Deli Behrican Ocağı
108. Şih Hasan Ocağı
109. Şih Memedi Ocağı
110. Teslim Abdal Ocağı
111. Üyan Hızır Ocağı
112. Veli Baba Ocağı
113. Veysel Karani Ocağı
114. Yağmuroğlu Ocağı
115. Yanyatır Ocağı
116. İmam Zeynel Abidin Ocağı (Bal, 2004, s. 89-90).

Yüzyıllardır kendi inançlarının kutsalları olarak gördükleri “ocak”larının peşi sıra giden Alevi topluluklar, değişen sosyal şartlar ne olursa olsun, “kutsallarını” günümüze kadar taşıyabilmiş ve ocak disiplini içerisinde ibadetlerini

gerçekleştirmişlerdir. Dini organizasyonlarını “ocaklar” aracılığıyla gerçekleştiren Alevi toplumunun kutsal kabul ettikleri bu ocaklar, bugün sayı olarak artmış ve geniş bir araştırma sahasına dağılmışlardır (Çelik ve Kırtke, 2017, s. 129). Akademik anlamdaki çalışmaların bu alanda yoğunlaşmaya başlaması alana dair önemli bir gelişme olarak görülebilir. Ancak geleneksel Aleviliğin taşıyıcısı olan ve ellerinde birçok eski metin (şecere, beraat, cönk vb.) bulunan kaynak kişilerin bu çalışmalarla kayıt altına alınmaması ya da bu hususta geç kalınması Aleviliğin geleneksel hafızası ile günümüz Aleviliğinin zaten zayıf duran manevi bağlarının kopuşunu hızlandıracaktır.

2.4. ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK İNANCINDAKİ MANEVİ MAKAMLAR

Aleviliğin inanç sistemindeki “Allah-Muhammed-Ali” unsurunda Allah, her şeye Kadîr olan ilah; Muhammed, O’nun Resulü ve vahiy yolu ile gelen Kur’ân’ın tebliğcisi, İslâm’ın denetçisi; Ali de bu yolun uygulayıcı ve koruyucusudur. Bu konuda Araştırmacı Piri Er: “Birçok Alevi ‘Allah - Muhammed - Ya Ali’ diye çağırdığında Allah’la yaratanı, Muhammed’le Peygamberi, Ya Ali derken de On İki İmam’ların başı ve birinci halife olması gereken kişiyi ifade ettiklerini söylerken, konunun derinliklerine inildiğinde ifade amacının farklılaştığını, Allah’ın (Hz.) Muhammed ve (Hz.) Ali’yi kendi nurundan yarattığı, dolayısıyla üçünün bir nur olduğu düşüncesinin ağırlık kazandığı görülür” demektedir (Er, 1998, s. 2).

Alevi-Bektaşî topluluklarında “yol”, “sürek”, “görgü” ve bunların gösterdiği hiyerarşi şifahî (sözlü) bir kültüre dayanır. Alevi toplumunun manevi örgütlenmesi ve toplumsal hiyerarşisinde dört manevi eşik (hizmet kapısı) bulunmaktadır:

1. Mürşitlik
2. Pirlik (Dedelik)
3. Rehberlik
4. Taliplik

Alevi içtihadına göre, en zirvedeki mürşit, Hz. Peygamber ve Hz. Ali’dir. Daha sonraki mertebede ise mürşit Hz. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli gelir. Pir, Hz. Hüseyin’dir, rehber ise Cebail’dir (Tuğrul, 2006, s. 26). Hakeza Bektaşî ocaklarında da dedelik kurumu üçlü bir hiyerarşiye dayanmaktadır. 1. Mürşit, 2. Pir, 3. Rehber. Bektaşiliğin önplana çıktığı kimi yörelerde bu hiyerarşi pir ve mürşidin yer değiştirmesi şeklinde de uygulanmaktadır.

Ocakzâdelerin sınıflandırılmasına dair şöyle genel bir değerlendirme yapmak mümkündür: Alevi-Bektaşî geleneğine mensup ve ocak organizasyonu içerisinde değerlendirilebilecek, Babagan kolu Bektaşîliği dışındaki dinsel önderleri dört ayrı kategoride değerlendirebiliriz: **1.** Bağımsız ocakzâde dedeler, **2.** Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı dedeler/babalar/vekiller, **3.** Ocakzâde dedelerce görevlendirilen dikme dedeler/babalar/sofular, **4.** Diğer dedeler/babalar (Dedebaba geleneği dışında bulunan dinsel önderler (Yaman, 2012, s. 250-251).

2.4.1. Mürşitlik

Alevi toplumu ve hiyerarşisinin temeli olan dedelik kurumundaki en üst makam mürşitlikdir. Mürşit, “doğru yolu gösteren, irşat eden, kılavuz, uyarıcı, dervişleri yöneten ve yönlendiren, sözü yasa niteliği taşıyan üstün aşamalı tarikat ulusu” anlamlarına gelmektedir. Bu manevi makamda en büyük mürşit (mürşîd-i azam) ise Hz. Muhammed’dir (Korkmaz, 1994, s. 259). Mürşit, hem taliplerin, hem de rehber ve pirin üst makamıdır. Kendi sorumluluğunda olan piri, rehberi ve talipleri dinsel eğitim ve öğretim, yargılama ve karar verme yönünden denetler. Bu nedenle mürşidin dinsel, toplumsal ve ahlâksal yönden geniş bilgiye sahip olması gerekir (Yardımcı, 2002, s. 220).

*Benim Şâh’ım al kırmızı bürünür,
Dost yüzün görmeyen dostu ne bilir,
Mürşit cemâlinden Ali’ m görünür,
Niçin gitmez Yıldız Dağın dumanı.*

(Pir Sultan Abdal; Gölpınarlı ve Boratav, 2010, s. 20).

Alevi-Bektaşî erkânın da önemli bir husus da Pir-Mürşit ve Rehberlerin Hz. Peygamber’in soyuna dayanmalarıdır. Yani **Seyyid-i Sadât / Evlâd-ı Resul** olmalarıdır. Manevi makamı ne olursa olsun “yol içinde” herkesin bir sorumluluğu vardır. Yol ise inanca hizmetle ve makamını (kendini) bilmekle anlam kazanmaktadır. **Erkânnâme**’de geçen Hz. Ali’nin Efendimizin şu sözleri ise sadece soydan gelmenin tek başına bir önem taşımadığını ve yola hizmet edilmesi gerektiğinin hakikatini ifade etmektedir: **“Benim oğlum ya da kardeşlerimin sayısı ister kırk isterse bin olsun, önemli olan**

yol içinde olmalarıdır. Yolumdan gelmeyen benim oğlum da olamaz kardeşim de, bunu böyle bilin” (*Erkânnâme*, 2007, s. 77). Hazreti Ali’ye atfedilen bu söz zaman içerisinde deyimleştirilerek, genel bir kural hâlini almış ve: **“Önemli olan bel evladı olmak değil, yol evladı olmaktır”** şeklinde ifade edilmiştir. Araştırmacı Dursun Gümüsoğlu ise mürşitliğin önemini şöyle açıklamaktadır:

“Hz. Muhammed bir hadisinde **‘Her şey bir şeydir, cahil hiçbir şeydir’** diyerek bilginin önemini ifade eder. İnsanı hayvandan ayıran en önemli özellik ise; şuurlu varlık olmasıdır. İnsanın mükemmelliğe ulaşması tefekkürü, ilmini derinleştirilmesi bunu ahlâkına indirgemesi ile mümkündür.⁵⁵ Bektaşilik kâmil insan yetiştirmeye çalışır, kâmil insan olmak ise, ancak bir mürşit nezaretinde olur. Manevi mertebelerin aşılması bu konunun yetkin kişinin rehberliğinde mümkündür. Ruhen yücelmek isteyen ancak bu tecrübeyi daha önce yaşayan bir üstad eğitiminden geçmek suretiyle başarabilir. Kur’ân-ı Kerim’de *‘Ey iman edenler! Allah karşısında takvaya sarılın ve ona varmak için vesileler arayın, vesileyi kullanın.’*⁵⁶ Kendi yüzünü görmek için bile bir aynaya muhtaç olan insan, iç yüzünü görmek için gönlü Hak’la cilalanmış bir rehbera nasıl muhtaç olmaz? Bir hadiste ise, **‘Mü’min, mü’minin aynasıdır’** denilmektedir. Mürşit sadece vesiledir. Vesilenin tahakkuku ise, ancak Allah’ın inâyeti ile mümkündür, çünkü bütün varlığın ilk çıkış yeri Allah’ın zâtından başka bir yer değildir. Niyâz bir başka deyişle önünde eğilmek mürşit de tecelli eden Hak’adır, yoksa bir fâni olan kalıba değildir. Kur’ân’ı Kerim’i elimize aldığımız zaman öpüp anlımıza koyarız. Bu niyâz oradaki kâğıda değil o kâğıdın içinde yazılı olan Allah kelâmıdır. O kâğıtlar topluluğunda tarih, coğrafya veya herhangi bir ansiklopedik bilgilerle dolu olan bir kitap olsa ona asla niyâz etmeyiz” (Gümüsoğlu, 2005, s. 114; Gümüsoğlu ve Tokçiftci, 2012, s. 31-32).

Mürşitler kendilerine başvuran müritleri, durumlarına göre, “seyahat, halvet ve sohbet” yollarından biriyle irşat ederler. Hak’a vuslat ve Hak’ın rızasına ermek, ilim ve kitap mütalaasıyla değil, bir mürşîd-i kâmile el ve gönül vermekle olur. “Mürşit-mürit

⁵⁵ Cumua Suresinin 5. ayeti. Tamamı: *Sırtlarına Tevrat yükletip de sonra onu taşımayanların durumu, kutsal kitap parçaları taşıyan eşeğin durumuna benzer. Allah’ın ayetlerini yalanlayan topluluğun vücut verdiği örnek ne kötüdür! Allah, zulme sapmış bir topluluğu doğruya ve güzele ulaştırmaz* (Öztürk, 2013a, s. 512).

⁵⁶ Mâide Suresinin 35. ayeti. Tamamı: *Ey iman edenler! Allah’tan sakının; O’na varmaya vesile arayın! O’nun yolunda gayret gösterin ki, kurtuluşa erebilesiniz* (Öztürk, 2013a, s. 110).

münasebeti, baba evlad sıcaklığındadır. Peygamberler, ümmetlerine baba mesabesinde olduğu gibi; Peygamberlerin varisleri konumunda ki mürşitler de müritlerine karşı baba durumundadır.” Bu yüzden bazı tarikatlarda şeyhler/mürşitler, “baba” ve “dede” şeklinde isimlendirilirler (Yılmaz, 2016, s. 184-185).

Tasavvufi eğitim tüm Alevi/Sünni tarikatlarda benzer özellikler gösterir. Dört Kapı-Kırk Makam anlayışında Tarikat Kapısının ilk makamı pirden el alıp, tevbe etmektir. İkinci makam mürit (derviş) olmaktır. Bu nedenle Yol’a mürşit ile girilir. Hem Bektaşî guruplarında hem de kırsal alanlarda ki Alevi ocaklarında mürşide bağlanmak esastır. Dedebaba Noyan’a göre, Bektaşilerde mürşit Baba’dır. Bunlardan bazıları Halifebaba’dır. Hepsinin ruhani başkanı Dedebaba’dır. Alevilerde mürşit Dede’dir. Mürşit uyarıcıdır. Uyarıcı bir topluluğa gönlünün âşk ve heyecanını duyurarak onları olgunluğa yönelten ve yücelten kimsedir. Uyarıcının başarısı zorlama ile değil, telkin edebildiği ve istekli de bulabildiği âşk miktarıncadır. Karşılık istemeden verir (Bal, 2004, s. 33-34):

*Niceler gitti mürşit arayı,
Arayanlar buldu derde devayı,
Bin kez okur isen aktan karayı,
Bir kâmil mürşide varmazsan olmaz.*
(Yunus Emre)

*İhlas ile gelen yolundan dönmez,
Dost ile dost olan ikilik bilmez,
Mürşidini görmeyen Hak’ı göremez,
Gözü bakar amma kördün sayılır.*
(Şâh Hatayi)

*Ârif isen dinle ey kalbi selim,
Canını mürşide edegör teslim,
Gürhu-u Nâci’ye olunca teslim,
Cemâl-i Hazret-i gördüm de geldim.*
(Bosavi)

Şeyh Baba Mehmed Süreyya (Müncî Baba / ö.1942) *Tarîkat-ı Aliyye-i Bektaşîyye* [eseri yayıma hazırlayan Doç. Dr. Ahmet Gürtaş’dır] adlı eserinin sadeleştirilen güncel baskısında “mürşitlik ve bir mürşide bağlanmayla” ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: “İnsan kendi kendine hiç bir şey yapamaz; kesinlikle bir

mürşide ihtiyaç vardır. Terbiye edip yetiştiren olmasaydı Rab'ımı bilemezdim. Ustasız sanat öğrenilmez; terbiye eden olmadan benlik aklanmış olmaz. Sıradan ve bilinmeyen bir sokağa bile sormadan gidemeyen insan, Allah'a giden büyük yolu, kılavuzsuz bulabilir mi? Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Mübîninde: *Rabbınıza dönün!* buyuruyor; yani 'Rab'inize biat edin' diyor. Ve hem de: *'O'na yaklaştırmaya yol arayın'* buyuruyor. Yani sizi Hak'a götürücü arayınız. İnsanı Hak'a götürücü, mürşittir. O halde kâmil bir mürşidin irfan ve feyiz eteğine sarılıp onun eğitim elinde yetiştirilmiş olarak nefs-i emmâreden kalbini arıtıp temizleyebilersen insan olursun; işte o zaman benliğini bilebilirsin" (Süreyya, 2015, s. 8-9).

Bektaşiler; mürşidin ruhsal erginlik yanında beden kusursuzluğuna sahip bulunmasını da şart koşarlar. Özellikle anadan doğma kusurlar mürit olarak da makbul görülmez. Sonradan meydana gelmiş beden kusurları mürşit olmayı engellese de muhip ve derviş olmaya engel olmaz. Bektaşiliğin doğuştan özürllere bu bakışında, reenkarnasyon anlayışının ahlâka yansıyışını görmekteyiz. Bektaşilikte çerçevesi ve şekli ne olursa olsun bir reenkarnasyon anlayışı vardır. Bu anlayış, hiç günahsız bir insanın doğuştan özürllü ve kusurlu olmasını Allah'ın adaletine yakıştırmaz. Özürllü ve kusurlu doğanlar daha önceki hayatlarında işledikleri günahların ve kötülüklerin bir sonucu olarak bu şekilde dünyaya gelmektedirler. Ruhsal ve bedensel mükemmelliği temsil eden mürşit insanın güvenilir erdiricisidir. Mürşit, kişiyi sonsuzluğa, ruhsal dünyaya doğuşa hazırlayan ölümsüzlük eridir. Esas "baba" odur. Bu yüzden mürşide *baba* diye hitap edilir. Ve onun hakkı, ölümlü dünyaya doğuşumuza sebep olan ana-babanın hakkından çok daha üstündür (Bedri Noyan Dedebaba'dan; Öztürk, 2013b, s. 236-237).

2.4.2. Pirlık (Dedelik)

Alevi teolojisinin en belirgin karakteristiği bütün inanç sisteminin soy vurgusu üzerine kurulu olmasıdır. Bu teolojinin geleneksel Aleviliğin dinî-toplumsal düzenine yansıması ocakzade - talip ayrışması şeklinde tezahür eder. Ocakzade olanlar Alevi yolunun sürülebilmesi için gerekli olan içsel 'bilgi'ye sahip olan seçkinlerdir. Soy ağacı, aynı zamanda kutsal bilginin aktarım kanalları olarak işlev görür. Ancak belirtmek gerekir ki seçkin soyun mensubu olan kişi kutsal bilgiyi kendisi inşa etmez, onu atasından alır ve hayatı boyunca taşır (Yıldırım, 2018, s. 159). Alevilikte dini otorite

olan dede, cemdeki on iki hizmetin yürütülmesine rehberlik etmenin yanında, inançla ilgili bilgileri anlatmaya ve uygulamaya dayalı bütün görevlerde başrole sahiptir. Ayrıca sosyal hayatta doğumdan sünnete, evlilikten boşanmaya, ölümden kabir ziyaretine, musâhiplikten düşkünlük cezası vermeye varıncaya kadar her türlü dini/tasavvufi faaliyetler, dedenin rehberliğinde yerine getirilmektedir (Yılmaz, 2011, s. 72).

Aleviler genellikle dedelerin Hz. Ali soyundan geldiğini kabul ederler. Dedelerin Alevi ve Kızılbaşların dinî hayatında çok önemli bir fonksiyonları vardır. Kendilerini dede tanıyanlardan ikrâr alır, ayinleri idare eder, bağlıları arasında çıkan anlaşmazlıkları çözümleme hususunda hakemlik yapar, suçlu görülenleri düşkün ederler (uyarırlar). Dede ve dedebaba unvanı Bektaşilikte de kullanılır. Bu tarikata bağlı olanların sahip oldukları unvanlara göre dereceleri şöyledir: “Âşık, talip, muhip, derviş, baba, halife, dedebaba”. Hacıbektaş Tekkesinde pir postunda oturan mücerret Bektaşî babasına dedebaba denir. Burada oturan ilk mücerret dedebaba Sersem Ali Baba Dede’dir (ö. 1588). Kırşehir’de Hacı Bektaş ne bağlı dergâha Dedebağı adı verilir. Dede unvanının yaygın olarak kullanıldığı tarikatlar Mevlevilik ve Bektaşiliktir. Mevlevilikte ikrâr verip bin bir gün hizmetini bitirdikten sonra çile çıkarmış, dervişlik pâyesine erişerek dergâhta hücre sahibi olmuş sâlike dede veya derviş adı verilir. Bu tarikatta aşağıdan yukarıya muhiblik, dervişlik, şeyhlik ve halifelik şeklinde sıralanan derecelerin ikincisinde yani dervişlik derecesinde bulunan sâlike dede adı da verilir. Pir makamında bulunan şeyh, Mevlana’yı örnek alarak bizzat müritleri terbiye ve sülûklerini idareyle meşgul olmadığından bu iş Konya’da tarikatçı dedeye, diğer yerlerde aşçıbaşı da denilen aşçı dedeye ait olurdu. Mevlevilikte dervişler aldıkları görevlere göre tarikatçı dede, aşçı dede, kazancı dede, halife dede gibi unvanlarla anılırlardı. Mevlevilikte çile doldurup dedelik derecesine ulaşan bir muhip için özel bir merasim düzenlenip gülbânkılar çekme bir tarikat geleneği idi (Uludağ, 1994, s. 76).

Alevi kaynaklarına göre, bir kişinin dede (pir) olabilmesi için Hz. Peygamber’in soyundan gelmesi (yani seyit olması) şarttır. Dolayısıyla ‘seyit’ olmak, kâmil anlamda, kendisinde bazı özelliklerin/niteliklerin bulunmasını gerektirir. Buna göre dede; Hz. Muhammed soyuna eren bir kâmil insandır. Dört kapıyı bilir; ilim ve irfânıyla etkin, davranışlarıyla saygındır. Kur’ân’ın buyruklarını, dört kapının dördünün de gereklerini yerine getirir. Nasıl ki, Şii’likte İmam, hakikatin bilgisini kendisine ait görürse, aynı şekilde Alevilikte de Dede, hakikatin bilgisini kendisine ait görür. İmâm Câfer-î

Sâdık'tan aktarıldığına göre: “Pir olanın kâmil olması, talibin durumunu iyi anlaması, dört kapı, kırk makam, üç sünnet ve yedi farzı bilmesi gerekir.” Yine, Alevi İslâm anlayışının önemli kaynaklarından olan *Buyruk*'a göre, “dede”, soyu ile övünmemeli, aksine, soyuna yaraşır davranışlarda bulunmalıdır (Altıntaş, 2005, s. 104). Dede olan bir kişinin Evlâd-ı Resûl olma şartı vardır. Ol zamandan bugüne kadar; şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve pirlık Muhammed - Ali'den kaldı. Ol sebepten, Evlâdı Resul'den gayrisine pirlık etmek ve talip olmak caiz değildir (Aytekin, 2001, s. 16; Bozkurt, 2013, s. 31). Ancak pir olmak için Muhammed-Ali soyundan olmak da yeterli değildir. Pirin, ilmi ile etkin olması gerekir. (Pirin) dört kapı, kırk makam, on iki erkân, on yedi kemerbest, üç sünnet yedi farz, şeyhlerin büyük ilminden bilgi sahibi olması gerekir. Ve tarikata göre durup oturması; hakikatte, hakikat ile yol sürmesi gerekir ki, pirlığı caiz olsun. Çünkü talip ve yol mürşidindir. Mürşit cihanda serseri gezemez. Ahireti harap edemez. Mayayı, Muhammed-Ali'den konulan damızlık ve sikkeyi bozamaz (Bozkurt, 2013, s. 32). Bir pir talibe doğru yolu göstermezse, o nasıl pir olur? Bir talip kendine gösterilen doğru yolu bilmezse, o nasıl talip olur? Çünkü insanın kâmil ve cahil yapısı vardır. Pir ve talibin yapısı kâmil olmalı ki, ikrârları kabul olsun! Emeği, kurbanı, adağı ve yakarışı kabul olsun! Emeği boşuna dökülüp saçılmasın! Nitekim bu konuda bir hâdis vardır: “*Yaptıkları her işi alır ve onu toz duman ederiz*”⁵⁷ buyrulmuştur (Bozkurt, 2013, s. 32).

Dedelere “seyit” denilir. Mürit üzerinde kendisini kabul ettirmiş, edebe, erkâna bağlı ve de bağlı olduğu ocağın başındaki kişiye “dede” denir (Tuğrul, 2006, s. 28). Bu dedelerin haricinde bir de “dikme dedeler” vardır. Bunlar, pir ve rehberin bağlı oldukları ocaklarda uzun müddet hizmet ettikten sonra dedeleri tarafından artık bilgi ve görgüleri yeterli görülerek kendilerine “dikmelik” payesi verilen kimselerdir. “Dikme dedelik” için Evlâd-ı Resûl olma şartı aranmaz (Öztürk, 1972, s. 50). Prof. Dr. Hüseyin Bal ise mürşitlik, pirlık, dedelik ve rehberliği aynı başlık altında şu şekilde tanımlamaktadır: “Yol’un değer ve normlarının hayata geçirilmesinde etkili olan, statüsü yüksek, sorunları çözümleyen, ‘yol’u aydınlatan, ikrârlı grubun inanç önderi” (Bal, 2002, s. 68). Teorik olarak ocakzade olan herkesin temel ibadetleri (görgü cemi, musahiplik erkânı gibi) yürütme hakkı vardır. Zira bu ibadetlerin gerçekleştirilebilmesi

⁵⁷ İzmir yazması (s.13). *Buyrukta* bu bölüm Arapça olarak verilmiştir. Gerçekte hâdis değil, âyettir. Furkan Suresinin 23. âyetidir (Bozkurt, 2013, 32). Tamamı: *Yaptıkları her işin önüne geçmiş, onu un ufak hale getirip silmişizdir* (Öztürk, 2013a, s. 329).

için gerek şart ritüelin başında ocakzade bir şahsın bulunmasıdır. Ancak pratikte durum biraz daha farklıdır. Aynı ocağa mensup birçok ocakzadeden, yol ve erkâna merak salan ve talip üzerine giden genellikle bir ya da iki kişi çıkar. Onlar da çocukluklarından itibaren bir önceki kuşak dedelerle beraber cem ve erkânlarda buluna buluna yolun gereklerini öğrenip, böylece dedelik eğitimini bir şekilde tamamlarlar. Bu kişiler belli bir yaşa eriştiğinde büyüklerinden destur alıp kendileri müstakil dedelik yapmaya başlarlar. Talipler de yol ve erkânı bilen bu dedeleri davet ettiklerinden, belirli bir ocak ailesi içinde kimlerin fiilen dedelik yapacağı zaman içinde kendiliğinden belirlenir. Hatta merkezi tekkeleri ve türbeleri etkin olan bazı köklü ocaklarda, belirli bir zamanda ailenin sadece bir ferdi şeyh olarak ocak içinde en üst dede otoritesini elinde tutabilir. Dolayısıyla, bir ocak ailesine mensup her erkek de *jura* dede iken onlar içinde sadece yolun içinde uygulamalara yetişen birkaç kişi de *facto* dedelik yapmaktadır (Yıldırım, 2018, s. 229-230).

Pir, Tanrı bilgisine ulaşmış, Tanrı sevgisini kazanmış kişidir; yol göstericidir. Mürşittir. Müritlerinin doğru yolu bulmalarına ve o yolda ilerlemelerine yardımcı olur. Bu nedenle Hz. Muhammet'in vekili sayılır. Alevi-Bektaşilerde pir, Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Pir ocağı Hacı Bektaş'taki dergâhtır. Pir-i evvel, Tarikatın kurucusu yani Hacı Bektaş-ı Veli; Pir-i Sâni, tarikatın yayılmasını sağlayan kimse, ikinci pir, ikinci ulu da bu anlamda Balım Sultan'dır. Mevlâna Celâlettin, Mevleviliğin; Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşiliğin piridir. Pirin yattığı, türbesinin bulunduğu dergâha pir evi, pir makamı denir. Bazı mesleklerin pirleri olduğuna inanılır. Örneğin; çiftçilerin piri Hz. Âdem, denizcilerin piri Hz. Nuh, terzilerin piri Hz. İdris Nebi'dir. Bir işe başlarken “Ya Allah ya Pir” denir. Pirin adı söylenirken “Ya Hz. Pir” diye anılır. “Pir âşkına ve pir hakkı için” gibi söyleyişler tarikat çevrelerinde bir tür yemin olarak kullanılır (Yardımcı, 2002, s. 216-217).

Ocakoğlu bir dede, müminin davasını öbür dünyaya (mahşere) bırakmayıp, pir divânında görmelidir. Talibin sitemi (cezası) ne ise ödetmelidir. Talip de hak sahibi (istekli) kim ise onunla helalleşmelidir. Çünkü Hak-Muhammed-Ali Dîvânında (Alevilikte) “Döktüğün var ise doldur, ağlattığın var ise güldür, aldığın var ise ver” kuralı geçerlidir ki günümüzde tüm dünya insanlığının da muhtaç olduğu budur (Yaman, 2013a, s. 162).

2.4.3. Rehberlik

Rehber; yol gösteren ve kılavuzluk eden demektir. Cemdeki oniki hizmet sıralamasında yer alan, dede'nin yöneteceği törenleri hazırlama, yola girecek canlara yolu öğretme görevini yerine getiren kimsedir (Korkmaz, 1994, s. 293). Rehber; aydınlığa giden yolu gösteren kimsedir. Alevi-Bektaşî inancına göre ilk basamaktır. Pirin yardımcısı olup, pirin bulunmadığı yerde onun vekilidir. Rehberlik her kişinin yapacağı iş değildir. Rehber şariat kurallarını iyi bilmeli, tarikatta da kâmil olmalıdır. Rehberin gönül kapısı açık, dili tatlı olmalı, hareketleri ile kimseyi incitmemelidir. Rehber, bilgisini, görgüsünü derinleştirmiş olmalı, vereceği kararlarda adil olmalıdır:

*Rehber talibini arıkla getir,
Tamam eyle eksik yerlerin yetir,
Rıza lokmasını meydana getir,
Yiyelim İmam Hüseyin âşkına.*

(Şâh Hatayî; Yardımcı, 2002, s. 222).

Rehber, yol göstericidir. Köy köy dolaşarak olup bitenleri pire bildirir. Rehber halkla sürekli ve yoğun temas içindedir. Bir nevi gözcüdür. Gittiği yörenin sorunlarını, problemlerini tespit eder ve dedeye bildirir (Öztürk, 1972, s. 50). Rehber ocak soyundan olabileceği gibi dedenin görev verdiği yörede kendisini kabul ettirmiş Ehl-i Beyt'li biri de olabilir. Yani rehberlikte Evlâd-ı Resul olma şartı aranmaz (Fığlalı, 2006, s. 313).

Rehber olmak, her kişinin hâli ve yapacağı iş değildir. Rehberlik, şöyle bir kimsenin hakkıdır: “(Rehberin) şeriatta amil, tarikatta kâmil, sahavet sahibi ve cömert olması gerekir. Gönül kapısı açık, dili tatlı olmalıdır. Sözü güçlü, yüreği tüm Tanrı yaratıklarına sevgi dolu olmalıdır. Elinden, dilinden, eyleminden, konumundan, (durumundan) kimse incinmemelidir. Yüce ahlâk sahibi olmalıdır. Eksik ahlâktan sakınmalıdır. Kıskanç olmamalıdır. Kendisini nasıl bilirse başkalarını da öyle bilmelidir. Âlim olmalıdır ki, nurun ala nur ola. Âlim demek, Hak'ı bâtıldan, bâtılı Hak'tan, hayrı şerden, akı karadan ayırmak demektir” (Bozkurt, 2013, s. 45).

Ve rehber sürekli ilerleme içinde olmalıdır. Halkın alçak gönüllülüğünü ve sevgisini artırmalıdır. Tüm talipler arasında saygınlığı çok olmalıdır. Ve terakkisi yüce olmalıdır. Ve de talibe sevgisi çok olmalıdır. Ve yol içinde bir kimse suçlu olsa, o

kimsenin durumunu görüp adalet ve insaf ile yumuşak söz ile yol(un kuralları) içinde (onu) aklamalıdır (Bozkurt, 2013, s. 45-46).

*Şâh Hatayi 'm der varılmaz,
Varılsa da gelinmez,
Rehbersiz bir yol alınmaz,
Aldım diyen yalan söyler.*

(Şâh Hatayi; Yardımcı, 2002, s. 223).

Rehber; Alevilikte dedenin yöneteceği törenleri hazırlama işlerine bakan, yola girecek canlara yolu yordamı öğreten ve dede tarafından seçilmiş kişilere bu ad verilir. Dede bir köyde bir veya birkaç rehber atayabilir. Rehberlik soyla ilgili değildir. Yani, itibarlı olan ve dede soyundan olmayanlar da rehber seçilebilir. Tahtacılar da rehberlere “yol eri” de denir. Gene Tahtacılar, “Biz, rehbersiz dedeye biat etmeyiz” derler. Kızıl Deli Alevileri rehberleri için (ki onlar “Rahber” diyorlar) şöyle ikrâr verirler: “Rabbim Allah, rahbenim Muhammed, mürşidim Ali, pirim de Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli...” Edirne’de rehberlere “Âhiret baba” da deniyor. Toros Alevileri rehberlere “Baba”da diyorlar. Oralarda yolun kutsal kazanı rehberin evinde duruyor. Ege bölgesinde Yanyatır Alevilerinde ise rehber görevini yürütenlere baba deniyor. Dede, kendi inandığı kişilerden seçiyor ki bu eyleme “baba dikme” deniyor. Bir babanın oturduğu post ancak dedenin onayı ile oğula geçiyor. Bu zamanda “babasının postuna oturdu” tümcesini kullanıyorlar. Bektaşilikte ise biraz daha değişik bir olay var. Şöyle ki, “Ondan sonra Dede Efendi, talibi ismi ile çağırırdı. Talip, yerinde kalkar dedenin huzurunda dururdu. Bunun üzerine Dede Efendi talibe, “Sen bu Tarrik-î Âliyye’ye ve Oniki İmam katarına ve Muhammed râhına ve Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli yoluna girmek murad edersin. Lakin bu bizim yolumuz gayet güçtür. Melamet yoludur. Demirden ağırdır. Son pişmanlık para etmez. Gelme gelme, dönme dönme... diye Erenlerin keliması vardır. Ne dersin?” der ve soruyu üç kere sorardı. Talip, “kabul” anlamında başını eğdi. Bunun üzerine Dede Efendi, talibe rehberliğe kimi istediğini sorardı. Talip de istediğinin ismini söylerdi. Dede Efendi, “Var imdi niyâz eyle” deyince talip, istediği cana gidip niyâz eder, sonra çekilip eski yerinde dururdu. Dede Efendi, rehber seçilen kişiye hitapla, “Filan efendi, bu can seni rehberliğe niyâz eder. Var imdi şu cana hakkın rızası için rehberlik eyle” deyince rehberlik edecek can, “Eyvallah” dedikten sonra gelip Dede Efendi’ye niyâz ederdi. Daha sonra dâr’da durur ve şu özr’ü okurdu: “Allah Allah...

Günahkârım, mücrimim, Şâh-ı men, suçumu muterifim. Ey padişah! Hata kıldım, suçumu affeyle. Şâh, bilhakk-ı Mustafa, Murtaza keremkâni Hüseyin Şâh bilhakk-ı Hanedan-ı Âl-i abâ hakkıyçün. Kutb-ı âlem Hacı Bektaş Veli hakkıyçün, ağrınmış, incinmiş, gücenmiş, can karındaş var ise meydan-ı muhabbette, dâr-ı Mânsur'da, yüzüm yerde, özüm dârda, hakkı olan can karındaş var ise hakkını talebetsin. Tarikatta boyun burmak hatadır. Erenler yolunda teslim olmak rızadır. Ya elimden, ya dilimden her ne geldi ise elim dilim kesmek revadır. Allah erenler, her dost pür cemâl-i Muhammed Kemal Hüseyin Ali-râ salavat..." Bu özr'den sonra Dede Efendi, rehberin istediğini canlara yineler, istekli olanın gelip hakkını almasını isterdi. Kimseler çıkmayınca rehber, Dede Efendiye niyâz eyler, çekilip tığbendini kuşanırdı. Sonra da bu tercümanı okurdu: "Allah Allah... Hizmet-i Merdan bidayet bendini güşvâre kılmışım. Dost bendini reber ile pire ettim iktida. Taktı Selman boynumu tığ-ı bendimi. Pür cema, Muhammed Kemal, Hüseyin Ali ra bülende salavat..." "Meydan rehberi" denilen bu rehberden başka bir de "yol rehberi" vardı. Bunlar da yetenekli kişileri Bektaşiliği seçmek için iknaya çalışırlardı (Birdoğan, 2013, s. 290-291).

*Ey azizim devletinde cânımız HÛ'dur bizim,
Cân nedir, cânndan aziz cânânımız HÛ'dur bizim,
Öyle mahvetdim beni ben bende benlik kalmadı,
Himmetinde şimdilik her yanımız HÛ'dur bizim,
Âlem-i kalbimde Hak'dan gayri sûret gitdi hep,
Tekye-i dilde hemân mihmânımız HÛ'dur bizim,
Biz gürûh-i ehl-i âşkız yokluk oldu varımız,
Asker-i irfândan'ız Sultanımız HÛ'dur bizim,
Zümre-i uşşak içinde Seyfi gavvâs olalı,
Dürr-i meknün bulmağa ummânımız HÛ'dur bizim.*

(Seyyid Nizâmoğlu; Atalay ve Yaman, 1976, s. 277)

2.4.4. Taliplik

Talip ise: "İsteyen, istekli olan" (TDK Sözlüğü) ve "Bir tarikata girmek isteyen kişi" anlamında kullanılan tasavvufî bir terimdir (Uludağ, 2010, s. 127). Tasavvuf "sülûk ilmi" şeklinde tarif edilir. Bu ilmin konusu, talibin Hak'a erme yeteneğini kazanmak için nefsinin dünya kirlerinden arındırması, ahlâkını düzeltmesi ve

güzelleştirmesi, amacı da nefsin ve Rabbini bilmesidir. Tasavvuf yoluna girmek yani sülûk yapmak isteyen “talip”, yolun başlangıcında olana “müptedi”, bu yolda mesafe kat edene “sâlik (ehl-i sülûk)”, yolun sonuna ulaşana “müntehi” denir. Sâlik müptedi ile müntehi arasındaki mertebededir. Sülûkün nefisteki başlangıcı tövbenin ardından kalbin uyanıklık (yakaza) halinde olması, sonu ise Hak’a vuslatın (fenâ fillâh) ardından Hak ile bâki olmaktır (bekâ billâh). Sûfilere göre sülûkün birtakım aşamaları vardır. Bunlara makâme, menzil, medrece, akabe gibi isimler verilir. Bu aşamalar üçe, ona, yüze ve bin bire kadar varan gruplar halinde tasnif edilmiş, bu konuda kitaplar yazılmıştır. Hâce Abdullah-ı Herevî’nin *Menâzilü’s-sâ’irîn*’i bunların en meşhurdur. Seyrû sülûk sırasında bir makama tam olarak gerçekleştirilmeden bir sonraki makam geçilemez. Aksi takdirde bu makamdaki eksiklik daha sonraki makamlarda devam eder ve nihayete ulaşana kadar sülûkü olumsuz yönde etkiler (Uludağ, 2010, s. 127).

Talibin, rehberin, pirin ve mürşidin ayrı ayrı hem rehberi, hem piri, hem de mürşidi bulunur. Bunların hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Rehberin rehberi, talibe pir olur; pirin rehberi ise talibe mürşit olur (Öztürk, 1972, s. 50).

*Dostumuzla birlikte yaralanır kanarız,
Her nefeste âşk ile Yaradan’ı anarız,
Erenler meydanına Vâhdet ile gir de gör,
Kırk budaklı şamdanda, kırkımız da bir yanarız.*

(Hacı Bektaş-ı Veli; Atalay, 2012, s. 75).

Alevi - Bektaşî inanç sisteminde talip (yola hizmet ve Hak’a kul) olmak erkânlar göre şekillenir. Talip, kelime anlamıyla “isteyen ve istekli olan” manasına gelmektedir. Yani sonsuz bir rızalıkla hizmet etmektir. Her talip kendisini maneviyatta pişirecek bir dede’ye veya baba’ya bağlı olmak ve manevi terbiye (yolculuk / eğitim) almak durumundadır. Yine (Dede) Mehmet Yaman’ın derlediği *Şeyh Safî Buyruğunun* metinlerinde talibin mürşid-î kâmile bağlanması gerekliliği şöyle ifade edilmiştir; “Talip olan kişiye lazım olan şudur ki erenlerin edebini gözleye, velilerin izini izleye, namahrem kimselerden sakına, erenlerin sırrını açığa çıkarmaya, el verip etek tuttuğu kimsenin aslının doğruca Ehl-i Beyt’e çıktığını bile, ona göre biat ve inabe kıla (bağlana). Eğer kişi boş etek tutsa, mahremini bilmezse, o talipten Allah ve melekleri, bütün evliya ve peygamberler bizar olur.” İmam Câfer-î Sâdık buyurur ki: “Bir kişi

Hak’a talip olsa, Evlâd-ı Resûl’den başkasına kendini teslim eylese, yani bilmediği yerden biat ve inabe kılsa (el etek tutsa) onun meşrebi ve tuttuğun eteğin silsilesi Evlâd-ı Resûl’e ve Muhammed-Ali Hazretlerine çıkmasa, o kişinin şeyhi şeytan olur. Mahşer gününde erenler katarından ve Hak didarından mahrum kalır.” Hz. Peygamber buyurdu ki: **“Benim evladımdan başkalarını pir edinenlerin piri şeytandır.”** Hazret-i Resûl, hâdisi bu konuda buyurmuştur:

*Ali yâre sır söyle,
Talip dinle pir söyle,
Ehl-i irfân meclisinde,
Binbir dinle bir söyle.*

(Yaman, 2013b, s. 38).

Kendi nefesine gafil olan hidayete erişemez. (Kişi/talip) Tanrı’yı ibadetle kendi nefsinde bulur. Nefsini bilen kişi, marifetiyle Hak’ı bulur. Hidayete dâhil olur. İmdi, (hidayeti) bulduran iki nesnedir:

Biri terk-i kelam,⁵⁸

Biri terk-i taam⁵⁹ (yapmaktır).

İkisinin de aslı uzlettir.⁶⁰ Uzletin aslı (ise), dünya uğraşından el çekmektir: Meşayih ayin-i erkânda böyle buyurmuştur: Ona makâm-ı terk derler ve ehl-i vahdet derler. Terk, kendi özünü bilmektir. Varlık Hak’ın bilmektir. Tanrı rahmetine ulaşmış şeyhler buna makâm-ı marifet derler: Bu makâm(da) hayvan düzeyinden çıkar, insan düzeyine erersin (Bozkurt, 2013, s. 66).

Taliplerin biri birilerine, rehberlerine ve mürşitlerine karşı davranışları önemlidir. *Buyruklarda* ele alınma esaslarına göre bu edepleri şöyle açıklayabiliriz:

1. Talip edep beklemeli.
2. Avamdan kesilmeli.
3. Mahremi bilmeli.
4. Bütün kötü fiillerini terk etmeli.
5. Evliyayı hazır ve nazır bilmeli.

⁵⁸ **Terk-i Kelam:** Konuşmayı bırakma. Burada boş, anlamsız konuşmama, dedikodu etmeme anlamında kullanılmıştır (Bozkurt, 2013, s. 66).

⁵⁹ **Terk-i Taam:** Yemeyi bırakma. Burada oburluğu ve açgözlülüğü bırakma anlamında kullanılmıştır (Bozkurt, 2013, s. 66).

⁶⁰ **Uzlet:** Bir kıyıya çekilip yalnız başına oturmaktır (Bozkurt, 2013, s. 66).

6. Hak’a ve halka yaramaz iş etmemeli.

7. Her zaman şeyhinin korkusu üzerinde olmalı, “ister gizli isterse açık ne yaparsam şeyhim görür” diye düşünmelidir. Çünkü evliya, talibin gönlüne gözüne günde yetmiş kere nazar eder (Kaplan, 2011, s. 174-175).

Yine “mü’minlik davasında bulunanların bir takım nişanları vardır” denilerek mümin ve sufiyim diyenlerin şu özelliklere sahip olmaları gerektiği söylenir:

1. İkrârına dürüst olmalı ve verdiği sözü yerine getirmeli (ahde vefa).

2. Doğru yürüyüp doğru söylemeli, dost gönlünü ağrıtmamalı. Zira sufi olan kişi yalan söylemez, kimsenin gıybetini yapmaz.

3. Hâl ehli olmalı, kâl ehli olmamalı.

4. Dili arı olup, ağzından boş söz (malayani) çıkmamalı.

5. Yükü ağır, kulağı sağır olmalı. Yaramaz sözleri işitmemeli ve dinlememeli. Gözleriyle gördüğünü eteğiyle örterek set tarlık yapmalı (gizlemeli).

6. Eliyle koymadığını yerinden almamalı.

7. Kimseye yük olmamalı, kendisi için ne isterse başkası için de onu istemeli.

8. Bütün yaratılmışlara bir gözle bakmalı, bütün renkleri bir saymalıdır. Böyle yapanın dermanı Hz. Ali’dir.

9. Mümin olan kişinin hırsı halim, nefsi selim olmalı; ahlâkı ziyadesiyle geniş olmalı, farkıyla oturup mizanıyla söylemelidir.

10. Elinden gelen işi yapmalı, iş bitirici olmalıdır.

11. Halktan gelen her türlü cefaya tahammül göstermeli, Hak’tan ne gelirse onu ganimet bilmeli; her daim şükredici olmalı, feryat etmemeli, gönlü incitip darılmamalı, kimseye şikâyet yüzünü göstermemelidir.

12. Gönlüne vesvese getirmemeli, kendisini teselli etmeli, “Hak’ın her işinde bir güzel hikmeti vardır” diye düşünmeli, “inşallah sonu hayırdır” diye şükretmeli, kendini dağdağaya vermemelidir (Kaplan, 2011, s. 176-177). Böylece kişinin (talibin) gönül eğitiminin manevi boyutlarından kimi aşamaları bu şekilde izah etmiş olduk. Aleviliğin bu tasavvufi etki sahasından maksat ise sunduğumuz bilgilerden de anlaşılmaktadır ki kişiyi insan-ı kâmil mertebesine ulaştırmayı hedeflemektedir.

2.4.5. Hüseyin Doğan Dede'nin Alevilik Anlayışının Tasavvufi Boyutu

Ağuiçen Ocağının Alevi/Kızılbaş Ocak Sistemi içerisinde özel bir yerinin olduğunu daha önceki konu başlıklarında ifade etmiştik. Hayatının büyük bir bölümünde kendi ailesinin tek temsilcisi olarak da sorumluluklar yüklenen Hüseyin Doğan Dede'nin, Alevilik anlayışının ve bu anlayışın tasavvufi yönünü Eşref Doğan Dede şu şekilde açıklamaktadır: “Doğan Dede ailesine tarihsel bir görev olarak Mürşîd-i Kâmillik payesi verilmiştir ve ocaklar arasında da böyle bir manevi hiyerarşi vardır. Hüseyin Doğan Dede, hiçbir vakit post dede'liği yapmadı ve yapma gereği de duymadı. Bizim Kırangıç'taki evimizde yapılan mütevazı cemler dışında Hüseyin Doğan Dede posta oturup da cemleri yönetmemiştir. Zaten Alevi geleneğinde mürşit ocaklarının ve Mürşîd-i Kâmillerin böyle bir misyonu vardır. Mürşitler, ocaklar ve dede'ler arasındaki itilaflı konulara açıklık getirirler. Bir nevi yol içindeki üst yargı merciliğini yaparlar. Bize bağlı ocak dede'leri gelip görgüden-sorgudan geçer ve kurbanlarını keserlerdi. Eksikleri veya hataları varsa gerekenler söylenirdi ve ancak bizden 'destur alarak' hizmet için talipleri arasına dönerlerdi. Bu ocakların kendi içindeki işleyiştir, **'El ele, el Hakk'a'** anlayışının örgütlenmiş halidir. Benimde tanıklık ettiğim ve mürşitlik makamının gereğinin nasıl yürütüldüğünü anlamanız için yaşadığımız bir meseleyi aktarayım. Bizim Adıyaman-Bulam dede'lerimizden Miro Dede'ler Haçovalıların dede'leri konumundadırlar ve Üryan Hızır Evlatlarındandırlar. Şimdi Hüseyin Dede (Hüseyini Mire) bir gün Haçovalıların kurbanını keserken Erzurum-Aşkale'den Pir Ali Dede geliyor. O da Üryan Hızır Ocağındandır. Haçovalıların gerçek Pir'idir. Geldiğinde Hüseyin Dede'nin Haçovalıların kurbanlarını kestiğini ve hizmetlerini yürüttüğünü görünce, şikâyet için mürşit kapısına yani babama geliyor. Hüseyin Doğan Dede'ye: 'Dede'm Haçova benim müridim ve talibimdir. Onların görgülerini-sorgularını yapmak bana düşmez mi? Ama benim yerime (Miro) Hüseyin Dede'ler bu işi üstlenmişler ve yetkilerini aşmışlardır' diye. Babam, Ali Dede'ye şöyle bir yanıt verdi ve tartışmayı sonlandırdı. 'Bak Ali Dede, sırf Haçova değil Çelikhan'ın (Adıyaman) tamamı da senin taliplerindi. Siz sahiplik edemediğiniz için Çelikhan döndü ve Sünnileşti. Hele ki Miro Dede'ler Haçova'ya sahiplik etmişler ki Haçovalılar dönmemiş. Bir şartım var eğer onu yaparsan bende gerekeni yapacağım. Eğer Çelikhan'ı tekrardan Alevileştirirsen hem Çelikhan'ı hem de Haçova'yı sana yeniden mürit olarak yazacağım.' Bu cevaptan sonra Ali Dede, babamın elini öptü ve helalleşerek Aşkale'ye geri döndü. Bu olay hem

mürşitlik makamının önemini hem de Hüseyin Doğan Dede'nin Alevilik anlayışını adalet zemine oturtmasıyla doğrudan ilişkilidir. Dede'nin çok sık kullandığı bir söz ve nasihat ise **'Doğru duvar yıkılmaz'** sözüydü. **'Siz doğru durdukça Allah sizi elbette koruyacaktır'** ve **'Eğri yay elde kalır, doğru ok hedefe varır. Bu yol doğruluk yoludur'** derdi. Elbette Üryan Hızır Ocağının Dedelerinin ellerindeki belgeleri görmek gerek. Ama bahsettiğim Miro Dede'ler Üryan Hızır Ocağının Rehber Kapısıydı yani Pir'leri değildi. Layıkıyla hizmet ettikleri ve Pir Kapısının da yetişmediği hizmetleri tamamladıkları için ben de aynı saygıyı gösteririm çünkü yola hizmet esastır ve hizmetlerini yapmaktadırlar. Alevilikte **'Dikme Dedelik'** sistemi de bunun için vardır. Dede yoksa ya da yetişemiyorsa, toplumca sevilen ve hizmetleri ve ahlakıyla bu erkânı yürütecek biri Dede'lerce yetkilendirilir ve görev verilen bölgede hizmetleri yürütülür. O kişiye de tıpkı ocakzade dede'lere verilen değer verilmek mecburiyetindedir. Zaten toplumca sevilmeyen birine de bu tür bir manevi sorumluluk verilmezdi.”⁶¹ Hüseyin Doğan Dede'nin gerek Alevilik anlayışı gerekse de inanç önderlerine bakışında tam bir adalet ve hakkaniyet olduğunu, sahada yaptığımız mülakatlardan tespit etmekteyiz. Hüseyin Doğan Dede'nin Alevilik anlayışını “doğruluk” temeli üzerine inşa ettiğini anlamaktayız. **“Doğru duvar yıkılmaz”** veciz ifadesiyle bunu vurgulamaktadır. Dede'nin bu ahlâki (doğruluk) tutumunun da Kur'ân merkezli olduğunu oğlu Eşref Doğan'da mülakatlarda ifade etmektedir. Hüseyin Doğan Dede'nin bu açıdanda hem İslâmî hem de Hüseyinî bir duruş sergilediğini söylemek mümkündür.

Eşref Doğan Dede bir başka mülakatında ise: “Dede, bütün yaşamının eksenine Kur'ân-ı Kerim'i koyardı ve dolayısıyla da asla umutsuzluk taşımazdı. Gece başını yastığa indirirken istisnasız Ehl-i Beyt'in ve dolayısıyla da Oniki İmamların ismini anmadan uyumazdı. Bunu gün içinde de yapar ve Allah'ı hep zikrederdi. Şimdi bizim Kırangıç'ın civarında Sünni köyler var. Cafana ve Gözene gibi... Dinî bayramların olduğu günler bakardık ki patika yollardan ve tek sıra halinde Batı'dan Gözeneliler, Doğu'dan ise Cafanalılar gelirlerdi. Ya Dede'nin elini öperlerdi ya da bayram namazını beraber kılarlardı ve Dede'yi de imam olarak seçerlerdi. Bu da şu hakikati gösteriyor ki Dede asla ve asla mezhepçilik yapmıyordu. Bu söylediklerimi örneklendirebileceğim bir olayı yine sizlere aktarmış olacağım. Dede'nin Demokrat Parti Malatya İl Başkanlığı yaptığı dönemde bir Alevi tanıdığımızın rehberliğindeki bir heyet Dede'yi ziyarete

⁶¹ Doğan, Eşref: üniversite, 73 yaşında, 26.12.2016, Kırangıç- Malatya.

geldiler tabi heyettekilerin hepsi Sünni yurttaşlarımız. Hal hatır sorulduktan sonra Dede sıkıntılarının ne olduğunu sordu. Onlarda ‘Efendim köyümüzün suyu yok, bu konuda yardımcı olmanızı istiyoruz’ dediler. Dede’de sözlerine şöyle devam etti: ‘Su yoktan var olmaz elbette. Bana bir kaynak gösterin ki ona göre proje ve çalışmaları başlatayım’ deyince, heyettekiler çekingen bir şekilde susmaya başladılar. Bunun üzerine Dede ısrar edince de şöyle cevap verdiler: ‘Dede’m nasıl söyleyelim, bitişikteki köyde bol su var ama onlar Alevi bizse Sünni’yiz bize su vermezler.’ Bunun üzerine Dede tarihe not düşülecek şu cümleleri söyledi: **‘İnsanlık tarihinde bir tek Yezid Peygamberimizin torunlarından ve Ehl-i Beyt soyundan suyu esirgemıştır. Biz Yezid miyiz ki Allah’ın nimet olarak verdiği suyu sizlerden esirgeyelim.’** Neticede Dede, gerekli çalışmaları yaptı ve o köye suyu götürdü. İzzettin abim 1987 seçimlerinin çalışmalarını yürütürken o köydeki çeşmenin üzerinde ‘Hüseyin Doğan Dede Çeşmesi’ yazıldığına görenlerden biridir ama o köyün ismini buradan ifade etmeyeceğim. Dede hep mezhepler üstü bir tavırla insanlara değer verirdi ve mezhepçiliği kaldırmak içinde çok uğraşmıştır. Zaten mezhepçilik yapsaydı sağlığında evine Sünni gelinler almazdı. Bu bile mezhepçiliğe karşı olan tutumunun bir göstergesidir. Öyle ki benimde yetiştiğim dönemlerde buna çok sık tanıklık etmişimdir ki o dönemde araç gereç olmadan harmanlar toparlanırdı ve buğday hasadı çok zor şartlarda yapılırdı. Ancak harman zamanı geldiğinde Alevi veya Sünni hiç fark etmez kim bineğine biner gelirse Doğan Dede’nin harmanında heybesini doldurur giderdi ve çoğu vakitlerde sadece evin ihtiyacı kadar buğdayı KırLangıç’a götürürdük. O civarlarda Dede’nin buğdayından nasiplenmeyen kalmazdı. Bu anlayışı Doğan Dede’nin tüm ailesinde görebilirsiniz. Bir örnek daha vereyim. Rahmetli Hayri abim Kars’a kadar taliplerimizi gezerdi. Gittiği yerlerde derlerdi ki Dede’miz gelmiş, bir köyden şu kadar büyükbaş hayvan verilmiş. Abim yoldan gelirken bir talibin düğününü yapmak için o verilen büyükbaşları da oraya bağışlardı. Bir elle aldığını öbür elle ihtiyacı olanlara dağıtırdı ve evden nasıl ayrılmışsa yine aynı mütevazılıkla dönerdi. Trafik kazasında vefat ettiğinde Elazığ bürokrasisinin tümü tam kadro cenazesine gelmişti ve müthiş halk yoğunluğu olmuştu. Bu da o yörede ne kadar sevildiğini gösteriyor. Elindeki araziye ve o dönemde 300 karakovanlık arıları olan abimin kalan borçlarını bile babam ödemiştir. Bir ellen aldığımızı iki ellen dağıtmak durumundayız, aile geleneğimiz bu şekilde bize miras bırakmış. Dede’nin arzu ettiği ama gerçekleştiremediği işlerden biride hem Kerbela hem de Hicaz Haccına

gidememesiydi. Ailemizde bu haclara en son giden kişi büyük Mehmet Dede'ymış, o da Büyük (eski) Kırlangıç'tan gitmiş ve dönemin şartlarında da hacca gidiş ve geliş altı aylık bir zamanı buluyormuş. O dönemde soy şecerelerimiz Kerbela'da yeniden tasdik ediliyormuş. Hüseyin Doğan Dede, İslam tarihi ve tasavvufunda çok çok yetkin bir kişiydi. Ocak yapısını ve Dede'leri çok iyi tanıyordu ve bu konulara da çok vakıftı. Valikonağındaki evden çıkınca çarşıda adeta alış veriş durma noktasına gelirdi. Alevi yurttaşların yanı sıra çoğu vakit Sünni esnafları da ziyaret eder ve kahvelerini içer, onları dinlerdi. Bu sevginin aynısına İstanbul'da Bostancı'da otururken de tanıklık ettim. Bostancı pazarından geçerken adeta Pazar durur ve herkes Dede'ye sevgisini ifade ederdi. Daha bizim ev köydeyken Dede'nin Malatya'ya geldiği zamanlar çok olurdu. Ve Dede'nin Malatya'da kaldığı ev ise Malatya'nın da ilk belediye reisi olan Hasan Bey'in (Hasan Derinkök) evidir ve Hasan Bey Sünni bir büyüğümüzdü. Ancak Dede'ye vebal yüklemişti ve Dede, Malatya'ya geldiğinde orada kalacağına dair Hasan Bey'e de söz vermişti. Bu başlı başına bir güzellikti işte. **Gönüllere mezheplerin düşmemesi ne büyük bir zenginliktir.** Köy Hizmetlerinin eski genel müdürü Gazi Barut Bey Sünni gelenekten gelen bir kardeşimizdir ve köyleri gezerken hep şunu ifade ederdi 'Ben Doğan Dede'nin yatağında yatmış birisiyim' derdi. Niye? Çünkü Gazi Barut benim ve abimle ders çalışırken ve gece yarısı kar yağmaya başlarken, babam Gazi'yi eve göndermez biz de yatırırđı ve sabahda bizimle beraber okula gönderirdi. Benim özlemini çektiğim 1960'ların Malatya'sı böylesine güzelliklerle doluydu. Ermeni esnaf ve arkadaşlarımız vardı hepsi istisnasız Hüseyin Doğan Dede'ye misafir olmuşlardır. Bu tevhit anlayışıyla hayata bakabilmenin güzelliğidir işte. Hüseyin Doğan Dede, geleceği yakın edecek derece ilmi bilgisi olan bir inanç önderiydi. Biz evlatlarına hep şu nasihatte de bulunurdu: **'Sebebi ne olursa olsun bir gün gelecek ki bu toplum (Alevi toplumu) size sırtını dönecek ama siz sakın ha kendi toplumunuza sırtınızı dönmeyin'** diye. Bugün bakıyorum ki Dede'nin söylediğini yaşamaya başlamışız. Kazandığımızdan fazlasını borçlara veriyoruz ve burada kalarak halka sırt dönmeden yaşamanın gayretini taşıyoruz. Bu da Hüseyin Doğan Dede'nin bizlere söylediği sözlerden biriydi ve Alevilik anlayışının anlaşılabilmesi için de bir örnek teşkil ediyor. O, Aleviliği ve İslam dinini bütün hayatı boyunca yaşamış bir bilgeydi. Ve söylediği her sözün hayatta muhakkak ki bir karşılığı çıkmıştır."

2.5. CEM İBADETİ VE KIRKLAR CEMİ İNANIŞI

*Erenler cemine her can giremez,
Edep ile erkân bir olmayınca.
Her kamberim diyen kamber olamaz,
Şâh'ın kamberine kul olmayınca.*

*Arama uzakta vardır yakını,
Gerçek olan talip bulur hakkını,
Yüklemeler sana yol'un yükünü,
Bükülü kametin dal olmayınca.*

*Şâh Hatayi'm eder bu sırrı beyan,
Kâmil midir cahil sözüne uyan,
Bir baştan ağlamak ömre ziyân,
İki baştan muhip yâr olmayınca.*

(Şâh Hatayi / 1487-1524)

Alevilikte ibadetin adına 'cem' denir. Cem; Alevilerin temel ibadet şeklidir. Dinin temel kuralları sembollerle ifade edilir. Sembolleri de her kişi değil, dinde derin düşünenlerin, tefekkür edenlerin anlayacağı inançtır. Cem, dünya nimetlerinden soyutlanıp, manevi bir dünyada yaratanla bütünleşme yani "tevhit" hâlidir. Bütünleşebilmek için masumiyet gerekir onun içindir ki kusurların bağışlanmasını dileyerek ve kırdıklarını onarak, bir lokmalarını bin lokma edip paylaşarak cem olunur (Uğurlu, 2009, s. 61).

Cem, bir olmak, toplanmak anlamındadır. Cem, Alevilerce "Hak-Muhammed-Ali Divanı" olarak adlandırılır (Yaman, 2012, s. 228). Cem, sözcük olarak toplanma, birlik olma ve bir araya gelme anlamında Arapça bir sözcüktür. Cem ibadetinin yapıldığı mekâna⁶² "cemevi" ya da "cemhâne" denir (Dedekargınoğlu, 2012, s. 121).

⁶² **Kırklar Meydanı:** Şimdi cem evi olarak bilinen yerler, eskiden dergâhtı. Ayin-i cem yapılan mekâna 'kırklar meydanı', 'meydan evi', 'meydan sofrası' da denir. Cem için ayrılan yer özel tabiri ile Ârş-ı Rahmân'dır, yani Tanrı'nın mekanıdır. Kapısından girilirken dualar okunur, kapı pervazları, bazı yerlerde ise eşik öpülür. Kapı eşikine basılmaz, dâra durulur ve törenle dedenin huzuruna varılır. Bazı Alevi dedeleri Hz. Peygamber dönemindeki Âşhab-ı Suffa'nın Anadolu'daki karşılığının 'meydan sofrası' olduğunu belirtirler. Meydana 'halka veya falaka' denir. Halkada 12 hizmet yapılır ve tarikat namazı kılınır. Meydana girişte sağ taraf kadınlara, sol tarafta erkeklere ayrılmıştır (Tekin, 2011, s. 314-315). Meydan'da bir yanda bilerek alçak tutulmuş bir giriş kapısı (eşik), girişin karşı tarafında ise "Taht-ı Muhammed" olarak adlandırılan çerağlık bulunur. Bu çerağlık üç basamaktan oluşur ve üzerine on iki imamları temsilen on iki küçük çerağ konulur. Bu çerağların arasında veya önünde, tepesi Bektaşî derviş tacı şeklinde uzun ve altındaki dört kolu dört kapıyı temsil eden bir çerağ vardır. Tahtın bir yanında, özellikle cepheden bakıldığında solda kalan bir koyun postu vardır. Buna "Baba" veya "Mürşit" postu denir. Kapının alçak tutulmasının sebebi içeri girenlere bu meydandakilere ve onların sembolize ettiği değerlere boyun eğdiklerini, nefislerini dışarıda bırakmaları gerektiğini hatırlatmaktır (Keleş, 2008, s. 55).

Cem töreni yapmak için bir eve ihtiyaç vardır ki ona ‘meydan (evi)’ derler. O meydanda bir imad (sütun) lazımdır. Çerağın⁶³ sağ tarafına oturur, mürşit sol tarafına oturur. Mürşidin sağına Müslimeler, soluna erenler oturur (Yaman, 2013b, s. 158).

Cem, her türlü gösteriştten, riyaadan uzak, direkt Tanrı’ya yönelmenin adıdır. Cem de kişi, dileğini, yakarışını doğrudan O’na (Allah’a) yapar, haddini aşmadan, tüm benliğiyle O’nunla bütünleşir. Ulaşabilmenin yolu, her türlü kötülüklerden, nefsinin arındırılmadan geçer. Cem de arınmayanlar yargılanır, kul hakkı sorgulanır ve iyiliğe yönlendirilir. Cem; “ölmezden evvel ölmenin”, kendisiyle hesaplaşmanın ve insan olmanın adıdır yani “vâhdet-î vücut” olmaktır (Uğurlu, 2009, s. 61).

Cem, ibadetinin bir diğer adı bazı yörelerde “halka namazı”dır.⁶⁴ Cemde ki halkada esas olan namaz deyişiyle kastedilen *Buyruktaki* ifadesiyle niyâzdır (Yaman,

⁶³ **Çerağ (delil):** Hz. Muhammed’in Tanrı’dan gelen ilk ışık olması anısına, ruhun aydınlanmasının bir sembolü olarak algılanan ve cem törenlerinde kullanılan kandil, lamba, mum ya da çıra (Korkmaz, 2008a, s. 467). Hem köy ve hem de kent Bektaşileri çerağları yakmaz uyarırlar. Bektaşiler yakma sözcüğünü değil de “uyarma” sözcüğünü kullanırlar. Keza, çerağlar söndürülmeyip “sır edilir”. Bektaşilerin çerağı Tanrı’nın nurunu simgeler. Tanrı nurunu simgelediği için de ezelden ebede kadar nur varlığını sürdürmektedir. Ama bu nur zaman zaman zâhir, zaman zaman da bâtın, yani sır olmaktadır. Çerağlar Tanrı nurunu simgelediği için, çerağlar uyanılırken Nur Sûresinin 35. ayeti okunur (Keçeli, 2005, s. 332).

⁶⁴ Araştırmacı Piri Er, “**Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı**” adlı makalesinde alan araştırmalarına kaynaklık eden kişilerden aktardığı bilgilerle “halka namazı” hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: “Sünnî Müslümanların ibadetlerinde kibleye dönülür. Alevi ceminde ise karşısındaki insanın cemâline niyâz edilir. Halka şeklinde oturulmasının nedeni de budur. Allah’ın güzelliği insanın cemâlinde. Onun için insana secde edilir ancak insana tapılmaz. Allah da meleklerine, âdeme secde edin diye buyurmuş ancak İblis secde etmemiştir” [Haydar Altun Dede, Amasya-Gümüşhacıköy-Sarayözü]. “Halka namazı, cemde cemâl cemâle kılınan namazdır. Bu namazda insan insana secde eder çünkü Hak âdemdedir. Allah, insanı kendine örtü yapıp onda gizlenmiştir. Hak müminin kalbindedir” [Abdullah Balcı, Amasya-Hamamözü-Yemişen]. “Aleviler için asıl namaz, halka namazıdır. Hazreti Peygamber ibadetini cemâl cemâle yapmıştır çünkü Allah âdemdedir” [Davut Bayral, Çorum-Osmancık-Çampınar]. “Aleviler için asıl olan halka namazıdır. Kur’ân-ı Kerim’de Cenab-ı Hak buyurmuştur ki ‘**Biz geceyi ibadet ve dinlenme, gündüzü ise çalışıp riskini temin vakti kıldık**’, onun için gündüz göstermelik olarak yapılan ibadet günahıdır. Bundan dolayı biz halka namazı kılarız. İlk secde âdeme indiği için de âdeme secde ederiz” [Veli Gürlek, Çorum-Merkez-Eşençay] (Er, 1997, s. 54). “Halka namazı”yla ilgili benzer ifadeleri merhum Prof. Dr. Mehmet Eröz’de şu şekilde açıklamaktadır: “Alevi ve Bektaşilerin inancına göre, ‘Şeriatta namaz, camide, imamın arkasında kılınır. Tarikatta ise, cemâl cemâle kılınır; yüz yüze kılınır. Kâbe, insanın gönlüdür. ‘**Âdeme secde ediniz!**’ ayeti gereğince, insana secde edilir. Kâbe’de nasıl Kâbe’nin etrafında bir halka namazı kılınırsa, burada da öyle bir halka namazı olur” (Eröz, 2014, s. 124). Yine Alevi-Bektaşî toplumunda genel anlamda namaz yerine kullanılan bir ifade olan *niyâz* ya da *salât* kelimelerinin anlamlarına dair ise Bektaşî Babası ve Araştırmacı Sayın Şakir Keçeli Baberenler şu bilgileri vermektedir: “İslâm din bilginleri (ulemâ)nin namaz olarak Türkçe’ye çevirdikleri salât, Kur’ân-ı Kerim’in ısrarla buyurduğu bir ibâdetdir. Bu nedenle, İslâmîyeti kabul eden her insanın, salât (namaz)a karşı çıkmaması ve onu bir Tanrı buyruğu olarak kabullenmesi, İslâmî bir zorunluluktur. Salâtın Yüce Tanrı’nın buyruğu olmadığını söyleyen her Müslüman İslâmîyeti reddetmiş demektir. Bu nedenle İslâm’ın tüm mezhepleri ve bu arada Bektaşiler/Aleviler salât ederler. Sünnî Müslümanlar câmi’de namaz kılarken, Bektaşiler meydan evi’nde salât ederler. Sünnî Müslümanın kıldığı şerîat namazı da, Bektaşiliğin kıldığı tarikat namazı da İslâmîdir. Fakat Câmi’nin namazı ile, meydan’ın salâtı farklıdır. Bu farklılığı Hz. Mevlâna şu şekilde anlatmaktadır: Biri: “Tanrı’ya namazdan daha yakın olan bir şey var mıdır? diye sordu. O: Hem namaz vardır; namaz bu sûretten ibâret değildir. Bu, namazın kalıbıdır. Çünkü bu namazın başı sonu bellidir ve vardır. Başı ve sonu olan her şey ise kalıptır... Sonu ve başı olan her şey sûret ve kalıptan ibâret olur. Onun ruhu benzersiz ve sonsuzdur. Başı, sonu yoktur. Bu namazı Nebîler bulmuşlardır ve bunu ortaya çıkaran Nebî (Hz. Peygamber): ‘*Benim Tanrı ile bazı vakitlerim olur ki o zaman oraya ne bir Tanrı tarafından gönderilmiş peygamber ve ne de Tanrı’ya en yakın bulunan bir melek sığar*’ buyuruyor. O halde namazın ruhunun yalnız bu sûretinden ibâret olmayıp, belki istiğrak, kendinden geçiş olduğunu bilmiş olduk. Sunulduğu üzere Meydan (Cem’) Evi’nde de salât edilmektedir. Ama burada tarikat salât (namaz)ı, Câmi’ de ise şerîat namazı kılınmaktadır. Her iki ibâdet te Tanrı’mızın buyruğuna uygun ibâdetdir. Bu nedenle “Meydan (cem) evi İslâmî ibâdet yeri değildir” demek İslâm’a aykırıdır” (Keçeli, 2005, s. 328-329).

2012, s. 228). “Halka namazı” tanımı, cemde yüz-yüze halka oluşturacak biçimde oturulmasından ve halka halinde toplu niyâz yapılmasından esinlenilerek geliştirilmiş bir anlatım biçimidir (Korkmaz, 2008, s. 212). Anadolu Aleviliğinde “halka namazı” için ön şartlardan biri abdest almaktır. Ceme katılacak her kişi önceden kendi vücut temizliğini yapmak zorundadır. Yapılan bu temizlik abdest almayla özdeştir. Bu temizlenmede ayağını yıkarken “ayaklarımla kötü yola gitmeyeceğim” diye niyet eden kişi, ellerini yıkarken “ellerini harama uzatmayacağına”, ağzını yıkarken “dili ile kötü söz söylemeyeceğine”, yüzünü yıkarken “kimseye kötü gözle bakıp, yüz kızartıcı bir suç işlemeyeceğine” niyet eder (Er, 1997, s. 54). Şurası bir gerçektir ki sen kendi özünü pâk edesin ta ki senden olan da pâk ola. Çünkü **“Yıkanan temiz olmazsa, yıkadığı şeyde temiz (pâk) olmaz”** (Atalay, 2011, s. 282).

Aleviliğin ibadeti olan cemlerde ise on iki hizmet sahibinden biri olan “ibrikçi” (yörelere göre farklı isimler verilmektedir)nin döktüğü su ile ellerin sadece parmaklarını yıkama şeklinde gerçekleşen sembolik anlamda bir abdest alınmaktadır ki, bu abdest tutulan niyetlerin toplum huzurunda teyit edilmesi anlamını ifade eder. Alınan bu abdestte asıl amaç ahlâksal arınma ve iç temizliğinin sağlanmasıdır. Her Alevi-Bektaşî senede bir, köy halkının katılımıyla gerçekleşen (Bektaşîlerin ‘baş okutma’ adını verdiği) cem töreni ile toplumdan rızalık alıp, yolun yasakladığı suçları işlemeyeceğini, toplum ve dede huzurunda teyit eder. Talibin yunması, yıkanması ve manen temizlenip arınması anlamına gelen bu abdeste Anadolu Alevi-Bektaşîliğinde “yıl abdesti” adı verilir. Yıl abdesti Sünnî inanç mensuplarında olduğu gibi tuvalete çıkmak, eşiyile birlikte olmak gibi durumlarda bozulmamakta, ancak abdest alınırken tutulan niyetlerden birinde zaafa uğrayarak (zina, hırsızlık, adam öldürme vb.) inancın yasakladığı suçlardan birini işlemesi durumunda, inanç mensubunun düşkün ilan edilerek cezalandırılması sureti ile bozulmaktadır (Er, 1997, s. 54).

*İhlâs ile gelen bu yoldan dönmez,
İkilikten geçmeyen bir’liği bilmez,
Er’i Hak görmeyen, Hak’ı da göremez,
Gözü bakar ama körden sayılır.*

(Pir Sultan Abdal; Er, 1997, s. 54).

Cemler; “Ayn-ül Cem, Abdal Musa Kurbanı, Birlik Cemi, Dârdan İndirme Erkânı, Koldan Kopan Erkânı, Ali Cemi, Görgü Cemi, İçeri Kurbanı, İkrâr Cemi, Düşkün Cemi, Kısır Cem” gibi farklı isimlerle söylene de aynı ritüeli ifade ederler (Yaman, 2012, s. 228-229).

Perşembe’yi Cuma’ya bağlayan akşamlar cemlerin yapılması ve her talibin “48 Cuma’ya katılması haktır” görüşü Alevilikte esastır. Sadece Muharrem ayı boyunca doğal ritüel olarak (dört haftalık) cem yapılmaz ve matem tutulur. Alevilikte “48 Cuma’nın, Muharrem orucunun, Hızır orucunun hak olduğunu ve verilen ikrârdan can verilse de asla dönülemeyeceği” inancı genel kabul gören bir anlayıştır.

Cem’de “On İki Hizmet” ve bu hizmetlerin ayrı ayrı sahipleri vardır. Her Alevi yılda bir kez görgüden geçer, hâl ve gidişatının muhasebesini yapar, ikrârını tazeler ve topluma hesap verir. Kendilerinden şikâyetçi olanları cemde bulunan canlar şikâyetlerinde haklı görürlerse, şikâyet edilenler onları razı etmek zorundadırlar. Kimseyle küsülü, dargın ve kavgalı kalamazlar. Birine hakları geçtiyse, ya da başkalarının hakları kendisinde kaldıysa hesaplaşır ve helallik alır. Barışmadıkça görgüleri yapılmaz. Borçları varda görgüden önce ödeyeceklerdir. Yıllık görgüden geçen talipler, aynı zamanda daha önce yaptığı hatayı bir daha tekrarlamamak üzere tövbe ederler. Görgüden geçtikten sonra manen temizlenmiş olurlar. Ancak bundan sonra ceme katılanlar, görgü-sorgudan geçerek temizlenmiş olanların kurban lokmasını yiyebilirler. Cem dinsel bir ibadettir ve bazılarının zannettiği gibi bu törenlerde içki içilmez. Düşkünler (haksız ve keyfi yere eşini boşayanlar, haram kazanç sağlayanlar, yalancı şahitlik yapanlar, nefesine hâkim olamayanlar, hırsızlık yapanlar, adam öldürenler, annesine-babasına evlatlık görevini yapamayanlar, işçi ve yetim hakkı yiyenler) ceme alınmazlar. Böylece cem halkı (Alevi toplumu) zararlı insanlardan arınmış olur (Yaman, 2013a, s. 166-167).

Cem ibadetinde ‘On İki Hizmet’in sahipleri şunlardır:

1. Dede (Mürşit, Pir)
2. Rehber
3. Gözcü
4. Çerağcı (Delilci)
5. Zâkir (Âşık)
6. Ferraş (Süpürgeci)

7. Sakka (İbriktar)
8. Kurbanacı (Sofracı)
9. Pervâne / Semah dönenler
10. Davetçi / Peyik
11. İznikçi (Meydancı)
12. Kapıcı (Bekçi).

Kadın erkek ayrımı gözetilmeksizin birlikte yapılan cemler, aynı zamanda Alevi-Bektaşî toplumunun din ve ahlâk eğitimine yönelik önemli bir ritüeldir. İnsanlar arasındaki hak hukuk sorunlarının ele alındığı ve suç işleyenlerin yargılandığı cemler, bir tür “halk mahkemesi” olarak da işlev görmektedir (Şener, 1990, s. 173). Cem meclislerinde bir araya gelen ve o meclise girerken cinsiyetlerini meydanın eşiğinden dışarı bırakan “canlara”, tarihsel süreçlerde de iftira atmaya çalışanlara en anlamlı cevabı Pir-î Türkistan Hoca Ahmed-i Yesevi Hazretleri şu şekilde vermiştir: “Ahmed-i Yesevi’nin şöhreti yayılıp müridleri çoğaldıkça muhalifleri de artıyormuş. Bunla Hâce hakkında çeşitli iftiraları yaymaya başlamışlar. Hâce’yi bilhassa, meclisine kadın ve erkekleri davet edip birlikte zikir etmekle suçlamışlardır. Şeriate sıkı sıkıya bağlı olan Mâverâünnehr ve Horâsân âlimleri, bu durumun şeriate aykırı olduğu hususunda ittifak ederek tahkik için birini göndermişler. Tahkik neticesinde söylenenlerin iftira olduğu anlaşılmış, ancak Yesevi bununla yetinmeyip âlimlere bir ders vermek istemiş. Hâce müritleriyle toplantı halindeyken ağzı mühürlü bir hokka getirmiş ve müritlerinden Celâl Ata’ya vererek Mâverâünnehr’e göndermiş. Âlimler toplanıp hokkayı açtıklarında, hokka içinde pamukla ateş parçasının bir arada bulunduğunun hayretle görmüşler. Böylece Hâce’nin kendilerine vermek istediği dersi kavramışlar. Hâce bu kerâmetiyle, **“Eğer kadın ve erkek ehl-i Hak meclisinde birlikte ibadet ve zikir ederse, Hak Ta’âlâ onların kalbindeki her türlü kötülüğü yok eder”** demek istemiştir (Eraslan, 1995, s. 807).

Beş çeşit cem bulunmaktadır. Yılın ilk cemi, yol büyüklerinden Abdal Musa adına yapılan “Abdal Musa Cemi”dir. Taliplerin bir yıl içerisinde dedeye verdikleri söze ne kadar bağlı kaldıklarını öğrenmek üzere sorguya çekilecekleri cem “Görgü Cemi”⁶⁵ olarak adlandırılmaktadır. Hz. Peygamber döneminde Mekke’den Medine’ye

⁶⁵ Tüm canlar, görgü cemine “ölü gelir diri döner”: yani bir bakıma görgü ceminden geçmekle ‘yaşarken yeniden dirilir’, kötülüklerden arınır, kini, kibiri ve benliği atar (Korkmaz, 2008, s. 226). Kırsal kesimde hasat zamanının ardından ocakzâde dedeler taliplerinin bulunduğu köyleri ziyaret etmeye başlarlar. Dedelerin amacı, yılda en az bir

göç eden Müslümanlar (muhacirler) ile onlara ev sahipliği yapan Medineli Müslümanların (ensarın) kardeşlik uygulamasından esinlenen iki aile arasındaki kardeşlik merasimi için yapılan ceme de “Musâhiplik Cemi” denir. Ölen bir kişinin yedisi ya da kırkında kurban kesilip lokma dağıtıldığı cem ise “Dâr Cemi” (dârdan indirme erkânı)’dır. Yine işlediği bir suç nedeniyle yol düşkününü ilan edilen, ancak tövbe edip üzerindeki kul hakkını iade eden kişiler için “Düşkünlüğü Kaldırma Cemi” (kimi yörelerde ‘Koldan Kopma Cemi’ olarak adlandırılan cem) yapılır (Yılmaz, 2011, s. 81-82). Ayrıca yeni yetişen gençlere yol’un (erkânın) kurallarını öğreten ve eğitim amacı ön plana çıkan bir de “İrşat Cemi” vardır (Uluçay, 1993, s. 51).

Cemler, Kırklar Ceminin bir tür tekrarlanmasıdır / güncellenmesidir. Ritüelin her anı (söylenen söz, dua ve nefeslerin/deyişlerin tümü ya da yapılan her edim) ibadetin yerine getirilmesi işlevinin yanında Kırkların Meclisine göndermeler yapan simgesel (metaforik) anlamlar taşır. Kırklar Meclisinde icra edilen on iki hizmetin yerine getirilmesi ayinin esas kısmını oluşturur. Ancak bu esas kısma geçilmeden önce yapılması gerekenler vardır:

“Öncelikle dede/baba erkâna uygun biçimde meydana girer. Bu erkân cemaatten cemi yönetmek üzere destur alınması ve Hacı Bektaş-ı Veli’yi temsil eden ‘**Horasan Postu**’nun selamlanmasıdır. Postun yani cemi yürütecek olan mürşidin meydana konumu kapının tam karşısında, ocağın ve چراغların yanındadır. Mürşidin yanında yer alan rehber, dedenin ardından meydana girer. Dedeyi ve kendi postunu selamladıktan sonra yerini alır. On iki hizmetin diğer sahipleri de aynı erkâna uyararak meydana yerlerini alırlar. On iki hizmete geçilmeden önce musâhip olacaklar veya – Babâgan Bektaşiler’de musâhip tutmak zorunlu olmadığından– tek başına

kez olmak üzere taliplerinin cem hizmetlerini görmektir. Dede bir köye geldiği zaman “peyik” (davetçi) adı verilen bir kişi dedenin geldiğini ve cem yapılacağını ev ev dolaşarak halka bildirir. Cem için köydeki bir ev hazırlanırdı. Bu evin seçilmesinde bazı öncelik ve şartlar söz konusudur. Köyde bir ocakzâde varsa cem onun evinde yapılır. Zaten dedeler bu görevlerini bildiklerinden evlerinin bir odasını çok büyük tutarlardı ki köyde ceme katılabilecek herkes buraya sığabilirdi. Eğer ocak başka bir köyde ise dedenin atadığı rehberin evinde veya durumu uygun olan başka birinin evinde cem yapılır. Ayrıca cemin yapılacağı evin seçilmesinde hane halkı da önemli bir faktördür. Aile bireylerinin düşkün olmaması, komşuları ile sorunlu olmamaları, lokmalarının yenilebilmesi gerekmektedir. Çünkü **“eline, beline, diline, işine, aşına, eşine sahip olmak”** şeklindeki doğruluk ilkesi herkes için geçerliydi (Keleş, 2008, s. 54-55). 19-25 Ocak 2015 tarihleri arasında İstanbul Yenibosna Cemevi’nde, Cem Vakfı Alevi İslâm İnanc Hizmetleri Eski Başkanı ve Hıdır Abdal Ocağı evlatlarından Ali Rıza Uğurlu Dede’nin verdiği “Alevilik İnanc Semineri” derslerinde, cemlerin geçmiş dönemlerde yapıldığı mekânlarla ilgili olarak Sayın Ali Rıza Uğurlu Dede şu açıklamalarda bulunmuştur: “Her talibin evi Allah’ın evidir. Allah’ın evinde; kötülük, boşanma ve mahkeme olmaz. **Allah temiz’dir ve temiz olanı sever.** Biz geçmiş dönemlerdeki cemlerimizi özellikle kocası Hak’a yürümüş olan bacıların evinde yapardık. Rıza meydanında ‘peşkil’de toplanan meblağlar o bacıya verilir. Böylece bir gönüllü incitmeden, o meydanda, o ihtiyaçları sır ederdik.”

nasip alacakların tarikata kabul töreni gerçekleştirilir. Toplumun bireyleri arasındaki anlaşmazlıklar ortaya dökülüp giderilir. Hesap verme zamanı gelen canlar Dâr-ı Mânsur'da sırasıyla yerlerini alırlar. Gerekli olan durumlarda bu kişilerin cezaları verilir veya cemaatten ve mürşitten helallik alarak yıllık görgülerini tamamlamış olurlar. Dâr makamında verilen en ağır ceza düşkünlüktür. Düşkün olanlar cemlere katılamazlar ve hatta tüm toplumdan dışlanırlar. Dargınlar barıştırılır. Çünkü kimse kimseyle küs, dargın veya kavgalı kalamaz. Bu durumda olanlar ceme alınmaz. Ayrıca cem'in bu kısmında toplumsal yaşama, güncel konulara dair konuşmalar yapılır, mürşidlerden tavsiyeler alınır. Bunun ardından on iki hizmete ve çerağ uyandırma merasimine geçilir” (Keleş, 2008, s. 56-57).

On iki hizmetin sahipleri bir deyişle meydana çağrılır, cemaatin rızası alındıktan sonra gülbenkleri verilir. Hizmet sahipleri ise sırasıyla meydanda dâra durur ve bu duadan sonra meydanda ve toplu bir şekilde niyaz ederek hizmet yerlerine geçerler. Söylenen deyişin ve hizmet sahiplerinin meydana gelişinin bir örneği şöyledir:

*Hak'tan bize name geldi,
Pirim sana ayân olsun,
Şâh'tan bize name geldi,
Mürşidime ayân olsun.*

[Mürşit ayağa kalkar]

*Kimi okur kimi yazar,
Can ansur yoldan azar,
Mihmânları ceme dizer,
Rehberime haber olsun.*

[Rehber ayağa kalkar]

*Hak kuluna eyler nazar,
Seyyah olup âlem gezer,
Kalleş gelmiş cemi bozar,
Gözcü sana haber olsun.*

[Gözcü ayağa kalkar]

*Seyda bülbül bağın ister,
Delil yanmaz yağın ister,*

*Yak delili nurun göster
Delilciye haber olsun.*

[Delilci ayağa kalkar]

*Âşıkların zikri sazdır,
Daim Hak'a niyâzdır,
Okunan nefes duvâzdır,
Zâkirlere haber olsun,*

[Zakir ayağa kalkar]

*Cemde herkes kardeş bacı,
Bunlardır Guruh-u Nacî,
Seyit-i Ferraş süpürgeci,
Ferraş'a da haber olsun.*

[Ferraş ayağa kalkar]

*Bu ceme gelenler hacı,
Bunlardır Hak'a duacı,
Cemin kilidi kapıcı,
Kapıcıya haber olsun.*

[Kapıcı ayağa kalkar]

*Ey gözü gönlü tok kişi,
Daim hak iledir işi,
Hazırla lokmayı aşı,
Lokmayıcıya haber olsun.*

[Niyâzcı / Sofracı ayağa kalkar]

*Ta ezelden dedik beli,
Muhammed Ali'nin yolu,
Engür tasla gelsin dolu,
Sakacıya haber olsun.*

[Saka ayağa kalkar]

*Gerçek olan dolu içer,
Birlik olan yerde güller açar,
Canlar gelir ceme geçer,
Peyikciye haber olsun.*

[Peyik ayağa kalkar]

*Bir üzümü böldü Kırklar,
Yiyemez özü çürükler,
Allah deyip dönsün çarklar,
Semâhçıya haber olsun.*

[Semâhçılar ayağa kalkar]

*Şâh Hatayi 'm pire geldi,
Hak yoluna süre geldi,
Mümin, Müslim dâr'a geldi,
İznikçiye haber olsun.*

[İznikçi ayağa kalkar] (Keleş, 2008, s. 57-59).

Ayağa kalkan hizmet sahipleri rehber başta olmak üzere Dâr-ı Mânsur'a dururlar. Dede hizmetlerin görülmesini başlatmak için hizmet gülbangını okur:

Bism-i Şâh, Allah Allah... Akşamlar hayır ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, demler dâim, cemler kaim ola. Hazır-gâip, zâhir-batın cem erenlerinin nuru cemâlleri âşk ola... Ehl-i Beytin, Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Oniki İmamların, Ondört Masum-u Pâkların, Onyedî Kemerbestlerin, Kırkların, cümle erenlerin katarından, didarından ayırmaya. Her dilde bir dilek, her gönülde bir murat vardır. İnandığımız, güvendiğimiz yüce Yaradan; dilde dileklerimizi, gönülde muratlarımızı vere. Allah, namerde-merde muhtaç eylemeye. Duvarımızdan taş, gözlerimizden yaş dökmeye. Genç yaşta ölüm, ihtiyarlıkta zulüm vermeye. Hak evimizin, toplumumuzun ağız tatlılığını bozmaya. Huzur vere, dertlerimize derman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza eda nasip eyleye. Yolumuzu yolsuza, yüzümüzü nursuza uğratmaya... Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler; ana-babasına, toplumuna hayırlı evlatlar vere. On sekiz bin âlemle Mümin, Müslim cümle kardeşlerimizi Muhammed-Ali gülbangından mahrum eylemeye. Çağırdığımızda, bunaldığımızda Hızır yoldaşımız; Şâh-ı Merdan Ali kardeşimiz, Hünkâr Hacı Bektaş Veli de haldaşımız ola. Duası bizden, kabulü Allah'tan ola. Gerçekler demine, evliyalar keremine, gönüller birliğine HÛ diyelim HÛ.

Cemdeki sıralama ise şöyledir:

- > Dede Ceme girer, ayakta (dârda) olan halka dâr duasını verir.
- > Sohbet eder. (Güncel konularda veya tarihi konularda, aydınlatıcı konuşmalar yapar. Ceme katılanların her türlü sorularını yanıtlar).

- > Dede cemaatten razılık⁶⁶ ister. Sorunlar varsa çözer. (Küskünleri – dargınları barıştırır).
- > Edep - erkâna dâvet eder.
- > Sâlat ve selam verilir.
- > On iki hizmet görev deyişi okunur.
- > On iki hizmet sahiplerine dede toplu dua verir.
- > Post serilir ve duaları verilir.
- > Tezekkâr hizmetleri ve duaları verilir.
- > Çerağ uyandırılır ve duaları verilir.⁶⁷
- > Süpürgeci hizmeti ve duaları verilir.
- > Gözcü hizmeti ve duası verilir.
- > Tövbe duası okunur.
- > Secde duası (gülbank) verilir.
- > Dûvâz-ı İmam okunur.
- > Secde duası verilir.
- > Tevhit edilir.
- > Secde duası verilir.
- > Tevhit edilir.
- > Secde duası verilir.
- > Mir'aç'lama okunur ve Kırklar Semahı yapılır.
- > İstek semahları yapılır.
- > Saki suyu dağıtılır ve duaları verilir.
- > Mersiyeler okunur.
- > Secde duası verilir.
- > Süpürge (Farraş) hizmeti ve duaları verilir.
- > Lokma hizmeti ve duaları verilir.

⁶⁶ Alevilik-Bektaşilikte “**Döktüğünüz varsa doldurun, ağlattığınız varsa güldürün**” ilkesi rızalığın en temel ilkesi olarak cemlerde uygulanır. Bu ilke Kur’ân-ı Kerim’de Fecr Suresi’ne dayandırılır: *Ey sükuna kavuşmuş benlik! Dön Rabbine, razı etmiş ve edilmiş olarak! Gir kullarımın arasına! Gir cennetime!* [Fecr Suresi 27-30] (Öztürk, 2013a, s. 561).

⁶⁷ Çerağ ya da delil uyandırma erkânı Kur’ân-ı Kerim’de ki Nur Suresi’ne dayandırılır: *Allah, göklerin ve yerin Nur’udur. Onun nurunun örneği, içinde çerağ bulunan bir kandile benzer. Kandil, bir sırça içerisindedir. Sırça, inciden bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispeti olmayan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık saçar. Nur üzerine nurdur o. Allah, dilediğini kendi nuruna kılavuzlar. Allah, insanlara örnekler verir. Allah her şeyi bilmektedir. Kandil, Allah’ın yükseltilmesine ve içinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Orada sabah-akşam O’nu tespih eder* [Nur Suresi / 35-36] (Öztürk, 2013a, s. 323).

- > Çerağ (sırlanır) uyutulur.
- > Post kaldırılır.
- > On iki hizmet yapanların toplu duası verilir.
- > Dağılma (gidene - durana) duası verilir.

2.5.1. Cem İbadetinin Makamları

Birinci Makam: Cem

İsteyen ile istenenin birleşmesidir. Halkın katılacağı cem bu makamdır. Yani bâtınla - zâhiri birleştirme makamıdır. Kur'ân'da ki *“Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz”* ⁶⁸ ayeti bu ceme işarettir. Cem; âşk ve cezbedir, âşık ile mâşuk'un birleşmesidir. Cem; yaratılanları görmeyip sadece Yaratan'ı yani varlığın özünü görmektir. Yani tevhittir. Yüce Kitabımızda; *“Onun üzerinde ki her şey, her canlı varlık gelip geçici bir şey, fâni bir şeydir artık. Bâki olansa ancak O Ulular Ulusu. Bağış ve iyilikler sahibidir doğrusu. Bâki O'dur”* ⁶⁹ şeklide buyrulmaktadır (Uğurlu, 2009, s. 62).

İkinci Makam: Âyn-ül Cem

Diğer bir deyimle de 'Hazret'ül Cem'dir. Bu makam ikrârlı olanların, teslim olanların yani musâhiplik makamıdır. Bu ceme herkes giremez. Kur'ân'da buyurur ki *“Göklerde ve yerde kim varsa O'ndan ister. O, her an yeni bir iş ve oluştadır.”* ⁷⁰ Bu makamda Hak, her şeye ayna olmuştur. Âyn-ül Cem, insanın Allah'ın kendisinde tam tecelli ettiği tek varlık ve bütün insanlığın da bir varlık olduğunun temsilinden ibarettir. Kesret'ten (çokluktan) bir'liğedir. Kırklar'da ki tevhid'edir (Uğurlu, 2009, s. 63).

Üçüncü Makam: Cem'ül Cem

Her şey tevhit olmuştur. Her şey O'dur. Her şeye cem olmaktır. Asla dönülmüştür. Bâtın ve zâhir hepsi Hak olmuştur. Kur'ân buyurur ki *“Evvel'dir O, başlangıcı yoktur; Âhir'dir O, sonu yoktur; Zâhir'dir O, her şey de belirir; Bâtın'dır O,*

⁶⁸ Fatıha Suresinin 5. ayeti. Tamamı: *Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Hamt, âlemlerin Rabbi Allah'adır. Rahman'dır, Rahim'dir O. Din gününün Malik'i/Sultanıdır O. Yalnız sana ibadet/kulluk ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Dosdoğru giden yola ilet bizi. Kendilerine nimet verdiklerinin, üzerlerine gazap dökülmüşlerin, karanlığa/şaşkınlığa saplanmamışların yoluna* (Öztürk, 2013a, s. 16).

⁶⁹ Rahman Suresinin 26. ve 27. ayetleri.

⁷⁰ Rahman Suresinin 29. ayeti. Tamamı: *Göklerde ve yerde kim varsa O'ndan ister. O, her an yeni bir iş ve oluştadır* (Öztürk, 2013a, s. 491).

gözlerden gizlenmiştir.”⁷¹ Bu makamda ibadet yeri aranmaz. Çünkü yeryüzü artık ona mabet olmuştur. Her yerde cem halindedir (Uğurlu, 2009, s. 64).

Dördüncü Makam: Âhadiyet’ül Cem

Muhammed-Ali makamıdır, yani ‘ev edna’ makamıdır. Bu makam kayıtlarıştan kaydın kalkmasıdır. Kırklar makamıdır. Kırklar makamında ki birliğe delalettir. Birine vurulan neşterle kırkıdan kan gelmesi olayıdır. Sen ve ben yok, “O” vardır. Kanı kana, ruhu ruha katma olayıdır. Kur’ân buyurur ki “*Allah’ın yanın da diğer bir Tanrı’ya daha kulluk etme. İlah yok O’ndan başka. O’nun yüzü dışında her şey helâk olacaktır.*”⁷² Evet kısaca cem, tevhittir, birlik makamıdır. Her şeyin O olması olayıdır (Uğurlu, 2009, s. 64):

*Cem erenlerindir,
Hak’ı görenlerindir,
Ceme eğriler girmez,
Doğru gelenlerindir.*

(Yunus Emre)

2.5.2. Ceme Bekâr veya Eşli Girme (Nasip Alma) Hâlleri

Genellikle İç ve Doğu Anadolu Alevileri Görgü Cemlerine (Musâhip Tutma Erkânı) dulları ve bekârları almazlar. Musâhip tutma olayının belirgin yanı, musâhiplerin evli olmalarıdır. Düşkünlük olayını anlatırken belirtmiştik. Kimi yerlerde yol kardeşi olacak canlar bir yorganın altında kardeşlerinin biri öbürünün eşi ile yüz yüze yatar ve onun davranışlarına bakılarak yargıya varılır. Görüştiğimiz bütün Alevi Erenleri, belirttiğimiz bölgelerde ceme girebilme koşullarından birinin evli olmak olduğunu söylediler. Tahtacılarda ise ikrar alma töreni gençler daha evlenmeden yapılabilir. Onlarda ikrar alma töreninin dışında musâhip olma töreni var. Bunda evli olmayı koşulluyorlar. Ancak, Çamşılı Dedelerinden Ali Metin (Divriği-Şahi Köyü) Dede’den yöredeki derlemelerimize ters gelen konular edindim. Ali Metin, konuyu çok

⁷¹ Hadid Suresinin 3. ayeti. Tamamı: *Evvel’dir O, başlangıcı yoktur; Âhir’dir O, sonu yoktur; Zâhir’dir O, her şeyde belirir; Bâtın’dır O, gözlerden gizlenmiştir. Her şeyi hakkıyla bilen Alîm’dir O!* (Öztürk, 2013a, s. 497).

⁷² Kasas Suresinin 88. ayeti. Tamamı: *Allah’ın yanında diğer bir tanrıya daha yakarma/çağırma! İlah yok O’ndan başka! O’nun yüzü dışında her şey helâk olacaktır! Hükûn yalnız O’nundur ve O’na döndürüleceksiniz!* (Öztürk, 2013a, s. 360).

iyi bilen, deneyimli bir Dede. Onun anlattığına göre “20 yaşından küçük olanlar musâhip alamazlar. 20 yaşından büyük kim olursa olsun, bekâr bile olsa musâhip alabilir.” Gene şöyle anlattı: “Biz, bekârı ceme alırız. Biz de müntehi de haktır, mücerret de...” Çamşılı bölgesinde musâhipler evli ise yeni dağbağlanmış bir post üzerine bir beyaz bez seriliyor ve ceme öyle giriliyor. Burada bir konuyu öyle vurgulamak istiyorum. Ali Metin Dede’nin anlattığına göre Musâhip Tutma ile Görgü Cemleri ayrıdır. Görgü Cemlerinde dargınlıklar giderilir ve duruşmalar yapılır. Musâhip tutulmasından bir yıl sonra o bir yılın hesabı için görgü düzenlenir (Birdoğan, 2013, s. 301-302). “... Merasim sürüp giderken bir bacı (cem törenine katılan kadın) eşiğe niyâz edip döşeği getirir ve : ‘Hayır himmet eyleyin’ deyip döşeği yere serer ve üzerinde dârâ durup hayır duası alır. Rehber ise kurban sahipleriyle içeri girer. Musâhip olacak kimseler, bacılarıyla (eşleriyle) (ikişer ikişer) birlikte dörtlü bir gurup oluştururlar. Bunlara rehber de katılmak suretiyle beşi de eşiğin sağına ve soluna niyâz ederler. Sonra sürüne sürüne gelip delile niyâz ederler. Rehber, sağ başta olmak üzere dârâ dururlar. Kurban sahipleri, rehberin elini öpüp solyanında döşek üzerinde dârâ dururlar. Onların arkalarında, eteklerine tutunmuş olarak eşleri gelir. Bacıları yer değiştirir. Rehber veya musâhip olacakların boyunlarına birer mendil ya da tülbent bağlanır. Buna Alevi kültür kompleksinde tığbent (yani ikrâr ayininde takılan yün kuşak) denir. İki mendilin ucu sağ elle tutulur, musâhip olacaklar pir karşısında dârda ayaklarını mühürlerler. Rehber ve pirin birtakım soruları cevaplandırıldıktan sonra, neticede rehber mendillerin ucunu (tığbent) pire verir. Pir musâhiplere öğüt verir: “Evladım, siz musâhip oldunuz. İlkın, musâhip musâhipten evini ayırmayacak, malını ayırmayacaktır. Birbirinin evinde olanı izinsiz alıp gidebilecek. Aranızda tartışma çıksa, Allah korusun, Temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya kadar dargın dursanız, derdinize derman bulunmaz. Talip olmak için sizden dört şey isterim: 1- Önce şeriatı bilmek gerek. 2- İkincisi tarikat 3- Üçüncüsü marifetten bilgi sahibi olmak 4- Dördüncüsü de sırrı hakikat ehli olmak gerek.” Önemli bir kültür kodu olarak musâhiplik, âhiret kardeşi olunan erkekle kardeş, eşleriyle de bacı durumuna gelmek demektir. Namus, mal ve mülk hariç, hemen her şeyleri ortak sayılır. Birbirlerine musâhip olacakların çocukları asla birbirleriyle evlenemezler. Bu nedenle musâhiplik bir insect taboo (cinsiyet yasağını)yu ortaya koymaktadır. Örneğin Çorum ve havalisinde talip köyler ortaya çıkmakta ve bunlar da birbirinden kız alıp-verememektedirler. Kişiler, aileler yerine bu

defa köyler talip durumuna geçmektedirler” (Türkdoğan, 2006, s. 85). Köy Bektaşiliğinde inananlardan tek tek ikrar alınmaz. Birbirleri ile anlaşılan iki aile, musâhip kavline girerler ve musâhip kavli sırasında da ikâr verirler. Kent Bektaşiliğinde ise, kişiler tek tek Yola alınır. Bu nedenle baba veya koca Bektaşî olunca, çocuklar ya da eş kendiliğinden Bektaşî olmazlar. Onların da ayrı ayrı nasib almaları gerekir. Sık sık tekrar edildiği üzere, Kent Bektaşiliğinde, aileler değil de bireyler ön plandadır. Karı ve kocaya ayrı ayrı nasib verilir. Sadece kocanın nasib almasına karı, karının nasib almasına da kocanın izin vermesi gerekir. Bu muvafakat olmazsa nasib verilmez. Daha da ilginç kadın nasib alırken koca, koca nasib alırken kadın meydan (cem) evinden çıkartılır. Bu çıkarmanın nedeni şudur: Nasib verildiği (ikrar alındığı) sırada, meydan evi’nde bulunan canların tamamı, nasib alan kişinin kardeşi (musâhibi) sayılırlar. Eğer nikâhlı eş meydan’da bulunursa, nasib alan nikâhlısı, eş değil de, kardeşi olacaktır. Kardeşler arasında da evlilik şiddetle yasak olduğundan, nasib alma töreni bitinceye kadar, nikâhlı eş meydan’ın dışına çıkartılır. Eğer çıkartılmazsa nikâh, bir daha yenilenmemek üzere düşer. Köy Bektaşileri, Bektaşî ana ve babadan doğanlara, Kent Bektaşileri ise, her iyi insana nasib verir. Kırsal toplumları bir arada tutan asabiyet (soy ortaklığı) ve soyluluktur. Bu nedenle kabileyi veya köyü, sıradan insanların önderliği altında toplamak, nerdeyse olanaksızdır. Köy Bektaşîleri kırsalın bu kültürüne uymuş ve “Dede, yani mürşit Ehl-i Beyt’ten türeyen çocuklardır” demiştir. Bu kültürün gereği olarak da, Alevilik babadan ve anadan çocuğa geçmektedir. Kentlerde yaşayan insanlar içine kapalı değillerdir. Kent halkından yetenekli ve eksiksiz ahlâka sahip olanları arasından bir kişiyi Baba (Mürşit) olarak seçmiştir. Kent Bektaşileri soyluluğun babadan oğullara geçmiyeceğine, asaletin kişisel bir özellik olduğuna inanırlar. Peki, kent Bektaşileri Ehl-i Beyt’i gözardı mı ederler? Bektaşiliğin olmazsa olmazlarından birisi de Ehl-i Beyt sevgisidir. Bu nedenle kent Bektaşileri, tıpkı Aleviler gibi, Ehl-i Beyt’e sonsuz bağlıdırlar. Fakat Hz. Alî ve On iki imam tarafından kurulan Yol’a hizmet edenlerin de Ev Halkı (Ehl-i beyt)’ından sayılması gerektiğine inanırlar. Bu nedenle Yol’a giren ve bu Yol’da yükselen (Mirac eden) her insan Ehl-i Beyt üyesidir. Bektaşilikte oğul nasib alıp Bektaşî olur baba istemiyorsa olmaz. Koca nasib alıp Bektaşî olur karı yani eş istemiyorsa olmaz. Bektaşilik yola girişi bireyin tercihinine bırakmıştır. Alevilikte ise Yol’a aile yani karı- koca girer. İlginçtir, Alevilik ataerkil aile tipini değil çağdaş aile tipini kabul etmiştir. Ona göre aile, karı-koca ve çocuklardan

ibarettir. O yüzden de Yol'a tek tek insanları değil iki aileyi alır. Başka bir anlatımla iki aile birbiri ile musâhip olurken Yola giriş ikrarlarını da verirler. Aleviliğe göre bunun gerekçesi şudur: Bilindiği üzere Ehl-i Beyt ya da Âl-i Âba: Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere beş kişiden oluşur. Yol'a giren herkes Ehl-i Beyt'in hizmetine soyunduğu için Ehl-i Beyttir. Öyleyse beş kişi olmaları gerekir. İşte bu nedenle iki aile ve bir dede bir araya gelmelidirler ki beş kişi olsunlar. Yukarıda söylendiği üzere. Bektaşiler tek tek nasip alırlar. Her insana ayrı uyarı (telkin) yapılır. Bektaşî de Alevî gibi Yol'a giren insanların Ehl-i Beyt'ten sayılacağına inanırlar. Ama ortada beş kişi yoktur. Bunu nasıl açıklayacağız? Bektaşî Meydân Odasında Ehl-i Beyt'in simgesel olarak bulunduğu inancındadır. Çünkü Mürşit Hz. Muhammed'i, Rehber Hz. Ali'yi, Ocak yani Kürre Hz. Fatıma'yı, ocağın iki yanında uyarılmış olan iki Çerâğ ise Hz. Hasan ve Hüseyin'i temsil eder. Bektaşilik-Alevilik musâhipliğin Hz. Peygamber'den kaldığı inancındadır. Çünkü Hz. Muhammed ashabını birbiri ile kardeş ederken, kendisi de Hz. Alî ile kardeş (musâhip) olmuştur (Keçeli, 2005, s. 331-332).

2.5.3. Kırklar Cemi Söylencesi (Menkıbesi)

Kırklar Cemi veya Meclisi, Alevî-Bektaşiler için Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin zamanında yaşandığına inanılan bir olaydır/ritüel veya menkıbe'dir. Söylenceye göre kırk kişinin katıldığı bu ritüel (dinsel tören) ve etrafında şekillenen olaylar Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğu ile aynı gece gerçekleşmiştir. 'Kırklar' adı verilen bu Ulular topluluğu ile Hz. Muhammed arasında yaşanan bu olay farklı yorumlarla dillendirilse de genel hatlarıyla ortak anlatı (menkıbe) şöyledir:

Bir gün Cebrail, Muhammed'e Hak'ın davetini getirir ve O'na Miraç yolculuğunda rehberlik eder. Hz. Muhammed Miraca (Allah ile görüşmeye) çıkarken önüne bir aslan çıkar ve Hz. Muhammed yoluna devam edebilmek için peygamberlik mührünü taşıyan (hatem) yüzüğü aslanın ağzına atmak zorunda kalır. Bunun üzerine aslan sakinleşir ve yoluna devam eden Hz. Muhammed, Allah'ın katına ulaşır. Sonunda Hak tecelli eder ve Hz. Muhammed O'nun cemâlini görür; dost dostla kavuşur. Hz. Muhammed, Hak ile sessiz sözsüz olarak doksan bin sır söyleşir. Bunlardan otuz bini şeriat

olur, insanlara iner; kalan altmış bini ise Ali’de sır olur. Burada Hz. Muhammed’e elma, bal ve sütten oluşan bir yemek⁷³ gelir.

Hiz. Peygamber günlerden bir gün suffe-i safanın kapısına gider, kapıyı çalar. İçeride sohbet etmekte olan Kırklar, “Kimsin?” diye sorunca, o da, “Ben peygamberim, kapıyı açın içeri gireyim, siz erenler ile dem didar göreyim” der. Kırklar, “Bizim aramıza peygamber sığmaz, git peygamberliğini ümmetine yap!” deyince Hiz. Peygamber, hemen geri döner. Bunu üzerine Hak Teâlâ’dan “Geri dön!” nidâsı gelir ve peygamber tekrar kapıya varır. Aynı durum tekrarlanır, yine Hak’tan dön nidâsı gelince üçüncü defa kapıyı çalar. Kim o denince, “Seyyîdu’l-kavm hâdimu’l fukarâyım.”⁷⁴ diye cevap verir. Kırklar, “Merhaba, ehlen ve sehlen hoş geldin, gelmekliğin mübarek olsun” derler. Hiz. Peygamber, “Ya mufettiha’l-ebvâb iftah lena hayra’l-bâb.”⁷⁵ Bismillah diyerek sağ ayağıyla içeri girer ve içeride otuz dokuz sahabenin olduğunu görür. İçlerinden Selman-ı Farisi dışarıda parsaya gitmiştir. İçlerinde Hiz. Ali’nin de bulunduğu Kırklar, Hiz. Muhammed’i gördüklerinde ayağa kalkarlar ve yer gösterirler. Hiz. Muhammed, Hiz. Ali’nin yanına oturur, fakat o zaman yakınındakinin Ali olduğunu bilmemektedir (Hiz. Ali’nin yüzü kapalıdır). “Siz kimsiniz, size kim derler?” diye sorar. “Biz Kırklar’ız, bize çehelten” derler. Hiz. Muhammed, “Nasıl?” diye sorunca, “Birimizden kan aksa, cümlemizden kan akar” derler ve Hiz. Ali koluna neşter vurarak kanatınca hepsinden kan gelir hatta dışarıda bulunan Selman’ın kanı bile içeri akar. Hiz. Ali kolunu bağlayınca hepsinin kanaması da durur. Bu arada Selman-ı Farisi parsadan bir üzüm/engür tanesiyle gelir. Kırklar, “Ey fakirlerin hizmetçisi! (hâdimu’l fukarâ) Bu üzüm tanesini aramızda paylaşır” derler. Hiz. Peygamber bir üzüm tanesini kırk kişiye nasıl paylaşacağını düşünürken Cebrail, Allah’ın emriyle cennetten nurlu bir tabak getirir ve onun önüne koyarak “Şerbet eyle ya Muhammed!” der. Hiz. Peygamber’in bölüşümü nasıl yapacağını merak eden Kırklar da birden ortaya çıkan nurdan tabağın farkına varırlar. Hiz. Muhammed, tabağın içine su koyarak “şakku’l-kamer” parmaklarıyla üzüm

⁷³ Cennette Muhammed (sav.)’e bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek gelir. Bunlar özellikle seçilmiş yiyeceklerdir. İnsan için sütün ve balın yüz yararı vardır; buna elma da eklenince yararı bin bir olur. Balın peteği insanın mayası; sütün sağıldığı meme insanın ana rahmi; elmanın kabuğu ise insanın derisi kabul edilir. Tanrı süte sevgiyi, bala âşk, elmaya ise dostluğu bağışladı. Üçünü de Cennet ürünü olarak insanlara yolladı (Korkmaz, 2008a, s. 231).

⁷⁴ Yukarıdaki ibare, “Toplunun efendisi, fukaranın hizmetçisiyim” anlamına gelmektedir. Bu ifade hâdis olarak “Toplunun efendisi, onun hizmetçisidir” şeklinde geçmektedir (Kaplan, 2011, s. 262).

⁷⁵ “Ey kapıların açıcısı, bize en iyi kapıyı aç” (Kaplan, 2011, s. 262).

tanmesini de ezerek tabağa kor ve böylece Kırklar'a üzümü şerbet olarak sunar. Şerbetten içen Kırklar'ın tamamı mest u elest olarak kendilerine değişik bir hal gelir ve oturdukları yerden kalkıp bir kere “Ya Allah!” deyip semaha dururlar. Kırklar'ın semahına Hz. Peygamber'de katılır, semâ ederken imamesi yere düşer, yere düşen imameyi Kırklar, kırk parçaya bölüp bellerine tennure olarak bağlarlar.

Sohbet/semâh sona erdikten sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) bunlara Kırklar'a pirlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar; “Pirimiz Şâh-ı Merdan Ali'dir ve rehberimiz Cebail Âleyhisselam'dır” derler. Bu yanıt üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin Kırklar Meclisi'nde olduğunu anlar. Hz. Ali, Hz. Muhammed'e doğru yürür; Ali'nin yaklaştığını gören Hz. Muhammed tecella ve temenna ile O'na yer gösterir. Kırklar da Hz. Muhammed'e katılır; saygıyla eğilip O'na yol açarlar. Bu sırada Hz. Muhammed Hz. Ali'nin parmağında, Miraca giderken arslanın ağzına verdiği yüzüğü görür. Bu nedenle ceme başlarken önce mürşit postu serilir ama post duasıyla Hz. Ali kutsanır. (Uluçay, 1993, s. 21-24; Keleş, 2008, s. 52-55; Korkmaz, 2008a, s. 231-233; Korkmaz, 2008b, s. 48-51; Kaplan, 2011, s. 261-263; Özdemir, 2014, s. 245-248):

“Kırklar Meclisi” ile ilgili olarak tartışılan bir konuya da burada açıklık getirmek durumundayız. Cem Vakfı Alevi İslâm İnanc Hizmetleri Eski Başkanı Ali Rıza Uğurlu Dede ile gerçekleştirdiğimiz mülakatta, Sayın Uğurlu; menkıbelerde yer alan ve tartışma konusu olan **“17 kadın 23 erkek (cinsiyet vurgusu)”** ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: “Kırklar Meclisi; beşeri âlemde değil, manevi (ruhsal) âlemde meydana gelmiştir. Hz. Peygamber'in Miraç'ı nasıl ki fizik kurallarını aşıyorsa işte Kırklar Meclisindeki hâdiselerde ruhlar âleminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla orada ‘cinsiyet’ten bahsetmek doğru değildir. Zaten temel ibadetimiz olan cemlerimizin de çıkış noktası Kırklar Meclisi'dir ve cem meydanında ‘kadın-erkek (cinsiyet)’ ayrımı yoktur. Cemevinin eşiğinden içeri giren herkes ‘can’ olur, erkeklik veya dişilik o meydana gir(e)mez. İşte Kırklar Meclisi'nde de herkes ‘can’dır ve o meclisle ilgili cinsiyetlerden bahsetmek, inancımızı tam anlamıyla anlatamamaktan kaynaklanıyor” demişlerdir.⁷⁶ Sayın Uğurlu'nun ifadeleriyle örtüşen ve gelenek içerisinde sık sık kullanılan **“Alevilik ırkların değil, Kırkların yoludur”** deyimide bu anlamda dikkat

⁷⁶ Uğurlu, Ali Rıza: 64 yaşında, sanat okulu, 25.01.2015, Yenibosna-İstanbul.

çekicidir. Deyimden maksat ise “Aleviliğin edep-erkânlar üzerinden inancını yaşatıyor olması ve beşeri sıfatların cem meclislerinde itibar görmemesi anlayışının” yaygın bir tutum olarak sergilenmesidir. Dünya hayatındaki âmellerinden ötürü cemlerde yargılanan talipler, bu âlemde taşıdıkları sıfatlardan (ünvanlardan ya da makamlarından) dolayı bir ayrıcalığa tabi tutulamazlar ya da bu sıfatlar o taliplerin yargılamalarının önüne geçemez. Bu anlamda kişinin sadece âmeline bakılır, bulunmuş olduğu mevkiisi ya da makamına bakılmaz.

2.5.4. Hüseyin Doğan Dede’nin Cem İbadetini Yorumlaması ve Manevi Yargı Sistemini Yürütmesi

Saha çalışmalarında elde ettiğimiz genel bir değerlendirme olarak ifade etmek gerekirse; Hüseyin Doğan Dede, Alevilikteki ocak sistemi içerisinde ve ailesinin yüklendiği manevi miras gereği ‘mürşitlik makamı’nın dışında hareket etmemiştir. Sorumluluğundaki ocakların kendi aralarındaki işleyişini ve talipleriyle olan manevi bağın sağlıklı yürütülmesi için her dönem ‘hakem’ rolünü üstlenmiştir. Hem Eşref Doğan Dede’nin hem de diğer kaynak kişilerin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır ki: “Hüseyin Doğan Dede, post dedeliği yapmamış ve bizzati cemleri yönetmemiştir. Ancak toplumsal uyuşmazlıkların yaşandığı durumlarda cemlere katılmış ve toplumsal huzuru bozan fiiller varsa onlara çözümler sunmuştur. Sorumluluğundaki Dede’lerin inanç hizmetlerini yakından takip etmiş, Dede’ler ve talipler arasında sorun çıktığında da mürşit makamının gereği olarakda son sözü söylemiştir. Hüseyin Doğan Dede’nin cem meclislerinde yüklendiği sorumluklara ilişkin olarak gerçekleştirdiğimiz mülakatta kaynak kişilerimizden Sayın İbrahim Özdemir’de şu bilgileri bizimle paylaşmıştır: “Dede hem yapı olarak hem de cemâlen çok güzel bir insandı. Onun tanıyanlar iyi bilir ki manevi bir dokuyla gezerdi ve onu gördüğünüzde o maneviyat sizi de etkilerdi. Dede’nin birkaç kez ceme katıldığına şahitlik ettim. Ama gidip Dede postuna oturmazdı. Bunun birkaç sebebini gözlemlemiştim. Hüseyin Doğan Dede’nin farklı bir ağırlığı vardı ve insanlar ondan çok etkileniyorlardı. Dede de cemin maneviyatının dağılmaması için gidip Dede postuna oturmazdı. Başka bir oda da oturur, kendisine danışılacak bir husus olduğunda herkese yol gösterirdi. Aslında bu tavır, Mürşîd-i Kâmillerin ortak tavrıdır. Ama yolumuzu hiç sahipsiz bırakmazdı ve bütün yaşamını toplumunu ileri taşımaya adanmıştı. Cemin maneviyatını bozanları ya önceden

uyarırdı ya da ceme aldırılmaz, oradaki dede'lerle istişare eder ve sorgudan geçirirlerdi. Hem Alevi köylerinin hem de Sünni köylerin toprak davaları ister istemez olurdu. Dede, hem Alevi toplumunun hem de Sünni toplumun danıştığı ve sorunlarını çözmede 'hakem' olarak gördükleri bilge bir kişilikti. Cemlerin adaletle ve maneviyatla yapılmasına çok dikkat ederdi. O zaman ki cemler de dede'lerle taliplerin ilişkileri seffaftı ve her dede talibinin müşküllerine hâkimdi. Bugün ki gibi bir dede, her yöreden talibi sorgulamazdı. Dede, inanca aykırı davrananların evinde cem yaptırmazdı. Özellikle de eşine karşı şiddet uygulayanların evleriyle ilgili olarakta bu hususu işletirdi ve o kişilerin evlerinde asla cem yaptırmazdı. Ta ki o kişi kendini toparlayıp, pişmanlığıyla tövbesini ifade edene kadar. Dede'nin kayını Naci Dede ve Kelhalil'den Kalender Dede'lerin cemlerini de görmüştüm. Doğan Dede de gelir eşlik ederdi ama gidip posta oturup hizmetleri yönetmezdi. Hep birlik olmayı, çalışmayı ve okumayı öğütlerdi. Cemden çıkan adamın kötülüğe bulaşmaması gerektiğini söylerdi. Birlik olmadan ülkenin bir yere varamayacağı nasihatinde bulunurdu. Hüseyin Doğan Dede, gölgesiyle bile hepimize çok şeyler öğretirdi. Alevi toplumu yaramaz iş yapanlara müsaade etmezdi. Dede'ler yapanın, yaptığıyla kalmasına göz yummazlardı. Bizim mahkemelerimiz cemlerimizdir. Cemlere eğri adamlar giremezdi, buna hakları da olmazdı.”⁷⁷ Sayın Özdemir'in tespitlerinden de anlaşıldığı üzere; Hüseyin Doğan Dede, davranışlarıyla topluma yön veren bir şahsiyet olmanın yanında, Aleviliğin geleneksel yapısı içerisinde yaşatılması ve bu inancın manevi işleyişinin devam ettirilmesi yönünde de ciddi sorumlulukları omuzlamıştır.

⁷⁷ Özdemir, İbrahim: lise, 84 yaşında, 08.06.2016, Cumhuriyet Örnekköy-Malatya.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bugün; siyasallaşan ve ideolojilerin kısılcasına alınmış bir Aleviliğin, geleneksel kodlarından koparılması tehlikesiyle karşı karşıyayız. Aleviğin-Bektaşiliğin tarihsel misyonları dikkate alındığında birer tasavvufi ve İslâmi form içerisinde örgütlenmiş olduklarını ve erkân kurallarını ise İslâm hudutları dışına taşırmadıklarını gözlemlemekteyiz. Dolayısıyla bir kutsalı-yaratıcı gücü yani Hak'ı ya da Tanrı'yı red eden (teolojik inkâra giden) siyasi yapılanmalar Aleviliği kendi kafeslerinde hapsetmek ve güdümlerinde tutmak istemektedirler. Bunun içinde Aleviliğin **geleneksel/teolojik/inançsal** kimliğini silmeye ve **sınıfsal-ideolojik ve etnik ayrıştırmaya dayalı** bir kimlik yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda tez çalışmamızın içerisindeki saha derlemelerinden yapılan alıntıların önemine vurguda bulunmak gerekiyor. Çünkü geleneksel Aleviliğin en duru izlerini bu derlemelerden elde etmek mümkündür.

Şunları ifade etmek gerekirse; akademik çalışmaların teorikten pratiğe (sahaya ve uygulamaya) dönmesi Alevilik-Bektaşilik alanında birçok bilginin bilim dünyasına kazandırılması ve mevcut hafızanın tazelenmesi anlamlarınıda taşımaktadır. Özellikle geleneksel Aleviliğin değerlerini taşıyan kaynak kişilerin sayısının azalması ve bu kişilerin arşivlerinde bulunan birçok kutsal metnin (Şecere, Cönk, Buyruk vb.) de “kaybolması ya da değerlendirilememesi” gibi sorunları meydana getirmektedir. Bu açıdan Alevilikle ilgili saha çalışmalarının çoğalması ve bilimsel anlamda da desteklemesi büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

Tarihsel zamanlar, kimi insanlara toplumsal rollerde ‘model olmayı ve model gösterilmeyi’ kendi doğal akışı içerisinde pay eder. Toplumsal ‘rol modeli olmuş ve inanç önderi kimliğini’ taşımakta olan bir bireyin hayatı da sadece kendi hayatı, aldığı kararlar da sadece kendi kararları olmaktan çıkmaktadır. O birey (mürşit) toplumuyla beraber hareket eder ve yaşadığı topluma yeni ufuklar açmayı amaç edinir. “Hangi entik yapıdan ya da kültürden olursa olsun; âdem (insan) Hak'ın yeryüzünde ki tecellisidir ve âdemin gönlü de Hak'ın yegâne nazargâhıdır. Bundan dolayıdır ki âdemi (insanı) incitmek ve ona zulmetmek en çok da Hak'ı incitmektir” diyen Aleviliğin geleneksel yapısı, tasavvufi yorumunun temeline ‘insanı’ koymaktadır. Çalışmamızda hayatını değerlendirmeyi amaçladığımız Hüseyin Doğan Dede de “Hak’dan halka uzanan

ellerin” en güzel örneklerinin birleştigi bir vücut olabilmıştır. 1950-60’ların Malatya’sında, sıra sıra dizilen çarşı esnafların; **“Doğan Dede gelsinde beraberce Cumaya gidelim, o Ehl-i Beyt İmamlarındandır, bize imamlık (önderlik) etsinde bir Ehl-i Beyt neslinin arkasında saf tutalım”** cümlesi, saha araştırmalarımız sırasında bize aktarılan en önemli bakış açısını oluşturmaktadır.

Tezimizin temel amacı olarak belirttiğimiz üzere, Hüseyin Doğan Dede, Alevi-Sünni bütünleşmesinin sağlanmasında ve toplumsal barışın tesisinde “model kişilik” olarak sunulmuştur. Bütünleştiren ve birleştiren kimliğinin değerlerini örnekleriyle ana metin içerisinde açıkladık. Bu nedenle; ne Aleviliği Sünnilik üzerinden okumak ne de Sünniliği Alevilik üzerinden okumaktan kaçındık. Her iki İslamî yorum kendi kurum ve değerleriyle yaşamayı esas almaktadırlar. Tarihsel süreçlerin getirdiği ayrılıklar şüphesiz ki ‘aşılamayacak’ ayrılıklar değildir. Bu ayrılıkların ise asgari düzeye inmesi bilgi sahasının genişlemesi ve her iki toplumun biri birilerini yargılamadan anlamaya çalışmasıyla mümkün olabilir. Ortak değerler üzerinden bütünleşme sağlanabilir ya da bu iki yorum arasında ki farklar daha yakın bir mesafeye taşınabilir.

Aleviliğin en temel kurumlarından olan Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu, toplumsal belleğin inşası ve yaşatılması açısından da çok önemlidir. Alevi topluluklar inanç önderlerinden bağımsız bir toplumsal yaşayışı kabul etmezler. Çünkü yolu ayakta tutan değerler ve erkânlar vardır. Gelenek içerisinde Ağuiçen Ocağının bu anlamda sorumluluk ve etki alanı çok geniştir. Hüseyin Doğan Dede, bu misyonu “karizmatik” ya da “model kişilik” olarak taşımış ve yaşadığı dönemde geleneğin sürdürülmesinde birinci dereceden rol almıştır.

Her birey, yaşadığı çağın tanığı olduğu gibi o dönemde oluşan kültürel hafızanın da taşıyıcısı durumundadır. Ocakzade Dedelerimizin ellerinde bulunan kimi tarihi metinleri bilimsel zemine taşımak bu hafızanın canlı tutulmasında en önemli adım olarak görülebilir. Bu nedendir ki sözlü kültürün taşıyıcısı olan kaynak kişilerin yitirilmesinin telafisi asla yapılamamaktadır. Akademik camianın (Alevilik araştırmaları adına) sahaya dönük çalışmalarını yoğunlaştırması hususunu bir öneri olarak buradan ve tekrardan ifade etmek istiyorum.

SON NOTLAR

* **Vâhdet-i Vûcut ve Tevhit:** Vâhdet-i vûcud fikrine göre âlem, bir tek hakikat ve vûcuttan ibarettir. Çokluk, bir'in tecellisidir. Allah mutlak ve tek varlıktır. O'nun varlığının bir sebebi, başlangıcı ve nihyeti yoktur. Kendi zatiyla var olan Tanrı, bütün zamanları ve mekânları kaplayan bir nurdur. Zatı, zatiyla bilinmez. Sıfatlarıyla bilinir. Pek çok İslâm mutasavvıfı tarafından açıklanan ve Muhyiddîn-i Arabî (öl. 638/1240) tarafından sistemleştirilen vâhdet-i vûcut telakkisi Yunus Emre tarafından da benimsenmiştir. Yunus Emre'ye göre bütün mahlûkat Allah'tan zuhur etmiştir. Varlığın aslını (tekliğini) bilen göz, baktığı yerde Tanrı'nın cemâlini görecektir. Çünkü mutlak zatın nuru, âlemleri kaplamıştır. Varlığın özü ve sonu, evvel ve ahiri Hakk'tır. Yunus'un diliyle vâhdet-i vûcut anlayışı bir beytine şöyle yansımıştır: "Sensin bu gözümde gören, sensin dilümde söyleyen. Sensin beni var eyleyen, sensin hemin öndin sona" (Tatcı, 1990, s. 220; Üzümlü, 2013, s. 88-90). Hallac'ın tevhit konusunda ki en açık ifadelerinden birisi de şöyledir: "Sayılmaksızın tektir O. Sınır ve sayıyla ilişkili bir değildir O. Başlangıç ve son O'na ulaşamaz" (Bakış, 2013, s. 80). Tasavvuf inancında şu iki motif ön plandadır: "Âşk ve Vâhdet-i vûcut". Gerçekte var olan vûcud tektir. Vûcutların üzerinde bir varlık vardır. Bu varlık da (vûcud da) büyük Yaratıcı olan Allah'tır. Bu tek olan varlık vacib (gerekli-zorunlu), kadim (başlangıcı bilinmeyen) ve ezeli'dir (öncesi olmayan). O asla, ta'addüd (artış), tecezzî (bölümlere ayrılma), tebeddül (başkalaşma), inkisam (parçalanma) kabul etmez. Şekli, görüntüsü (sûreti), sınırı (hududu) yoktur. Her şey O'na bağlıdır. Fakat O, hiç bir şeye bağlı değildir. (Bu nedenlerle) O Yüce Tanrı'nın bir adı da Vûcud-ı Mutlak'tır. Vûcud: Bu terim Tanrı'nın sıfatlarından birisini açıklar. Tanrı'nın altı tane zâtî (bireysel-kişiyeye özel) sıfatı (niteliği) vardır. Bu terim altı sıfattan birisidir. Var olma anlamına gelir. Var olana da mevcûd adı verilir. Dinbilimi terimolojisinde varlıklar ikiye ayrılır: 1. Varlığı kendiliğinden olan, yani Allah; 2. Varlığı sonradan olan, yani Tanrı'nın yarattığı bütün evren. Bunun bir adı da mahlûkattır. Tasavvufun amacı, sonradan olan insanın, Tanrı'da birleşmesidir. Vûcud-ı Mutlak, aynı zamanda Hüsni-i Mutlak (salt güzel), yani sınırsız, koşulsuz güzelliktir. (Her güzel gibi) güzellikte gizli kalmayarak, görülmek, beğenilmek ve sevilme ister. Bu O'nun doğal eğilimidir (meylidir). Daha zaman ve mekân mevcut değilken, kendi âleminde yalnız başına olan Allah, güzelliğini görececek göz ve güzelliğine muhabbet edecek (sevgi-âşkla bağlanacak) gönül istedi. İşte bu istek nedeniyle bu evreni ve insanı yarattı. (Evren ve insan Tanrı'nın) bir ayna içinde görünen yansıması gibi veya suya vuran güneş ışığı gibi âdem (yokluk) içinde evren ve eşya (cisimler) sûretinde tecelli etti (göründü). İnsanı yarattı. Yokluk (Âdem) de bağımsız (müstakil) ve gerçek varlık değildir. Bunlar Vûcud-ı Mutlak'ın görünmesine aracılık eden (vasıta olan) geçici bir hayaldir. Bu kurama (nazâriyyeye) göre evrenin bin parçası olan insan, Allah varlığının ve güzelliğinin bir zerresidir. Bir gölgesidir. Allah'ın varlık ve güzelliği evrende, en tam olarak insanda görülmektedir. Bu yüzden insan yaratıkların en onurlusudur. Bir ozan şöyle demektedir "Kendi

hüsün hûblar şeklinde peydâ eyledin, Çeşm-i âşkdan dönüp sonra temaşâ eyledin.” (Noyan, 2013, s. 19-21):

**** Ehl-i Beyt:** Hz. Ali ve O’nun reisi olduğu Ehl-i Beyt kadrosu Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, İslâm Peygamberi nezaretinde müstakbel Allah yolcuları için şaşmaz örnek kabul edilen bir hayat yaşamışlardır. Bütün mutasavvıflar gibi Yunus Emre’nin de “Ehl-i Beyt sevgisi” bu ölçüler içerisinde. Esasen Hz. Hasan ve Hüseyin, babaları Hz. Ali’den sonra sufilerin Ehl-i Beyt’ten olan imamlarıdır. Yunus, bu iki imamın yerini şu beytiyle tayin eder: “Tanrı Arslanı Ali sağında Muhammed’ün, Hasan’ıla Hüseyin solunda Muhammed’ün...” Yunus’un, cismi içinde parlayan nuru “Hasan”dan; irfânı ise Hüseyin’den:” “Hasan’dur cismüm içre nur-ı iman, Hüseyin-i sahibü’l-irfân benümdür...” (Tatçı, 1990, s. 202). Ehl-i Beyt sevgisi Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve onların soyuna duyulan sevgidir. Bu soy Oniki İmam soyudur ve Hz. Hüseyin’in oğlu Zeynel Âbidin’den devam eder; İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Âbidin, onun oğlu Muhammed Bakır, onun oğlu Cafer-i Sâdık, onun oğlu Musay-ı Kâzım, onun oğlu Ali Rıza, onun oğlu Muhammed Taki, onun oğlu Ali Naki, onun oğlu Hasan’ül Askeri ve onun oğlu son imam Muhammed Mehdi. Hz. Ali 598-661 yıllarında yaşamış, İmam Mehdi de 868’de sır olmuştur (Bal, 2004, s. 27-28).

***** Mittike Rome:** Merhum araştırmacı Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu, *Anadolu Kültür Mozayiginden Bir Kesit: Balıyan* adlı eserinde toplumsal hafızalarda derin yer edinmiş bu hadise ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır: Toplumların yaşamında unutulmayan tarihler, ya büyük sevincin ve mutluluğun, ya da derin izler bırakan acıların ve yıkımların geçtiği dönemlerdir. İşte 1838 tarihi; Balıyanların bir türlü unutamadığı, öyküledikler, kuşaktan kuşağa aktarmaya çalıştıkları bir yıkımın başlangıcıdır. Kırangıç köyünün Molla Kenan Oymağından Mühendis Hoca, Kur’ân-ı Kerim’in arka sayfasına; “Mittike Rome / Rumî 1254 (1838)’de oldu” cümlelerini yazmış. Bu Kur’ân-ı Kerim elden ele bugüne değin gelmiştir. O zaman Balıyan köyleri dere içlerinde yerleşik 8 köyden oluşmaktadır. Bu sekiz köyden ikibin ölü vermek, ocakları kör bırakmak, bunca yokluk ve üzüntü veren olayını; Ehl-i Beyt yolundan saptıkları için Tanrı tarafından kendilerine verilen bir ceza olarak değerlendirirler. Öyküleştirerek günümüze dek aktarırlar. Balıyan Âşiretinin inançları tasavvufa açıktır. Alevi inancına göre “şeriat, tarikat, marifet ve hakikat” olmak üzere dört kutsal kapıdan söz edilir. Şeriat, ilimle ilgili buyruklarını yerine getirmektir. Tarikat ise, tarikatın yollarını, törelerini, ilkelerini gösteren yoldur. Diğer bir deyişle tarikat, tasavvufun eğitim kurumunun Marifet de dinsel ilmin incelik ve nefsini disipline etmenin yoludur. Öbür dünya diye anılan dünya için çalışma yoludur. Hakikat, dinsel ermişliğin son aşamasıdır. Kırangıç Köyünün halkı, tarikat yolunu başarıyla sürdürmektedir, şimdi aşama sırası “marifet” kapısına girmeye gelmiştir. Uzun süre tartışılır ve marifet yolunda tapınmaya “ibadet etmeye” karar verirler. Hazırlıkları tamamlanır. Yaşlılardan sakal bırakmayanlar sakalını bırakırlar. Kış soğunun yerini ilkbahar güneşi ve havası alır. Tarih 1254 (1838), mevsim ilkbahar. Yaylaya çıkmanın zamanıdır. Çadırlarını ve gerekli eşyaları hazırlarlar. Almaçayır denilen yaylaya göçerler. Yaylanın havası ve suyu soğuktur. Her taraf ot ve çiçektir. Çadırlarını kurarlar. Çobanlar davarlarını, çocuklar kuzularını otlatırlar. Erkek ve kadınlar bir yanda ev işleriyle uğraşır, öte yanda da “marifet” yolundaki tapınmalarına devam ederler. Gece ve gündüzün yük çoğunluğu tapınmayla geçer. Beslenme ve temizlik giderek unutulur. Marifet yolundaki tapınma aylarca sürer. Yaz mevsiminin sonları, yaylanın otları tükenmiş, artık ovaya

inmenin zamanı yaklaşmıştır. 1838'in Ağustos ayının sonlarıdır. Çadırlar sökülerek Kırlangıç köyünün alt tarafındaki Sultan Melek bölgesine taşınırlar. Çadırlar kurulur. Bölgenin içme suyu kuyulardan sağlanmaktadır. Sultan Melek bölgesinde Halep Caddesi geçmektedir. Halep Caddesi işlek bir caddedir. Kervanlar, bu yolla Halep, Mekke ve Medine'ye gidip gelirler. Askerler bu yolla sefere çıkmaktadır. Yayılda sürdürdükleri tapınmalarını burada dozunu artırarak sürdürürler. “Zikir” çekerler. Ehl-i Beyt için dizlerini, göğüslerini yumruklarlar, iş güç bırakılmış, beslenme ve temizlik kuralları göz ardı edilmiştir. Öbür dünya için her şeyden el etek çekilmiş. Beslenme ve temizlik kurallarına uymadan 6-7 ay süren tapınmaya dayanmak kolay değil, ama dayanılmış bunca zorluğa. Artık vücut besinsizlikten güçsüzleşir ve hastalık belirtileri yavaş yavaş görülür. Bunun üzerine çadırlarını sökerek köy evlerine dönmek zorunda kalırlar. Ne var ki hastalık mikrobi yakalarına bırakamaz. Hastalık, ölüme dönüşmüştür. Günde iki üç cenaze köyden çıkar olur. Hastalığın nedenini ve alınacak önlemleri düşünme yerine “içimizde inançsızlar, kötü yolda olanlar var. Bunu Tanrı bize ceza veriyor” suçlamasıyla içlerinde suçlu aranır. Kimileri kuşku altında bırakılır. Hastalık ise giderek ölü sayısını artırmaktadır, inançsızlık ve kötü yolda olma nedeniyle Tanrı tarafından bu cezalarla ilgili ilginç düşler, öyküler uydurulmaya başlanır. Bu güne değin geçerliliğini koruyan ilginç bir öykü anlatılır: “Kırlangıç köyünden yaşlı Memkikel ile Alaattin, ayrı ayrı evlerde oturmaktalar. Her ikisi aynı gece rüya görürler. Rüyalarında kısa boylu, çok zayıf ve sarı renkli, saçları dökülmüş, vücudunun birçok yerleri yaralı, üst başı yırtık ve bitli bir kişinin köyün aft tarafında bir taşın üstünde oturduğunu; kendilerini yanına çağırdığını görürler. Rüyalarını birbirine ve ne de başkasına anlatamazlar. Aradan iki gün geçer, aynı adamlar ve aynı şekilde aynı rüyayı görürler. Bu iki adam birbirinden habersiz olarak belirtilen yere giderler, orada karşılaşırlar, rüyalarını anlatırlarken; belirtilen adam aniden taşın yanında görülür. Adının “Mittike Rome” olduğunu söyler ve “Bakın ben sizinle köye gideceğim. Beni hiç kimseye söylemeyeceksiniz: Ne yaparsam yaparım hiç karışmayacaksınız” der. Memkikel ile Alaattin söz vererek birlikte köye gelirler. Mittike Rume, bunlardan ayrılır ve başka bir eve gider. Ertesi gün o evden iki cenaze çıkar. Bu adam gündüzleri kayıp olur, geceleri köye geldiğinden evlerin kapıları kendiliğinden açılmış. İçeri girer elindeki çubukla bazılarını işaret edermiş. Evden eve girer ve aynısını yaparmış. Gösterilen kişiler hemen ölürlermiş... Öyle bir duruma gelinmiş ki mezar kazıcılar mezarlıktan gelememişler. Mezarlıkta çadır ve aş kazanları kurulmuş. Cenazeyi götürenlerin kimileri de mezarlıkta ölmüş. Önceleri ağıtlar söylenmiş, sonra bunun Tanrı'dan geldiğinde, ağlamakla Tanrı'nın buyruklarına karşı gelinmiş olacağından ağıt söylemekten, ağlamaktan vazgeçilir. Bu kez davul zurna eşliğinde Cirit atarak cenazeler getirilmeye, gömülmeye başlanılmış. Ölü sayısı 800'leri bulmuş. Sağ kalan kocalar toplanmışlar. Bu beladan kurtulmanın günahlarını bağışlanmasının yollarını aramışlar. Köyün Seyitlerinin (Dede'nin) çağırılmasına karar verirler. Balıyan'ın Mürşîd-i Kâmil'i Hüseyin Doğan Dede'nin ocağıdır. Doğan Dede Elazığ'ın Şihis köyünde oturmaktadır. O zaman ulaşım ancak hayvanlarla yapılmaktadır. Üç dört kişi yola çıkar, üç gün sonra dönebilirler. Büyük Mehmet Dede de bu haberler üzerine köye ulaşır. Köyde sağlam ve yürüyecek güçte olanlar. Mehmet Dede'yi Kalojik Tepesinin başında kurbanlarla karşılar. Dede eskiden tanıdığı bazı kişilerin gelmediğini görünce sorar. Onların öldüğünü; köyde olup bitenleri anlatırlar. Bu sırada Mittike Rum'da orada görülür. Büyük Mehmet Dede, Mittike Rom'a dönerek “Artık yeter, derhal burayı terk edeceksin” buyruğunu verir. Mittike Rom'da “Dedem gideceğim, yalnız 4-5 kişinin ölüm emri çıkmıştır,

yapılacak iş yoktur. Onlar da ölecek. Öbürlerini sana bağışladım” yanıtını verir. Mittike Rom, Kilise (Onatlı) köyüne gitmek ister. Kendisini rüyasında gören Alaattin hemen atılarak “Ne olur oraya gitme, orada kirvem var” der. Bu kez “Öyleyse Budalaşağı köyüne gideceğim” der. Bu sefer de Memkikel atılarak “Yalvarırım sana, o köyde benim de kirvem var gitme” deyince. Mittike Rom “Öyleyse gideceğim yere kimse karışmayacaktır” der ve ortalıktan kaybolur. Oradan Zeydanlı köyüne gider. Zeydanlı’da on gün kadar kalır. Bu süre içinde 100-150 kadar insan ölür. Oradan Eskiköy’e gider. Eskiköy’de 40 gün kalır. 40 gün içinde 1000 insan ölür. Sonra Adıyaman yönüne doğru yola çıkar. Güney illerine doğru gider. Mittike Rume’nin uğradığı yerlerde binlerce insan ölür. ” Anlatılan öykü böyledir. Dönemin dinsel eğitimin ve tarikatların etkinliği halkı bilinçsiz bırakmıştır. Halk, her türlü sağlık ve yaşam koşullarından yoksun idi. Böylesi ortamlarda yıkımların inançlara bağlanması doğaldır. Ne var ki 3 Ağustos 1838 tarihli bir belgede bu yıkımın inançsızlıktan değil, “Veba” salgınından kaynaklandığı görülmektedir. 1836-1838 yılları arasında Osmanlı Ordusunda askeri uzman olarak çalışmış olan Alman subayı (sonra Mareşal rütbesiyle Almanya’nın tanınmış kişilerinden biri olur) Helmut Von Moltke iki yıla yakın Malatya ve yöresinde görevlidir. Almanya’daki ailesine ve yakınlarına yazmış olduğu mektuplar “Türkiye Mektupları” adıyla yayınlanır. 3 Ağustos 1838 tarihli mektubunda: “Sivas’ta Veba salgını çıktı, orada sıhhi tedbirler alındı. Fakat bizden giden ve eşya için beş günlük bir karantinaya karar verildi. Kıtaların sağlık durumu ne kadar kötü olmak mümkünse o kadar kötü, binlerce hasta, onlardan daha fazla da nekahette olan var ve hepsi de hekimsiz. Bu anda bir harbe kudretimiz hemen hemen yok, askerlerin.-yarısını yolda bırakacağız.” Sivas’ta “Veba” salgını Malatya’ya kadar yayılmış. Tüm askerler hasta, kaçan kaçana olmuş. Osmanlı döneminde Sivas ve bölgesine “Rum İli” deniliyor. “Mittike” ise, halk arasında bilinmeyen ve salgın hastalığa verilen isimdir. “Veba” Sivas’ta çıktığı için, “Mittike Rom” denildiği anlaşılmaktadır. Keza Sivas’ta “Veba” salgını, Ağustos ayında çıkmış, Kırangıç köyünde ise Ağustos sonlarında görülmüş ve ölüme dönüşmüş. Kırangıç’ta görülmesinin nedeni hem fazla zikir ve tapınma, besinsizlik ve temizliğin göz ardı edilmesinin yanı sıra, Halep Caddesinin köy çadırlarının hemen yanı başında geçmesidir. Sivas’ta görülen Veba hastalığı nedeniyle hastaların firar etmeleri, bu yolla kendi memleketlerine gitmeleridir. Halk tarafından öyküleştirilen yıkımın “Veba” olduğu anlaşılmaktadır (Şahhüseyinoğlu, 2015a, s. 61-65). “**Mittike Rom**” hadisesiyle ilgili olarak görüşlerini sorduğumuz Eşref Doğan Dede ise söz konusu hadiseyle ilgili olarak birçok noktada Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu’nun anlatımlarına katılmadığını ve Hüseyin Doğan Dede’nin hâdiseyi kendisine anlattığı şekli ile bize şu açıklamalarda bulunmuştur: “Mittike Rom, kısa boylu, tıknaz, kuşağında tahta bir kaşıkla dolaş bir zatmış. Malum ki hepimizin geçmişinde fukaralık var. Mittike Rum hangi eve misafir olsa o dönemde evlerde bulunan yemek bulgur pilavıdır, sofraya oturunca tüm tencereyi tek başına bitirip kenarı çekilirmiş. İlginç bir şekilde doymayan bir iştaha sahipmiş. Biliriz ki eski yapılarda kapıların arkasına ‘dayanak’ konurdu. Kapılara kaçtane dayanak konulursa konulsun, Mittike Rum o kapılardan girer ve arkasında da beyaz giyinimli birkaç kişiyle beraber o evdekilerin huzurunda durmuş. Elinde halkın dilinde söylenen adıyla ‘hışt’ denilen bir sopa ya da baston bulunurmuş. Hışt’ı kime gösterirse sabah o kişinin cenazesi kalkıyormuş. Bir müddet sonra köylerde o kadar cenaze kalkmış ki kimsenin ağıt yakıp, gözyaşı dökmeye zamanı kalmamış. Ve bir süre sonra Elazığ’a Şihis’a haber gidiyor. Köylüler büyük dedelerimizden **Mehmet Dede**’yi çağırıyorlar. Tabi o tarihler 1840’lı yıllar ve köy Büyük Kırangıç

dediğimiz ilk yerleşim yerinde. Dede'nin geldiğini duyan köylüler Dede'yi karşılamaya giderler, fakat gidenler arasında Mıttıke Rom'da varmış. Mıttıke Rom'da Dede'yi karşılıyor, saygısını gösteriyor ve elini öpüp niyâz olduktan sonra da 'Dede'm seni benim için buraya kadar yordular mı?' diyor. Ondan sonra da Mehmet Dede de kensine dönrek diyor ki 'Burada olanları bana bağışla, artık can alma.' Mıttıke Rom'da, 'Dede'm birkaç kişi daha var, onların canını alayım ondan sonra gideceğim' der. Tabi bu sözlerden sonra birkaç gün daha vefat hâdiseleri yaşanmış ve ardından Mıttıke Rom, Büyük Kırlangıç'tan Zeydan'a ve Eskiköy'e geçmiş. Tabi oralara gidince peşinden yine Mehmet Dede'yi götürüyorlar, bu sefer birazda tepki mahiyetinde 'Dede'm niye peşimden geldin?' diyor. Ardından bu bölgeyi terk ettiği ve güney illerine doğru gittiği biliniyor. Niye 'Mıttıke Rum' onuda açıklayayım. 'Mıttık' zehir demektir, 'Rom'da Roma'dan geldiği söylendiği için bu isimle anılmış. Hasan Nedim Şahhüseynoğlu General Moltke'yi kaynak göstererek bu hâdiseyi Veba olarak nitelendiriyor. Ancak şunu görmek gerekiyor ki o gün ki Veba birçok coğrafyayı geride bırakıp Kırlangıç'a mı geliyor? Gözene'yi, Cafana'yı, Arga'yı (Polat'ı), Viranşehir'i (Doğanşehir'i) geride bırakıp ta nasıl olurda sadece Alevi yerleşimlerin olduğu muhitlere uğruyor? Veba bir salgın ve Avrupa'da bu salgından dolayı milyonlarca insan kırıldı. Bu hâdisiye yaşandığı dönemde kimse Nevşehir'den, Kayseri'den ve Harput'tan (Elazığ'dan) bahsetmiyor. Başlangıç olarak Kırlangıç, Zeydanlı ve Eskiköy olarak bahsediliyor. Elbette bu yaşananları bilimsel bir zemine oturtamazsınız. Bir insanın kapılar kapalıyken geçmesi, elinde ki çubuğu gösterdiği kişilerin ölmesi gibi. Ama bu olayda yaşanmış ve toplum hafızasında taşınarak bugünlere kadar aktarılmış. Madem Veba salgını var, neden aynı evdeki herkes ölmüyorda sadece Mıttıke Rum'un işaret ettiği kişiler sadece öüyorlar? Size aktardığım bu hâdiseyi babamın aktardığı şekliyle ben de size aktardım. Tabi durup düşünmek ve Kur'an'ı iyi anlamak gerek. 'Ben cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım' âyeti⁷⁸ var. Peki, bilimsel olarak cinlerin varlığını ispatlaya biliyor muyuz ya da onları gözle görebiliyor muyuz? Onun için Allah'ın kudretine inanmak gerek. Kur'an'ın var dediği bir şeyi biz inkâr edemeyiz. Böyle tefekkür etmemiz gerekiyor."

⁷⁸ Zâriyat Suresinin 56. ayeti. Tamamı: "Ben, cinleri ve insanları bana ibadet etmeleri/benim için iş yapısı değer üretmeleri dışında bir şey için yaratmadım" (Öztürk, 2013a, s. 480).

KAYNAKÇA

I. Kaynak Kişilerin İsim Listesi

K.K. 1: İbrahim Özdemir: 84 yaşında, Cumhuriyet Örnekköy - Yeşilyurt/Malatya.

K.K. 2: Eşref Doğan: 73 yaşında, Kırlangıç-Yeşilyurt / Malatya.

K.K. 3: İzzettin Doğan: 78 yaşında, Yeniköy-İstanbul.

K.K. 4: Ali Doğan: 89 yaşında, Karapınar -Akçadağ / Malatya.

K.K. 5: Ali Rıza Uğurlu: 64 yaşında, Yenibosna-İstanbul.

K.K. 6: Hasan Akbudak: 85 yaşında, Haçova (Atabey)-Yeşilyurt / Malatya.

K.K.7: Mehmet Hanefi Çiçek: 85 yaşında, Cumhuriyet Örnekköy-Yeşilyurt / Malatya.

K.K. 8: Hasan Taşkiran: 80 yaşında, Cumhuriyet Örnekköy-Yeşilyurt / Malatya.

K.K. 9: Mahmut Nedim Yılmaz: 56 yaş, Doğanşehir-Malatya.

II. Yazılı Kaynaklar Listesi

Atalay, Ali Adil ve Mehmet Yaman (1976). *Seyyid Nizâmoğlu -Hayatı-Eserleri Divânı-*. İstanbul: Can Yayınları.

Atalay, Ali Adil (2011). *İmam Cafer-î Sâdık Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.

Atalay, Ali Adil (2012). *Dünden Bugüne Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*. İstanbul: Can Yayınları.

Atalay, Ali Adil (2013). *Ağuichenliler Ocağı*. İstanbul: Can Yayınları.

Akın, Bülent (2014). Alevi Ocakları İle İlgili Tespit Edilebilen En Eski Tarihli Belge: Ağuiçen Ocağı Şeceresi. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 70, ss. 15-38.

- Altınok, Baki Yaşa (2012). *Alevilik - Hacı Bektaş Veli - Bektaşilik*. Ankara: Ahi Yayıncılık.
- Altıntaş, Ramazan (2005). *Alevi-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi *I. Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Cilt I, ss. 99-109.
- Avcı, Fikret (2018). *Demokrat Parti (DP) İktidarı Döneminde Malatya: Şehir, Siyaset ve Toplum (1950-1960)*. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Ayhan (1998). *Cem Vakfı Çalışmaları ve Vakıf Genel Başkanı Prof. Dr. İzzettin Doğan'ın Görüş ve Düşünceleri*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- _____ (2000). *İzzettin Doğan'ın Alevi İslâm İnancı, Kültürü ile İlgili Görüş ve Düşünceleri*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- _____ (2006a). *Akademisyenlerle Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- _____ (2006b). *Araştırmacı-Yazarlarla Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Ayas, Mehmet Rami (2008). *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri (Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aytekin, Sefer (2001). *Buyruk*. İstanbul: Ayyıldız Yayınları.
- Bal, Hüseyin (2002). *Alevi Bektaşî Kültürü*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- _____ (2004). *Alevi İslâm Yolu*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- _____ (2014). *Aleviliğin Tasavvufî Boyutu*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Bakış, Rıza (2013). *Âşığın Tevhidi -Hallac'a Göre Varlık ve Dini Tecrübe-*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bayrak, Mehmet (2012). *Dersim-Koçgiri (Te'dip-Tenkil-Tagtil-Techir-Temsil-Temdin-Tasfiye)*. Ankara: Özge Yayınları.
- Birdoğan, Nejat (1995). *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi*. İstanbul: Mozaik Yayınları.

- _____ (2013). *Alevilik: Anadolu'nun Gizli Kültürü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Birge, John Kingsley (1991). *Bektaşilik Tarihi*. İstanbul: Ant Yayınları. Çev. Reha Çamuroğlu.
- Bozçalı, Mahmut (2006). *Alevi Bektaşi Nefeslerinde Dini Muhteva*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Bozkurt, Fuat (2005). *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- _____ (2013). *İmam Cafer-i Sâdık Buyruğu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bozkuş, Metin (2006). *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bozkurt, İbrahim (2009). *Günümüz Alevi Dedelerin Eserlerine Göre Alevilik*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boratav, Pertev Naili (1984). *Türk Halk Bilimi II: 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Canpolat, Cemal (2012). *Yüzleşme: Yalnızlığa Yenilmeyen Toplum Aleviler*. İstanbul: Markiz Yayınları.
- Cem Dergisi (1999). İzzettin Doğan'la Söyleşi. İstanbul: Yıl 32, S. 90, ss. 16-17.
- Cömert, Özlem Bayrak (2011). Hacı Bektaş Veli'ye Ait Eserlerden Hareketle Alevilik ve Bektaşilik Kavramlarının Algılanma Esasları. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 60, ss. 313-334.
- Çelik, Hasan ve Seda Kırteke (2017). Alevi/Kızılbaşlık'ta Ocak Kültü. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 81, ss. 115-132.
- Çem, Munzur (1999). *Dersim'de Alevilik*. İstanbul: Peri Yayınları.
- Çıplak, İsa Tolga (2017). *Demokrat Parti Döneminde Aleviler ve Bektaşiler'in Siyasi ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri (1950-1960)*. (Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin (2012). *Dede Gargın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.

- Doğan, Eşref ve Hasan Çelik (2014). Alevi Sünni Bütünleşmesinin Önündeki Engeller: Tarihsel Yanlış Algılamalar. Çorum: *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 7, Sayı 1, ss. 121-138.
- Dönmez, Mehmet (2016) *Sosyal Bütünleşme Sürecinde Malatya Aleviliği*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Dinç, Ahmet (2015). *Meclisin Son Kabadayısı İlk Faili Meçhulü: Hamido*. İstanbul: Hayy Kitap Yayıncılık.
- Engin, İsmail ve Havva Engin (2004). *Alevilik*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Erdoğan, Kutluay (1993). *Alevilik - Bektaşilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eröz, Mehmet (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- _____ (2014). *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ersal, Mehmet (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-* Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ertem, Barış (2017). 1950 Genel Seçimleri Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Teşkilatlanması. Diyarbakır: *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)*. S. 19, ss. 169-184.
- Er, Piri (1997). Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı. İstanbul: *Cem Dergisi*. Yıl 7, Sayı 67, ss. 53-55.
- _____ (1998). *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Ervak Yayınları.
- _____ (2014). *Yaşayan Alevilik*. Ankara: Barış Yayınları.
- Eraslan, Kemal (1995). Ahmed-i Yesevi. *Erdem Dergisi (Hoca Ahmed Yesevi Özel Sayısı)*. Cilt 7, Sayı 21. ss.799-819. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki (2010). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*. İstanbul: Derin Yayınları.

- Fırat, Mehmet Şerif (1961). *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Fığlalı, Ethem Rûhi (2006). *Türkiye’de Alevilik-Bektaşılık*. İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları.
- Güngör, Süleyman (2010). 14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım. Isparta: *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 21, ss. 193-208.
- Gökbulut, Erdoğan (2018). *Bir Malatya Masalı: Bizim İt Sizin Eve Balta Getirdi mi?* Ankara: Anıl Matbaacılık.
- Gölpınarlı, Abdalbâki. (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gölpınarlı, Abdalbâki ve Pertev Naili Boratav (2010). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Güzel, Abdurrahman (2011). *Hacı Bektaş Veli (El Kitabı)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güzel, Süleyman Çağrı (2017). Süleyman Demirel’in Askeri ve Sivil Bürokrasi İle İlişkileri. Diyarbakır: *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. C. 9, S. 2, ss.545-565.
- Gümüšoğlu, Dursun (2005). Bektaşiliğe Göre İnsan ve Mürşit Anlayışı. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi *I. Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Cilt I, ss. 111-121.
- Gümüšoğlu, Dursun ve Jülide Tokçiftci (2012). *-Şeyh Baba Mehmet Süreyya-Bektaşilik ve Bektaşiler*. İstanbul: Hoşgörü Yayınları.
- Hancerlioğlu, Orhan (2011). *İslâm İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Harmancı, Hasan (2014). *Alevi İlkeleri: Mitolojiden Felsefeye*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (1990). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kaplan, (Haz.) Doğan (2007) *Erkânâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

- Kaplan, Doğan (2011). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaplan, Doğan (2012). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. (4. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, Ali (2012). *Alevilik ve Dersim Üzerine Seçme Yazılar*. İstanbul: Yaz Yayınları.
- Karpat, H. Kemal (2013). *Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karakaya-Stump, Ayfer (2016). *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık –Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarihyazımını Yeniden Düşünmek-*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keçeli, Şakir (2005). Bektaşilik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi *I. Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Cilt II, ss. 322-336.
- Keleş, Ali (2008). *Ortak Kimlik ve Müzik / 1980 Sonrası Alevi-Bektaşî Uyanışı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, Yusuf Ziya (2012). Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları. Erzincan: *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt V/5, Sayı 1, ss. 107-130.
- Korkmaz, Esat (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.
- _____ (2005). *Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitap Yayınları.
- _____ (2006). *Vilâyetname -Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli-*. İstanbul: CanYayınları.
- _____ (2008a). *Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- _____ (2008b). *Kırklar Cemi*. İstanbul: Anahtar Kitap Yayınları.
- Köprülü, Mehmet Fuad. (2016). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Alfa Yayıncılık.

- Kumartaşlıoğlu, Satı (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü.*(Doktora Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçük, Abdurrahman ve Mehmet Alparslan Küçük (2011). *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Küçük, Rasim (---). (Haz. Yıldız Doğruer Yemiş). *Uzun İnce Bir Yolda*. (---) : Fotomat Ofset.
- Kılıç, Filiz ve Kökel, Çoşkun (2006). Bektaşilik Üzerine Değerlendirmeler ve Çalçakırlar Köyü Örneğinde Bektaşi Kültürü. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 40, ss. 1-13.
- Melikof, İrene (2009). *Uyur İdik Uyardılar*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Noyan, Bedri (2013). *Âşk Rîsalesi*. (Haz. Şakir Keçeli). İstanbul: Ardıç Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1989). “Alevi”. *TDVİA*. Cilt 2, ss. 368-369. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- _____ (1992). “Bektaşilik”. *TDVİA*. Cilt 5, ss. 373-379. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- _____ (2002). *Türk Sûfiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onarlı, İsmail (1998). Mineyik Dedeler Kurultayı. İstanbul: *Cem Dergisi*. Yıl 30, S. 79, ss. 48-50.
- _____ (1999a). Hüseyin Doğan Dede'nin Onar Köyü Ziyareti. İstanbul: *Cem Dergisi*. Yıl 32, S. 90, ss. 38-40.
- _____ (1999b). Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 12. ss. 1-23.
- _____ (2000). Dersim'de Bazı Gelenek ve İnanç Motifleri. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S.15, ss. 150-190.
- Oytan, M. Tefik (2010). *Bektaşiliğin İçyüzü*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Öztürk, Sezai (1972). *Tunceli'de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*. (Mezuniyet Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

- Özgül, Vatan (2001). Kıştim Marı (Evliyası) ve Tarık-Pençe Kavgası. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 18, ss. 33-44.
- Öz, Baki (2008). *Alevilik Nedir?* İstanbul: Der Yayınları.
- _____ (2011). *Fevâid (Yararlı Öğütler-Hacı Bektaş Veli)*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Özcan, Hüseyin (2010). Hacı Bektaş Veli’de Dervişin Nitelikleri. Çorum: Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. Cilt I, ss. 487-500.
- Özdemir, İskender (2014). *Aleviliğin Yazılmayan Tarihi*. Ankara: Kripto Yayıncılık.
- Öztürk, Hıdır (1984). *Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalim*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Öztürk, Yaşar Nuri (2013a). *Kur’ân-ı Kerim Meâli*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Öztürk, Yaşar Nuri (2013b). *Tarihi Boyunca Bektaşilik*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Rençber, Fevzi ve Yaşar Acat (2013). Anadolu Aleviliğinde Şecere Geleneği: Bir Ağuichen Ocağı Şeceresi Örneği. Ankara: *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. S. 6, ss. 175-200.
- Rençber, Fevzi (2014). Adıyaman Alevilerinin Coğrafi Dağılımı ve Demografik Yapısı Rize: *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*. Cilt VII, Sayı 1, ss. 7-18.
- Poyraz, Ali Kemal (1983). Muhterem Dedemizi Uğurlarken. Malatya: 7 Mayıs 1983 tarihli Gayret Gazetesi.
- Saltık, Veli (2009). Tunceli’de Alevi Ocakları. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 52, ss. 145-176.
- _____ (2011). *İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları*. Eskişehir: Kuloğlu Matbaacılık.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet (2012). *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Asırlar)*. İstanbul: Frida Yayınları.
- Sezgin, Abdülkadir (2012). *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Soyyer, A. Yılmaz (2012). *19. Yüzyılda Bektaşilik*. İstanbul: Frida Yayınları.

- Süreyya, Şeyh Baba Mehmed (Müncî Baba) (2015). *Tarîkat-ı Aliyye-i Bektaşîyye*. (Haz. Ahmet Gürtaş). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Şahin, Haşim (2007). “Ocak”. *TDVİA*. Cilt 33, s.316. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, Muammer (2004). *Babam*. İstanbul: Cem Ofseyt.
- Şahhüseynoğlu, Hasan Nedim (2015a). *Anadolu Kültür Mozaiğinden Bir Kesit Balıyan*. Ankara: Ürün Yayınları.
- _____ (2015b). *Cumhuriyet Örnek Köyünün Kuruluş Öyküsü*. Ankara: İtalik Yayınları.
- _____ (2015c). *Akçadağ Köy Enstitüsü ve Şerif Tekben*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Şener, Cemal (1990). *Alevilik Olayı (Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi)*. İstanbul: Ant Yayınları.
- _____ (1996). *Yaşayan Alevilik*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Şimşek, Derya (2011). *Süleyman Sami Demirel’in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tatçı, Mustafa (1990). *Yunus Emre Divânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tanyu, Hikmet (1991). “Ateş”. *TDVİA*. Cilt IV, ss. 52-55. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tekin, Nergishan (2011). *Türklük ve Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tuğrul, Talip (2006). *Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuğrulca, Orhan (2013). *Malatya: Tarih, Kent ve Kültür*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- TÜİK, (2012). *Milletvekilliği Genel Seçimleri (1923-2012)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (2006). *Alevi Bektaşî Kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Uluçay, Ömer (1993). *Toplu İbadet / Cem Erkânı*. Adana: Hakan Ofseyt.
- _____ (1996). *Alevilikte Cem Nefesleri*. Adana: Gözde Yayınevi.
- _____ (1997). *Dilde ve Gönülde Hz. Ali*. Adana: Gözde Yayınevi.
- _____ (1998). *Alevilikte Dua (Gülbâng)*. Adana: Gözde Yayınevi.
- Uğurlu, Ali Rıza (2009). *Âşk-ı Muhabbet*. İstanbul: Seçil Ofset.
- Uludağ, Süleyman (1994). “Dede”. *TDVİA*. Cilt 9, s.74. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- _____ (2010). “Sülûk”. *TDVİA*. Cilt 38, ss. 127-128. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üzüm, İlyas (2013). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Yardımcı, Mehmet (2002). *Âşıkların Dilinde ve Telinde Pir - Mürşit - Rehber Kavramları*. Ankara: *Folklor Edebiyat Dergisi* (S.30) Alevilik Özel Sayısı - II.
- Yaman, Mehmet (2013a). *Alevilik – İnanç, Edep, Erkân-*. İstanbul: Demos Yayınları.
- _____ (2013b). *Buyruk*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- Yaman, Ali (1998a). *Kızılbaş Alevi Dedeleri*. İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- _____ (1998b). *Alevilikte Dedeler-Ocaklar (özel basım)*. İstanbul: Uğur Matbaacılık.
- _____ (2004). *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.
- _____ (2006). *Kızılbaş Alevi Ocakları*. Ankara: Elips Kitap.
- _____ (2012). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap Yayınları.
- Yalçın, Hüseyin (2012). *Alevilik Tarihi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yazıcı, Mehmet (2014). *Alevilik -Alevi Değişlerinin ve Gülbânklerinin Sosyolojik Analizi-*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Yılmaz, Hüseyin (2011). *Alevi-Sünni Diyalogu*. Sivas: Asitan Yayıncılık.

- Yılmaz, Hasan Kâmil (2016). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Yılmaz, Hacı (2017). Şeyh Hasan Ocağı ve Vefâilikle İrtibatı. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 83, ss. 223-240.
- Yıldırım, Rıza (2010). Bektaşî Kime Derler? Bektaşî Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 55, ss. 23-58.
- _____ (2012a). Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S.62, ss.135-162.
- _____ (2012b). Kiştim Marı: Dersim Yöresi Kızılbaş Ocaklarını Hacı Bektaş Evlâdına Bağlama Girişimi ve Sonuçları. Tunceli: *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*. S.1, ss.1-23.
- _____ (2018). *Geleneksel Alevilik (İnanç-İbadet-Kurumlar-Toplumsal Yapı-Kollektir Bellek)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yörükân, Yusuf Ziya (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Yol Yayınları. (Hazırlayan Turhan Yörükân).

III. Elektronik (Web) Kaynaklar Listesi

- 1: <http://aleviislamdin Hizmetleri.org> / Erişim: 05.05.2015. Kaynak kişi: Dursun Zembil.
- 2: <http://www.cemvakfi.org.tr/dedeler-babalar/esref-dogan/> / Erişim Tarihi: 04.05.2014. Kaynak kişi: Ayhan Aydın.
- 3: <http://www.arguvankuyudereliler.org.tr/dedeler-kurultay-.html>/Erişim: 24.02.2015.
- 4: <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Malatya.pdf> /Erişim Tarihi: 29.04.2018.
- 5: [https://www.ilimvemedeniyyet.com/yakin-donem-siyasi-tarih-incelemeleri-hamit-fendoglu -suikasti-ve-malatya-olaylari-ornegi.html#prettyPhoto](https://www.ilimvemedeniyyet.com/yakin-donem-siyasi-tarih-incelemeleri-hamit-fendoglu-suikasti-ve-malatya-olaylari-ornegi.html#prettyPhoto)/Erişim tarihi:22.12.2018.

EKLER

EK - I: FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Hüseyin Doğan Dede (1902 - 1983)

Fotoğraf 2: Eşref Doğan Dede

Fotoğraf 3: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlandıç köyündeki kabrinin iç görünümü

Fotoğraf 4: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlandıç köyündeki kabrinin dış görünümü

Fotoğraf 5: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenlerinden bir fotoğraf

Fotoğraf 6: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri

Fotoğraf 7: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri

Fotoğraf 8: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri

Fotoğraf 9: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri

Fotoğraf 10: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri

Fotoğraf 11: Hüseyin Doğan Dede'yi Anma Törenleri

Fotoğraf 12: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlangıç köyündeki evinde gerçekleştirilmiş olan cem ibadeti

Fotoğraf 13: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlangıç köyündeki evinin türbeden görünümü

Fotoğraf 14: Hüseyin Doğan Dede'nin maneviyatında niyâz olan bir talip

Fotoğraf 15: Eşref Doğan Dede'nin, dedesi Doğan Dede ve büyük dedelerinin kabirlerini ziyareti (Çatalharman köyü, Pertek yolu, merkez - Elazığ)

Fotoğraf 16: Hüseyin Doğan Dede ve Tamey (Kadime) Ana (temsili çizim)

Fotoğraf 17: Cumhuriyet Örnek köyünden İbrahim Özdemir (1934) ve eşi Meryem Özdemir (1938)

Fotoğraf 18: Haçova (Atabey) köyünden Hasan Akbudak (1933)

Fotoğraf 19: Cumhuriyet Örnek Köyünden Mehmet Hanifi Çiçek (1933)

Fotoğraf 20: Hüseyin Doğan Dede'nin evlatlarından Doğan Doğan'ın kabri (Kırlangıç köyü)

Fotoğraf 21: Hüseyin Doğan Dede'nin evlatlarından Kazım Doğan'ın kabri (Kırlangıç köyü)

Fotoğraf 22: Hüseyin Doğan Dede'nin I. eşi Kadime (Tamey) Ana'nın kabri (Kırlangıç köyü)

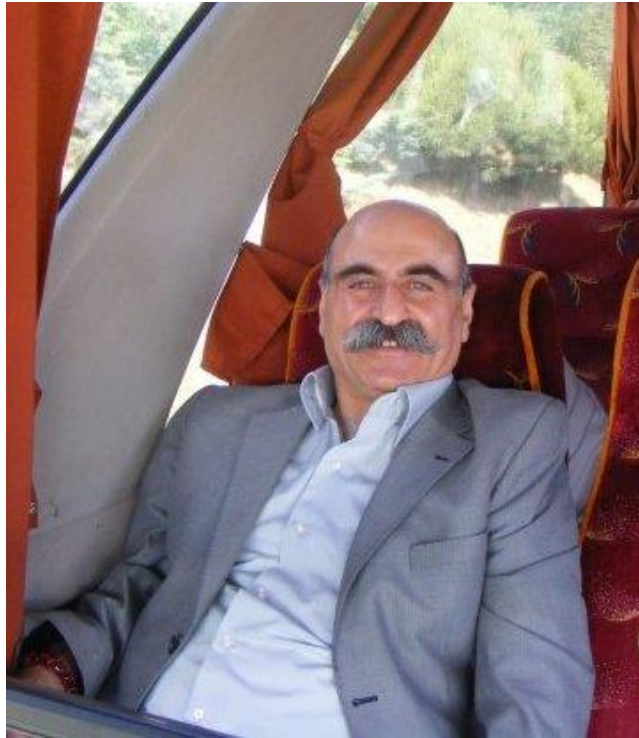
Fotoğraf 23: Hüseyin Doğan Dede'nin II. eşi Elif Ana'nın kabri (Kırlangıç köyü)

Fotoğraf 24: Hüseyin Doğan Dede'nin evlatlarından Hasan Hayri Doğan'ın kabri (Çatalharman Köyü - Elazığ)

Fotoğraf 25: Hüseyin Doğan Dede'nin Kırlangıç Köyündeki devlet-i hânelerinden bir görüntü

Fotoğraf 26: 1959 Amasya ili Göynücek ilçesi Tencirli köyü doğumlu, Ağuichen Ocağı evlatlarından merhum Dursun Zebil Dede.

Fotoğraf 27: Ağuiçen Ocağının merkezi olarak kabul edilen Tunceli - Hozat / Karabakır (Bargini) köyündeki türbenin içyapısı

Fotoğraf 28: Ağuiçen Ocağının merkezi olarak kabul edilen Tunceli - Hozat / Karabakır (Bargini) köyündeki türbenin dış görünümü

Fotoğraf 29: Ağıuçen Ocağının merkezi olarak kabul edilen Tunceli - Hozat / Karabakır (Bargini) köyündeki türbenin ön (giriş) görünümü

Fotoğraf 30: Cumhuriyet Örnekköy'ünden Hasan Taşkiran (1938)

Fotoğraf 31: Hüseyin Doğan Dede'nin Aile büyüklerinin kabirleri / Çatalharman Köyü (Ziyaret Tepesi) – Elazığ

Fotoğraf 32: Ağuiçen Ocağından Derviş Aslandoğan Dede (Höbek Köyü-Divriği-Sivas)

Muhterem Dedemizi Uğurlarken

Ali Kemal POYRAZ

Yıl 1983, 6 Mayıs. Gün Cuma. Baliyan Aşireti'nin Kurlangıç Köyü'nde tarihi bir şahsiyeti toprağa verdik. Bu zat Dede Hüseyin Doğan'dı. Tarihi şahsiyet kelimesini bilinçli olarak kullanıyorum. Zira, Dede'nin gerçek kişiliğini yakından bilenler, yakın tarihizmizle Dede'nin içiçe yaşadığını, her yaşanan olayda yüzünün akıyla çıktığını bilirler ve bu gerçeği kabul ederler.

Dede Hüseyin Doğan'ın, çok çileli ve ızdıraplı hayatı çocukluk yıllarında başladı. O çok küçük yaşta anne ve babasını kaybeder. Baliyan Köylerinde bulunan Doğan ailesinin, sıcak ve candan samimi dostları, Dede'yi korumak ve büyütmek amacı ile himayelerine alırlar. Dede, bu müsait ortam içerisinde, sevgi bahçesinde açan nazlı bir gül gibi yetişir. Bu gül büyüdükçe güzelleşir, güzelleştikçe namlanır ve onurlanır.

Doğuştan soylu cinsinden kendisine irsen intikal eden, yüksek haslet ve meziyetleri, büyüdükçe özbenliğinde duymaya başlar. Çok güzel yüzünü, düzgün ahlakın, harcıyla, taşıyla, kumıyla set yaparak korumaya çalışır. Daha ilk gençlik yıllarında yüce şahsında büyük insan olmanın belirtileri görülür. Yaşadığı toplumun dikkatlerini gayriihtiyari üzerine toplar. Sevenenlik, alçak gönüllülük, yapıcılık, birleş tiricilik ve hak severlik duyguları hayatının sonuna kadar Dede'nin vazgeçemediği prensipleri olur.

Güzel yüzü, çok tatlı ve cazip sohbetleri, çok derin ön sözleri Dede'yi halk içinde kâmil insan mertebesine çıkarır. Halkın sesi, Hakkın sesi derler ya, bundan dolayı Dede'nin namı ve şöhreti, çevreye, çevreden bütün yurt sathına yayılır. Neticede halka mal olmuş bu asil meziyetli insan Dede namıyla tanınır. Dede'lik kelimesi, Dede'ye halk tarafından yakıştırılmış bir sıfattır. Dede'yi çoğu çevreler, din adamı hüviyeti ile tanırlar, bir tarikatın önde gelenlerinden kabul ederler. Bu Dede'yi eksik görme, nok-

le tanınır. Dede'lik kelimesi, Dede'ye halk tarafından yakıştırılmış bir sıfattır. Dede'yi çoğu çevreler, din adamı hüviyeti ile tanırlar, bir tarikatın önde gelenlerinden kabul ederler. Bu Dede'yi eksik görme, noksan tanımadır. Dede dar kalıpların adamı değil, hoş görünün simgesidir. O Yunus gibi bütün dinleri, bütün insanları, bütün mezhepleri sever ve saygı duyar. Hayret edilecek derecede her dine ait derin malûmatı vardı. Bilhassa İslam tarihi ve tasavvufu üzerinde herkesin saygısını kazanacak derecede bilgisi vardı. Onun nezdinde düzgün ahlak ve fazileti savunmayan bir din yoktu. İnanmanın yalnız insana mahsus bir duygu olduğunu kabullenirdi. Dede insanların dini inanışlarından ziyade, insan olmanın erdmine inanmış, insanlık meziyetlerini benliğinde görmüş kimselere değer verir ve severdi. Her inanıştan Dede'nin dostlarının çok olması bu yüce duygusunun bir semeresiydi. Ayrıcalık, mezhepçilik, ilme ve fenne saygısızlık, Dedenin varlığı ile bağdaşmayan şeylerdi. Asrın icaplarına uygun yenilikleri çok benimsirdi. Bu yüzden Atatürk'e çok büyük bir saygı duyardı. Bunalımlı anlarında Atatürk'ü rüyasında görse, selamete çıkacağına iman derecesinde inanırdı. Şeyh Said İsyan'ının bastırılmasında gösterdiği önemli ve samimi gayret, Atatürk'e duyduğu bağlılığın bir ifadesidir.

Büyük mevkiler çok zaman azgın küheylan bir ata benzerler. Bu azgın küheylan atın üzerindeki binici mahir olmazsa çabuk düşer. Dede Hüseyin Doğan, işgal ettiği yüksek mevkilerden düşme şöyle dursun, bir an olsun sendeleme bile geçirmiş değildir. Yüksek mevkiler Dede'ye hiçbir zaman boş ve sahte gurur vermemiştir. Dede, işgal ettiği mevkilere şeref vermiştir. Bu keyfiyet bile Dedenin ne kadar yüksek meziyetlere sahip olduğunu belirgin kanıttır. Dede yüceldikçe enginleşmiştir, büyüdükçe küçülmüştür, nefrete sevgili, kötülüğe iyiliği, buhtana affı, kendisine düstur edinmiştir. 81 yıllık ömrün fatırasını özet olarak budur. Ben aciz, Dede'yi 30 yıldan beri karşılıklı saygı ve sevgi esaslarına dayanan ilişkiler içerisinde rıyasız böyle gördüm, böyle tanıdım.

Dede'nin ölümü de, dirisi gibi başmetli ve görkemliydi. İstanbul'dan köyüne kadar cenazeye gösterilen yakın ilgi, her türlü takdirin üstünde oldu. Dedenin sevgi ve şefkat dolu kolları nasıl bütün insanlığı kucakladı bağrına bastı ise, halk da Dede'yi aynı duygularla kucakladı, son yolculuğa öyle uğurladı.

Hey! Koca Dede hey! İstanbul'dan köyüne kadar sana salınan umutsuz ölümleri, yaş dolu nemli gözleri, kederli çehreleri, her inanıştaki insanların ilahî rahmetlerini görse idin, mihnetsiz bir ölümü çok istediğin halde ölmek istemezdin. Çünkü sizin hayat felsefenizde insanı üzme değil, sevmeye sayma yönü temli vardı. Siz kalp ve gönül adamı olarak yaşadığınız aynı duygularla fani hayata veda ettiniz.

Dedem! Ölümünden dolayı duyduğumuz acı derin kederimiz sonsuzdur. Tek tesellimiz sizden miras kalan şeref bayrağını çocuklarınız ve sizi candan sevenlerin dalgalandıracağıdır. Bu duygular içerisinde Tanrı'dan size rahmet, yakınlarına başsağlığı diler, kadirşinas Baliyan Aşireti'ne saygılar sunarım.

Mekânın: cennet olsun.

Belge 3: 19 Nisan 1980 tarihli İskenderun Güney Haber Gazetesi (Ekrem Ramazanoğlu ve Hüseyin Doğan Dede)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Hasan ÇELİK

Doğum Yeri ve Tarihi : Doğanşehir / 1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler
Öğretmenliği (Kars)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve
Din Bilimleri Anabilim Dalı (Çorum)

Bilimsel Çalışma Alanı : Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları

İletişim

E-Posta Adresi : hasancelikkafkas@gmail.com

